

WSPÓŁPRACA
ORGANIZACJI SPOŁECZNEJ
Z WYMIAREM SPRAWIEDLIWOŚCI

WSPÓŁPRACA
ORGANIZACJI SPOŁECZNEJ
Z WYMIAREM SPRAWIEDLIWOŚCI
PORADNIK

Redakcja: Cezary Kulesza,
Dariusz Kuźelewski, Bartosz Pilitowski

Temida2

Białystok 2015

© Copyright by Konsorcjum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika,
Uniwersytetu w Białymstoku, Uniwersytetu Gdańskiego
i Fundacji Court Watch Polska
Białystok 2015

Zdjęcia publikujemy dzięki uprzejmości Center for Court Innovation
(www.courtinnovation.org), Fundacji Court Watch Polska (www.courtwatch.pl)
oraz Pana Jerzego Banasiuka.

Żadna część tej pracy nie może być powielana i rozpowszechniana w jakiejkolwiek formie i w jakikolwiek sposób (elektroniczny, mechaniczny), włącznie z fotokopiowaniem – bez pisemnej zgody Konsorcjum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Uniwersytetu w Białymstoku, Uniwersytetu Gdańskiego i Fundacji Court Watch Polska.

Publikacja wydana w ramach projektu badawczego finansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju w ramach programu „Innowacje Społeczne, pt. „Pilotażowe wdrożenie modelu «Community Court» w Polsce jako instytucjonalnego pomostu pomiędzy wymiarem sprawiedliwości, organami samorządowymi i organizacjami społecznymi ułatwiającego realizację sprawiedliwości naprawczej w praktyce” Akronim: CCPL, w ramach realizowanego Zadania nr 4: „Opracowanie modelu i procedur współpracy sądów z NGO i JST w formie Community Court w kontekście polskiego systemu prawnoinstytucjonalnego” zgodnie z umową nr /IS-1/039/NCBR/2014.

ISBN 978–83–62813–73–5

Opracowanie graficzne i typograficzne: Anna Tomczyk, Jerzy Banasiuk

Projekt okładki: Jerzy Banasiuk

Redakcja techniczna: Jerzy Banasiuk

Korekta: Bogumiła Mancewicz

Wydawca: Temida 2

Przy współpracy Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	9
O autorach	13

Część I. Inspiracje

STANISŁAW BURDZIEJ

Funkcjonowanie <i>community court</i> w praktyce – na przykładzie Red Hook Community Justice Center w Nowym Jorku.....	15
--	----

MAREK SOLON-LIPIŃSKI, MICHAŁ POPIELA

Model współpracy sądu z organizacją społeczną na przykładzie Stowarzyszenia Pomocy „Ludzie Ludziom” we Wrocławiu.....	39
---	----

Część II. Uwarunkowania prawne

PIOTR GENSIKOWSKI

Analiza możliwości implementacji wybranych procedur stosowanych w Midtown Community Court oraz Red Hook Community Justice Center w Nowym Jorku w warunkach polskiego prawa karnego	47
--	----

CEZARY KULESZA, DARIUSZ KUŻELEWSKI

Organizacja społeczna w polskim procesie karnym	67
---	----

KATARZYNA ŁAPIŃSKA, MAŁGORZATA MAŃCZUK

Udział społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń sądów karnych w Polsce	91
--	----

Część III. Rozwiązania praktyczne

KRZYSZTOF PIETROWICZ, BARTOSZ PILITOWSKI

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej – możliwości wdrożenia	113
---	-----

CEZARY KULESZA, DARIUSZ KUŻELEWSKI

Działania Centrum Sprawiedliwości Naprawczej na etapie postępowania przygotowawczego	125
---	-----

DARIUSZ KUŻELEWSKI

Działania Centrum Sprawiedliwości Naprawczej na etapie postępowania sądowego	143
---	-----

KATARZYNA ŁAPIŃSKA, MAŁGORZATA MAŃCZUK

Działania Centrum Sprawiedliwości Naprawczej na etapie postępowania wykonawczego	153
---	-----

Część IV. Regulaminy, wzory pism, formularze

OPRACOWANIE IZABELA URBANIAK-MASTALERZ

Regulamin działania Centrum Sprawiedliwości Naprawczej	165
--	-----

Załącznik Nr 1 – Oświadczenie o wyrażeniu zgody na mediacje wraz z oświadczeniem o zapoznaniu się z celami i zasadami mediacji	177
---	-----

Załącznik Nr 2 – Pouczenie o celach i zasadach mediacji wraz z instrukcją działania Centrum Sprawiedliwości Naprawczej	178
---	-----

Załącznik Nr 3 – Wzór diagnozy –wywiadu	180
---	-----

Załącznik Nr 4 – Wzór wywiadu diagnostycznego ze skazanym	181
---	-----

Załącznik Nr 5 – Karta czynności dozoru	187
---	-----

Załącznik Nr 6 – Karta czynności nadzoru	188
--	-----

Załącznik Nr 7 – Wniosek podejrzanego/oskarżonego o dokonanie diagnozy oraz przeprowadzenie mediacji przez Centrum Sprawiedliwości Naprawczej	189
--	-----

Spis treści

Załącznik Nr 8 – Zgłoszenie gotowości do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego.....	191
Załącznik Nr 9 – Spis czynności mediacyjnych podjętych w sprawie	193
Załącznik Nr 10 – Wzór zaproszenia na mediację.....	194
Załącznik Nr 11 – Oświadczenie mediatora	195
Załącznik Nr 12 – Wzór ugody mediacyjnej nr 1	196
Załącznik Nr 13 – Wzór ugody mediacyjnej nr 2	197
Załącznik Nr 14 – Wzór ugody mediacyjnej nr 3	199
Załącznik Nr 15 – Wzór sprawozdania z mediacji	201
Załącznik Nr 16 – Wzór wniosku o wgląd do akt sprawy	204
Załącznik Nr 17 – Wzór zgłoszenia udziału w sprawie wraz z upoważnieniem	206
Załącznik Nr 18 – Propozycje planów naprawczych.....	209
Załącznik Nr 19 – Wzór umowy o współpracę z prezesem sądu	213
Załącznik Nr 20 – Wzór umowy o współpracę z prokuratorem okręgowym	216
Załącznik Nr 21 – Wzór umowy o współpracę z właściwym komendantem Policji	219
Załącznik Nr 22 – Wzór porozumienia z kuratorem okręgowym.....	222
Załącznik Nr 23 – Wzór porozumienia z placówką	229
 Bibliografia	 241
Fotorelacje	247

WSTĘP

Dlaczego?

Przepelnione więzienia, ludzie odbywający karę pozbawienia wolności za drobne występki i wykroczenia, niezadowalająca efektywność realizacji kary ograniczenia wolności, resocjalizacja funkcjonująca jedynie w teorii – wszystko to (a także szereg innych powiązanych kwestii, o których tu nie wspominamy) to problemy większości wysokorozwiniętych państw, w tym Polski. Doświadczenia amerykańskie oraz europejskie (jak również lokalne doświadczenia polskie) sugerują, że jedną z możliwości rozwiązania części tych problemów jest systematyczna współpraca organizacji pozarządowych z szeroko rozumianym wymiarem sprawiedliwości.

Tego rodzaju współpraca powinna być powiązana z ideą sprawiedliwości naprawczej, a więc dążeniem do tego, żeby sprawca mógł naprawić wyrządzoną krzywdę lub szkody spowodowane popełnionym wykroczeniem czy przestępstwem. Najczęściej przywoływanym przykładem funkcjonowania idei sprawiedliwości naprawczej są mediacje. Niemniej pojęcie to można odnieść do szeregu innych metod. Mediacje bowiem odnoszą się jedynie do przypadków szkód i krzywd indywidualnych, a nie dotyczą sytuacji, w których trudno wskazać konkretnego pokrzywdzonego, gdy „ofiara” jest cała społeczność lokalna.

Naszym zamiarem było zaprojektowanie rozwiązania instytucjonalnego, które czerpiąc z rozmaitych doświadczeń zagranicznych, jednocześnie byłoby możliwe do wdrożenia w Polsce. Rozwiązanie to nazwaliśmy modelem Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

Kto?

Zawarte w niniejszym poradniku informacje są efektem współpracy w ramach konsorcjum realizującego projekt badawczy finansowany przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju „Pilotażowe wdrożenie modelu «Community Court» w Polsce jako instytucjonalnego pomostu pomiędzy wymiarem sprawiedliwości, organami samorządowymi i organizacjami społecznymi ułatwiającego realizację sprawiedliwości na-

prawczej w praktyce”. Członkowie konsorcjum to prawnicy Uniwersytetu w Białymstoku, socjologowie z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu i Uniwersytetu Gdańskiego oraz działacze Fundacji Court Watch Polska.

W związku z tym w poradniku możemy znaleźć interdyscyplinarny efekt współpracy przedstawicieli różnych dyscyplin nauki oraz działaczy organizacji pozarządowej. Opracowanie kompleksowego modelu Centrum Sprawiedliwości Naprawczej nie byłoby możliwe bez złożenia tych odmiennych perspektyw w całość.

Dla kogo?

Poradnik w założeniu nie jest przeznaczony dla środowiska naukowego. Nie prezentujemy tutaj całościowych wyników naszych badań opatrzonych dokładnymi informacjami metodologicznymi. Naszym celem było zupełnie coś innego: chodziło o stworzenie poradnika, który będzie lekturą zrozumiałą dla niespecjalisty (osoby niebędącej prawnikiem, socjologiem czy teoretykiem organizacji). Ma on dawać wskazówki do wdrożenia wypracowanego w toku badań modelu Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przez organizacje pozarządowe, przedstawicieli lokalnych instytucji wymiaru sprawiedliwości i organów ścigania czy wreszcie przez samorząd. Jednocześnie każda osoba – niezależnie od swojej afiliacji – zainteresowana problematyką sprawiedliwości naprawczej znajdzie dla siebie coś interesującego: zarówno w wymiarze prawnym, jak i organizacyjnym.

Poradnik ma być pomocą w działaniach oddolnych. Należy przy tym pamiętać, że jest to tylko propozycja. Każde wdrożenie powinno uwzględniać lokalną specyfikę, konkretne zasoby, którymi dysponuje dana organizacja pozarządowa itp. Warunkiem sukcesu – jak zawsze – jest zaangażowanie, zaufanie między osobami i organizacjami podejmującymi współpracę, czy wreszcie poważne traktowanie ram prawnych funkcjonowania instytucji.

O czym?

Poradnik składa się z trzech części.

Część pierwsza zawiera opisy instytucji, które były głównym źródłem inspiracji dla koncepcji Centrum Sprawiedliwości Naprawczej: jednego z działających na terenie miasta Nowy Jork Community Courts, czyli „sądów dla społeczności lokalnej” oraz działającego we współpracy ze służbą kuratorską Stowarzyszenia Pomocy „Ludzie Ludziom” z Wrocławia. Choć oba przykłady dzielą tysiące kilometrów, kultura prawna i język, wspólnie pokazują korzyści, jakie płyną ze stałej współpracy sądu z organizacją pozarządową.

Część druga to analizy prawnych możliwości formalnego i nieformalnego udziału organizacji społecznych w postępowaniu karnym na każdym jego etapie, a więc realizacji idei *Community Court* w warunkach polskiego prawa.

Część trzecia zawiera opis projektu instytucji, która poprzez współpracę z lokalnymi instytucjami wymiaru sprawiedliwości i organami ścigania mogłaby urzeczywistniać ideę „sądu dla społeczności lokalnej” i ułatwić stosowanie narzędzi sprawiedliwości naprawczej w praktyce. Rozdział pierwszy opisuje sposób działania Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, ilustrując go odpowiednimi schematami. Kolejne trzy doprecyzowują procedury działania w świetle przepisów prawa na każdym z trzech etapów postępowania karnego: przygotowawczym, sądowym i wykonawczym.

Czwarta część podręcznika zawiera wzory dokumentów przydatnych w działalności Centrum, m.in. umów z innymi instytucjami, regulaminu czy harmonogramów pracy.

WYKAZ AUTORÓW

Stanisław Burdziej – doktor socjologii, adiunkt w Katedrze Socjologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, absolwent Uniwersytetu Mikołaja Kopernika i Uniwersytetu w Heidelbergu; członek zarządu Fundacji Court Watch Polska i współautor raportów z „Obywatelskiego Monitoringu Sądów”; członek Polskiego Towarzystwa Socjologicznego; autor kilkudziesięciu artykułów naukowych, dwóch monografii i tłumaczeń dwóch klasycznych pozycji socjologicznych; regularnie współpracuje w charakterze analityka z Instytutem Spraw Publicznych

Piotr Gensikowski – doktor nauk prawnych, sędzia Sądu Rejonowego w Grudziądzu, wykładowca Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, autor kilkudziesięciu publikacji z zakresu prawa karnego, procesu karnego, a także prawa wykroczeń

Cezary Kulesza – profesor zwyczajny, kierownik Katedry Postępowania Karnego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku; adwokat; autor ponad 150 publikacji z postępowania karnego, wiktymologii i prawa karnego; członek Zespołu Doradców Prokuratora Generalnego ds. Ofiar Przestępstw

Dariusz Kuźelewski – doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Postępowania Karnego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku; autor kilkudziesięciu publikacji z postępowania karnego i wiktymologii, w szczególności z zakresu sprawiedliwości naprawczej

Katarzyna Łapińska – doktorantka w Katedrze Postępowania Karnego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku; aplikantka radcowska – członkini Okręgowej Izby Radców Prawnych w Białymstoku

Małgorzata Mańczuk – doktorantka w Katedrze Postępowania Karnego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku; aplikantka adwokacka – członkini Izby Adwokackiej w Białymstoku

Krzysztof Pietrowicz – doktor socjologii, adiunkt i zastępca dyrektora w Instytucie Socjologii na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu; kierownik projektu CCPL, w ramach którego powstał niniejszy poradnik; członek Zespołu Specjalistycznego Nauk Humanistycznych, Społecznych i Nauk o Sztuce i Twórczości Artystycznej (ZS-1) w Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego; autor i współautor kilkudziesięciu publikacji naukowych

Wykaz autorów

- Bartosz Pilitowski – socjolog, doktorant w Zakładzie Interesów Grupowych Instytutu Socjologii UMK, fundator i prezes zarządu Fundacji Court Watch Polska, współautor kilku raportów podsumowujących program „Obywatelskiego Monitoringu Sądów”; członek Rady Społecznej ds. Strategii Modernizacji Przestrzeni Sprawiedliwości przy Ministrze Sprawiedliwości; współpracuje z Biurem Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE
- Michał Popiela – absolwent Ewangelikalnej Wyższej Szkoły Teologicznej we Wrocławiu; członek Zarządu Fundacji Court Watch Polska, kierownik Centrum Sprawiedliwości Naprawczej w Toruniu, współpracownik Stowarzyszenia Lokalnych Ośrodków Twórczych we Wrocławiu
- Marek Solon-Lipiński – absolwent Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, ekspert w Departamencie Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości, gdzie zajmuje się m.in. kwestiami związanymi ze współpracą z organizacjami pozarządowymi; wcześniej pracował m.in. w Fundacji im. S. Batorego oraz Instytucie Spraw Publicznych; członek Rady Warszawskiego Klubu Jagiellońskiego
- Izabela Urbaniak-Mastalerz – doktorantka w Katedrze Postępowania Karnego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku; aplikantka adwokacka – członkini Izby Adwokackiej w Częstochowie

CZEŚĆ I

INSPIRACJE

FUNKCJONOWANIE COMMUNITY COURT W PRAKTYCE – NA PRZYKŁADZIE RED HOOK COMMUNITY JUSTICE CENTER W NOWYM JORKU

STANISŁAW BURDZIEJ

Wprowadzenie

W latach 80. XX wieku Stany Zjednoczone zmagaly się z falą rosnącej przestępczości, która prowadziła do degradacji centrów miast i obniżenia poziomu życia mieszkańców. Narastało jednocześnie poczucie, iż reakcja wymiaru sprawiedliwości na ten rozwój wypadków – zaostrenie kar, deklaracja „wojny z narkotykami”, przejawiająca się m.in. w wysoce punitywnej strategii „do trzech razy sztuka” (*three strikes and you are out*), a w efekcie drastyczny wzrost liczby osadzonych – nie była adekwatna.

Na początku lat 90. podjęto szereg prób poprawy sytuacji, które można określić wspólnym mianem *problem-solving justice*¹. Ich wspólnym mianownikiem było przekonanie, iż zadaniem instytucji wymiaru sprawiedliwości – poczynając od policji, przez prokuraturę po sądy – jest dbanie o bezpieczeństwo społeczności, którym mają służyć. Uznano, że aby ten cel skuteczniej realizować, należy z jednej strony konsekwentnie reagować nawet na najmniejsze oznaki naruszenia ładu społecznego (a zwłaszcza na przypadki złamania norm prawnych); z drugiej jednak strony dostrzeżono, że aby reakcja ta była skuteczna, sprawca musi nie tylko ponieść karę, lecz często także otrzymać pewną pomoc, by nie wrócić na drogę przestępstwa. Ten element terapeutyczny był szczególnie istotny dlatego, iż duża część zarówno wykroczeń, jak i poważniejszych przestępstw była popełniana pod wpływem substancji uzależniających – alkoholu i narkotyków. Podejście problemowe wiązało się więc z wyjściem

1 J. Butts, Introduction: Problem-Solving Courts, „Law Policy” 2001, nr 23(2), s. 121-124; A. Mansky, Problem-solving justice: responding to real problems, real people, „Criminal Justice Matters” 2004, nr 57(1), s. 30-31.

poza tradycyjną rolę sądów, jaką jest rozwiązywanie sporów prawnych oraz sankcjonowanie przypadków naruszenia prawa, w kierunku bardziej aktywnego podejścia, zakładającego wykorzystanie instrumentów, jakimi sąd dysponuje, do zapobiegania przestępstwom m.in. poprzez zmierzenie się z przyczynami i okolicznościami, które skłoniły sprawców do ich popełnienia².

Pierwszym sądem problemowym w USA był Miami-Dade County Drug Court na Florydzie utworzony w roku 1989. Zamiast skazywać uzależnionych sprawców przestępstw na karę więzienia, oferowano im możliwość udziału w terapii, której przebieg nadzorowany był przez sędziego. Sukces projektu sprawił, że w ciągu kolejnych 20 lat w całych Stanach Zjednoczonych powstało ponad 3600 takich wyspecjalizowanych sądów, zaś model rozszerzono także na inne typy spraw i sprawców. I tak, powstały sądy dla sprawców chorych psychicznie (*mental health courts*), weteranów – najczęściej uzależnionych od narkotyków i cierpiących na PTSD (*veterans' courts*), osób bezdomnych (*homelessness courts*), sprawców przemocy domowej (*domestic violence courts*), a wreszcie tzw. sądy dla społeczności (*community courts*)³. Tym ostatnim przyjrzymy się tutaj dokładniej.

Pierwszym projektem takiego rozwiązania był Midtown Community Court na Manhattanie w Nowym Jorku. Powstał on w roku 1993 i z założenia miał pomóc w walce o „odzyskanie” serca miasta – Times Square oraz Broadwayu – z rąk drobnych przestępców, ulicznych prostytutek, nielegalnych handlarzy, dealerów narkotykowych oraz sprawców innych „przestępstw przeciwko wysokiej jakości życia” (*quality of life crimes*). Z relacji pracowników sądu wynika, iż na przełomie lat 80. i 90. XX wieku sytuacja pod tym względem była tak zła, iż przedstawiciele Broadwayu – właściciele teatrów – zagrozili władzom miasta, iż opuszczą zaniedbane centrum i przeniosą się gdzie indziej, nawet do sąsiedniego stanu New Jersey, chcąc zapewnić bezpieczeństwo amatorom rozrywki. Dlatego sama idea sądu od początku cieszyła się szerokim poparciem władz miasta oraz lokalnych przedsiębiorców. Zaplecza teoretycznego dostarczyli dwaj badacze: G.L. Kelling i J.Q. Wilson, autorzy teorii tzw. zbitej szyby⁴. Postawili oni tezę, że widoczne oznaki braku poszanowania dla prawa (takie jak wybite szyby, porzucone śmieci czy nielegalne grafitti) stanowią czytelny sygnał, iż dana okolica pozbawiona jest gospodarza, a przestępstwa uchodzą płazem. Sugerowali, że konsekwentne ściganie drobnych wykroczeń przekłada się na spadek poważniejszej przestępczości. Równocześnie rozwijał się nurt tzw. *community policing*, zakładający decentralizację wymiaru sprawiedliwości oraz bliskie interakcje policjantów ze społecznością, której służą.

2 G. Berman i J. Feinblatt, *Problem-Solving Courts: A Brief Primer*, „Law Policy” 2001, nr 23(2), s. 3.

3 J. Mansky, *Problem-solving justice...*, *op. cit.*, s. 30.

4 Zob. J.Q. Wilson, G.L. Kelling, *Broken Windows: The police and neighborhood safety*, „Atlantic Monthly” 1982, nr 249(3), s. 29-38.

Teren działania Red Hook Community Justice Center

Z uwagi na prestiżowe położenie dzielnicy, a także fakt, iż ma ona raczej charakter turystyczno-biznesowy, a nie mieszkalny, przyjęte w Midtown Community Court rozwiązania nie mogły być w sposób bezpośredni przejmowane w innych dzielnicach miasta bądź w ogóle innych miejscowościach. Obszar południowo-zachodniego Brooklynu (jednego z boroughs miasta Nowy Jork), czyli dzielnica zwana Red Hook, różnił się diametralnie od środkowego Manhattanu zarówno pod względem składu społecznego mieszkańców, sposobów zagospodarowania przestrzeni, jak i typu najczęściej popełnianych i najbardziej dokuczliwych wykroczeń.

Dzielnica Red Hook w połowie XIX wieku stała się jednym z największych portów ówczesnej Ameryki. Przez następne stulecie zamieszkiwali tu robotnicy portowi, głównie imigranci z Włoch oraz Irlandii. W roku 1939 władze miejskie, chcąc poprawić warunki mieszkaniowe mieszkańców dzielnicy, zbudowały tu pierwsze budynki socjalne – jak na tamte czasy bardzo nowoczesne wieżowce. Dla wielu imigrantów były one ucieleśnieniem *american dream*. Brzemienna w skutkach okazała się budowa autostrady w roku 1949, która odcięła położoną na półwyspie dzielnicę od reszty Brooklynu, oraz przeniesienie działalności portowej do sąsiedniego stanu. W następstwie tych wydarzeń pomiędzy rokiem 1950 a 1990 populacja dzielnicy spadła o połowę (do ok. 11 tys. osób), z czego ponad 70% stanowili mieszkańcy bloków komunalnych. Zmienił się także diametralnie skład rasowy dzielnicy – w latach 90. zdecydowaną większość stanowili już Afroamerykanie oraz Latynosi. Władze przez długi czas zaniedbywały remonty mieszkań komunalnych, w okolicy otworzono klinikę uzależnień oraz stację przeładunku śmieci, w efekcie czego narastał resentyment mieszkańców wobec władzy⁵. Poziom akceptacji dla przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości był podobnie niski – w roku 1997 jedynie 15% mieszkańców deklarowało zaufanie do policji, zaś jeszcze mniej (12%) do prokuratury i sądu⁶.

W latach 80. XX wieku Red Hook określano mianem „kokainowej stolicy Ameryki”: narkotyki sprzedawano i zażywano publicznie, zaś na ulicach przechodnie mijali leżących narkomanów. Powiązanym problemem były wojny gangów i niemal codzienne strzelaniny. Punktem zwrotnym jednak, który wstrząsnął mieszkańcami i później stał się impulsem do utworzenia Red Hook Community Justice Center (RHCJC) był incydent z roku 1992, gdy szanowany dyrektor miejscowej szkoły został przypadkiem śmiertelnie postrzelony, opuszczając budynek w poszukiwaniu nie-

5 C.G. Lee, F. Cheesman, D. Rottman, R. Swaner, S. Lambson, M. Rempel, R. Curtis, *A Community Court Grows in Brooklyn: A Comprehensive Evaluation of the Red Hook Community Justice Center*, Williamsburg 2013, s. 23, [http://www.courtinnovation.org/sites/default/files/documents/RH Evaluation Final Report.pdf](http://www.courtinnovation.org/sites/default/files/documents/RH%20Evaluation%20Final%20Report.pdf)

6 K. Moore, *Op Data, 2001: Red Hook, Brooklyn. Community Assessment and Perceptions of Quality of Life, Safety and Services*, New York 2004, s. 3, <http://www.courtinnovation.org/sites/default/files/rhodata.pdf#page=4&zoom=auto,-99,338>.

obecnego ucznia. Jeszcze w roku 1999 ponad jedna trzecia mieszkańców deklarowała, że nosi przy sobie broń dla bezpieczeństwa.

Geneza i rozwój RHCJC

Inicjatywa utworzenia drugiego po Midtown „sądu dla społeczności” wyszła bezpośrednio od prokuratora okręgowego, który od początku miał wsparcie ze strony prezesa stanowego Sądu Apelacyjnego (sędzi Judith Kaye), a także prokurator generalnej (Janet Reno), która uczestniczyła w powołaniu pierwszego w kraju specjalistycznego sądu narkotkowego na Florydzie. Zwolennikiem powołania sądu był także nowy burmistrz miasta, Rudolf Giuliani, przekonany do teorii zbitej szyby. Umieszczenie drugiego sądu dla społeczności w jednej z najbardziej zaniedbanych i biednych dzielnic Nowego Jorku miało też dać odpór krytykom Midtown Community Court, którzy twierdzili, iż zasadniczo ma on służyć zapewnieniu bezpieczeństwa i większych obrotów białym, zamożnym właścicielom i przedsiębiorcom z najbardziej uprzywilejowanej dzielnicy miasta⁷.

Decyzję o powołaniu RHCJC ogłoszono w listopadzie 1993 roku. Proces konsultacji, planowania, poszukiwania i remont odpowiedniego budynku oraz pozyskanie pracowników (zwłaszcza sędziego) trwały 7 lat. Włączenie mieszkańców już na najbardziej wstępnym etapie procesu planowania doprowadziło do znaczących modyfikacji wyjściowych założeń. Znalazły one odzwierciedlenie w nazwie ośrodka, choć pierwotnie miało to być po prostu Red Hook Community Court. Ostatecznie pod wpływem sugestii mieszkańców nazwano go Red Hook Community Justice Center. Nazwa ta oddaje szeroki zakres działań podejmowanych pod tym szyldem. Zanim działalność rozpoczął sam sąd (w kwietniu roku 2000), utworzono korpus wolontariuszy (Red Hook Public Safety Corps) oraz „sąd młodzieżowy”. Wolontariusze, w zamian za rok pracy dla społeczności, otrzymywali szkolenie zawodowe oraz stypendium. Ich zaangażowanie na wczesnym etapie pozwoliło społeczności odczuć konkretne efekty nowej inicjatywy. Sąd młodzieżowy ma natomiast pełnić funkcje prewencyjne – adresowany jest do młodocianych sprawców drobnych przestępstw, które wcześniej na ogół nie spotykały się z żadną sankcją (z uwagi na przeciążenie policji). Wszystkie role – sędziego, prokuratora, obrońcy i przysięgłych – pełnią uczniowie, dysponujący prawem do przesłuchania podejrzanych oraz nałożenia pewnych sankcji, takich jak prace społecznie użyteczne, napisanie eseju lub listu z przeprosinami do ofiary, udział w kursach edukacyjnych. Skierowanie młodocianego do tego sądu pozostaje w gestii policjantów. Ponieważ udział jest dobrowolny, zgłasza się jedynie 1/4 sprawców; wśród nich jednak 82% wykonuje „orzeczone” w sądzie kary. Oprócz sądu RHCJC oferuje szereg programów, których długofalowym celem jest zmniejszenie przestępc-

7 C.G. Lee, F. Cheesman, D. Rottman, R. Swaner, S. Lambson, M. Rempel, R. Curtis, *A Community Court...*, *op. cit.*, s. 25.

czości poprzez stworzenie młodzieży sensownych alternatyw dla kariery przestępczej. Należą do nich m.in. praktyki wakacyjne oraz program rewitalizacji dzielnicy przez sztukę (zwłaszcza murale).

W międzyczasie w roku 1996 powstało Center for Court Innovation – *think-tank* wykorzystujący partnerstwo z podmiotami publicznymi (m.in. z miastem, lokalną administracją sądownictwa oraz Ministerstwem Sprawiedliwości) do projektowania i wdrażania innowacyjnych strategii w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości. W założeniu Centrum miało być ośrodkiem „badań i rozwoju” dla stanowego systemu sprawiedliwości i, korzystając z elastyczności cechującej organizację pozarządową, aplikować o środki z alternatywnych źródeł, by zarządzać kolejnymi projektami.

Główne założenia i cele RHCJC

Celem utworzenia RHCJC była długofalowa poprawa warunków życia mieszkańców dzielnicy poprzez usprawnienie mechanizmów funkcjonowania instytucji sądu. Usprawnienie to miało znaleźć wyraz w spadku liczby popełnianych przestępstw, ale nie za pomocą tradycyjnie praktykowanego zaostrzenia i tak restrykcyjnej już polityki karnej, lecz dzięki wykorzystaniu możliwości, jakimi dysponuje instytucja sądu do przemiany warunków społecznych, będących źródłem wielu wykroczeń. Przede wszystkim chodziło o połączenie sensownych, realnie egzekwowanych i odczuwanych społecznie kar z elementami terapii uzależnień, które stanowiły podłoże bardzo wielu popełnianych wykroczeń i przestępstw.

Jak zauważają ewaluatorzy, Centrum opiera się w dążeniu do swych celów na trzech zasadniczych mechanizmach. Po pierwsze, jest to odstraszający wpływ orzekanych kar w połączeniu z ich nieuchronnością, wynikającą m.in. ze sprawności postępowania w zakresie monitorowania skazanych. Drugi mechanizm to interwencja terapeutyczna, w której sąd – przy pomocy dostępnych sobie środków – motywuje część skazanych do udziału lub kontynuowania terapii. Po trzecie wreszcie, sąd buduje swój autorytet w społeczności lokalnej, stosując zasady sprawiedliwości proceduralnej w stosunku do sprawców, a także poprzez odczuwalny dla mieszkańców pozytywny wpływ na swe otoczenie społeczne⁸.

W Red Hook, podobnie jak Midtown i w innych *community courts*, świadomie skoncentrowano się na drobniejszych wykroczeniach. W oparciu o teorię zbitej szyby (oraz teorię odstraszenia, która kładzie nacisk na nieuchronność sankcji) wszystkie, nawet stosunkowo drobne wykroczenia (takie jak jazda na gapę, oddawanie moczu w miejscach publicznych czy śmiecenie) spotykają się z sankcją, która: a) jest dostosowana do istoty przewinienia; b) obejmuje element edukacyjny i/lub terapeutyczny oraz określoną formę restytucji wobec wspólnoty; c) jest ściśle monitorowa-

8 *Ibidem*, s. 4-5.

na, zaś niewykonanie orzeczonej kary zawsze i szybko spotyka się z dodatkową sankcją włącznie z karą więzienia.

W tym sensie RHCJC podziela główne założenia charakterystyczne dla wszystkich *community courts*. Są to m.in. następujące założenia:

- a) poświęcenie relatywnie dużej ilości czasu, zasobów i uwagi sprawcom drobniejszych wykroczeń;
- b) możliwie częste zastępowanie kary więzienia i grzywny sankcjami alternatywnymi (zwłaszcza pracami społecznymi);
- c) natychmiastowość wykonania orzeczonej kary (nawet tego samego dnia co orzeczenie sądu);
- d) ścisły monitoring wykonywania orzeczonej kary przez skazanych;
- e) konsekwentne sankcjonowanie skazanych, którzy nie wykonują nawet drobnych kar alternatywnych;
- f) stosowanie kar obejmujących elementy pomocy terapeutycznej dla sprawcy;
- g) zindywidualizowane podejście do sprawcy oraz sprawy, w tym gromadzenie możliwie pełnej informacji na temat sprawców przy pomocy wywiadów wraz z wykorzystaniem danych zastanych;
- h) ściśle powiązane ze społecznością lokalną (m.in. poprzez radę konsultacyjną, angażowanie wolontariuszy);
- i) założenie, że część usług oferowana jest w budynku samego sądu;
- j) systematyczna współpraca sądu i pozostałych instytucji wymiaru sprawiedliwości z instytucjami socjalnymi oraz organizacjami pozarządowymi;
- k) nacisk na sprawiedliwość proceduralną.

Struktura organizacyjna

Struktura organizacyjna RHCJC jest bardzo złożona. Funkcjonowanie Centrum zakłada bieżącą współpracę pomiędzy szeregiem podmiotów: stanowią administracją sądownictwa, prokuraturą, służbą kuratorską oraz szeregiem partnerów rządowych i pozarządowych, którzy świadczą na miejscu szereg usług socjalnych.

Na etapie planowania finansowanie RHCJC zapewnił Departament Sprawiedliwości, miejski zarząd nieruchomości oraz kilka prywatnych fundacji. Poszczególne stanowiska pracy finansowane są przez odpowiednie instytucje – administrację sądową, policję, prokuraturę czy służbę kuratorską. Zapewnienie pozostałych źródeł finansowania (pokrycie kosztów utrzymania budynku, jego remontów, pozostałych pracowników) leży zasadniczo w gestii Center for Court Innovation (dalej jako CCI), które jest odpowiedzialne za pozyskiwanie środków zewnętrznych, w tym od pry-

watnych fundatorów. W roku budżetowym 2010 jedna trzecia finansowania pochodziła z agencji federalnych (zajmujących się przestępczością nieletnich, badaniami na rzecz sądownictwa itp.), 40% z budżetu stanowej administracji sądownictwa, 21% z budżetu miasta (dokładnie z New York City Economic Development Corporation), zaś pozostałe 6% od prywatnych donatorów i fundacji.

W czerwcu 2012 roku na terenie sądu pracowało 28 pracowników zatrudnionych przez administrację sądownictwa (takich jak sędzia, prokurator, urzędnicy sądowi, koordynator zasobów, tłumacze, ochrona), 23 pracowników Center for Court Innovation (w tym wolontariusze), 22 osoby zatrudnione przez poszczególne inne (pozasądowe) instytucje wymiaru sprawiedliwości (np. prokuratura, kuratorzy) oraz 23 inne osoby ze współpracujących organizacji pozarządowych, ze społeczności lokalnej oraz policji; łącznie niemal 100 osób. Generalnie CCI zatrudnia te osoby, których rola wykracza poza tradycyjną rolę sądu, a więc pracowników mieszczących się na terenie budynku kliniki, biura kar alternatywnych, pracowników programów adresowanych do młodzieży i społeczności itp. Podobny (specyficzny) schemat organizacyjny przyjęto w kilkunastu innych projektach realizowanych w stanie Nowy Jork. Różni się on znacznie od pozostałych problem-solving courts w kraju, które generalnie prowadzone są przez same sądy.

Pracownicy ochrony są dobierani w sposób szczególny. Oczekuje się, że pozostaną na stanowisku przez wiele lat i nawiążą relacje z lokalną społecznością. Wielu z nich, oprócz pracy zawodowej w RHCJC, jest wolontariuszami bądź w inny sposób w wolnym czasie pomaga mieszkańcom Red Hook; wszyscy uczestniczą w lokalnych wydarzeniach. W ewaluacji podkreślono kluczową rolę zaangażowania pracowników ochrony. Nowojorska policja deleguje 8 policjantów, którzy sporządzają dokumentację oraz nadzorują osoby przebywające w areszcie.

Na terenie sądu pracuje także szereg pracowników delegowanych przez kilka instytucji miejskich zajmujących się udzielaniem pomocy socjalnej (np. pomocy mieszkaniowej, pomocy w uzyskaniu ubezpieczenia itp.). Pracownicy ci są dostępni w budynku RHCJC raz lub kilka razy w tygodniu po to, by ułatwić klientom centrum skorzystanie z ich usług. Miejski wydział edukacji zatrudnia w Red Hook jednego nauczyciela, którego zadaniem jest oferowanie kursów uzupełniających/korekcyjnych sprawcom, których orzeczenie zawierało obowiązek dokończenia/kontynuowania edukacji. W RHCJC pracuje także dwóch mediatorów zatrudnianych przez organizację non-profit. Inna organizacja regularnie (raz w miesiącu) zapewnia możliwość przeprowadzenia testów na wirusa HIV.

Oprócz pracowników lub współpracowników etatowych RHCJC współpracuje stale z szerszym kręgiem osób, w tym zwłaszcza z przedstawicielami lokalnej społeczności. Społeczny komitet doradczy spotyka się raz na kwartał i składa się z ok. 36

członków, w tym duchownych, oficerów policji, nauczycieli, przedstawicieli najemców z bloków komunalnych oraz lokalnych liderów.

Obszar jurysdykcji

Do Centrum w Red Hook trafiają sprawcy z określonego obszaru, na który składają się trzy tzw. *police precincts* (czyli komendy). Do Centrum trafiać mogą także pojedynczy sprawcy spoza tego obszaru, którzy odpowiadają profilowi spraw rozpatrywanych w Red Hook, a więc ci, którzy dopuścili się wykroczeń (*misdemeanors*). Co więcej, Centrum działa tylko w dni powszednie, tak więc wszystkie osoby zatrzymane w weekend – także z obszaru, nad którym jurysdykcję sprawuje RHCJC – trafiają wówczas do tradycyjnego sądu. Sprawcy poważniejszych przestępstw (*felonies*), a także ci sprawcy, którzy nie przyznają się do winy i żądają pełnej rozprawy (z ławą przysięgłych), odsyłani są do głównego sądu na Brooklynie (King County Court), który rozpatrzy ich sprawę na ogólnych, tj. tradycyjnych zasadach. W Red Hook, w odróżnieniu od Midtown, przeprowadza się czasem także rozprawy, choć bez udziału ławy przysięgłych. Do udziału w programie realizowanym przez RHCJC kwalifikują się tylko ci sprawcy, którzy decydują się uznać swoją winę i rezygnują z pełnego procesu, mając świadomość, że w tradycyjnym sądzie najpewniej grozi im więzienie oraz wpis w kartotece.

Choć przyczyną utworzenia RHCJC był problematyczny charakter dzielnicy Red Hook, funkcjonowanie Centrum wymaga odpowiednio dużej liczby spraw, dlatego w obszar jurysdykcji sądu włączono także okoliczne dzielnice. W efekcie jedynie ok. 25% sprawców pochodzi z samego Red Hook. Mimo to lokalne programy są adresowane wyłącznie do lokalnych mieszkańców. Wynika to m.in. z faktu, że policja nie zawsze kieruje zatrzymanych do RHCJC zgodnie z wytycznymi, lecz zamiast tego do sądu tradycyjnego, a także z faktu, iż zatrzymani w weekendy muszą zostać postawieni przed sędzią dyżurującym w sądzie centralnym. Osłabia to lokalny charakter centrum w Red Hook⁹.

W odróżnieniu od tradycyjnych sądów amerykańskich, gdzie sędziowie rozpatrują tylko pewne typy spraw, w Red Hook pracuje tylko jeden sędzia, który orzeka we wszystkich typach spraw kwalifikujących się do rozpatrzenia w tym sądzie: od wykroczeń, przez spory mieszkaniowe, po sprawy nieletnich i rodzinne. Z założenia RHCJC stawia sobie zatem za cel „kompleksową” obsługę spraw dotyczących drobnej przestępczości w skali lokalnej. Inaczej jest w Midtown Community Court, gdzie sędzia zajmuje się tylko *arraignments*, a inne sprawy odsyła do sądu tradycyjnego. W pojedynczych przypadkach sędzia w Red Hook przeprowadza rozprawę, choć bez udziału ławy przysięgłych. Zdecydowana większość spraw to jednak *arraignments*: krótkie

9 *Ibidem*, s. 73.

przedstawienie podejrzanemu aktu oskarżenia oraz poinformowanie o przysługujących mu prawach (tzw. *initial arraignment*) lub *post-indictment arraignments*, gdy oskarżony może uznać swoją winę. W stanie Nowy Jork osoby aresztowane muszą zostać przedstawione (*arraigned*) sędziemu w ciągu 24 godzin (lub 72 godzin, gdy zostają zatrzymane w weekend).

Schemat ten warto porównać z modelem tradycyjnym, jaki realizują pozostałe sądy w mieście Nowy Jork. Po przedstawieniu sędziemu wielu oskarżonych o drobne wykroczenia zostaje zwolnionych do domu, zaś jedynym warunkiem zwolnienia jest uniknięcie ponownego aresztowania przez pewien określony czas. Część zostaje skazana na karę pozbawienia wolności, ale sąd często decyduje się ograniczyć wymiar kary do czasu już spędzonego w areszcie. Pewna liczba skazanych otrzymuje nakaz udziału w programach edukacyjnych czy terapii, ale ich faktyczny udział nie jest ściśle monitorowany i absencja rzadko spotyka się z sankcją.

Ten sam sędzia pracuje w Red Hook od początku funkcjonowania sądu. Oznacza to, że doskonale zna swój rejon i jest rozpoznawalny publicznie. Bierze udział w licznych wydarzeniach lokalnych (mecze, festyny itp.), a gdy rozstrzyga spory mieszkaniowe, czasem osobiście wizytuje mieszkania będące przedmiotem sporu. Ma to wielkie znaczenie nie tylko dla zrozumienia przez niego rozstrzyganego sporu, ale także dla legitymizacji działań sądu. Autorzy ewaluacji dochodzą do wniosku, że usprawnienie procesu napraw w mieszkaniach komunalnych było głównym czynnikiem odpowiedzialnym za sukces i postrzeganie RHCJC jako instytucji lokalnej, „własnej”, a nie narzuconej z góry. Przyczynia się do tego także fakt, że część usług oferowanych przez RHCJC dostępna jest nie tylko dla skazanych, ale dla każdego z mieszkańców (choć stanowią oni zdecydowaną mniejszość korzystających).

Schemat postępowania ze sprawcami

Większość oskarżonych trafia do Red Hook po tym, jak zostali zatrzymani przez policję, zaś prokuratura przygotowała akt oskarżenia. Choć przyjęto pewne wytyczne, które określają, jakiego typu sprawców oraz z jakiego obszaru powinno skierować się do Red Hook, kwestia ta – jak się okazało – w dużej mierze zależy od uznania policjantów. W efekcie część kwalifikujących się sprawców trafia do sądu tradycyjnego zamiast do Red Hook. Większość z tych, którzy zostają zatrzymani w dni powszednie, zostaje przewieziona do celi w Red Hook. Tam z oskarżonym przeprowadza się wywiad w celu oceny potencjalnego sprawcy – m.in. określa się czy kwalifikuje się on do warunkowego zwolnienia. Jeśli nie, zgodnie z prawem stanowym musi stanąć przed sędzią w ciągu 24 godzin. Wywiad taki trwa ok. 20-40 minut i zakłada wykorzystanie specjalnie opracowanego narzędzia diagnostycznego. Prokuratura zazwyczaj przedstawia propozycję ugody. Jeśli oskarżony ją zaakceptuje, sędzia albo wydaje wyrok skazujący, albo określa warunki, po których spełnieniu sprawa zostanie umorzona.

na. Jeśli oskarżony się nie przyzna i domaga się pełnego procesu, sprawa zostaje zazwyczaj odesłana do innego sądu. Połowa oskarżonych przyznaje się jednak do winy.

W przypadku większości oskarżonych, którzy odpowiadają z wolnej stopy, ich sprawa jest przedmiotem krótkiej dyskusji podczas cotygodniowej odprawy z udziałem przedstawicieli szeregu instytucji współpracujących ze sobą na terenie Red Hook, zwłaszcza prokuratury i Center for Court Innovation. W jej trakcie prokuratura ustosunkowuje się do propozycji kary opartej o schemat proporcjonalności kar do wagi wykroczeń. Zespół może także z wyprzedzeniem opracować rekomendacje dla sędziego w przypadku tych skazanych, którzy nie wykonują orzeczenia sądu.

Pierwsze posiedzenie sądu odbywa się na ogół z udziałem obrońcy publicznego stale obecnego w sądzie. Trwa ono kilka minut. Sędzia dysponuje już pełną informacją o oskarżonym. Orzeczenie zazwyczaj zapada na pierwszym posiedzeniu i zawsze obejmuje sankcję, nawet w przypadku drobnych wykroczeń. Rzadko jednak jest to kara więzienia, akcent kładzie się natomiast na natychmiastowe rozpoczęcie wykonywania kary. Oznacza to, że prosto z sali sądowej skazany zostaje wyprowadzony i skierowany do odpowiedniego pomieszczenia w budynku sądu, gdzie od razu może się zarejestrować na określony kurs, zajęcia terapeutyczne czy zgłosić się do wykonania prac społecznie użytecznych. Istotne jest także dalsze regularne monitorowanie wykonywania kary. Jest ono możliwe m.in. dzięki regularnym odprawom zespołu sądu, obowiązkowi regularnego składania raportu sędziemu przez skazanych, sprawnej wymianie informacji pomiędzy sądem a zewnętrznymi ośrodkami współpracującymi (np. ośrodkami terapii uzależnień). Pracownicy Center for Court Innovation zajmują się m.in. telefonicznym oraz listownym przypominaniem o konieczności odbycia kary w przypadku tych skazanych, którzy nie realizują w pełni tego obowiązku. Nawet drobne zlekceważenie tego obowiązku spotyka się z sankcją, np. koniecznością odbycia dalszych prac społecznych. Te ostatnie elementy są istotną innowacją w porównaniu z sądem tradycyjnym, gdzie pomiędzy skazaniem a rejestracją do odbycia kary upływa zazwyczaj sporo czasu, brakuje monitoringu wykonania kary, nie wymaga się też od skazanych stawania przed sądem w celu zdania relacji z wykonania kary. W efekcie wykonywalność orzeczeń jest tam niższa niż w Red Hook.

Przy doborze kar społecznie użytecznych sąd kieruje się kryterium ich pewności i natychmiastowości sankcji oraz widzialności kary w społeczności lokalnej. Dlatego skazani są eskortowani z sali sądowej do biura sankcji alternatywnych, gdzie od razu rejestrują się do udziału w określonym programie. Bardzo często karę zaczynają odbywać już następnego dnia po wizycie w sądzie. Odbywający karę noszą specjalne kamizelki z logo sądu, co ma wywierać efekt pedagogiczny wobec samych skazanych (wg filozofii *reintegrative shaming*), lecz również wysłać sygnał do społeczności lokalnej.

Największą liczbę spraw w RHCJC (ok. 11000 rocznie) stanowią tzw. *summonses*, czyli wystawione przez policję nakazy pojawienia się w sądzie ze względu na drob-

niejsze wykroczenia, takie jak picie alkoholu w miejscach publicznych czy wyprawianie psa bez kagańca. Przybywający do sądu otrzymują możliwość zakończenia sprawy poprzez zgodę na udział w grupie dyskusyjnej (ok. 30 min.), której celem jest poinformowanie uczestników o obowiązujących przepisach regulujących zachowania zakazane w miejscach publicznych, a także o wpływie naruszeń tych regulacji na życie mieszkańców. Głównym celem jest zapobieżenie przyszłym naruszeniom (wynikającym np. z niewiedzy na temat przepisów) oraz wzmocnienie postaw legalistycznych. W przypadku braku zgody na takie rozwiązanie, obwiniony staje przed sędzią, który umarza sprawę lub nakłada grzywnę. Na ogół taka sprawa zajmuje wówczas sędziemu kilka minut, więc mimo swej wielkiej liczby sprawy te są mniejszym obciążeniem dla sądu niż pozostałe.

Wszyscy oskarżeni, zarówno przebywający w areszcie, jak i odpowiadający z wolnej stopy, zostają poddani testowi, który ma na celu zidentyfikowanie potencjalnych problemów związanych z uzależnieniami, uszkodzeniami mózgu, traumami, chorobami psychicznymi oraz zespołem stresu pourazowego (PTSD). Przeprowadza się także testy moczu na obecność narkotyków (chyba że sam delikwent przyzna się do ich zażywania). Na podstawie tych danych pracownicy RHCJC formułują rekomendację dla sędziego, obejmującą rodzaj, miejsce i czas trwania terapii. Sędzia otrzymuje tę rekomendację za pomocą poczty elektronicznej dokładnie w chwili, gdy staje przed nim osoba oskarżona. Prokuratura również otrzymuje dokument, w którym pracownicy kliniki uzasadniają swoją rekomendację (wraz z informacją na temat ubezpieczenia, ewentualnie bezdomności). Prokurator zazwyczaj przyjmuje rekomendację pracowników kliniki, ale nie jest do tego zobowiązany.

W przypadku co siódmego skazanego sąd orzeka skierowanie na terapię uzależnień. Może to być zarówno terapia długoterminowa w jednym z zamkniętych ośrodków współpracujących, jak i krótkoterminowa – także w samym budynku Centrum. Zakłada się, że długość i charakter terapii powinny być skorelowane z ciężarem przestępstwa – nie orzeka się długoterminowej terapii za lżejsze przewinienia. Rodzaj terapii zależy m.in. także od typu posiadanego przez sprawcę ubezpieczenia, gdyż to z niego pokrywane są koszty terapii. W niektórych przypadkach pracownicy RHCJC pomagają sprawcom ubiegać się o ubezpieczenie socjalne (Medicaid) lub ograniczają się do terapii oferowanej nieodpłatnie. W większości przypadków oskarżeni przyznają się do winy w zamian za obietnicę, że sąd orzeknie odroczenie z zamiarem umorzenia pod warunkiem ukończenia terapii. Dzięki temu otrzymują szansę na uniknięcie statusu osoby karanej.

Udział w terapii jest monitorowany, zaś informacje z ośrodków są gromadzone w bazie danych i wykorzystywane do tworzenia raportów dla sędziego i innych uczestników postępowania. Raz w tygodniu odbywa się spotkanie, w którym udział bierze sędzia, koordynatorzy, kierownicy programów oraz przedstawiciele obrony

i prokuratury, podczas którego wspólnie omawia się status poszczególnych oskarżonych, mających w najbliższym czasie stanąć przed sądem. W szczególności omawia się sytuację osób, które opuszczają zajęcia terapeutyczne, wnioskuje o zmianę ośrodka lub w przypadku których testy wykazały obecność narkotyków. Podobnie jak w sądach narkotykowych, tak i w przypadku tego typu podsądnych w RHCJC przyjęto zasadę regularnego spotykania się z sędzią w celu zdania sprawy z przebiegu terapii. Bezpośrednia rozmowa z sędzią na ogół dotyczy samej terapii, kwestii zatrudnienia czy nauki i ma być czynnikiem motywującym do kontynuowania terapii.

W pracy z młodzieżą wykorzystuje się szereg narzędzi diagnostycznych, takich jak „Genogram” oraz „Ecomapping”. W odróżnieniu od wcześniej stosowanych narzędzi, koncentrują się one nie tylko na słabościach (problemach z prawem, uzależnieniach itp.), ale także na silnych stronach – zainteresowaniach, sieciach społecznych itp. Wykorzystuje się także pokrewną im technikę „wywiadu motywacyjnego” (*motivational interviewing*). W oparciu o tak uzyskane dane doradca wraz z młodym sprawcą oraz przy udziale jego rodziny opracowuje indywidualny czteromiesięczny plan naprawczy, obejmujący naukę, przestrzeganie nakazu pozostawania w domu po określonej godzinie itp. Sędzia otrzymuje taki plan i na ogół go akceptuje. Jak wynika z badań, okresowe raportowanie sędziemu – ok. 15 razy w ciągu trwania programu, tj. w przeciągu 4 miesięcy – ma wielkie znaczenie w motywowaniu sprawców do realizacji planu.

Zakres i formy działania

Główny typ interwencji sądu to terapia uzależnień nadzorowana przez sędziego. Wynika to z założenia, iż u podłoża większości drobnych przestępstw i wykroczeń leży problem uzależnienia. W tym zakresie RHCJC opiera się na modelu wypracowanym przez sądy narkotykowe, które wykorzystują władzę sądu do tego, by nakłonić sprawcę do poddania się terapii. Ci spośród sprawców, którzy nie zjawiają się na terapii lub w przypadku których testy pokażą obecność narkotyków we krwi, otrzymują dodatkową karę, taką jak napisanie eseju, konieczność udziału w dodatkowych zajęciach terapeutycznych, prace społecznie użyteczne lub krótki pobyt w więzieniu (badania pokazują, że w odniesieniu do debutujących sprawców najskuteczniejsze są krótkoterminowe kary pozbawienia wolności). Terapię prowadzi kilkanaście ośrodków współpracujących z Red Hook. Na etapie selekcji były one wizytowane przez pracowników Center for Court Innovation (niektóre także przez sędziego) i wszystkie pozostają w stałym kontakcie z RHCJC (np. informując o niestawieniu lub pomyślnym ukończeniu terapii). Inne sankcje to regularne testy narkotykowe oraz terapia psychologiczna (okazało się np., że w przypadku prostytutkiujących się kobiet ogromnym problemem są różnego rodzaju traumy na tle seksualnym, zaś uzależnienie od narkotyków jest wobec nich pochodne). Oprócz tego, zwłaszcza wobec spraw-

ców młodocianych, stosuje się nakaz szkolny, dodatkowe (korekcyjne) zajęcia szkolne oraz nakaz pobytu w domu po określonej godzinie.

Szereg orzeczeń sądu zawiera nakaz podjęcia edukacji, m.in. udziału w oferowanych na terenie sądu krótkich zajęciach edukacyjnych, takich jak *treatment readiness program* (który ma za cel dostarczenie uczestnikom informacji o dostępnych opcjach terapii), zarządzanie emocjami i opanowanie gniewu oraz zajęcia z zakresu podstawowych umiejętności życiowych. Zajęcia te, regularnie oferowane przez pracowników Centrum, trwają na ogół 1 lub 2 godziny. Zakłada się, że tak krótkie interwencje nie przyniosą trwałych efektów wobec osób uzależnionych. Stanowią one jednak proporcjonalną i sensowną sankcję za drobne wykroczenia. Ich skuteczność terapeutyczna nie została jeszcze dostatecznie przebadana.

Biuro sankcji alternatywnych wyszukuje sposoby odbywania kar społecznie użytecznych, kierując się kryterium, jakim jest widzialność interwencji dla mieszkańców. I tak, przykładowo, centrum oferuje właścicielom nieruchomości (zarówno prywatnym, jak i publicznym) nieodpłatne usuwanie graffiti. Nadzorujący te prace pracownicy RHCJC kładą nacisk na dokumentowanie wykonanej pracy poprzez fotografovanie danego miejsca przed i po interwencji, a następnie publikowanie tych zdjęć. Taka praktyka sprzyja budowaniu zaufania mieszkańców do sądu. Sprawcy zapewniają także sprzątanie samego budynku Centrum (choć z wyłączeniem tych pomieszczeń, gdzie przechowywane są akta – pracownicy sądowi sprzątają je sami). Centrum sporów mieszkaniowych zatrudnia mediatorów, którzy podejmują się rozwiązywania sporów między mieszkańcami w takich kwestiach jak np. zakłócanie spokoju.

Zdecydowana większość oskarżonych korzysta z nieodpłatnej pomocy prawnej oferowanej przez organizację non-profit Legal Aid Society of New York finansowaną z funduszy miasta i stanu Nowy Jork. Nieliczni zatrudniają własnych prawników. Dwóch pracowników organizacji pozarządowej New York City Criminal Justice Agency (CJA) rekomenduje sędziemu na podstawie wywiadu z oskarżonym ustalenie kaucji bądź zrezygnowanie z niej (usługę tę świadczy zresztą we wszystkich sądach karnych w mieście).

Kluczowe znaczenie ma okazja do regularnej, bezpośredniej interakcji z sędzią. Przejawia się ona w relatywnie swobodnej atmosferze posiedzenia. Przykładowo sędzia (a wraz z nim wszyscy zgromadzeni na sali posiedzeń) reagował wyrazami uznania, a nawet brawami, na wieść o pomyślnym ukończeniu przez sprawcę terapii lub wykonaniu jakiejś innej kary. Taka bezpośrednia interakcja jest możliwa dzięki temu, iż:

- a) sądy narkotykowe oraz wiele *community courts* i innych *problem-solving courts* zatrudniają tylko jednego sędziego (w przypadku RHCJC jest to Alex Calabrese); tak więc skazani mają kontakt z tylko jednym sędzią (który staje się „ich” sędzią), obowiązuje zatem zasada „jeden sąd = jeden sędzia”. Warto przypo-

mnieć, że tego jednego sędziego wspomaga kilkadziesiąt osób z kilkunastu różnych podmiotów instytucjonalnych i dzięki temu jest on w stanie rozpatrywać ok. 15000 spraw rocznie,

- b) sędzia ma dostęp do pełniejszej informacji o sprawcy niż w sądzie tradycyjnym (choć nie ma dostępu do wszystkich zgromadzonych na jego temat informacji), co umożliwia mu np. prowadzenie nieformalnej rozmowy na temat sytuacji osobistej sprawcy,
- c) kładzie się systematyczny nacisk na sprawiedliwość proceduralną postępowania.

Efekty powstania RHCJC w świetle niezależnej ewaluacji

W ciągu kolejnych kilkunastu lat funkcjonowanie Red Hook Community Justice Center okazało się wielkim sukcesem, zaś doświadczenia przy nim zdobyte wykorzystano przy kolejnych projektach. Przemiana dzielnicy widoczna jest gołym okiem: obecnie ulega ona gentryfikacji. Niedawno zaś przyciągnęła duże inwestycje m.in. w postaci największego w Ameryce Północnej sklepu Ikea (ewaluatorzy przestrzegają jednak przed przypisywaniem całej zasługi za tę przemianę incjatywie sądu – twierdzą, że zadziałały także niezależne procesy urbanizacyjne i ekonomiczne). Na temat okoliczności powstania, napotkanych trudności oraz efektów działania RHCJC powstała niemała już literatura: zarówno rygorystyczne, naukowe ewaluacje, jak i relacje inicjatorów oraz materiały informacyjne i dydaktyczne, które z założenia mają pomóc praktykom z innych rejonów kraju i z zagranicy¹⁰. Red Hook przyciąga bowiem zainteresowanych reformatorów wymiaru sprawiedliwości z całego świata (do tego stopnia, iż pracownicy Center for Court Innovation mówią wręcz o *justice tourism*). Do roku 2008 w kilku krajach obszaru *common law* (Australia, Irlandia, Kanada, Wielka Brytania, RPA) powstało co najmniej 79 sądów wzorowanych na modelu wypracowanym przez Center for Court Innovation¹¹.

Co roku Centrum ma do czynienia z ok. 3000-4000 spraw wykroczeniowych (*misdemeanors*)¹², 11000 wezwań sądowych (*summons*), 500 konfliktami pomiędzy mieszkańcami a miejską administracją budynków socjalnych oraz 175 sprawami wykroczeniowymi nieletnich. Tak więc wpływ łącznie wynosi ok. 15000 spraw rocznie. Są to cztery różne rodzaje czynów, które w tradycyjnym systemie sądowym byłyby rozpatrywane przed różnymi sądami. Jedną z głównych innowacji RHCJC jest właśnie fakt rozpatrywania tych czterech typów spraw przez jeden sąd (i jednego sę-

10 Zob. np. M.S. Frazer, *The Impact of the Community Court Model on Defendant Perceptions of Fairness: A Case Study at the Red Hook*, New York 2006, http://www.courtinnovation.org/sites/default/files/Procedural_Fairness.pdf

11 R.V. Wolf, *Community justice: An international overview*, „Judicature” 2008, nr 91(6), s. 306-309.

12 W prawie amerykańskim *misdemeanor* to każde przestępstwo mniejszej wagi (w odróżnieniu od *felonies* - przestępstw poważniejszych). Kryteria odróżniające jedno od drugich różnią się w poszczególnych stanach, zazwyczaj jednak *felonies* to przestępstwa zagrożone karą minimum 1 roku pozbawienia wolności.

dziego). Większość spraw kryminalnych dotyczy posiadania narkotyków, wykroczeń drogowych, nieuprawnionego wstępu na teren prywatny lub miejski, picia alkoholu w miejscach publicznych oraz pomniejszych napaści. Sprawy mieszkaniowe dotyczą na ogół nakazów zapłaty zaległego czynszu lub wniosków o eksmisję. Te ostatnie, zdaniem ewaluatorów, stanowią wprawdzie zdecydowaną mniejszość rozstrzyganych spraw, ale – zwłaszcza na początkowym etapie działania – miały i nadal mają wielkie znaczenie dla legitymizacji Centrum w lokalnej społeczności.

Większość sprawców to osoby aresztowane, które muszą w ciągu 24 godzin stanąć przed sędzią lub zostać zwolnione. To prawo obowiązujące w całym stanie wymaga szybkości działania policji i sądu.

Tabela nr 1 pokazuje, jak orzecznictwo RHCJC wygląda w porównaniu z tradycyjnym sądem funkcjonującym na Brooklynie (King's County Court). Największa różnica dotyczy kary więzienia, która jako pierwsza sankcja w Red Hook jest orzekana sporadycznie, jedynie w stosunku do co setnego skazanego. W sądzie tradycyjnym ta liczba jest piętnastokrotnie większa. Znakomita większość skazanych zostaje zwolniona warunkowo pod warunkiem odbycia prac społecznych, uczestnictwa w jednym z programów edukacyjnych (np. wprowadzenia do terapii uzależnień) lub zostaje skierowana na terapię uzależnień w ośrodku zewnętrznym. Tylko 3% skazanych zostaje zwolnionych jedynie na podstawie odbytej już kary pozbawienia wolności (pobytu w areszcie). Taka polityka karna jest zgodna z filozofią Centrum, iż kontakt skazanego z sądem to unikalna okazja do podjęcia próby zmiany cech osobistych i okoliczności życiowych, które były przyczyną przestępstwa. Dlatego jedynie w przypadku co do szóstego skazanego sąd orzeka zwolnienie warunkowe bez dodatkowych sankcji. W przypadku sądu tradycyjnego większość skazanych wychodzi z sądu, nie otrzymując żadnej sankcji (oprócz odbytej już kary aresztu). Co ciekawe, ściśle monitorowanie wykonywania kar alternatywnych powoduje, iż w przypadku części skazanych, którzy mimo monitów telefonicznych i listownych nie odbywają kary, sąd w Red Hook wtórnie orzeka karę pozbawienia wolności. Co więcej, kary te są wówczas wyraźnie surowsze niż w przypadku sądu tradycyjnego. Jeśli uwzględnić te orzeczenia, różnica między oboma porównywanymi sądami maleje. Ogółem 11% skazanych w RHCJC otrzymuje karę pozbawienia wolności. Oznacza to, że Red Hook nie generuje oszczędności związanych ze zmniejszonym zapotrzebowaniem na więzienia (pełna analiza zysków i kosztów, o której dalej, wykazuje jednak, iż ogółem Centrum generuje oszczędności dla systemu sprawiedliwości).

Tabela 1. Pierwsze orzeczenie w sprawach wykroczeniowych (*misdemeanor*), w których sprawca został aresztowany w obszarze jurysdykcji RHCJC – porównanie z modelem tradycyjnym (rok 2008)

Typ sankcji	Red Hook Community Justice Center	Brooklyn King's County Court
	N=785	N=819
Więzienie	1%	15%
Zwolnienie warunkowe + sankcje alternatywne	78%	22%
Prace społeczne	33%	12%
Edukacja (<i>social service</i>)	13%	10%
Prace społeczne + edukacja	18%	0%
Nakaz podjęcia terapii antynarkotykowej	14%	1%
Zaliczenie aresztu w poczet kary	3%	32%
Zwolnienie warunkowe bez sankcji alternatywnych	15%	26%

Źródło: C.G. Lee, F. Cheesman, D. Rottman, R. Swaner, S. Lambson, M. Rempel, R. Curtis, *A Community Court...*, op. cit., s. 78.

Podsumowując, oskarżeni w Red Hook rzadziej wychodzą z sądu bez jakiegokolwiek sankcji. Kary, jakie otrzymują, są jednak ogółem łagodniejsze niż w sądzie tradycyjnym.

Porównanie poziomu przestępczości – mierzonego liczbą aresztowań – na obszarze jurysdykcji Red Hook pokazuje, że poziom ten uległ znacznemu obniżeniu mniej więcej w tym samym czasie, gdy centrum rozpoczęło funkcjonowanie. Choć w okresie tym poziom przestępczości generalnie malał w całym mieście Nowy Jork, podobnej, dramatycznej zmiany nie zauważono w żadnym z trzech obszarów bezpośredniego przylegających do Red Hook. W latach następnych przestępczość utrzymuje się na tym niższym, stabilnym poziomie¹³.

W porównaniu z tradycyjnym sądem mieszczącym się w centrum Brooklynu skazani w Red Hook w ciągu 2 lat od wyroku byli ponownie aresztowani o 10% rzadziej. Co ciekawe, autorzy ewaluacji ustalili, że częstsze orzekanie kar społecznie użytecznych nie tylko nie przyczynia się do zmniejszenia ryzyka recydywy, lecz znacząco (o 32%) je zwiększa. Jako wyjaśnienie tego paradoksu sugerują, iż sędziowie częściej nakładają tego rodzaju sankcje na sprawców „wysokiego ryzyka”, którzy i tak byli bardziej skłonni do powrotu do przestępstwa¹⁴.

13 C.G. Lee, F. Cheesman, D. Rottman, R. Swaner, S. Lambson, M. Rempel, R. Curtis, *A Community Court...*, op. cit., s. 145.

14 *Ibidem*, s. 137.

Ustalenie bilansu ekonomicznego działalności RHCJC jest zadaniem bardzo trudnym. Należy pamiętać, że koszty wyjściowe – m.in. remontu budynku oraz badań – były znaczne. Jak widzieliśmy powyżej, jeśli ograniczyć się do bezpośrednich kosztów takich jak koszt więzienia, sąd ten nie tylko nie generuje oszczędności, ale przeciwnie, generuje większe koszty. Nawet szersze niż w sądzie tradycyjnym wykorzystanie kar społecznie użytecznych nie wpływa na znaczącą poprawę takiego bilansu. Autorzy cytowanej tu ewaluacji argumentują jednak, że by uzyskać pełniejszy obraz efektywności wykorzystania zainwestowanych w projekt środków, należy uwzględnić także koszty bądź korzyści pośrednie związane z długofalowymi przemianami poziomu i charakteru przestępczości. Przykładowo, znaczne oszczędności będą wynikać z faktu, iż sprawcy sądzeni w Red Hook o 20% rzadziej niż sprawcy sądzeni w sądzie tradycyjnym dopuszczają się kolejnych przestępstw. Oznacza to, że zarówno społeczność, jak i miejskie i federalne instytucje wymiaru sprawiedliwości unikają kosztów związanych z wiktymizacją oraz ściganiem i osądzeniem sprawców. Dostępne statystyki strat związanych z przestępczością pozwalają na oszacowanie korzyści związanych z uniknięciem tych przestępstw. Przy założeniu kosztów operacyjnych na poziomie 7,5 mln USD w roku 2010, ewaluatorzy przyjęli, iż RHCJC generuje ok. 6,8 mln USD oszczędności rocznie.

Choć kluczowe efekty działalności RHCJC, takie jak poprawa jakości życia czy przemiana życia poszczególnych sprawców, mogą okazać się trudne do zmierzenia, uchwytne statystycznie efekty funkcjonowania Centrum to:

- a) spadek odsetka kar więzienia orzekanych w sprawach o wykroczenie o 50%;
- b) wysoki (85%) odsetek oskarżonych, którzy deklarują, iż zostali potraktowani sprawiedliwie;
- c) wysoki, tj. o połowę wyższy niż w przypadku sądu tradycyjnego poziom wykonywalności orzeczeń sądowych (75%);
- d) trzykrotny wzrost poziomu zaufania mieszkańców do policji, prokuratury i sądu na przestrzeni ok. 12 lat;
- e) wzrost poczucia bezpieczeństwa u mieszkańców: od roku 1999 odsetek deklarujących poczucie zagrożenia w miejscach publicznych po zmroku spadł o 42%;
- f) wysoki 94% poziom poparcia mieszkańców dla sądu (w chwili otwarcia poparcie takie deklarowało tylko 12%);
- g) ok. 70000 godzin (wartych ok. 550000 USD) prac społecznych na rzecz społeczności lokalnej rocznie;
- h) sprawca wykroczenia, którego sprawa była rozpatrywana w RHCJC, jest aresztowany ponownie o 20% rzadziej niż sprawca, którego sprawę rozpatrywano w tradycyjnym sądzie na Brooklynie.

Rekomendacje i wnioski praktyczne w polskim kontekście

Doświadczenia płynące z kilkunastoletniego okresu funkcjonowania RHCJC prowadzą do szeregu konkluzji i rekomendacji, które mogą okazać się pomocne przy próbach przeniesienia elementów *community court* w inne konteksty narodowe. Oto kilka z nich:

- dla powodzenia projektu konieczna jest współpraca z sędzią (lub ewentualnie kilkoma sędziami), którzy będą gotowi do bardziej intensywniej, osobistej interakcji z podsądnymi; wymaga to z ich strony ponadprzeciętnych zdolności interpersonalnych i komunikacyjnych, a także gotowości do zaangażowania się w życie lokalnej społeczności, np. poprzez uczestnictwo w lokalnych wydarzeniach i spotkaniach;
- sędzia taki musi być przygotowany do rozpatrywania spraw różnego typu (rodzinnych, nieletnich, wykroczeniowych itp.), co pozwala na lepsze poznanie danego środowiska społecznego, samych oskarżonych oraz na wydanie bardziej zindywidualizowanego orzeczenia;
- istotny jest staranny dobór kadry, w tym rekrutacja na zasadzie dobrowolności, ze szczególnym uwzględnieniem pracowników mających korzenie w lokalnej społeczności;
- ważne jest silne osadzenie w społeczności lokalnej, przy czym nie zawsze musi to być dzielnica; istnieją *community courts* działające na skalę całego miasta, jednak względy praktyczne sugerują, że aby taki sąd mógł skutecznie funkcjonować, musi rozpatrywać pewną liczbę spraw rocznie; dostatecznie wielki dopływ spraw jest niezbędny, aby projekt można było uznać za wart ponoszonych inwestycji; z reguły oznacza to jakiegoś rodzaju kompromis w stosunku do idei ścisłego zakorzenienia instytucji sądu w jednej społeczności, odrębnej w sensie geograficznym i społecznym;
- wdrożenie instytucji powinno zostać poprzedzone kilkuletnim okresem badawczo-przygotawczym, obejmującym intensywne próby zaangażowania przedstawicieli społeczności lokalnej we wszystkie fazy działań: od identyfikacji kluczowych problemów (z perspektywy mieszkańców dzielnicy), po zatrudnianie mieszkańców przy renowacji budynku (w myśl zasady *hiring locally*), zaś efektem tych zabiegów powinno być poczucie mieszkańców, iż sąd nie jest kolejną agendą władz miejskich, ale ich „własną” instytucją;
- efekty projektu będą pochodną koncentracji wielu zasobów pod jednym dachem, powodzenie jest więc uzależnione od możliwości połączenia wysiłków wielu podmiotów prowadzących swoją działalność zazwyczaj w izolacji (informacyjnej i geograficznej); ważna jest także rola koordynatorów tych zasobów, którymi – z uwagi na kwestie bezpieczeństwa – powinni być mężczyźni.

Pełna implementacja modelu *community court* w polskich warunkach nie wydaje się możliwa. Przeszkodą są zarówno ograniczenia formalne – prawne i instytucjonalne, które wpływają na dużo mniejszą elastyczność rozwiązań, jak i nieformalne – w tym dominujący model funkcjonowania sądu, jego interakcji z podsądnymi, model kształcenia sędziów akcentujący bezstronność definiowaną również jako daleko posunięte wyobcowanie z kontekstu społecznego, w jakim sąd funkcjonuje, „eksterytorialność” sądów, model sędziego-urzędnika. W literaturze na temat *community courts* uznaje się problemy wynikające z różnic pomiędzy systemem anglosaskim a kontynentalnym. Zdaniem części autorów, różnice te nie uniemożliwiają jednak przeniesienia tych rozwiązań na grunt europejski¹⁵. Ewentualne wykorzystanie doświadczeń amerykańskich „sądów dla społeczności” mogłoby polegać na stopniowym testowaniu pewnych rozwiązań w sądach tradycyjnych¹⁶. W szczególności warto rozważyć:

- wprowadzenie lub zmodyfikowanie kwestionariuszy dla oskarżonych, zwłaszcza tych, którzy deklarują lub wydają się mieć problemy z uzależnieniami, doświadczają bezdomności lub mają innego rodzaju potrzeby socjalne; dodatkowo narzędzia te można by stosować wobec osób oskarżonych o przemoc domową. W odróżnieniu od sądów amerykańskich, w których zdecydowana większość spraw jest rozstrzygana w oparciu o przyznanie się oskarżonego do winy w zamian za złagodzenie wymiaru kary (*guilty plea*), zastosowanie tego rodzaju kwestionariuszy napotykałoby jednak w polskich sądach wiele trudności; ich wykorzystanie musiałoby być opcjonalne i wiązać się z propozycją ugody ze strony prokuratora; ta istotna kwestia jest złożona i będzie wymagać szczegółowej analizy prawnej;
- modyfikację istniejącego (lub opracowanie nowego) oprogramowania tak, by umożliwiło ono gromadzenie i wykorzystanie zebranych informacji na temat oskarżonych, w tym do monitorowania wykonania kary oraz do motywowania ich do jej wykonania w przypadku początkowej niesubordynacji;
- upowszechnienie wiedzy na temat zasad i znaczenia sprawiedliwości proceduralnej w sądach; w świetle dotychczasowych badań mogłoby ono przynieść znaczny efekt; mogłoby przyjąć postać systematycznego lub jednorazowego szkolenia dla pracowników sądu; jak pokazuje ewaluacja RHCJC, to właśnie sprawiedliwość proceduralna w stosunku do stron w największym stopniu odpowiada za większość pozytywnych efektów tego sądu; trzeba tu podkreślić, że z koncepcji sprawiedliwości proceduralnej wypływa szereg praktyk, które nie ograniczają się jedynie do potraktowania stron z szacunkiem – co już ma miejsce w przypadku większości polskich sędziów. Rzecz jasna, zasady

15 E.R. Vilcica, S. Belenko, M. Hiller, F. Taxman, Exporting Court Innovation from the United States to Continental Europe: Compatibility between the Drug Court Model and Inquisitorial Justice Systems, „International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice” 2010, nr 34(1), s. 139-172.

16 R.V. Wolf, Breaking with tradition: Introducing problem solving in conventional courts, „International Review of Law Computers & Technology” 2008, nr 22(1-2), s. 77-93.

- sprawiedliwości proceduralnej można wdrażać w sposób niezależny od próby implementacji *community court*, także w stosunku do sądów w pełni tradycyjnych;
- rozszerzenie wachlarza kar alternatywnych dostępnym sędziemu przy orzekaniu; skuteczność takiej strategii jest jednak uzależniona od wdrożenia skutecznego systemu monitorowania wykonywania tych kar.

MODEL WSPÓŁPRACY SĄDU Z ORGANIZACJĄ SPOŁECZNĄ NA PRZYKŁADZIE STOWARZYSZENIA POMOCY „LUDZIE LUDZIOM” WE WROCŁAWIU

MAREK SOLON-LIPIŃSKI, MICHAŁ POPIELA

Przykładem stałej współpracy sądu z organizacją pozarządową jest wrocławski system wykonywania przez skazanych prac na cele społeczne. Wszystko dzięki specjalizacji tamtejszych kuratorów oraz ich dobrej współpracy z dwoma podmiotami wytypowanymi przez miasto. Jednym z nich jest organizacja pozarządowa na co dzień pomagająca skazanym.

Funkcjonujący we Wrocławiu model zainicjowany został w 2007 r., kiedy to tamtejsze Stowarzyszenie Pomocy „Ludzie Ludziom” postanowiło zaangażować się w działania mające na celu zwiększenie efektywności stosowania kar nieizolacyjnych. Stowarzyszenie prowadziło Dom Socjalny, w którym schronienie i pomoc mogli znaleźć byli więźniowie. Znając losy ludzi, którzy do niego trafiali, założyciele Stowarzyszenia – Erazm i Ewa Humienni – zauważyli, że często pobyt w więzieniu jest wynikiem niewykonanej kary ograniczenia wolności lub prac społecznie użytecznych. Uznali, że warto zrobić coś, by urealnić wykonywanie kar nieizolacyjnych i ustrzec skazanych przed negatywnymi skutkami ich lekceważenia.

Jednocześnie w sądach rejonowych we Wrocławiu zapoczątkowano działania zmierzające do zwiększenia liczby instytucji, w których prace na cele społeczne mogą być wykonywane.

Sędzia Marek Poteralski, obecnie rzecznik prasowy Sądu Okręgowego we Wrocławiu, który wcześniej jako sędzia sądu rejonowego był zaangażowany w tworzenie systemu kierowania skazanych do wykonywania prac na cele społeczne, przyznał w wywiadzie dla czasopisma „Na Wokandzie”: „To był ciężki czas, w którym brako-

wało koordynacji całego procesu kierowania skazanymi do tych prac. Szczęśliwie, pojawiło się Stowarzyszenie, które tę koordynację w dużej mierze przejęło. Nastąpiła też specjalizacja w grupie kuratorów – pojawili się tacy, którzy koncentrują się na kwestii wykonywania kary ograniczenia wolności”¹.

Wspólne wysiłki sądów, kuratorów i Stowarzyszenia zostały w pewnym momencie wsparte przez samorząd miasta Wrocławia. Prezydent miasta wyznaczył dwa podmioty, do których kierowane są wyroki. W zależności od części miasta jest to Stowarzyszenie Pomocy „Ludzie Ludziom” oraz Centrum Integracji Społecznej. Miasto dofinansowuje działalność obu instytucji. Roczna dotacja dla Stowarzyszenia Pomocy „Ludzie Ludziom” to ok. 200 tys. zł. Wyszukuje ono w imieniu miasta miejsca wykonywania pracy na cele społeczne, a także dogląda, czy praca ta jest należycie organizowana i wykonywana. Kuratorzy sądowi współpracują w tym procesie ze Stowarzyszeniem, m.in. współorganizując szkolenia pracowników placówek.

W ciągu siedmiu lat liczba placówek, w których wykonywane są przez skazanych prace, wzrosła z ok. trzydziestu do blisko stu. Wartość pracy wykonanej przez osoby skazane przewyższa wysokość dotacji gminy Wrocław dla Stowarzyszenia. W 2013 r. skazani wykonali prace na rzecz miasta o wartości 254 tys. zł (przy wycenie godziny pracy na 12 zł). Koszt obsługi jednej godziny pracy skazanego to 2,95 zł².

Perspektywa służby kuratorskiej

Model wykonywania kary ograniczenia wolności, jaki ukształtował się we Wrocławiu, zastępca kuratora okręgowego Sądu Okręgowego we Wrocławiu – Grzegorz Miśta – nazywa modelem kaskadowym. W przeciwieństwie do modelu tradycyjnego, w którym to kurator pozostaje w bezpośrednim kontakcie z placówkami, w których skazani odbywają karę, tutaj pojawia się pośrednik, jakim jest organizacja pozarządowa lub wyspecjalizowana komórka miejska³.

Jakie są jego zdaniem zalety takiego rozwiązania? Paradoksalnie, pomimo dojścia dodatkowego poziomu w strukturze zarządzania, jednym z plusów jest znaczne przyspieszenie reakcji na problemy w wykonywaniu kary. W modelu kaskadowym, gdy skazany nie stawia się w miejscu świadczenia pracy, następuje natychmiastowy kontakt pracownika placówki, w której kara jest odbywana, z koordynatorem ze Stowarzyszenia. Pracownicy Stowarzyszenia mogą więc natychmiast podjąć działania naprawcze, a także na bieżąco informować kuratora o stanie sprawy. Skazany może np. w ciągu jednego dnia zmienić placówkę, w której wykonuje karę. Jest to możliwe

1 M. Solon-Lipiński, *Użyteczni skazani*, „Na Wokandzie” 2015, nr 1, s. 27.

2 E. Humienny, *Prezentacja na posiedzeniu Rady Głównej do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym „Seminarium poświęcone zacieśnieniu współpracy Rady Głównej i terenowych rad do spraw społecznej readaptacji i pomocy skazanym”*, Warszawa 30 czerwca 2014 r.

3 G. Miśta, *Prezentacja podczas inauguracji prac projektowych nad Centrum Sprawiedliwości Naprawczej w Sądzie Okręgowym w Toruniu*, Toruń 2 grudnia 2014 r.

dzięki wypracowaniu efektywnej sieci podmiotów, w których wykonywana jest kara, z niesformalizowanym stylem komunikacji.

W modelu tradycyjnym, w którym kurator bezpośrednio kontaktuje się z instytucją będącą miejscem wykonywania kary, kontakt zazwyczaj bywa bardziej sformalizowany. W odróżnieniu od kuratorów, którzy zdecydowaną większość swoich obowiązków wykonuje w terenie, w sądzie pełniąc jedynie dyżury dwa razy w tygodniu, pracownicy Stowarzyszenia są do dyspozycji zarówno skazanych, jak i pracowników nadzorujących wykonywanie pracy przez cały tydzień. Tworzą w ten sposób swoistą „centralę monitoringu” pracy skazanych⁴. Takie rozwiązanie pozwala także stopniować reakcję na uchybienia. W efekcie wnioski kuratorów o zarządzenie kar zastępczych poprzedzone są bardzo dokładną weryfikacją przyczyn nierealizowania obowiązków.

Organizacja jako koordynator

Udział Stowarzyszenia w lokalnym systemie wykonywania kary ograniczenia wolności umożliwia kuratorom wygospodarowanie dodatkowego czasu na optymalizację procedur. Kontakt z pracownikami Stowarzyszenia odbywa się na bieżąco drogą telefoniczną i mailową. Wymiana dokumentów i informacji dokonuje się w odstępach tygodniowych. Dzięki wykorzystaniu w komunikacji środków teleinformatycznych doprowadzono do przyspieszenia reakcji kuratorów na przypadki niewykonywania przez skazanych obowiązków. Standardem jest reakcja kuratora następnego dnia po wyznaczonym terminie na przystąpienie do pracy. Szybka reakcja na występujące problemy zwiększa szanse na wykonanie kary, a co za tym idzie – na skuteczne oddziaływanie resocjalizacyjne na skazanego oraz wynagrodzenie społeczeństwu wyrządzonej przestępstwem szkody.

Usytuowana w Stowarzyszeniu koordynacja kierowania skazanych do wykonywania prac ma również tę zaletę, że specjalizująca się w pomocy osobom skazanym organizacja ma większe możliwości selekcji odpowiednich osób do odpowiednich miejsc pracy. Stowarzyszenie potrafiło znaleźć np. odpowiednie miejsce pracy dla skazanej kobiety, która ze względu na pogarszający się stan zdrowia nie mogła wykonywać pracy fizycznej. Wykonywała ona prace biurowe. W ten sposób mimo istniejących obiektywnych przeciwności odbyła ona w całości karę, która była dopasowana do jej umiejętności, ale i dysfunkcji⁵.

Skazani o największych deficytach komunikacyjnych i osobowościowych, uzależnieni czy stwarzający zagrożenie dla bezpieczeństwa innych osób, nie są kierowani do placówek. Osobom najbardziej dysfunkcyjnym Stowarzyszenie umożliwia wyko-

⁴ M. Solon-Lipiński, *Użyteczni skazani...*, *op. cit.*, s. 27.

⁵ *Ibidem*, s. 28.

nywanie pracy na terenie swojej siedziby pod nadzorem pracowników Stowarzyszenia. Minimalizuje to przypadki niezadowolenia pracowników podmiotów, w których wykonywana jest większość kar i wpływa na ich relatywnie większe zaangażowanie i lepsze nastawienie do kierowanych skazanych.

Pośrednik w postaci organizacji pozarządowej to także dodatkowe możliwości oddziaływań wychowawczych prowadzonych przez osoby niebędące elementem „aparatu represji” oraz mające doświadczenie w pomocy skazanym. Mogą one być w wielu przypadkach skuteczniejsze niż w przypadku bezpośredniego kontaktu z kuratorem.

Nie tylko odbycie kary

Wspomniane wyżej działania wychowawcze mogą odbywać się na wielu poziomach. W trakcie pierwszego kontaktu ze skazanym przedstawiciel Stowarzyszenia zachęca go do podjęcia podstawowych działań zmierzających ku poprawie jego sytuacji osobistej. Są to przede wszystkim zachęty do złożenia wniosku o wydanie dowodu osobistego – jeśli skazany go nie posiada, co jest częstym przypadkiem – a także do rejestracji w Urzędzie Pracy, dzięki czemu skazany zostaje objęty ubezpieczeniem zdrowotnym, jeśli sam tego wcześniej nie zrobił.

Na potrzeby mieszkańców Domu Socjalnego Stowarzyszenie pozyskuje oferty z agencji pracy, z którymi mogą zapoznawać się również skazani na karę ograniczenia wolności.

Ponadto skazani korzystają z poradnictwa zawodowego, prawnego i psychologicznego. Stowarzyszenie oferuje tego rodzaju pomoc w ramach realizowanych przez siebie projektów bądź też kieruje skazanych do innych wrocławskich instytucji zajmujących się poradnictwem zawodowym i prawnym, terapią uzależnień.

Skuteczność tego rodzaju pomocy zależna jest w dużej mierze od właściwej diagnozy skazanych. Przedstawiciel Stowarzyszenia prowadzi z każdym skazanym swobodny wywiad, w trakcie którego pozyskuje informacje na temat czynników recydywy. Przykładowo beneficjenci projektu „Zaprobowani” prowadzonego przez Stowarzyszenie w roku 2011 stanowili homogeniczną grupę bezrobotnych, z których tylko 1/3 była zarejestrowana w Powiatowym Urzędzie Pracy. Uczestnicy projektu w większości byli osobami o niskim wykształceniu – 50% miało wykształcenie podstawowe, 40% wykształcenie średnie. Ponadto 59% uczestników projektu było uprzednio karanych, połowa z nich miała za sobą pobyt w jednostce penitencjarnej. 1/3 beneficjentów to osoby uzależnione – głównie od alkoholu i narkotyków, występowały też uzależnienia mieszane. Zdecydowana większość uczestników projektu oceniała swoją sytuację materialną jako złą.

Taka diagnoza pozwoliła Stowarzyszeniu dobrać odpowiednią ofertę pomocową. W projekcie „Zaaprobowani” 98% osób skorzystało raz lub kilka razy z konsultacji zawodowych, w trakcie których konstruowany był bilans kompetencji zawodowych oraz badany potencjał zawodowy uczestnika. Dodatkowo uczestnicy mieli możliwość korzystania z bieżących ofert pracy, codziennie przygotowywanych i filtrowanych w Internecie pod kątem ich możliwości oraz wspólnego tworzenia dokumentów aplikacyjnych. Konsultacje zawodowe cieszyły się największym zainteresowaniem skazanych. Z konsultacji prawnych, w trakcie których została udzielona beneficjentom pomoc przy konstruowaniu pism procesowych, odwołań, zażaleń, pozwów rozwo-
dowych i innych, skorzystało 38 ze 101 osób.

Blisko połowa osób skorzystała z konsultacji psychologicznych, w trakcie których pracowano nad motywacją do dalszego wykonywania kary, ustalano wstępną ścieżkę wsparcia terapeutycznego, kierowano na dalsze konsultacje do właściwych poradni, czy po prostu ustalano indywidualny plan działań na najbliższy okres. Aż 87% skazanych uznało, że połączenie wykonywania kary ze wsparciem zawodowym i społecznym jest dobrym rozwiązaniem, które warto stosować wobec osób ukaranych i skazanych⁶.

Podsumowanie

Kilkuletnia współpraca Stowarzyszenia „Ludzie Ludziom” ze służbą kuratorską oraz instytucjami miejskimi we Wrocławiu jest przykładem na to, że idea community court jest w pewnym wymiarze obecna także w Polsce. Działania Stowarzyszenia ograniczają się co prawda wyłącznie do postępowania wykonawczego, ale istnieje potencjał do rozszerzenia zakresu współpracy z instytucjami wymiaru sprawiedliwości. Kluczowymi elementami, które umożliwiły sukces programu prac społecznie użytecznych, były elastyczność i zaufanie. Elastyczność Stowarzyszenia umożliwiła włączenie w system wykonywania prac na cele społeczne niewielkich placówek, takich jak szkoły i przedszkola, a także zwiększenie efektywności wykonywania kary. Udana współpraca i zauważalna pomoc, jaką odczuwa ze strony Stowarzyszenia służba kuratorska, zbudowała kapitał zaufania, dzięki któremu Stowarzyszenie zostało stałym elementem systemu wykonywania kar nieizolacyjnych.

6 E. Humienna, E. Humienny, P. Cycuła, Nie lubię poniedziałku. Wsparcie osób skazanych na karę ograniczenia wolności oraz pracę społecznie użyteczną na przykładzie projektu „Zaaprobowani – aktywizacja społeczna i zawodowa jako wzmocnienie działań probacyjnych”, Wrocław 2012, s. 58.

CZĘŚĆ II

UWARUNKOWANIA PRAWNE

ANALIZA MOŻLIWOŚCI IMPLEMENTACJI WYBRANYCH PROCEDUR STOSOWANYCH W MIDTOWN COMMUNITY COURT ORAZ RED HOOK COMMUNITY JUSTICE CENTER W NOWYM JORKU W WARUNKACH POLSKIEGO PRAWA KARNEGO

PIOTR GENSIKOWSKI

Uwagi wstępne

Początki filozofii *problem-solving courts* sięgają nawet XVIII wieku, niemniej jednak pierwszy sąd wykorzystujący procedury odwołujące się do założeń tej filozofii powstał w 1989 r. w Dade County na Florydzie w celu zapobiegania i zwalczania przestępczości narkotykowej¹. W USA powstawanie sądów nastawionych na rozwiązywanie problemów było związane z kryzysem tradycyjnych wspólnot, takich jak rodzina czy zgromadzenia religijne, które dotychczas potrafiły poradzić sobie z problemami społecznymi wywołanymi przez uzależnienia, choroby psychiczne czy przemoc domową. Z wymienionymi problemami nie były w stanie poradzić sobie również instytucje publiczne, w szczególności organy wymiaru sprawiedliwości². Genezę *problem-solving courts* wiąże się również z frustracją uczestników wymiaru sprawiedliwości, której źródłem był wzrost liczby spraw karnych rozpatrywanych przez sądy, połączony z tradycyjnym podejściem do ich rozpoznania ukierunkowanym na to, aby zakończyć postępowanie jak najszybciej, bez względu na potrzeby ofiary, sprawcy, społeczności lokalnej³. Efektem takiego podejścia był wzrost wskaźnika powrotu do przestępczości, a także przeludnienie zakładów karnych, w których sprawcy, czasa-

1 Zob. G. Berman, J. Feinblatt, *Problem-Solving Courts*, New York [b.r.], s. 4.

2 *Ibidem*, s. 5.

3 *Ibidem*, s. 6.

mi nawet stosunkowo niegroźnych czynów przestępnych odbywali kary pozbawienia wolności⁴. Nierzadko pobyt sprawcy w zakładzie karnym był wynikiem problemów przedstawicieli organów wymiaru sprawiedliwości ze skutecznym wykonaniem uprzednio orzeczonej wobec niego kary wolnościowej czy też skutecznym egzekwowaniem od niego uczestniczenia w programie terapeutycznym związanym z jego uzależnieniami⁵.

W USA działalność sądów specjalizujących się w rozwiązywaniu problemów społeczno-prawnych we współpracy z organizacjami pozarządowymi koncentruje się na czterech kategoriach przestępczości: przemocy domowej, przestępczości związanej z uzależnieniami (w szczególności od narkotyków), przestępczości, u której podłoża tkwią problemy zdrowia psychicznego, a także przestępczości przeciwko jakości życia (ang. *quality-of-life crimes*), takie jak prostytutka, kradzieże sklepowe, posiadanie niewielkiej ilości narkotyków. Ostatnią kategorią przestępczości zajmują się *community courts*, a więc sądy pracujące we współpracy z lokalnymi organizacjami społecznymi w celu rozwiązywania problemów danego środowiska społecznego. Przejawem tych problemów są podane powyżej czyny przestępne przeciwko jakości życia, które są wymierzone nie tylko w indywidualnych pokrzywdzonych, ale również w daną społeczność lokalną. Wśród sądów działających w ramach modelu *community court* należy wyróżnić istniejące od lat 90. ubiegłego wieku w dzielnicach Nowego Jorku *Midtown Community Court* i *Red Hook Community Justice Center*. Istota innowacyjności wymienionych sądów działających w ramach wspomnianego modelu tkwi w ścisłej współpracy ich przedstawicieli z organizacjami społecznymi. W ramach tej współpracy wdrażane są procedury wyróżniające sądy stosujące model *community court*. Chodzi w tym przypadku w pierwszej kolejności o zebranie jak największej ilości informacji na temat sprawcy, a w szczególności jego sytuacji zdrowotnej, finansowej, majątkowej, rodzinnej, zawodowej. W założeniu ma to umożliwić sędziemu podjęcie rozstrzygnięcia co do kary jak najbardziej odpowiedniego dla indywidualnego sprawcy. Po drugie, sędziowie orzekający w sądach funkcjonujących w ramach modelu *community court* stosują wobec sprawcy środki prawne alternatywne wobec kary pozbawienia wolności, w szczególności obowiązek naprawienia szkody lub obowiązek wykonywania pracy na rzecz społeczności lokalnej. Dzięki temu sprawca odczuwa realną i natychmiastową dolegliwość będącą konsekwencją popełnionego czynu przestępnego, a korzyści z wykonania rozstrzygnięcia procesowego wydanego wobec sprawcy odczuwa pokrzywdzony, a także społeczność lokalna. Warto w tym kontekście podkreślić również znaczenie praktyk funkcjonujących w ramach tzw. sprawiedliwości proceduralnej polegających na przekazaniu sprawcy informacji odnoszących się do jego uprawnień procesowych czy też treści rozstrzygnięcia procesowego w sposób dla niego zrozumiały, a nie za pomocą języka prawniczego znanego tylko profesjonalistom.

4 *Ibidem*, s. 5.

5 *Ibidem*, s. 5.

Wreszcie, nie należy zapominać o podejmowanych przez sądy funkcjonujące w ramach modelu *community court* działaniach mających na celu zwiększenie skuteczności wykonania przez sprawcę nałożonych na niego obowiązków. Przykładem praktyk stosowanych w ramach tych procedur jest eskortowanie sprawcy z sali sądowej do siedziby organizacji społecznej, gdzie zostanie mu wyznaczone dokładne miejsce i czas rozpoczęcia wykonywania obowiązków nałożonych na niego przez sędziego. W celu zwiększenia skuteczności wykonania przez sprawców nałożonych na niego obowiązków sądy działające w ramach modelu *community court* wymieniają informacje z organizacjami społecznymi przy szerokim wykorzystaniu współczesnych technik porozumiewania się na odległość. Dzięki temu sędziowie posiadają aktualne informacje na temat zachowania się sprawcy po wydaniu wobec niego rozstrzygnięcia procesowego, w szczególności na ile wywiązuje się on z nałożonych na niego tą decyzją obowiązków.

Sądy działające w ramach modelu *community court* funkcjonują w systemie *common law*, tak różnym od systemu *civil law* właściwego dla naszego prawa karnego. Wydaje się, że różnice istniejące pomiędzy dwoma wspomnianymi systemami prawa nie powinny *a priori* wykluczać możliwości implementacji niektórych procedur stosowanych w ramach modelu *community court* w kontynentalnym systemie prawa karnego⁶. Celem niniejszego opracowania jest zatem udzielenie odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu rozwiązania istniejące w polskim prawie karnym umożliwiają realizację procedur przewidzianych w modelu *community court*. Przeprowadzenie rozważań we wspomnianym zakresie odnośnie do wszystkich kategorii przestępstw nie jest konieczne. Wspomniane procedury stosuje się wszakże w przypadku drobnej i średniej przestępczości. Z tego też względu poniższe uwagi należy ograniczyć do tych instrumentów przewidzianych w polskim systemie prawa karnego, które mogą mieć zastosowanie w przypadku tego rodzaju przestępczości. Z uwagi na tak wyznaczone ramy przedmiotem niniejszego opracowania należy uczynić instytucję warunkowego umorzenia postępowania karnego, instrumenty stosowane w ramach warunkowego skazania, a także karę ograniczenia wolności orzeczoną bez warunkowego zawieszenia jej wykonania. W wyznaczonym zakresie analiza wymienionych instytucji zostanie dokonana wedle stanu prawnego obowiązującego od dnia 1 lipca 2015 r.

6 W kwestii możliwości, a także ewentualnych przeszkód w implementacji procedur stosowanych w ramach modelu *solving-problem court* w kontynentalnym systemie prawa zob. E.R. Vilcica, S. Belenko, M. Hiller, F. Taxman, Exporting Court Innovation from the United States to Continental Europe: Combatibility between the Drug Court Model and Inquisitorial Justice Systems, "International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice" 2010, nr 34, s. 139 i n.

Warunkowe umorzenie postępowania karnego

W systemie polskiego prawa karnego procedury stosowane w modelu *community court* mogą być wykorzystane w ramach instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego. Wspomniana instytucja stanowi środek reakcji na czyny zabronione zaliczane do drobnej i średniej przestępczości, a więc zachowania podobne do tych rozpoznawanych przez sądy amerykańskie działające w ramach modelu *community court*. Z dniem 1 lipca 2015 r. w wyniku wejścia w życie ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz zmianie niektórych innych ustaw⁷, warunkowe umorzenie postępowania może mieć zastosowanie w przypadku wszystkich występków zagrożonych karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności (art. 66 § 2 kk.). W związku z tym tytułem przykładu należy wskazać, że warunkowe umorzenie postępowania karnego może znaleźć zastosowanie odnośnie do kradzieży (art. 278 § 1 kk.), typu kwalifikowanego przywłaszczenia rzeczy (art. 284 § 2 kk.), uszkodzenia cudzej rzeczy (art. 288 § 1 kk.), czy też naruszenia czynności narządu ciała lub wywołania rozstroju zdrowia na okres trwający dłużej niż 7 dni (art. 157 § 1 kk.).

Popełnienie przez sprawcę czynu zabronionego zaliczanego do drobnej lub średniej przestępczości nie oznacza konieczności zastosowania wobec niego warunkowego umorzenia postępowania karnego. Sprawca może skorzystać z dobrodziejstwa analizowanej instytucji, jeśli zostaną spełnione przesłanki materialne tej instytucji⁸. Sąd może warunkowo umorzyć postępowanie karne, jeśli wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne, okoliczności popełnienia czynu nie budzą wątpliwości, a postawa sprawcy niekaranego za przestępstwo umyślne, jego właściwości i warunki osobiste oraz dotychczasowy sposób życia uzasadniają przekonanie, że pomimo umorzenia postępowania sprawca będzie w okresie próby przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni przestępstwa (art. 66 § 1 kk.)⁹. W sposób szczególny warunki stosowania instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego zostały określone w ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (dalej jako u.p.n.)¹⁰. W świetle dyspozycji art. 72 ust. 1 i 4 u.p.n. w przypadku czynów zabronionych zagrożonych karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności wa-

7 Dz.U. poz. 1247.

8 Przez przesłanki warunkowego umorzenia postępowania karnego rozumie się swoiste dla tej instytucji warunki, od spełnienia których uzależnione jest jej stosowanie w prawnie dopuszczalnym procesie. Tak trafnie A. Marek, Warunkowe umorzenie postępowania karnego, Warszawa 1973, s. 83; A. Marek, Przesłanki warunkowego umorzenia postępowania karnego, „Zeszyty Naukowe UMK” 1969, Prawo IX, s. 137.

9 Zagadnienia związane z wykładnią przesłanek instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego niewątpliwie przekraczają ramy niniejszego opracowania. W tym zakresie zob. szerzej T. Kozioł, Warunkowe umorzenie postępowania karnego, Warszawa 2009, s. 63 i n.; B. Kunicka-Michalska, Warunkowe umorzenie postępowania karnego, (w:) System Prawa Karnego, Tom 6, Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie, M. Melezini (red.), Warszawa 2010, s. 963-998.

10 Tekst jedn. Dz.U. z 2012 r. poz. 124 z późn. zm.

runkowe umorzenie postępowania karnego może znaleźć zastosowanie wobec osoby uzależnionej¹¹ lub używającej szkodliwie¹² substancje psychoaktywne¹³, której zarzucano popełnienie przestępstwa pozostającego w związku z używaniem środka odurzającego lub substancji psychotropowej. W tym przypadku wspomniana instytucja może znaleźć zastosowanie, jeżeli przemawiają za tym wyniki leczenia, rehabilitacji lub udziału w programie edukacyjno-profilaktycznym prowadzonym przez zakład opieki zdrowotnej lub inny podmiot działający w ochronie zdrowia.

Warunkowe umorzenie postępowania karnego, jako środek reakcji karnoprawnej na czyny zaliczane do drobnej i średniej przestępczości, jest zwolnieniem sprawcy od wydania wyroku skazującego i poniesienia kary, ale nie zwolnieniem od odpowiedzialności karnej¹⁴. W przypadku tej instytucji poniesienie przez sprawcę odpowiedzialności karnej polega na zastąpieniu kary i wyroku skazującego przewidzianymi przez prawo środkami o charakterze wychowawczym¹⁵. W każdym wypadku ciąży na sprawcy obowiązek przestrzegania porządku prawnego i niepopełnienia przestępstwa pod groźbą podjęcia postępowania karnego¹⁶. Ponadto sąd, stosując instytucję warunkowego umorzenia postępowania nakłada na niego środki typu probacyjnego określone w art. 67 § 3 kk. Wspomniane rozstrzygnięcie procesowe może zatem zawierać znane modelowi *community court* elementy służące realizacji sprawiedliwości naprawczej. Warunkowe umorzenie postępowania łączy się wszakże z nałożeniem na sprawcę obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę stanowiącymi wynagrodzenie uszczerbków doznanych przez pokrzywdzonego w wyniku popełnienia czynu zabronionego. Mając na celu naprawienie szkody lub krzywdy doznanej przez pokrzywdzonego, sąd, stosując warunkowe umorzenie postępowania, może również nałożyć na sprawcę obowiązek przeproszenia pokrzywdzonego. Jeżeli czyn sprawcy polegał na uporczywym uchylaniu się od wykonania ciążącego na nim obowiązkułożenia na utrzymanie osoby najbliższej, brak jest przeszkód, aby sąd zobowiązał sprawcę w okresie próby do wykonywa-

11 Osoba uzależniona to osoba, która w wyniku używania środków odurzających, substancji psychotropowych lub środków zastępczych albo używania ich w celach medycznych znajduje się w stanie uzależnienia od tych środków lub substancji (art. 4 pkt 15 u.p.n.). Z kolei uzależnienie od środków odurzających lub substancji psychotropowych to zespół zjawisk psychicznych lub somatycznych wynikający z działania środków odurzających lub substancji psychotropowych na organizm ludzki, charakteryzujący się zmianą zachowania lub innymi reakcjami psychofizycznymi i koniecznością używania stale lub okresowo tych środków lub substancji w celu doznania ich wpływu na psychikę lub dla uniknięcia następstw wywołanych ich brakiem (art. 4 pkt 9 u.p.n.).

12 Używanie szkodliwe polega na używaniu substancji psychoaktywnej powodujące szkody somatyczne lub psychiczne, włączając upośledzenie sądenia lub dysfunkcyjne zachowanie, które może prowadzić do niesprawności lub mieć niepożądane następstwa dla związków z innymi ludźmi (art. 4 pkt 30 u.p.n.).

13 Ustawodawca nie definiuje w sposób legalny pojęcia substancji psychoaktywnej. W doktrynie trafnie przyjmuje się jednak, że jego desygnatami są środki odurzające, substancje psychotropowe i środki zastępcze – zob. T. Srogosz, *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii*. Komentarz, Warszawa 2006, s. 135; T. Koziol, *Wybrane zagadnienia warunkowego umorzenia postępowania karnego wobec sprawcy uzależnionego lub używającego substancje psychoaktywne*, „Probacja” 2011, nr 2, s. 8.

14 A. Marek, *Warunkowe umorzenie...*, *op. cit.*, s. 63; B. Kunicka-Michalska, *Warunkowe umorzenie...*, *op. cit.*, s. 955.

15 Zob. A. Marek, *Warunkowe umorzenie...*, *op. cit.*, s. 63.

16 *Ibidem*.

nia tego obowiązku. Sąd, stosując wspomnianą instytucję, może również orzec wobec sprawcy nawiązkę¹⁷. Warunkowe umorzenie postępowania może również zawierać znane modelowi *community court* elementy służące pomocy sprawcy. W okresie próby sąd może wszakże nałożyć na sprawcę obowiązek poddania się terapii uzależnień, psychoterapii, psychoedukacji, obowiązek uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych. Przytoczone obowiązki nie wyczerpują pełnego katalogu środków probacyjnych stosowanych w ramach warunkowego umorzenia postępowania karnego. W okresie próby sąd może również nałożyć na sprawcę obowiązek informowania kuratora lub sądu o przebiegu okresu próby, obowiązek powstrzymania się sprawcy od kontaktowania z pokrzywdzonym lub z innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób, a także obowiązek opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. W ramach warunkowego umorzenia postępowania karnego można również orzec wobec sprawcy środki karne w postaci świadczenia pieniężnego, zakazu prowadzenia pojazdów.

Wywiązanie się przez sprawcę, wobec którego zastosowano warunkowe umorzenie postępowania z nałożonych na niego obowiązków czy też wykonanie orzeczonych wobec niego środków karnych, środków kompensacyjnych lub przepadku podlega kontroli – podobnie jak w sądach amerykańskich funkcjonujących w ramach modelu *community court*. W pierwszej kolejności należy wskazać, że sąd może w okresie próby oddać sprawcę pod dozór wyznaczonej osoby, którą nie musi być wyłącznie kurator, ale również osoba godna zaufania, stowarzyszenie, instytucja albo organizacja społeczna, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc osobom, które popełniły przestępstwo (art. 67 § 2 kk.). Ponadto zachowanie sprawcy w okresie próby podlega kontroli ze strony sądu. Z tego punktu widzenia należy wskazać, że warunkowe umorzenie postępowania karnego jako zaniechanie wydania wyroku skazującego może stać się ostatecznym rozstrzygnięciem procesowym wydanym wobec sprawcy czynu zabronionego. Jeżeli wszakże w okresie próby oraz w okresie 6 miesięcy od zakończenia okresu próby sprawca wywiąże się z nałożonych obowiązków, wykona orzeczone wobec niego środki karne i środki kompensacyjne oraz będzie przestrzegał porządku prawnego, to postępowanie karne wobec sprawcy z tytułu popełnienia czynu zabronionego należy uznać za niebyłe. W tym przypadku podjęcie postępowania karnego jest niedopuszczalne i w takim sensie umorzenie stanie się ostateczne¹⁸. Jeżeli jednak sprawca w okresie próby uchyli się od dozoru, wykonania nałożonych obowiązków lub orzeczonego środka kompensacyjnego lub środka karnego, a także jeżeli rażąco narusza porządek prawny, w szczególności popełni przestępstwo, to sąd może podjąć wobec niego postępowanie karne (art. 68 kk.). Wydanie takiego rozstrzygnięcia oznacza, że warun-

17 Szerzej w zakresie problematyki związanej z orzeczeniem nawiązki w przypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego zob. P. Gensikowski, Problematyka nawiązki jako środka towarzyszącego warunkowemu umorzeniu postępowania karnego, „Probacja” 2012, nr 1, s. 133 i n.

18 Tak trafnie T. Koziol, Warunkowe umorzenie..., *op. cit.*, s. 224.

kowe umorzenie postępowania karnego jako środek reakcji karnej nie spełniło swej roli i okazało się niewystarczającym instrumentem oddziaływania na sprawcę¹⁹.

Warunkowe umorzenie postępowania karnego stanowi mechanizm umożliwiający w systemie polskiego prawa karnego realizację procedur stosowanych w ramach modelu *community court* nie tylko na płaszczyźnie materialnoprawnej, ale również z punktu widzenia rozwiązań procesowych. W tym kontekście należy odnotować, że warunkowe umorzenie postępowania w toku procesu może zostać zastosowane na rozprawie po przeprowadzeniu przewodu sądowego²⁰. Z punktu widzenia realizacji procedur stosowanych w ramach modelu *community court* na szczególne podkreślenie zasługują jednak mechanizmy procesowe umożliwiające warunkowe umorzenie postępowania we wcześniejszej fazie procesu karnego, a więc na posiedzeniu. W pierwszej kolejności należy zatem wskazać, że wniosek o warunkowe umorzenie postępowania karnego może złożyć do sądu prokurator. W świetle dyspozycji art. 336 § 1 kpk., jeżeli spełnione są przesłanki uzasadniające warunkowe umorzenie postępowania, prokurator może zamiast aktu oskarżenia sporządzić i skierować do sądu wniosek o takie umorzenie. Sąd w takim przypadku ma obowiązek skierowania wniosku prokuratora do rozpoznania na posiedzenie (art. 339 § 1 pkt 2 kpk.). Wniosek prokuratora o warunkowe umorzenie postępowania nie jest jednak wyłącznym instrumentem umożliwiającym zastosowanie tej instytucji we wcześniejszej fazie procesu niż rozprawa. W pełni należy zgodzić się ze stanowiskiem, wedle którego po wniesieniu aktu oskarżenia do sądu można skierować sprawę do rozpoznania na posiedzeniu (art. 339 § 1 pkt 2 kpk.), jeśli dostrzeże się możliwości warunkowego umorzenia postępowania karnego²¹.

Sąd, rozpoznając na posiedzeniu wniosek prokuratora o warunkowe umorzenie postępowania, nie jest związany zawartymi w nim propozycjami co do obowiązków, które mają być nałożone na sprawcę. Oznacza to, że w wymienionym zakresie sąd jest w pełni uprawniony do samodzielnego kształtowania treści orzeczenia o warunkowym umorzeniu postępowania. Brak jest zatem przeszkód, aby na tym etapie postępowania zaproponować stronom możliwość rozważenia umieszczenia w orzeczeniu o warunkowym umorzeniu postępowania znanych modelowi *community court* elementów służących realizacji sprawiedliwości naprawczej czy też pomocy sprawcy. Inicjatywa dokonania uzgodnień w przedmiocie naprawienia szkody może również należeć do stron postępowania. W każdej z tych sytuacji, uznając za celowe ze względu na możliwość porozumienia się oskarżonego z pokrzywdzonym w kwestii naprawienia szkody lub zadośćuczynienia, sąd może odroczyć posiedzenie, a jest to obligatoryjne na wniosek stron, uzasadnione potrzebą dokonania uzgodnień w tym zakresie (art. 341 § 3 kpk.). Trafnie wskazuje się w doktrynie, że przeproszenie pokrzyw-

19 *Ibidem*.

20 *Ibidem*, s. 150-151.

21 *Ibidem*.

dzanego, zadośćuczynienie mu w innej formie, naprawienie szkody lub uzgodnienie sposobu jej naprawienia, jako wyznaczniki postawy oskarżonego, w każdym przypadku mogą mieć znaczenie dla decyzji o warunkowym umorzeniu postępowania²². Przytoczone rozwiązanie procesowe ma również służyć wygaszeniu konfliktu związanego z zaistniałym przestępstwem oraz podkreśleniu roli pokrzywdzonego poprzez uczynienie go uczestnikiem procesu decyzyjnego prowadzącego do określonej reakcji karnej na przestępstwo, a także umożliwienie mu szybkiego wynegocjowania naprawienia szkody²³.

Wniosek prokuratora o warunkowe umorzenie postępowania, jak również zakończenie postępowania wyrokiem warunkowo je umarzającym może być wynikiem mediacji znanej praktyce sądów amerykańskich funkcjonujących w ramach *community court*. W polskim procesie karnym wspomniana forma realizująca postulat sprawiedliwości naprawczej może mieć zastosowanie zarówno w toku postępowania sądowego, jak i postępowania przygotowawczego. Sąd lub referendarz sądowy, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, może z inicjatywy lub za zgodą pokrzywdzonego i oskarżonego skierować sprawę do instytucji lub osoby godnej zaufania w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego między wymienionymi osobami (art. 23a § 1 kpk.). Po przeprowadzeniu postępowania mediacyjnego instytucja lub osoba godna zaufania sporządza sprawozdanie z jego przebiegu i wyników (art. 23a § 6 kpk.). Pozytywnie zakończona mediacja może niewątpliwie wpłynąć na decyzję w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania. Jeśli wszakże mediacja zakończona została porozumieniem stron co do kompensaty tudzież pojednaniem czy naprawieniem szkody jako takim, to z reguły te okoliczności powinny przemawiać za skierowaniem przez prokuratora wniosku o warunkowe umorzenie postępowania lub zakończenia przez sąd postępowania wyrokiem warunkowo je umarzającym²⁴.

Znaczenie dla wniosku prokuratora o warunkowe umorzenie postępowania, jak również zakończenie postępowania wyrokiem warunkowo je umarzającym może mieć również, znane praktyce sądów amerykańskich funkcjonujących w ramach *community court*, podjęcie się przez sprawcę leczenia z uzależnienia. W sprawach o przestępstwa związane z używaniem środka odurzającego lub substancji psychotropowej, zagrożonych karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności, popełnione przez osobę uzależnioną lub używającą szkodliwie substancje psychoaktywne, wniosek o warunkowe umorzenie postępowania lub zakończenie przez sąd postępowania wyrokiem warunkowo je umarzającym może być wynikiem podjęcia się przez sprawcę leczenia z uzależnienia. W toku postępowania przygotowawczego, jeśli wymieniona osoba podda się leczeniu, rehabilitacji lub udziałowi w programie edukacyjno-profi-

22 Tak T. Koziół, Warunkowe umorzenie..., *op. cit.*, s. 162.

23 Zob. H. Paluszkiwicz, Warunkowe umorzenie postępowania karnego w stadium postępowania przed sądem, (w:) Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe, Warszawa 1997, s. 190.

24 Tak trafnie T. Koziół, Warunkowe umorzenie..., *op. cit.*, s. 164.

laktycznym, prokurator może zawiesić postępowanie do czasu zakończenia leczenia, rehabilitacji lub udziału w programie (art. 72 ust. 1 u.p.n.). Jeżeli wyniki leczenia, rehabilitacji lub udziału w programie są dla sprawcy pozytywne, to po podjęciu postępowania prokurator może wystąpić do sądu z wnioskiem o warunkowe umorzenie postępowania karnego (art. 72 ust. 2 u.p.n.), które może zostać zastosowane również wobec sprawcy karanego za przestępstwo (art. 72 ust. 4 u.p.n.).

Udział w postępowaniu przedstawiciela instytucji społecznej może mieć wpływ na zakończenie procesu karnego wyrokiem warunkowo umarzającym postępowanie karne. Wymieniony podmiot może zgłosić udział w postępowaniu, jeśli zachodzi potrzeba ochrony ważnego interesu indywidualnego, objętego zadaniami statutowymi tej organizacji, w szczególności ochrony wolności i praw człowieka (art. 90 § 1 kpk.). Sąd dopuszcza do udziału w postępowaniu sądowym przedstawiciela organizacji społecznej, jeżeli leży to w interesie wymiaru sprawiedliwości (art. 90 § 3 kpk.). Potrzeba ochrony wolności i praw oskarżonego nie stoi w sprzeczności z interesami wymiaru sprawiedliwości. Należy w pełni zgodzić się wszakże ze stanowiskiem, wedle którego sąd nie może nie dopuścić do udziału w postępowaniu przedstawiciela organizacji społecznej tylko z tego powodu, że jego wystąpienie będzie ograniczać się do złożenia korzystnych dla oskarżonego oświadczeń, gdyż takie wystąpienie nie godzi w interes wymiaru sprawiedliwości²⁵. Dopuszczony do udziału w toku postępowania sądowego przedstawiciel społeczny może uczestniczyć w rozprawie, wypowiadać się i składać oświadczenia na piśmie (art. 91 kpk.). Wykorzystując wymienione uprawnienia przedstawiciel organizacji społecznej może mieć wpływ na to, aby sąd wydał wobec oskarżonego wyrok warunkowo umarzający postępowanie lub aby wyrok ten obejmował znane praktyce sądów amerykańskich funkcjonujących w ramach *community court* elementy służące sprawiedliwości naprawczej czy też elementy służące pomocy sprawcy. Z przepisu art. 91 kpk. wynika, że udział przedstawiciela organizacji społecznej w postępowaniu sądowym jest ograniczony do rozprawy. Wydaje się jednak, że *per analogiam* należy przyjąć, że uprawnienia wymienionego podmiotu odnoszą się również do posiedzenia. Z tego powodu przedstawiciel organizacji społecznej może brać udział w posiedzeniu, na które skierowany został wniosek prokuratora o warunkowe umorzenie postępowania (art. 339 § 1 pkt 2 kpk.) lub w posiedzeniu, na które sąd z własnej inicjatywy skierował sprawę do rozpoznania z uwagi na to, że dostrzegł możliwość warunkowego umorzenia postępowania karnego. Wymienione posiedzenia odbywają się jawnie (art. 95a § 2 kpk.).

Z przytoczonych przepisów wynika, że udział przedstawiciela organizacji społecznej w ramach procesu karnego jest ograniczony tylko do postępowania sądowego. Wydaje się jednak, że brak jest jakichkolwiek przeszkód formalnych, aby już w toku postępowania przygotowawczego przedstawiciel tej organizacji – na wzór przedsta-

25 Zob. wyrok SN z dnia 25 listopada 1976 r., Rw 408/76, OSNKW 1977, nr 1-2, poz. 15.

wicieli organizacji społecznych działających w ramach modelu *community court* – porozmawiał z podejrzanym czy też zebrał w drodze wywiadu informacje dotyczące jego sytuacji zdrowotnej, rodzinnej, finansowej, majątkowej itp. Tak zgromadzony materiał dowodowy przedstawiciel organizacji społecznej mógłby przedstawić w toku postępowania sądowego.

Warunkowe skazanie

W systemie polskiego prawa karnego procedury stosowane w modelu *community court* mogą być wykorzystane również w ramach warunkowego skazania. Wspomniana instytucja, podobnie jak warunkowe umorzenie postępowania karnego, może być również traktowana jako środek reakcji na czyny zabronione zaliczane do drobnej i średniej przestępczości. Warunkowe skazanie może mieć wszakże zastosowanie wobec sprawców czynów zabronionych, wobec których wymierzono karę pozbawienia wolności w wymiarze nieprzekraczającym roku. Wyjątkowo w sytuacjach określonych w art. 60 § 3 kk., art. 60 § 4 kk. ze wspomnianej instytucji mogą skorzystać również sprawcy, którym sąd wymierzył karę pozbawienia wolności do lat 5.

Warunkowe skazanie wiąże się z poniesieniem przez sprawcę odpowiedzialności karnej. Zastosowanie wspomnianej instytucji polega na zawieszeniu wykonania orzeczonej wobec sprawcy kary, jeżeli w ocenie sądu jest to wystarczające dla osiągnięcia wobec sprawcy celów kary, w szczególności zapobieżenia jego powrotowi do przestępstwa (art. 69 § 1 kk.). Przytoczona ocena prognozy kryminologicznej zachodzącej wobec sprawcy przestępstwa nie jest dowolna, lecz powinna być dokonana z uwzględnieniem przede wszystkim postawy sprawcy, jego właściwości i warunków osobistych, dotychczasowego sposobu życia oraz zachowania się po popełnieniu przestępstwa (art. 69 § 2 kk.). W przypadku zastosowania przez sąd analizowanej instytucji zawieszenie wykonania kary następuje na okres próby, który maksymalnie wynosi 5 lat, a w przypadku niektórych sprawców maksymalnie – 10 lat²⁶. W okresie próby ciąży na sprawcy obowiązek przestrzegania porządku prawnego i niepopelnienia przestępstwa pod groźbą zarządzenia wykonania kary. Ponadto sąd stosując instytucję warunkowego skazania, nakłada na sprawcę środki typu probacyjnego określone w art. 72 kk. Wspomniane rozstrzygnięcie procesowe może zatem zawierać znane modelowi *community court* elementy służące realizacji sprawiedliwości naprawczej. Warunkowe skazanie może łączyć się wszakże z nałożeniem na sprawcę obowiązku naprawienia szkody stanowiącym wynagrodzenie szkody doznanej przez pokrzywdzonego w wyniku popełnienia czynu zabronionego. Mając na celu naprawienie szkody doznanej przez pokrzywdzonego, sąd, stosując wspomnianą instytucję, może również nałożyć na sprawcę obowiązek przeproszenia pokrzywdzonego. Jeżeli czyn sprawcy

26 Chodzi w tym przypadku o warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności w warunkach określonych w art. 60 § 5 kk.

polegał na uporczywym uchylaniu się od wykonania ciężącego na nim obowiązku łożenia na utrzymanie osoby najbliższej, brak jest przeszkód, aby sąd zobowiązał sprawcę do wykonywania w okresie próby tego obowiązku. Warunkowe skazanie może również zawierać znane modelowi *community court* elementy służące pomocy sprawcy. W okresie próby sąd może wszakże nałożyć na sprawcę obowiązek wykonywania pracy zarobkowej, obowiązek kontynuowania nauki lub przygotowania się do zawodu, obowiązek powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, a nadto obowiązek poddania się terapii uzależnień, psychoterapii lub psychoedukacji, obowiązek uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych. Przytoczone obowiązki nie wyczerpują jednak pełnego katalogu środków probacyjnych stosowanych w ramach warunkowego skazania. W okresie próby sąd może również nałożyć na sprawcę obowiązek informowania kuratora lub sądu o przebiegu okresu próby, obowiązek powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, obowiązek powstrzymania się sprawcy od kontaktowania z pokrzywdzonym lub z innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób, a także obowiązek opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. W ramach warunkowego skazania można również orzec wobec sprawcy grzywnę określoną w art. 71 § 1 kk., a także środki karne, w tym świadczenie pieniężne.

Wywiązanie się przez sprawcę, wobec którego zastosowano warunkowe skazanie, z nałożonych na niego obowiązków czy też wykonanie orzeczonych wobec niego środków karnych podlega kontroli – podobnie jak w sądach amerykańskich funkcjonujących w ramach modelu *community court*. W pierwszej kolejności należy wskazać, że w okresie próby sąd może oddać sprawcę pod dozór wyznaczonej osoby, którą nie musi być wyłącznie kurator, ale również osoba godna zaufania, stowarzyszenie, instytucja albo organizacja społeczna, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym (art. 73 § 1 kk.). W przypadku młodocianych sprawców przestępstwa umyślnego, sprawcy określonego w art. 64 § 2 kk., sprawcy, który popełnił przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, jak również sprawcy przestępstwa popełnionego w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, oddanie pod dozór jednej z wyznaczonych osób jest obowiązkowe (art. 73 § 2 kk.). Ponadto zachowanie sprawcy w okresie próby podlega kontroli ze strony sądu. Z tego punktu widzenia należy wskazać, że warunkowe skazanie może stać się ostatecznym rozstrzygnięciem procesowym wydanym wobec sprawcy czynu zabronionego. Jeżeli wszakże w okresie próby oraz w okresie 6 miesięcy od zakończenia okresu próby sprawca wywiąże się z nałożonych obowiązków, wykona orzeczone wobec niego środki karne, środki kompensacyjne oraz będzie przestrzegał porządku prawnego, to skazanie sprawcy z tytułu popełnienia czynu zabronionego ulega zatarciu z mocy prawa (art. 76 § 1 kk.). Jeżeli jednak sprawca w wymienionym okresie uchyla się od dozoru, wykonania nałożonych obo-

wiązków, orzeczonego środka karnego lub środka kompensacyjnego, a także jeżeli rażąco narusza porządek prawny, w szczególności popełni określone przestępstwo, to sąd może zarządzić wykonanie orzeczonej kary (art. 75 kk.). Wydanie takiego rozstrzygnięcia oznacza, że warunkowe zawieszenie wykonania kary jako środek reakcji karnej nie spełniło swej roli i okazało się niewystarczającym instrumentem oddziaływania na sprawcę.

Warunkowe skazanie stanowi mechanizm umożliwiający realizację w systemie polskiego prawa karnego procedur stosowanych w ramach modelu *community court* nie tylko na płaszczyźnie materialnoprawnej, ale również z punktu widzenia rozwiązań procesowych. W tym kontekście należy odnotować, że warunkowe skazanie w toku procesu może zostać zastosowane na rozprawie. W szczególności brak jest przeszkód, aby wspomniana instytucja mogła być przedmiotem porozumienia karnoprosesowego przewidzianego w art. 387 kpk. W tym zakresie trafnie wskazuje się w doktrynie, iż wniosek oskarżonego o wymierzenie kary z warunkowym zawieszeniem jej wykonania mieści się w pojęciu wniosku o wymierzenie określonej kary w rozumieniu przyjętym na tle art. 387 kpk.²⁷ Sąd, rozpoznając na rozprawie wniosek oskarżonego o skazanie bez przeprowadzenia postępowania dowodowego, co do zasady jest związany zawartymi w nim propozycjami co do kary, środków karnych i obowiązków probacyjnych, które mają być nałożone na sprawcę. Nie pozbawia to jednak sądu uprawnienia do samodzielnego kształtowania treści orzeczenia wydawanego wskutek rozpoznania wniosku oskarżonego, w tym orzeczenia o warunkowym skazaniu. Brak jest przeszkód, aby na tym etapie postępowania proponować stronom możliwość rozważenia umieszczenia w orzeczeniu o warunkowym skazaniu znanych modelowi *community court* elementów służących realizacji sprawiedliwości naprawczej, czy elementów pomocy sprawcy. Inicjatywa dokonania uzgodnień w tym przedmiocie może również należeć do uczestników postępowania. W każdej z tych sytuacji, uznając za celowe ze względu na możliwość porozumienia się oskarżonego z pokrzywdzonym w kwestii naprawienia szkody lub zadośćuczynienia, sąd może odroczyć rozprawę, a jest to obligatoryjne na wniosek stron, uzasadniony potrzebą dokonania uzgodnień w tym zakresie (art. 341 § 3 zd. 1 i 2 kpk. w zw. z art. 387 § 3 zd. 2 kpk.). Bez wątpienia naprawienie szkody, jako wyznacznik postawy oskarżonego, w każdym przypadku może mieć znaczenie dla decyzji o tym, czy uwzględnić wniosek oskarżonego o warunkowe zawieszenie wykonania kary. Przytoczone rozwiązanie procesowe ma również służyć wygaszeniu konfliktu związanego z zaistniałym przestępstwem oraz podkreśleniu roli pokrzywdzonego poprzez uczynienie go uczestnikiem procesu decyzyjnego prowadzącego do określonej reakcji karnej na przestępstwo, a także umożliwienie mu szybkiego wynagocjowania naprawienia szkody.

27 Zob. S. Steinborn, *Porozumienia w polskim procesie karnym*, Kraków 2005, s. 133.

Z punktu widzenia realizacji procedur stosowanych w ramach modelu *community court* na szczególne podkreślenie zasługują jednak mechanizmy procesowe umożliwiające warunkowe skazanie we wcześniejszej fazie procesu karnego, a więc na posiedzeniu. Brak jest wszakże przeszkód, aby wspomniana instytucja mogła być przedmiotem wniosku określonego w art. 335 § 1 kpk., jak również dołączonego do aktu oskarżenia porozumienia karnoprosesowego określonego w art. 335 § 2 kpk., w przypadku których trzeba sprawę skierować do rozpoznania na posiedzeniu (art. 339 § 1 pkt 3 i 3a kpk.). W tym kontekście zachowało aktualność stanowisko wyrażone w doktrynie, wedle którego warunkowe zawieszenie wykonania kary w wyroku wydanym w ramach instytucji skazania bez rozprawy może nastąpić na zasadach ogólnych określonych w przepisach kk.²⁸ Sąd, rozpoznając na posiedzeniu wniosek prokuratora o skazanie bez rozprawy, co do zasady jest związany zawartymi w nim propozycjami co do kary, środków karnych, środków kompensacyjnych i obowiązków probacyjnych, które mają być nałożone na sprawcę. Nie pozbawia to jednak sądu uprawnienia do samodzielnego kształtowania treści orzeczenia wydawanego wskutek rozpoznania wniosku prokuratora, w tym orzeczenia o warunkowym skazaniu. Brak jest przeszkód, aby na tym etapie postępowania zaproponować stronom możliwość rozważenia umieszczenia w orzeczeniu o warunkowym skazaniu znanych modelowi *community court* elementów służących realizacji sprawiedliwości naprawczej. Inicjatywa dokonania uzgodnień w przedmiocie naprawienia szkody może również należeć do uczestników postępowania. W każdej z tych sytuacji, uznając za celowe ze względu na możliwość porozumienia się oskarżonego z pokrzywdzonym w kwestii naprawienia szkody lub zadośćuczynienia, sąd może odroczyć posiedzenie, a jest to obligatoryjne na wniosek stron, uzasadnione potrzebą dokonania uzgodnień w tym zakresie (art. 341 § 3 kpk. w zw. z art. 343 § 1 zd. 2 kpk.). Bez wątpienia naprawienie szkody, jako wyznacznik postawy oskarżonego, w każdym przypadku może mieć znaczenie dla decyzji o tym, czy zastosować wobec sprawcy instytucję warunkowego skazania. Przytoczone rozwiązanie procesowe ma również służyć wygaszeniu konfliktu związanego z zaistniałym przestępstwem oraz podkreśleniu roli pokrzywdzonego poprzez uczynienie go uczestnikiem procesu decyzyjnego prowadzącego do określonej reakcji karnej na przestępstwo, a także umożliwienie mu szybkiego wynegocjowania naprawienia szkody.

Wniosek prokuratora o skazanie sprawcy bez rozprawy z zastosowaniem instytucji warunkowego skazania, jak również zakończenie postępowania wyrokiem uwzględniającym wspomnianą instytucję może być wynikiem, znanej praktyce sądów amerykańskich funkcjonujących w ramach *community court*, mediacji. Przepisy regulujące obie przytoczone formy konsensualnego rozstrzygania spraw w procesie karnym nie wprowadzają przecież żadnych ograniczeń w stosunku do postępowania

28 Zob. S. Steinborn, Porozumienia..., *op. cit.*, s. 132-133.

mediacyjnego²⁹. Podmioty inicjujące postępowanie mediacyjne, przebieg tego postępowania, a także jego wynik są w analizowanej sytuacji identyczne jak w przypadku warunkowego umorzenia postępowania, co uzasadnia odesłanie do uwag w zakresie postępowania mediacyjnego poczynionych w przypadku tej instytucji. Wpływ na zakończenie procesu karnego wyrokiem obejmującym warunkowe skazanie może mieć przedstawiciel instytucji społecznej biorący udział w postępowaniu. W tym przypadku również w pełni aktualne są uwagi odnośnie do tego uczestnika postępowania karnego poczynione uprzednio na tle regulacji instytucji warunkowego umorzenia postępowania.

Kara ograniczenia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania

W systemie polskiego prawa karnego brak jest przeszkód formalnych, aby wykorzystać procedury stosowane w modelu *community court* w przypadku wymierzenia wobec sprawcy kary ograniczenia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania. Wspomniane rozstrzygnięcie co do kary stanowi środek reakcji na czyny zabronione o stosunkowo niewielkiej szkodliwości społecznej³⁰. Kara ograniczenia wolności może zostać orzeczona nie tylko w sytuacji, gdy jest przewidziana w ustawowym zagrożeniu za dany czyn zabroniony. Z dniem 1 lipca 2015 r., w wyniku wejścia w życie ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw³¹, kara ograniczenia wolności może wszakże zostać orzeczona w przypadku występków zagrożonych karą nieprzekraczającą 8 lat pozbawienia wolności (art. 37a kk.). W doktrynie wyrażono zapatrywanie, wedle którego sąd powinien orzec wymienioną karę, gdy brak jest podstaw do warunkowego umorzenia postępowania karnego, odstąpienia od ukarania, a orzeczenie grzywny, będącej karą mniej dotkliwą niż kara ograniczenia wolności, będzie niemożliwe lub niewskazane³².

Kara ograniczenia wolności trwa najkrócej miesiąc, a najdłużej 2 lata. W czasie odbywania wymienionej kary skazany jest obowiązany do wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne w wymiarze od 20 do 40 godzin w stosunku miesięcznym (art. 35 § 1 kk.). Kara ograniczenia wolności może być również orzeczona wobec osoby zatrudnionej. W tym przypadku sąd – zamiast obowiązku nieodpłatnej pracy – może orzec potrącenie od 10 do 25% wynagrodzenia za pracę w stosunku miesięcznym na cel społeczny wskazany przez sąd (art. 34 § 1a pkt 4 kk.). W okresie wykonywania kary ciąży na sprawcy obowiązek przestrzegania porządku prawnego i niepopelnienia przestępstwa pod groźbą orzeczenia zastępczej kary po-

29 Tak trafnie S. Steinborn, *Porozumienia...*, *op. cit.*, s. 148.

30 Tak R. Giętkowski, *Kara ograniczenia wolności w polskim prawie karnym*, Warszawa 2007, s. 62.

31 Dz.U. poz. 396.

32 Zob. R. Giętkowski, *Kara ograniczenia wolności...*, *op. cit.*, s. 63. Tak też C.P. Klak, *Postępowanie nakazowe*, Warszawa 2008, s. 99.

zbawienia wolności. Ponadto sąd, orzekając wobec sprawcy karę ograniczenia wolności nakłada na niego środki typu probacyjnego określone w art. 72 kk. (art. 34 § 1a pkt 3 kk., art. 34 § 3 kk.). Wspomniane rozstrzygnięcie co do kary może zatem zawierać znane modelowi *community court* elementy służące realizacji sprawiedliwości naprawczej. Kara ograniczenia wolności może łączyć się wszakże z orzeczeniem wobec sprawcy na podstawie art. 46 § 1 kk. obowiązku naprawienia szkody stanowiącym wynagrodzenie uszczerbku doznanego przez pokrzywdzonego w wyniku popełnienia czynu zabronionego³³. Mając na celu naprawienie szkody doznanej przez pokrzywdzonego sąd, orzekając wspomnianą karę, może również nałożyć na sprawcę obowiązek przeproszenia pokrzywdzonego. Jeżeli czyn sprawcy polegał na uporczywym uchylaniu się od wykonania ciążącego na nim obowiązkułożenia na utrzymanie osoby najbliższej, brak jest przeszkód, aby sąd zobowiązał sprawcę w okresie wykonywania kary do wykonywania tego obowiązku. Z tego powodu słusznie w doktrynie wskazuje się, że kara ograniczenia wolności może być uzasadnionym rozwiązaniem w przypadku przestępstw przeciwko rodzinie. W przypadku takich czynów kara ograniczenia wolności połączona z nałożeniem wspomnianego obowiązku może być instrumentem mającym na celu wdrożenie sprawcy do rzetelnego wypełniania swoich obowiązków wobec rodziny i kształtowania poczucia odpowiedzialności za jej prawidłowe funkcjonowanie³⁴. Kara ograniczenia wolności może być również połączona z nałożeniem znanych modelowi *community court* elementów służących pomocy sprawcy. W okresie wykonywania kary sąd może wszakże nałożyć na sprawcę obowiązek wykonywania pracy zarobkowej, obowiązekk.ntynuowania nauki lub przygotowania do zawodu, obowiązek powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających³⁵. Brak jest również przeszkód, aby karę ograniczenia wolności połączyć z nałożeniem na sprawcę obowiązku poddania się terapii uzależnień, psychoterapii lub psychoedukacji, obowiązek uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych³⁶. Przytoczone obowiązki nie wyczerpują jednak pełnego katalogu obowiązków probacyjnych stosowanych w ramach kary ograniczenia wolności. W okresie wykonywania tej kary sąd może również nałożyć na sprawcę obowiązek powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, obowiązek powstrzymania się sprawcy od kontaktowania z pokrzywdzonym lub z innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób. W ramach kary ograniczenia wolności można również orzec wobec sprawcy środki kompensacyjne, a także środki karne, w tym świadczenie pieniężne.

33 Wspomnianą ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. uchylono art. 36 § 2 kk., w efekcie czego wyeliminowano możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody jako środka probacyjnego (art. 72 § 2 kk.) towarzyszącego karze ograniczenia wolności.

34 Zob. R. Giętkowski, Kara ograniczenia wolności..., *op. cit.*, s. 66.

35 Tak też C.P. Klak, Postępowanie nakazowe..., *op. cit.*, s. 101.

36 Odmienne R. Giętkowski, Kara ograniczenia wolności..., *op. cit.*, s. 67.

Wywiązanie się przez sprawcę, wobec którego orzeczono karę ograniczenia wolności, z nałożonych na niego obowiązków czy też wykonanie orzeczonych wobec niego środków karnych, podlega kontroli – podobnie jak w sądach amerykańskich wykorzystujących rozwiązania znane modelowi *community court*. W pierwszej kolejności należy wskazać, że kontrola nad wykonywaniem kary ograniczenia wolności oraz obowiązków nałożonych na skazanego odbywającego tę karę należy do zadań sądowego kuratora zawodowego (art. 55 § 2 kkw.). Tym samym trafnie w doktrynie wskazuje się, że dozór kuratora przy karze ograniczenia wolności jest obowiązkowy³⁷. Zachowanie sprawcy w okresie wykonywania kary podlega jednak również kontroli ze strony sądu. Z tego punktu widzenia należy wskazać, że kara ograniczenia wolności może stać się ostatecznym rozstrzygnięciem co do kary wydanym wobec sprawcy czynu zabronionego. Jeżeli wszakże sprawca wykona karę ograniczenia wolności, a nadto wywiąże się z nałożonych obowiązków, wykona orzeczone wobec niego środki karne, środki kompensacyjne oraz będzie przestrzegał porządku prawnego, to skazanie sprawcy z tytułu popełnienia czynu zabronionego ulega zatarciu z mocy prawa po upływie 3 lat od wykonania, darowania lub przedawnienia wykonania kary (art. 107 § 4 kk.). Jeżeli jednak sprawca uchyla się od odbywania kary ograniczenia wolności, wykonania nałożonych obowiązków, to sąd może zarządzić wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności (art. 65 § 1 kkw.). Wydanie takiego postanowienia oznacza, że kara ograniczenia wolności jako środek reakcji karnej nie spełniła swej roli i okazała się niewystarczającym instrumentem oddziaływania na sprawcę.

Kara ograniczenia wolności stanowi mechanizm umożliwiający realizację w systemie polskiego prawa karnego procedur stosowanych w ramach modelu *community court* nie tylko na płaszczyźnie materialnoprawnej, ale również z punktu widzenia rozwiązań procesowych. W tym kontekście należy odnotować, że kara ograniczenia wolności w toku procesu może zostać orzeczona wobec sprawcy po przeprowadzeniu rozprawy. W szczególności brak jest przeszkód, aby wspomniana sankcja karna mogła być przedmiotem porozumienia karnoprosesowego przewidzianego w art. 387 kpk. Z punktu widzenia realizacji procedur stosowanych w ramach modelu *community court* na szczególne podkreślenie zasługują jednak mechanizmy procesowe umożliwiające orzeczenie wobec sprawcy kary ograniczenia wolności we wcześniejszej fazie procesu karnego, a więc na posiedzeniu. W pierwszej kolejności należy zatem wskazać, że wspomniana kara może zostać orzeczona w postępowaniu nakazowym. W ramach tego trybu szczególnego procesu karnego sąd, uznając na podstawie zebranego w postępowaniu przygotowawczym materiału, że przeprowadzenie rozprawy nie jest konieczne, może na posiedzeniu wymierzyć wobec sprawcy karę ograniczenia wolności. Postępowanie nakazowe nie jest jednak wyłącznym instrumentem umożliwiającym orzeczenie wobec sprawcy kary ograniczenia wolności we wcześniejszej fazie procesu niż rozprawa. Brak jest wszakże przeszkód, aby wspomniana instytucja mogła

37 Tak A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 123.

być przedmiotem wniosku określonego w art. 335 § 1 kpk., jak również dołączonego do aktu oskarżenia porozumienia karnoprocesowego określonego w art. 335 § 2 kpk., w przypadku których trzeba sprawę skierować do rozpoznania na posiedzeniu (art. 339 § 1 pkt 3 i 3a kpk.). Sąd, rozpoznając na posiedzeniu wniosek prokuratora o skazanie bez rozprawy, co do zasady jest związany zawartymi w nim propozycjami co do kary, środków karnych i obowiązków probacyjnych, które mają być nałożone na sprawcę. Nie pozbawia to jednak sądu uprawnienia do samodzielnego kształtowania treści orzeczenia wydawanego wskutek rozpoznania wniosku prokuratora, w tym orzeczenia o karze ograniczenia wolności. Brak jest przeszkód, aby na tym etapie postępowania zaproponować stronom możliwość rozważenia połączenia kary ograniczenia wolności ze znanymi modelowi *community court* elementami służącymi realizacji sprawiedliwości naprawczej. Inicjatywa dokonania uzgodnień w przedmiocie naprawienia szkody może również należeć do uczestników postępowania. W każdej z tych sytuacji, uznając za celowe ze względu na możliwość porozumienia się oskarżonego z pokrzywdzonym w kwestii naprawienia szkody lub zadośćuczynienia sąd może odroczyć posiedzenie, a jest to obligatoryjne na wniosek stron, uzasadniony potrzebą dokonania uzgodnień w tym zakresie (art. 341 § 3 kpk. w zw. z art. 343 § 1 zd. 2 kpk.). Bez wątpienia naprawienie szkody lub uzgodnienie sposobu jej naprawienia, jako wyznaczniki postawy oskarżonego, w każdym przypadku mogą mieć znaczenie dla decyzji o tym, czy orzec wobec sprawcy karę ograniczenia wolności. Przytoczone rozwiązanie procesowe ma również służyć wygaszeniu konfliktu związanego z zaistniałym przestępstwem oraz podkreśleniu roli pokrzywdzonego poprzez uczynienie go uczestnikiem procesu decyzyjnego prowadzącego do określonej reakcji karnej na przestępstwo, a także umożliwienie mu szybkiego wynegocjowania naprawienia szkody.

Wniosek prokuratora o skazanie sprawcy bez rozprawy obejmujący wymierzenie wobec niego kary ograniczenia wolności, jak również zakończenie postępowania wyrokiem uwzględniającym wspomnianą karę może być wynikiem mediacji, znanej praktyce sądów amerykańskich funkcjonujących w ramach *community court*. Podmioty inicjujące postępowanie mediacyjne, przebieg tego postępowania, a także jego wynik są w analizowanej sytuacji identyczne jak w przypadku warunkowego umorzenia postępowania oraz warunkowego skazania, co uzasadnia odesłanie do uwag w zakresie postępowania mediacyjnego poczynionych w przypadku tej instytucji. Wpływ na zakończenie procesu karnego wyrokiem skazującym, w którym orzeczono wobec sprawcy karę ograniczenia wolności, może mieć udział w postępowaniu przedstawiciela instytucji społecznej. W tym przypadku również w pełni aktualne są uwagi odnośnie do tego uczestnika postępowania karnego poczynione uprzednio na tle regulacji instytucji warunkowego umorzenia postępowania oraz warunkowego skazania.

Podsumowanie

Sądy amerykańskie istniejące w ramach modelu *community court* funkcjonują w systemie *common law*, tak obcym naszemu kontynentalnemu systemowi prawa. Mimo fundamentalnych różnic pomiędzy tymi systemami przeprowadzone w niniejszym opracowaniu rozważania dowodzą, że w polskim systemie prawa karnego są znane instytucje umożliwiające realizację w określonym stopniu wybranych procedur stosowanych w ramach modelu *community court*. Z punktu widzenia płaszczyzny materialnoprawnej należy wskazać, że warunkowe umorzenie postępowania karnego, warunkowe skazanie, a także kara ograniczenia wolności stanowią alternatywne wobec kary pozbawienia wolności rozstrzygnięcia procesowe, które mogą obejmować elementy sprawiedliwości naprawczej oraz elementy służące pomocy sprawcy. Wywiązanie się przez sprawcę, wobec którego zastosowano jedną z wymienionych instytucji, z nałożonych na niego obowiązków czy też wykonanie orzeczonych wobec niego środków kompensacyjnych i środków karnych, podlega kontroli – podobnie jak w sądach amerykańskich funkcjonujących w ramach modelu *community court*. W zakresie warunkowego umorzenia postępowania oraz warunkowego skazania należy wskazać, że w okresie próby sąd może oddać sprawcę pod dozór wyznaczonej osoby. Ponadto w przypadku każdej z wymienionych instytucji, zachowanie sprawcy podlega również kontroli ze strony sądu. Z tego punktu widzenia należy wskazać, że warunkowe umorzenie postępowania karnego, warunkowe skazanie oraz kara ograniczenia wolności mogą stać się ostatecznym rozstrzygnięciem procesowym wydanym wobec sprawcy czynu zabronionego. Jeżeli wszakże w wyznaczonym okresie sprawca wywiąże się z nałożonych obowiązków, wykona orzeczone wobec niego środki kompensacyjne lub środki karne oraz będzie przestrzegał porządku prawnego, to może oczekiwać, że nie spotkają go żadne negatywne konsekwencje procesowe. Jeżeli jednak sprawca w wymienionym okresie uchyla się od dozoru, wykonania nałożonych obowiązków lub orzeczonych środków, a także jeżeli rażąco narusza porządek prawny, w szczególności popełni określone przestępstwo, to sąd może zastosować wobec niego negatywne konsekwencje, a więc odpowiednio podjąć wobec niego postępowanie karne, zarządzić wykonanie kary czy też zarządzić wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności.

Instytucje analizowane w niniejszym opracowaniu stanowią mechanizmy umożliwiające realizację w systemie polskiego prawa karnego procedur stosowanych w ramach modelu *community court* nie tylko na płaszczyźnie materialnoprawnej, ale również z punktu widzenia rozwiązań procesowych. W tym kontekście należy odnotować, że wszystkie wymienione instytucje w toku procesu mogą zostać zastosowane na rozprawie, np. w ramach porozumienia karnoprosesowego przewidzianego w art. 387 kpk. Z punktu widzenia realizacji procedur stosowanych w ramach modelu *community court* na szczególne podkreślenie zasługują jednak te mechanizmy procesowe, które umożliwiają zastosowanie wymienionych instytucji we wcześniejszej fazie procesu

karnego, czyli na posiedzeniu. W związku z tym w pierwszej kolejności należy wskazać, że kara ograniczenia wolności orzeczona bez warunkowego zawieszenia jej wykonania może zostać zastosowana na posiedzeniu w postępowaniu nakazowym. Brak jest wszakże przeszkód, aby wspomniana instytucja mogła być przedmiotem wniosku określonego w art. 335 § 1 kpk., jak również dołączonego do aktu oskarżenia porozumienia karnoprocesowego określonego w art. 335 § 2 kpk., które podlegają rozpoznaniu przez sąd na posiedzeniu. Wymieniona faza procesu karnego stanowi również forum, na którym sąd może wydać wyrok warunkowo umarzający postępowanie. Wymienione rozstrzygnięcie procesowe może zostać wydane na posiedzeniu, jeśli odpowiedni wniosek złoży do sądu prokurator. Brak jest jednak również przeszkód, aby po wniesieniu aktu oskarżenia sąd z własnej inicjatywy skierował sprawę do rozpoznania na posiedzenie, jeśli dostrzeże możliwości warunkowego umorzenia postępowania karnego.

Warunkowe umorzenie postępowania, warunkowe skazanie, a także kara ograniczenia wolności orzeczona bez warunkowego zawieszenia jej wykonania mogą być wynikiem mediacji, znanej praktyce sądów amerykańskich funkcjonujących w ramach *community court*. Ponadto w przypadku warunkowego umorzenia postępowania odpowiednie znaczenie dla zastosowania tej instytucji może mieć również podjęcie się przez sprawcę leczenia z uzależnienia, znane praktyce sądów amerykańskich funkcjonujących w ramach *community court*. Z analizy przepisów u.p.n. wynika wszakże, że w sprawach o przestępstwa związane z używaniem środka odurzającego lub substancji psychotropowej, zagrożonych karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności, popełnione przez osobę uzależnioną lub używającą szkodliwie substancje psychoaktywne, wniosek o warunkowe umorzenie postępowania lub zakończenie przez sąd postępowania wyrokiem warunkowo je umarzającym może być wynikiem podjęcia się przez sprawcę leczenia z uzależnienia. Wpływ na zakończenie procesu karnego wyrokiem obejmującym warunkowe umorzenie postępowania, warunkowe skazanie czy też orzeczenie kary ograniczenia wolności może mieć udział w postępowaniu przedstawiciela instytucji społecznej.

ORGANIZACJA SPOŁECZNA W POLSKIM PROCESIE KARNYM

CEZARY KULEZA, DARIUSZ KUŻELEWSKI

Organizacja społeczna w procesie karnym może występować w następujących rolach:

- 1) podmiotu delegującego swojego przedstawiciela do udziału w postępowaniu sądowym (art. 90-91 kpk.),
- 2) podmiotu oferującego usługi mediacyjne i działającego jako ośrodek mediacyjny (art. 23a kpk.),
- 3) podmiotu udzielającego poręczenie społeczne na rzecz podejrzanego lub oskarżonego (art. 271 kpk.).

Przedstawiciel społeczny

Instytucja przedstawiciela społecznego obecna jest w polskim procesie karnym od wejścia w życie dawnego kpk. z 1969 r.¹ Mimo marginalnej roli w praktyce sądowej pod rządami ówczesnego kpk.² oraz postulatów likwidacji wysuwanych w latach 90. XX w. w trakcie prac nad nowym kpk.,³ odrębny rozdział 10 zawierający lakoniczne uregulowania dotyczące przedstawiciela społecznego został ostatecznie włączony do kpk. uchwalonego w dniu 6 czerwca 1997 r. Przedstawicielowi organizacji społecznej poświęcone zostały zaledwie dwa artykuły o następującym brzmieniu:

1 Zob. monografie: W. Daszkiewicz, *Przedstawiciel społeczny w procesie karnym*, Warszawa 1976; A. Wierciński, *Przedstawiciel społeczny w polskim procesie karnym*, Poznań 1978.

2 Zob. M. Jakubik, *Przedstawiciel społeczny w postępowaniu karnym*, Poznań 2014, s. 34-37 i powołana tam literatura.

3 *Ibidem*, s. 40.

Art. 90.

§ 1. W postępowaniu sądowym do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego udział w postępowaniu może zgłosić przedstawiciel organizacji społecznej, jeżeli zachodzi potrzeba ochrony interesu społecznego lub ważnego interesu indywidualnego, objętego zadaniami statutowymi tej organizacji, w szczególności ochrony wolności i praw człowieka.

§ 2. W zgłoszeniu organizacja społeczna wskazuje przedstawiciela, który ma reprezentować tę organizację, a przedstawiciel przedkłada sądowi pisemne upoważnienie.

§ 3. Sąd dopuszcza przedstawiciela organizacji społecznej, jeżeli leży to w interesie wymiaru sprawiedliwości.

Art. 91.

Dopuszczony do udziału w postępowaniu sądowym przedstawiciel organizacji społecznej może uczestniczyć w rozprawie, wypowiadać się i składać oświadczenia na piśmie.

W doktrynie procesu karnego przedstawiciel społeczny określany jest jako uczestnik postępowania będący rzecznikiem interesu społecznego, tj. podmiotem zobowiązanym zachować bezstronność i obiektywizm, reprezentującym organizację społeczną, a nie którąś ze stron procesowych.⁴

Z treści art. 90 kpk. wynikają trzy przesłanki dopuszczenia przedstawiciela społecznego do procesu karnego:

- 1) przedstawiciel reprezentuje organizację społeczną, której statut przewiduje realizację zadań z zakresu ochrony interesu społecznego lub ważnego interesu indywidualnego, w szczególności ochrony wolności i praw człowieka,
- 2) zachodzi w postępowaniu karnym potrzeba ochrony tak sformułowanego interesu,
- 3) udział przedstawiciela organizacji społecznej w procesie karnym leży w interesie wymiaru sprawiedliwości.

Ustawodawca wskazał organizację społeczną jako podmiot, który może delegować przedstawiciela, jednak ani w kpk., ani w innym akcie prawnym pojęcie to nie zostało zdefiniowane w sposób niebudzący wątpliwości. Definicję legalną zawiera jedynie ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego

4 Zob. np.: W. Daszkiewicz, Przedstawiciel społeczny..., *op. cit.*, s. 81; T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne, Warszawa 2011, s. 389-390; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz do artykułów 1-296. T. I, wyd. 2, Warszawa 2004, s. 449; S. Waltoś, P. Hofmański, Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2013, s. 198; J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, Kodeks postępowania karnego. T. I. Komentarz do art. 1-424, Warszawa 2013, s. 333.

(tekst jedn. Dz.U. z 2013 r. poz. 267 z późn. zm.), która w art. 5 § 2 pkt 5 wskazuje, że przez organizacje społeczne rozumie się organizacje zawodowe, samorządowe, spółdzielcze i inne organizacje społeczne. Niedookreśloność tak zdefiniowanego pojęcia niwelowana jest przez orzecznictwo NSA, który wskazał, że organizacją społeczną jest zrzeszenie (korporacja) obywateli utworzone w celu zapewnienia im czynnego udziału w życiu politycznym, społecznym, gospodarczym i kulturalnym.⁵ Ogólnie sformułowany katalog organizacji społecznych zawarty jest w art. 12 Konstytucji RP (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.), który stwierdza, że Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji.

Pojęciem, które coraz częściej wypiera – także w aktach prawnych – niejako tradycyjne określenie „organizacja społeczna”, jest „organizacja pozarządowa” (ang. *non-governmental organization* – NGO). Przykładem może tu być ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (tekst jedn. Dz.U. z 2010 r. Nr 234, poz. 1536 z późn. zm.), która w art. 3 ust. 2 wymienia, jakie podmioty są tego typu organizacjami: osoby prawne lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, w tym stowarzyszenia i fundacje, niebędące jednostkami sektora finansów publicznych w rozumieniu ustawy o finansach publicznych oraz niedziałające w celu osiągnięcia zysku. Organizacja pozarządowa zastąpiła społeczną również w ustawie z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.). Jak się wydaje się, obu pojęć można używać zamiennie.⁶

Kolejnym elementem, który decyduje o dopuszczeniu przedstawiciela organizacji społecznej do postępowania karnego, jest zapisana w statucie lub innym odpowiednim akcie będącym podstawą działania organizacji możliwość realizacji zadań z zakresu ochrony interesu społecznego lub ważnego interesu indywidualnego. Kodeks postępowania karnego wymienia ochronę wolności i praw człowieka jako przykład (jak się wydaje najważniejszy) tak określonego interesu. Z pewnością nie jest jednak wystarczające zamieszczenie w statucie ogólnej nieostrej klauzuli, że zadaniem danej organizacji jest ochrona interesu społecznego oraz ważnego interesu indywidualnego. Statut powinien precyzyjnie wskazywać cele i zadania oraz sposoby ich realizacji, zaś do sądu należy ocena, czy istotnie określone zadanie mieści się w kategorii ochrony interesu społecznego lub ważnego interesu indywidualnego.

5 Postanowienie NSA z dnia 12 stycznia 1993 r., I SA 1762/92, ONSA 1993, nr 3, poz. 75 (uzasadnienie). Zob. też uchwała NSA z dnia 12 grudnia 2005 r., II OPS 4/05, ONSA 2006, nr 2, poz. 37 (uzasadnienie).

6 Obszerne omówienie problematyki pojęcia „organizacja społeczna” oraz „organizacja pozarządowa” na tle poszczególnych dziedzin prawa zob. A. Gronkiewicz, *Organizacja społeczna w ogólnym postępowaniu administracyjnym*, Warszawa 2012, s. 23-65.

Ze względu na nieostrość omawianych pojęć, które są klauzulami generalnymi niezdefiniowanymi ani w kpk., ani w innych aktach prawnych, w literaturze spotyka się próby choćby ogólnego przybliżenia, jak należy rozumieć te pojęcia. W. Daszkiewicz uznaje interes społeczny za synonim równie nieostro sformułowanego interesu publicznego, a jednocześnie uważa, że w procesie karnym interes społeczny często bywa zbieżny z interesem indywidualnym pokrzywdzonego lub oskarżonego, gdyż ochrona praw jednostek należy do sfery interesu społecznego.⁷ Podobnie uważa T. Grzegorzczak, którego zdaniem interes indywidualny broniony jest w interesie ogółu (publicznym, społecznym), gdyż właśnie w interesie ogółu leży, aby prawne interesy jednostki doznawały zawsze należytej ochrony.⁸ Kolej P. Hadrych wskazuje, że potrzeba ochrony interesu społecznego musi być analizowana z punktu widzenia każdego uczestnika postępowania, a nie tylko z punktu widzenia oskarżonego.⁹ Wiktymolodzy podkreślają natomiast, że interesem wymiaru sprawiedliwości jest między innymi zapewnienie należytej ochrony interesu pokrzywdzonego.¹⁰

Problem interpretacji opisywanych klauzul generalnych nie doczekał się bogatego orzecnictwa. SN przyjął stanowisko, że przedstawiciel społeczny wskazuje na fakty lub okoliczności mające znaczenie z punktu widzenia bronionego przez niego interesu społecznego, które mogą być w całości lub w części zbieżne z interesami oskarżonego, obojętne lub z nimi sprzeczne.¹¹ Ostatecznie jednak to sąd orzekający w konkretnej sprawie, podejmując decyzję w przedmiocie dopuszczenia przedstawiciela społecznego, obarczony jest koniecznością ustalenia, co leży w interesie społecznym lub ważnym interesie indywidualnym.

Kolejną przesłanką również należącą do kategorii klauzul generalnych niezdefiniowanych w systemie prawa jest istnienie interesu wymiaru sprawiedliwości w udziale przedstawiciela organizacji społecznej w procesie karnym. Tak jak w przypadku interesu społecznego i ważnego interesu indywidualnego, to sąd orzekający w sprawie jest władny i jednocześnie zobowiązany do oceny, czy dopuszczenie przedstawiciela społecznego leży w interesie wymiaru sprawiedliwości. Niemniej w doktrynie i orzecnictwie wypowiedziano się na ten temat przeważnie z punktu widzenia celów postępowania karnego określonych w art. 2 kpk., właściwej realizacji naczelných zasad procesowych, sprawności i prawidłowości oraz ewentualnych zagrożeń przewlekłością postępowania.¹² Zdaniem SN rodzaj i charakter zarzucanego oskarżonemu przestępstwa nie może uzasadniać odmowy dopuszczenia do udziału w postępowaniu sądowym przedstawiciela organizacji społecznej ze względu na interes wymiaru

7 W. Daszkiewicz, Przedstawiciel społeczny..., *op. cit.*, s. 107-108.

8 T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne..., *op. cit.*, s. 390.

9 P. Hadrych, Warunki dopuszczenia przedstawiciela społecznego do udziału w postępowaniu sądowym, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 2, s. 62.

10 E. Bienkowska, L. Mazowiecka, Prawa ofiar przestępstw, Warszawa 2009, s. 44.

11 Wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawie udziału przedstawiciela społecznego w postępowaniu przed sądami wojskowymi, OSNKW 1980, nr 10-11, poz. 79.

12 Zob. P. Hadrych, Warunki dopuszczenia..., *op. cit.*, s. 64-67.

sprawiedliwości, zaś sąd nie może odmówić dopuszczenia do udziału w rozprawie przedstawiciela organizacji społecznej z tego tylko powodu, że wystąpienie jego będzie ograniczać się do złożenia korzystnych dla oskarżonego oświadczeń, gdyż takie wystąpienie nie godzi w interes wymiaru sprawiedliwości.¹³ Dobro wymiaru sprawiedliwości może jednak być zagrożone, kiedy do rozstrzygnięcia sprawy nie dochodzi w rozsądnym terminie.¹⁴

Tryb wstąpienia przedstawiciela społecznego uregulowany jest bardzo ogólnikowo w art. 90 kpk. Składają się nań trzy czynności:

- 1) powołanie określonej osoby na przedstawiciela społecznego przez właściwy organ organizacji społecznej na mocy statutu organizacji (np. uchwała zarządu lub walnego zebrania, zarządzenie lub decyzja prezesa zarządu),
- 2) zgłoszenie przedstawiciela organizacji społecznej do sądu,
- 3) przedłożenie sądowi przez desygnowanego przedstawiciela organizacji społecznej pisemnego upoważnienia do reprezentowania tejże organizacji wystawionego przez odpowiedni organ organizacji społecznej.

Na podstawie art. 90 § 1 kpk. przedstawiciel społeczny zgłasza swój udział w postępowaniu sądowym do momentu rozpoczęcia przewodu sądowego. Ogranicza więc to udział takiego przedstawiciela tylko do etapu jurysdykcyjnego procesu karnego, zaś wyklucza od udziału w postępowaniu przygotowawczym oraz tych rodzajach postępowania przed sądem, w których nie występuje rozprawa (np. postępowanie nakazowe). Zgłoszenie powinno więc nastąpić najwcześniej po wniesieniu aktu oskarżenia, zaś najpóźniej do momentu rozpoczęcia przewodu sądowego, czyli rozpoczęcia odczytywania aktu oskarżenia na rozprawie. W literaturze, co prawda nie jednogłośnie, wskazuje się, że w razie złożenia zgłoszenia jeszcze w postępowaniu przygotowawczym, należy takie pismo załączyć do akt sprawy, zaś decyzja zostanie podjęta przez sąd po rozpoczęciu postępowania sądowego na posiedzeniu w trybie art. 339 § 3 kpk.¹⁵ Terminu do zgłoszenia przedstawiciela społecznego jest podobnie jak w przypadku oświadczenia o przyłączeniu się oskarżyciela posiłkowego do postępowania, terminem prekluzyjnym (nieprzekraczalnym i nieprzywracalnym). Kodeks postępowania karnego nie precyzuje, czy chodzi o moment rozpoczęcia pierwszego przewodu sądowego w całym postępowaniu karnym czy też każdego przewodu sądowego, a więc także w postępowaniu ponownym (po uchyleniu orzeczenia przez sąd odwoławczy i przekazaniu do ponownego rozpoznania przez sąd pierwszej instancji) lub postępowaniu odwoławczym. Wydaje się więc, że należy przyjąć ten drugi wariant,

13 Wyrok SN z dnia 25 listopada 1976 r., Rw 408/76, OSNKW 1977, z. 1-2, poz. 15.

14 Postanowienie SN z dnia 7 czerwca 2000 r., II KO 105/2000 (niepublikowane).

15 Zob. A. Wierciński, Przedstawiciel społeczny..., *op. cit.*, s. 66; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego..., *op. cit.*, s. 450. Przeciwny pogląd wyrażono w: T. Grzegorzczak, J. Tyłman, Polskie postępowanie karne..., *op. cit.*, s. 390.

trudno bowiem zakładać, że interes społeczny, ważny interes indywidualny oraz interes wymiaru sprawiedliwości materializuje się w zależności od etapu postępowania.

Organem władnym do rozstrzygnięcia o dopuszczeniu lub odmowie dopuszczenia przedstawiciela społecznego jest sąd, który prowadzi sprawę. Decyzja procesowa zapada w formie postanowienia (art. 93 § 1 kpk.) wydawanego na posiedzeniu przed rozprawą (art. 339 § 3 kpk.) lub na rozprawie głównej w fazie rozpoczęcia tejże rozprawy przed rozpoczęciem przewodu sądowego. Najwłaściwszym momentem do złożenia wniosku na rozprawie, przedłożenia upoważnienia przez przedstawiciela organizacji i rozpoznania wniosku przez sąd jest ten fragment postępowania, gdy przewodniczący składu po sprawdzeniu obecności zapytuje, czy strony wnoszą wnioski formalne. Postanowienie sądu jest niezaskarżalne (a odmowne powinno zawierać uzasadnienie), nie zamyka bowiem drogi do wydania wyroku, nie jest środkiem zabezpieczającym ani żaden przepis szczególny kpk. nie ustanawia takiego prawa (art. 459 § 1 kpk.). W piśmiennictwie wyrażany jest pogląd o możliwości dopuszczenia przedstawiciela społecznego przez sąd w sposób dorozumiany (*per facta concludentia*), gdyż o nabyciu statusu uczestnika postępowania decyduje nie forma, tylko sam fakt dopuszczenia do postępowania.¹⁶ Sformułowano nawet warunki, jakie muszą być spełnione, aby takie dopuszczenie było skuteczne: niebudzące wątpliwości konkludentne oświadczenie woli organu procesowego (sądu); zachowanie przedstawiciela społecznego wskazujące na to, że oświadczenie organu procesowego odebrał jako konkludentne; organ wyrażający swoją wolę musi być uprawniony do dopuszczenia.¹⁷

Organizacja społeczna może w każdej chwili wymienić swojego przedstawiciela na inną osobę (która przedkłada nowe pisemne upoważnienie, zaś wcześniej właściwy organ organizacji powinien podjąć nową uchwałę wskazującą personalnie nowego przedstawiciela) bez badania tego faktu przez sąd (badana jest przez sąd dopuszczalność przedstawiciela danej organizacji *in abstracto*, a nie *in concreto*), jak również w ogóle wycofać go z postępowania. Żaden przepis kpk. nie uprawnia natomiast sądu do usunięcia przedstawiciela społecznego z postępowania, nawet jeżeli sąd uzna, że brak jest jednak interesu w dopuszczeniu go do postępowania. Zmiana postanowienia byłaby natomiast możliwa, gdyby od samego początku brak było podstaw formalnych do dopuszczenia przedstawiciela, np. nieistnienie w rzeczywistości lub likwidacja w trakcie postępowania organizacji społecznej, brak odpowiedniej uchwały albo zgłoszenia pochodzącego od właściwego organu organizacji, albo sfalszowanie takiego dokumentu, ochrona określonych interesów nie leży w zakresie zadań danej organizacji.¹⁸

16 W. Daszkiewicz, Przedstawiciel społeczny..., *op. cit.*, s. 143-144. Zob. też: P. Hadrych, Warunki dopuszczenia..., *op. cit.*, s. 69; T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne..., *op. cit.*, s. 390.

17 A. Wierciński, Przedstawiciel społeczny..., *op. cit.*, s. 64

18 T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne..., *op. cit.*, s. 391.

Najistotniejsze, choć nie wszystkie uprawnienia przedstawiciela organizacji społecznej wymienione zostały w art. 91 kpk. Może on uczestniczyć w rozprawie, wypowiadać się i składać oświadczenia na piśmie.

Zakres wypowiedzi przedstawiciela społecznego na rozprawie, jak i w pisemnych oświadczeniach powinien być zgodny z jego rolą i celem działania w postępowaniu karnym,¹⁹ zaś treść zawierać informacje istotne dla sprawy i przebiegu samego postępowania.²⁰ Mogą one zawierać punkt widzenia przedstawiciela społecznego co do kwestii podlegających rozstrzygnięciu, sugestie co do decyzji procesowych podejmowanych z urzędu, np. przeprowadzenia określonego dowodu, jednocześnie zaś mogą być traktowane jako dowód z dokumentu, jeżeli zawierają informacje istotne dla sprawy.²¹ Wypowiedzi i oświadczenia nie muszą być neutralne ani bezstronne, bo choć przedstawiciel społeczny nie jest formalnie przedstawicielem żadnej ze stron, jednak skoro może zostać dopuszczony do postępowania ze względu na potrzebę ochrony ważnego interesu indywidualnego, to ma prawo do opowiedzenia się w imieniu organizacji społecznej po określonej stronie postępowania.²²

Specyficznym rodzajem pisemnego oświadczenia przewidzianego w art. 91 kpk. jest tzw. opinia przyjaciela sądu (*amicus curiae*), która stanowi rodzaj opinii prawnej organizacji pozarządowej zainteresowanej danym postępowaniem w związku z realizowanymi przez nią celami statutowymi. Opinia taka służy przedstawieniu szczególnego poglądu organizacji pozarządowej na sprawę rozpatrywaną przed sądem, któremu taka opinia jest przedstawiana, ma pomóc sądowi w kompleksowym rozpoznaniu sprawy, z uwzględnieniem argumentów oraz poglądów, które niekoniecznie mogą być przedstawione przez strony w postępowaniu.²³ Opinia *amicus curiae* może zostać przedstawiona w procesie karnym nie tylko przez dopuszczonego przez sąd przedstawiciela społecznego, ale również przez organizację społeczną w wyniku prowadzonej przez jej przedstawicieli obserwacji procesu lub też może stanowić samodzielny środek wyrazu stanowiska organizacji.²⁴ W ostatnim z wymienionych przypadków opinia może zostać złożona również na etapie postępowania przygotowawczego organowi prowadzącemu to postępowanie. Przyjmuje się, że opinia składać się powinna z trzech elementów: opisu stanu faktycznego sprawy, wskazania wątpliwości do-

19 Z. Gostyński, (w:) Z. Gostyński (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz. T. I, Warszawa 2000, s. 354.

20 K. Dudka, Formy udziału organizacji społecznej w procesie karnym, „Ius Novum” 2007, nr 4, s. 46.

21 P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego..., *op. cit.*, s. 453; wyrok SN z dnia 23 stycznia 1978 r., Rw 452/77, OSNKW 1978, nr 2-3, poz. 30.

22 Zob. P. Hadrych, Warunki dopuszczenia..., *op. cit.*, s. 63-64. Angażowanie się przedstawiciela społecznego po stronie zarówno oskarżonego, jak i pokrzywdzonego dopuszczają również P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego..., *op. cit.*, s. 451. Odmienne poglądy eksponuje K. Wilamowski, twierdząc, że z założenia przedstawiciel społeczny nie opowiada się po żadnej ze stron i reprezentuje wyłącznie organizację, która go delegowała, a wyłącznym jego celem jest pomoc sądowi w dojściu do prawdy materialnej i ochrona naruszonych praw – K. Wilamowski, Obserwacja procesu karnego jako instrument działania organizacji pozarządowej w sprawach indywidualnych. Podręcznik, Warszawa 2006, s. 25.

23 M. Bernatt, Opinia przyjaciela sądu (*amicus curiae*) jako pomocnicza instytucja prawna w orzecznictwie sądów polskich, (w:) Ł. Bojarski (red.), Sprawny sąd. Zbiór dobrych praktyk. Część druga, Warszawa 2008, s. 184.

24 K. Wilamowski, Obserwacja procesu karnego..., *op. cit.*, s. 22.

tyczących sposobu przeprowadzenia dowodów lub ich oceny merytorycznej wraz z prawnym uzasadnieniem przedstawianego sposobu rozumowania, opisu standardu dotyczącego interpretacji poszczególnych gwarancji prawa do rzetelnego procesu, mających znaczenie dla danej sprawy.²⁵

Mimo że kpk. nie zabrania przesłuchania przedstawiciela społecznego jako świadka, kwestia ta budzi rozbieżności w doktrynie.²⁶ Oponenty są zdania, że celem zachowania obiektywizmu przez przedstawiciela społecznego, w razie powołania go na świadka uprawniony organ organizacji społecznej powinien cofnąć mu upoważnienie i ewentualnie na jego miejsce desygnować innego swojego reprezentanta.²⁷

Organizacja społeczna poza zakresem przepisów art. 90-91 kpk. może prowadzić dzięki zaangażowaniu jej przedstawicieli monitoring (obserwację) procesów karnych toczących się przed sądem. Głównym celem monitoringu jest ocena prawidłowości i rzetelności procesu. Co prawda przepisy kpk. wyraźnie nie przewidują tego typu działań, jednak zasada jawności procesu w jej aspekcie zewnętrznym, zwana też zasadą publiczności, nie wyklucza obecności na sali sądowej niezależnych obserwatorów.²⁸

Mediacja w sprawach karnych

Instytucja mediacji w sprawach karnych wprowadzona została do polskiego systemu prawnego z dniem 1 września 1998 r., tj. z chwilą wejścia w życie Kodeksu postępowania karnego uchwalonego w dniu 6 czerwca 1997 r. Pierwotne brzmienie odpowiednich przepisów i ich usytuowanie w strukturze kpk. było powszechnie krytykowane za lakoniczność, trudności interpretacyjne oraz ograniczony zakres stosowania, co było przyczyną praktycznie braku zainteresowania organów procesowych i stron wykorzystywaniem postępowania mediacyjnego w postępowaniu karnym. Mając to na uwadze, ustawodawca w kompleksowej nowelizacji kpk. z 10 stycznia 2003 r.²⁹ dokonał również korekty przepisów dotyczących mediacji. Po 10 latach po raz drugi, i jak do tej pory ostatni, mediacja doczekała się modyfikacji swoich podstaw prawnych w związku z kolejną kompleksową nowelizacją kpk. uchwa-

25 *Ibidem*, s. 22-23.

26 Zob. M. Jakubik, Przedstawiciel społeczny..., *op. cit.*, s. 78-79 i powołana tam literatura.

27 Zob. K. Wiłamowski, Obserwacja procesu karnego..., *op. cit.*, s. 26.

28 Obszernie na temat monitoringu postępowań karnych zob. *ibidem*. Zob. też: Ł. Bojarski, Obserwacja procesów sądowych jako metoda działania organizacji pozarządowych – cele i rodzaje obserwacji, (w:) Ł. Bojarski (red.), *Sprawny sąd...*, *op. cit.*, s. 190-194; M. Ejchart, Program „Courtwatch – obserwator sądu”, (w:) Ł. Bojarski (red.), *Sprawny sąd...*, *op. cit.*, s. 194-202.

29 Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. Nr 17, poz. 155).

loną w dniu 27 września 2013 r., a która weszła w życie po długim okresie *vacatio legis* z dniem 1 lipca 2015 r.³⁰

Kluczowym przepisem dotyczącym mediacji jest art. 23a kpk., który z dniem 1 lipca 2015 r. uzyskał następujące brzmienie:

- § 1. Sąd lub referendarz sądowy, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator lub inny organ prowadzący to postępowanie, może z inicjatywy lub za zgodą oskarżonego i pokrzywdzonego skierować sprawę do instytucji lub osoby do tego uprawnionej w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego między pokrzywdzonym i oskarżonym, o czym się ich poucza, informując o celach i zasadach postępowania mediacyjnego, w tym o treści art. 178a.
- § 2. Postępowanie mediacyjne nie powinno trwać dłużej niż miesiąc, a jego okresu nie wlicza się do czasu trwania postępowania przygotowawczego.
- § 3. Postępowania mediacyjnego nie może prowadzić osoba, co do której w sprawie zachodzą okoliczności określone w art. 40 i art. 41 § 1, czynny zawodowo sędzia, prokurator, asesor prokuratorski, a także aplikant wymienionych zawodów, ławnik, referendarz sądowy, asystent sędziego, asystent prokuratora oraz funkcjonariusz instytucji uprawnionej do ścigania przestępstw. Przepis art. 42 stosuje się odpowiednio.
- § 4. Udział oskarżonego i pokrzywdzonego w postępowaniu mediacyjnym jest dobrowolny. Zgodę na uczestniczenie w postępowaniu mediacyjnym odbiera organ kierujący sprawę do mediacji lub mediator, po wyjaśnieniu oskarżonemu i pokrzywdzonemu celów i zasad postępowania mediacyjnego i pouczeniu ich o możliwości cofnięcia tej zgody aż do zakończenia postępowania mediacyjnego.
- § 5. Mediatorowi udostępnia się akta sprawy w zakresie niezbędnym do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego.
- § 6. Instytucja lub osoba do tego uprawniona sporządza, po przeprowadzeniu postępowania mediacyjnego, sprawozdanie z jego wyników. Do sprawozdania załącza się ugodę podpisaną przez oskarżonego, pokrzywdzonego i mediatora, jeżeli została zawarta.
- § 7. Postępowanie mediacyjne prowadzi się w sposób bezstronny i poufny.
- § 8. Minister Sprawiedliwości określi, w drodze rozporządzenia, szczegółowy tryb przeprowadzania postępowania mediacyjnego, warunki, jakim powinny odpowiadać instytucje i osoby uprawnione do jego przeprowadzenia, spo-

30 Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247). Więcej na temat ewolucji unormowań mediacji w polskim kpk. zob. D. Kuzelewski, Ewolucja polskich uregulowań dotyczących mediacji w sprawach karnych na tle standardów europejskich, „Białostockie Studia Prawnicze” 2014, z. 15, s. 175-183.

sób ich powoływania i odwoływania, zakres i warunki udostępniania im akt sprawy oraz formę i zakres sprawozdania z wyników postępowania mediacyjnego, mając na uwadze potrzebę skutecznego przeprowadzenia tego postępowania.

Z dniem 1 lipca 2015 r. dotychczasowe rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 13 czerwca 2003 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz.U. Nr 108, poz. 1020) zastąpione zostało nowym rozporządzeniem z dnia 7 maja 2015 r. (Dz.U. poz. 716).

Z analizy art. 23a § 1 wywnioskować można, że kpk. nie wyznacza ścisłego zakresu przedmiotowego ani celu stosowania mediacji, więc sprawa może zostać skierowana do mediacji zawsze wtedy, gdy istnieje szansa na pojednanie między pokrzywdzonym a oskarżonym oraz ewentualnie zawarcie porozumienia w kwestii naprawienia szkód wyrządzonych przestępstwem, a zarazem miałoby to wpływ na treść orzeczenia kończącego sprawę, względnie również na przyspieszenie jego wydania. Teoretycznie stosować mediację można niezależnie od rodzaju przestępstwa, zagrożenia karnego czy trybu ścigania. Ze względu na bardzo krótki 48-godzinny termin na przekazanie zatrzymanego do dyspozycji sądu wraz z wnioskiem o rozpoznanie sprawy (art. 517b § 1 kpk.), praktycznie nie ma możliwości skorzystania z mediacji w postępowaniu przyspieszonym.

Warunkiem skierowania sprawy do postępowania mediacyjnego jest istnienie i ujawnienie stron postępowania karnego. Jedną z nich jest w postępowaniu przygotowawczym podejrzany, zaś w postępowaniu sądowym oskarżony, natomiast drugą – pokrzywdzony czyli osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo (art. 49 § 1 kpk.), ale również instytucja państwowa, samorządowa lub społeczna, choćby nie miała osobowości prawnej (art. 49 § 2 kpk.). Ze względu na fakt, że za pokrzywdzonego, który nie jest osobą fizyczną, czynności procesowych dokonuje organ uprawniony do działania w jego imieniu (art. 51 § 1 kpk.), zaś same przepisy kpk. nie stanowią ku temu przeszkody, doktryna³¹ i praktyka dopuszcza mediację z udziałem przedstawiciela takiego pokrzywdzonego. Sąd Najwyższy zaakceptował możliwość skierowania sprawy do mediacji również w przypadku śmierci pokrzywdzonego, za którego działają osoby najbliższe określone w art. 115 § 11 kk. Osoba taka może pojednać się ze sprawcą, gdyż realizuje ona w tym przypadku prawa zmarłego pokrzywdzonego.³² Krytycznie do tego odniosła się część doktryny, wskazując, że pojednanie się wymaga osobistego stosunku do sprawcy, którego nie ma osoba wstępująca w prawa pokrzywdzonego po śmierci tego ostatniego, a wyjątkowo dopuszczalne by to było pod warunkiem

31 Zob.: A. Gaberle, *Alternatywne środki stosowane wobec nieletnich*, „Mediator” 2002, nr 1, s. 9; E. Bieńkowska, *Poradnik mediatora*, Warszawa 1999, s. 53-54.

32 Uchwała SN z 30 września 2003 r., I KZP 19/03, OSNKW 2003, z. 9-10, poz. 78 z uzasadnieniem.

wrażenia przez pokrzywdzonego przed śmiercią takiej woli i możliwości udowodnienia tego faktu.³³

Mediacja nie może natomiast zostać zastosowana w sprawach o przestępstwa godzące w dobra o dużym stopniu abstrakcyjności, w których nie występuje konkretny pokrzywdzony, np. przestępstwa przeciwko pokojowi i ludzkości, Rzeczypospolitej Polskiej, obronności, środowisku, działalności instytucji państwowych i samorządu terytorialnego, wymiarowi sprawiedliwości, wyborom i referendum czy też przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi. W innych przypadkach mediacja jest co prawda możliwa, gdyż istnieją zindywidualizowane strony, jednak doświadczenia wskazują, że ma niskie szanse powodzenia, np. gdy sprawca jest recydywistą, działa w organizacji przestępczej, gdy któraś ze stron cierpi na depresję lub zespół szoku pourazowego.³⁴

Udział w mediacji jest dobrowolny, stąd aby organ procesowy – sąd lub referendarz sądowy, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator lub inny organ prowadzący to postępowanie³⁵ – mógł skierować sprawę do postępowania mediacyjnego, niezbędny jest zgodny wniosek albo obopólna zgoda pokrzywdzonego i oskarżonego. Mogą być one wyrażone na piśmie lub ustnie do protokołu czynności procesowej. Odmowa zgody na udział w mediacji nie pociąga żadnych negatywnych skutków dla strony, podobnie jak cofnięcie zgody na każdym etapie postępowania mediacyjnego. Dobrowolność mediacji uzyskała od 1 lipca 2015 r. dodatkową gwarancję w postaci obowiązku pouczenia przez organ procesowy o możliwości skierowania sprawy do mediacji oraz informowania o celach i zasadach postępowania mediacyjnego, w tym o treści nowego art. 178a kpk.³⁶

33 Zob.: Z. Świda, Uwagi o warunkowym umorzeniu postępowania, (w:) Z. Ćwiakalski, G. Artymiak (red.), Współzależność prawa karnego materialnego i procesowego w świetle kodyfikacji karnych z 1997 r. i propozycji ich zmian, Warszawa 2009, s. 267; T. Koziol, Glosa do uchwały SN z 30 września 2003 r., I KZP 19/03, „Państwo i Prawo” 2004, nr 7, s. 125-129; J. Iwaniec, Glosa do uchwały SN z dnia 30 września 2003 r. (I KZP 19/03), „Przegląd Sądowy” 2005, nr 2, s. 127-136.

34 Ł. Pilarczyk, Zakres spraw nadających się do mediacji w postępowaniu karnym, (w:) J. Czapska, M. Szeląg-Dylewski (red.), Mediacja w prawie, Kraków 2014, s. 282-283.

35 Organami tymi są podmioty wskazane wprost w kpk., czyli Policja (art. 325a § 1 kpk.), w zakresie swojej właściwości organy Straży Granicznej, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Służby Celnej, Centralnego Biura Śledczego oraz Żandarmerii Wojskowej (art. 325a § 1 w zw. z art. 312 pkt 1 kpk.), w zakresie swojej właściwości inne organy przewidziane w przepisach szczególnych (art. 325a § 1 w zw. z art. 312 pkt 2 kpk.), tj. Straż Leśną z mocy ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r. poz. 1153 z późn. zm.), Państwowa Straż Łowiecka na podstawie ustawy z dnia 13 października 1995 r. – Prawo łowieckie (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r. poz. 1226 z późn. zm.) oraz Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz organy gminy na podstawie ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (tekst jedn. Dz.U. z 2012 r. poz. 1356 z późn. zm.). Na podstawie § 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2003 r. w sprawie określenia organów uprawnionych obok Policji do prowadzenia dochodzeń oraz organów uprawnionych do wnoszenia i popierania oskarżenia przed sądem pierwszej instancji w sprawach podlegających rozpoznaniu w postępowaniu uproszczonym, jak również zakresu spraw zleconych tym organom (Dz.U. Nr 108, poz. 1019 z późn. zm.) mogą prowadzić dochodzenia w niektórych sprawach, a co za tym idzie, kierować sprawę do mediacji, organy Inspekcji Handlowej, organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej, urzędy skarbowe i inspektorzy kontroli skarbowej oraz Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej.

36 Zob. C. Kulesza, D. Kuźelewski, Znaczenie reformy kodeksu postępowania karnego dla efektywności mediacji, (w:) J. Czapska, M. Szeląg-Dylewski (red.), Mediacja w prawie..., op. cit., s. 371.

Z brzmienia art. 23a § 1 kpk., który wymaga m.in. zgody lub inicjatywy oskarżonego (rozumianego tutaj sensu largo, a więc jako podejrzanego na etapie postępowania przygotowawczego), wynika, że najwcześniejszym momentem, w którym można w procesie karnym skierować sprawę do mediacji, jest wejście postępowania przygotowawczego w fazę *in personam*, czyli postawienie zarzutu określonej osobie nabywającej od tej chwili status podejrzanego. Przepisy kpk. nie wprowadzają ograniczeń temporalnych co do stosowania mediacji w postępowaniu jurysdykcyjnym, a więc również w postępowaniu odwoławczym, jak też w postępowaniu pierwszoinstancyjnym ponownym, tj. po uchyleniu przez sąd odwoławczy wyroku zapadłego w pierwszej instancji i skierowaniu sprawy do ponownego rozpoznania przez sąd pierwszej instancji. Sporne natomiast w doktrynie jest stosowanie mediacji w postępowaniu wykonawczym.³⁷

Art. 23a § 2 kpk. ogranicza maksymalny czas trwania postępowania mediacyjnego niezależnie od etapu postępowania karnego, do jednego miesiąca. Jest to termin instrukcyjny, którego przekroczenie nie niweczy osiągniętego z opóźnieniem porozumienia. W przypadku mediacji toczącej się w trakcie postępowania przygotowawczego nie wlicza się do śledztwa lub dochodzenia całego, faktycznego czasu trwania postępowania mediacyjnego, a więc nawet przekraczającego miesiąc, byle tylko był to czas, jaki upływa od dnia skierowania sprawy do postępowania mediacyjnego do dnia wpływu sprawy po zakończeniu tego postępowania.

Decyzja procesowa o skierowaniu sprawy do mediacji zapada w formie postanowienia. Zgodnie z art. 94 § 1 kpk. postanowienie powinno zawierać uzasadnienie. W razie nieuwzględnienia wniosku stron należy wydać postanowienie o odmowie skierowania sprawy do mediacji. Zarówno postanowienie o skierowaniu, jak i o odmowie skierowania sprawy do mediacji jest niezaskarżalne (art. 459 kpk. *a contrario*).

Postępowanie mediacyjne prowadzi bezstronny i neutralny mediator (osoba trzecia) określany w przepisach kpk. oraz rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych mianem osoby uprawnionej lub uprawniona instytucja, przy czym w tym drugim przypadku w jej imieniu

37 Zwolennicy stosowania mediacji w całym postępowaniu wykonawczym i ich poglądy – zob. m.in.: K. Winiarek, *Mediacja po wyroku*, (w:) M. Platek, M. Fajst (red.), *Sprawiedliwość naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*, Warszawa 2005, s. 201; M. Platek, *Mediacja w postępowaniu wykonawczym. Argumenty zgłoszone na rzecz i przeciw mediacji na tle doświadczeń międzynarodowych*, (w:) Konferencja naukowa: „Mediacja w polskiej rzeczywistości” (11 września 2002 r.), Warszawa 2003, s. 55; E. Dobiejewska, *Mediacja po wyroku, problemy i szanse dla wymiaru sprawiedliwości*, (w:) *Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Praw Człowieka i Praworządności*, 20-21 października 2000 r., Warszawa 2001, s. 325; A. Murzynowski, *Mediacja w postępowaniu wykonawczym*, „Mediator” 2003, nr 4, s. 35-37; A. Rękas, *Mediacja w polskim prawie karnym*, Warszawa 2004, s. 8-9. Sceptycyzm w tym zakresie wyraża K. Winiarek, *Mediacja po wyroku...*, *op. cit.*, s. 199 oraz S. Lelental (poglądy tego autora przytoczone w: P. Szczepaniak, *Sceptykom wobec mediacji po wyroku pod rozwagę*, „Mediator” 2005, nr 1, s. 55-56). Zastrzeżenia co do sposobu regulacji kwestii mediacji w Kodeksie karnym wykonawczym wyraża również A. Szymańska, *Problematyka stosowania mediacji na etapie postępowania karnego wykonawczego*, (w:) J. Czapska, M. Szeląg-Dylewski (red.), *Mediacja w prawie...*, *op. cit.*, s. 346-348.

działa oczywiście mediator będący jej przedstawicielem i spełniający identyczne wymagania jak osoba uprawniona. Ze względu na potrzebę zapewnienia jak najdalej idącej neutralności wobec systemu wymiaru sprawiedliwości, a co za tym idzie organizacyjnego odseparowania od instytucji państwowych i samorządowych, podmiotami predestynowanymi do prowadzenia postępowań mediacyjnych i tworzenia systemu instytucji mediacyjnych w Polsce są organizacje społeczne (pozarządowe). Tak więc w przypadku mediacji mamy do czynienia z kolejną koncesją na rzecz udziału organizacji społecznych w procesie karnym. Warunki, jakie musi spełnić instytucja uprawniona oraz osoba uprawniona do prowadzenia postępowania mediacyjnego, wskazane są w § 3 i 4 rozporządzenia (szerzej na ten temat w dalszej części niniejszego poradnika).

Bezstronność i neutralność mediatora zapewnia art. 23a § 3 kpk., który przewiduje zakaz wykonywania funkcji mediatora przez osoby określonych profesji oraz obligatoryjne lub fakultatywne wyłączenie mediatora w konkretnej sprawie. Dotychczas nie mogli w ogóle prowadzić w Polsce mediacji w sprawach karnych czynni zawodowo sędziowie, prokuratorzy, adwokaci, radcowie prawni, a także aplikanci do tychże zawodów albo inne osoby zatrudnione w sądzie, prokuraturze lub innej instytucji uprawnionej do ścigania przestępstw (np. funkcjonariusze Policji, Straży Granicznej, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, finansowych organów dochodzeniowych, pracownicy administracyjni i pomocniczy sądów, prokuratur i innych instytucji uprawnionych do ścigania przestępstw, kuratorzy zawodowi). Od 1 lipca 2015 r., po wejściu w życie modyfikacji powyższego katalogu, adwokaci i radcowie prawni oraz aplikanci tych zawodów mogą prowadzić postępowanie mediacyjne obok wykonywanej przez siebie profesji. Wykreślona została również ogólna kategoria „innych osób zatrudnionych w sądzie, prokuraturze lub innej instytucji uprawnionej do ścigania przestępstw”, zaś dodany został ławnik, referendarz sądowy, asystent sędziego, asystent prokuratora oraz funkcjonariusz instytucji uprawnionej do ścigania przestępstw. W ten sposób pewnemu zracjonalizowaniu uległ dostęp do pełnienia funkcji mediatora – mediować mogą już także osoby zatrudnione w instytucjach wymiaru sprawiedliwości i organów ścigania na stanowiskach administracyjnych, pomocniczych i usługowych oraz niezwiązani przecież z wymiarem sprawiedliwości i organami ścigania fachowcy będący członkami korporacji adwokackiej i radcowskiej.³⁸

Postępowaniem mediacyjnym rządzi kilka naczelnych zasad, które mimo powszechnego uznania w doktrynie i praktyce aż do nowelizacji kpk. z 27 września 2013 r. nie były wymienione w kodeksie. Od 1 lipca 2015 r. dwa nowe przepisy: art. 23a § 4 i 7 kpk. wyraźnie komunikują, iż udział oskarżonego i pokrzywdzonego w postępowaniu mediacyjnym jest dobrowolny i wymaga ich zgody, która może zostać cofnięta aż do zakończenia postępowania mediacyjnego, zaś samo postępowanie

38 Zob. C. Kulesza, D. Kuźelewski, Znaczenie reformy kodeksu postępowania karnego dla efektywności mediacji, (w:) J. Czapska, M. Szeląg-Dylewski, Mediacja w prawie..., *op. cit.*, s. 371.

nie prowadzi się w sposób bezstronny i poufny. Gwarancjami zasady dobrowolności są nowe przepisy nakazujące organowi kierującemu sprawę do mediacji lub mediatorowi wyjaśnienie oskarżonemu i pokrzywdzonemu celów i zasad postępowania mediacyjnego oraz pouczenie stron o możliwości cofnięcia ich zgody. Poufność zaś została wzmocniona przed dodaniem od dawna postulowanego przepisu art. 178a kpk. ustanawiającego zakaz przesłuchiwanie w charakterze świadka mediatora co do faktów, o których dowiedział się od oskarżonego lub pokrzywdzonego, prowadząc postępowanie mediacyjne, z wyłączeniem informacji o przestępstwach, o których mowa w art. 240 § 1 kk. W ten sposób znika obawa, że organ procesowy może wykorzystać mediację do uzyskania informacji, których nie jest w stanie otrzymać np. od oskarżonego objętego przywilejem odmowy składania wyjaśnień. Zakaz ten nie dotyczy informacji o wybranych przestępstwach uznanych przez ustawodawcę za szczególnie szkodliwe społecznie, których zamknięty katalog zawarty jest w art. 240 § 1 kk. Należą do nich następujące czyny: karalne przygotowanie, usiłowanie lub dokonanie niektórych przestępstw przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstw wojennych, jak też przestępstw przeciwko Rzeczypospolitej, określonych w rozdziałach XVI i XVII kk. (konkretnie wskazanych w art. 118, 118a, 120-124, 127, 128, 130, 134 kk.), gwałtownego zamachu na jednostkę sił zbrojnych RP, zniszczenia lub uszkodzenia obiektu albo urządzenia o znaczeniu obronnym (art. 140 kk.), zabójstwa (art. 148 kk.), spowodowania pożaru lub innej katastrofy (art. 163 kk.), przejęcia kontroli nad statkiem powietrznym albo wodnym (art. 166 kk.), pozbawienia wolności (art. 189 kk.), brania lub przetrzymywania zakładnika w celu uzyskania określonego zachowania innej osoby lub instytucji (art. 252 kk.) lub przestępstwa o charakterze terrorystycznym.

Pozytywnym wynikiem mediacji w kontekście jej wpływu na wynik procesu karnego jest pojednanie i ewentualnie ugoda zawarta między pokrzywdzonym i oskarżonym. To pierwsze pojęcie nie zostało zdefiniowane w żadnym przepisie kpk., przyjmuje się więc w doktrynie, że jest to akt pogodzenia się stron polegający na zniesieniu wzajemnych uraz, win oraz wyjaśnieniu sobie sprawy, z którym może łączyć się naprawienie szkody lub ustalenie warunków jej naprawienia.³⁹ Jako że postępowanie mediacyjne prowadzone jest poza procesem karnym i czynności dokonywane w jego ramach nie stanowią czynności procesowych, zatem pojednanie również nie ma takiego charakteru.⁴⁰

Z dniem 1 lipca 2015 r. diametralnie zmienił się dotychczasowy charakter ugody zawartej w postępowaniu mediacyjnym, gdyż od tej pory można żądać nadania jej klauzuli wykonalności bez potrzeby powtarzania ugody przez sądem (nowe brzmie-

39 Zob. M. Platek, Wstęp I, czyli o miejscu i roli sprawiedliwości naprawczej w systemie sprawiedliwości karnej, (w:) M. Platek, M. Fajst (red.), *Sprawiedliwość naprawcza...*, *op. cit.*, s. 17.

40 T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne...*, *op. cit.*, s. 62. Argumenty przeciwko takiemu stanowiisku podniesione zostały w: R. Kmiecik, *Idee mediacji i probacji w Polsce i USA (z perspektywy procesowo-kryminologicznej)*, (w:) Z. Sobolewski, G. Artymiak, C. P. Klak (red.), *Problemy znowelizowanej procedury karnej. Materiały konferencji naukowej Rzeszów-Czarna 17-18 października 2003 r.*, Kraków 2004, s. 234.

nie art. 107 § 3 w zw. § 1 i 2 kpk.). Ustawodawca jednocześnie ustanowił w art. 107 § 4 kpk. mechanizm kontroli nad takimi ugodami, uprawniając sąd lub referendarza sądowego do odmowy nadania klauzuli wykonalności ugodzie zawartej przed mediatorem, w całości lub w części, jeżeli uгода jest sprzeczna z prawem lub zasadami współżycia społecznego albo zmierza do obejścia prawa.

Postępowanie mediacyjne zakończone pozytywnym wynikiem (pojednanie i/ lub uгода) w zależności od etapu postępowania karnego i decyzji organu procesowego może rodzić następujące skutki:

- wymierzenie przez sąd odpowiedniej łagodniejszej kary, środka karnego lub probacyjnego biorąc pod uwagę pozytywne wyniki przeprowadzonej mediacji pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą albo ugodę pomiędzy nimi osiągniętą w postępowaniu przed sądem lub prokuratorem (art. 53 § 3 kk.),
- odstąpienie od wymierzenia kary z równoczesnym orzeczeniem środka karnego, przepadku lub środka kompensacyjnego (art. 59 § 1 kk.), odstąpienie od wymierzenia kary, a nawet środka karnego w przypadkach czynnego żalu (art. 15 § 1, art. 16 § 1 oraz art. 23 § 1 kk.), przekroczenia granic obrony koniecznej lub stanu wyższej konieczności (art. 25 § 2 i 3 oraz art. 26 § 3 kk.), współdziałania oskarżonego z organami ścigania (art. 61 kk.), a także zastosowanie wobec sprawcy występku, który ukończył 17, ale nie ukończył 18. roku życia, środków przewidzianych wobec nieletnich w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich (art. 10 § 4 kk.),⁴¹
- orzeczenie warunkowego zawieszenia wykonania kary na podstawie art. 69 § 2 kk. (sąd bierze pod uwagę postawę sprawcy oraz jego zachowanie się po popełnieniu przestępstwa czego przykładem może być udział w mediacji lub nawet zgłaszanie takiej chęci),
- wymierzenie przez sąd niezależnie od innych przesłanek na podstawie art. 60 § 2 pkt 1 kk. kary z zastosowaniem nadzwyczajnego jej złagodzenia⁴² w razie pojednania się pokrzywdzonego ze sprawcą lub uzgodnienie przez nich sposobu naprawienia szkody albo naprawienie jej przez sprawcę,
- zastosowanie przez sąd warunkowego umorzenia postępowania karnego,

41 E. Bieńkowska, Mediacja w sprawach karnych: analiza obowiązującej regulacji prawnej, „Jurysta” 2008, nr 3, s. 6.

42 Nadzwyczajne złagodzenie kary polega na wymierzeniu kary poniżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia albo kary łagodniejszego rodzaju (np. kary ograniczenia wolności lub grzywny zamiast pozbawienia wolności). W przypadku zbrodni chodzi o karę pozbawienia wolności nie niższą od jednej trzeciej dolnej granicy, w przypadku występkę zagrożonego karą pozbawienia wolności nie niższą od roku – karę grzywny, ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności, zaś w przypadku występkę zagrożonego karą o dolnej granicy niższej od roku pozbawienia wolności – karę grzywny albo ograniczenia wolności. Jeżeli czyn zagrożony jest alternatywnie karą grzywny, ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności, nadzwyczajne złagodzenie polega na odstąpieniu od wymierzenia którejkolwiek z tych kar, a orzeczeniu w zamian środka karnego (z wyjątkiem pozbawienia praw publicznych).

- wniesienie przez prokuratora na podstawie art. 335 kpk. wniosku o skazanie bez rozprawy i zastosowanie określonej w nim kary, środka karnego lub innej sankcji w razie pozytywnych wyników postępowania mediacyjnego i zaakceptowanie takiego wniosku przez sąd w wyroku skazującym zapadłym na posiedzeniu,
- uwzględnienie przez sąd przy braku sprzeciwu oskarżyciela i pokrzywdzonego wniosku oskarżonego z art. 387 kpk. (lub przed doręczeniem mu zawiadomienia o terminie rozprawy na podstawie art. 338a kpk.) o skazanie bez przeprowadzania postępowania dowodowego na określoną karę lub środek karny (tzw. dobrowolne poddanie się karze),
- umorzenie postępowania karnego na podstawie art. 17 § 1 pkt 10 kpk. po cofnięciu wniosku o ściganie przez pokrzywdzonego (chodzi o wąską kategorię czynów ściganych z urzędu, ale dopiero po wniesieniu odpowiedniego wniosku przez pokrzywdzonego, który to wniosek może zostać cofnięty, co prowadzi do umorzenia postępowania przez właściwy organ procesowy),⁴³
- obligatoryjne umorzenie postępowania karnego wskutek pojednania stron w postępowaniu w sprawach z oskarżenia prywatnego (art. 492 § 1 kpk.).

W celu zachęcenia stron i organów procesowych do częstszego sięgania po mediację w sprawach karnych od 1 lipca 2015 r. weszły w życie przepisy nowego art. 59a kk. umożliwiające zakończenie postępowania karnego, w którym doszło m.in. do mediacji, bezwarunkowym umorzeniem. Reżimowi takiemu podlegają sprawy o występki zagrożone karą nieprzekraczającą 3 lat pozbawienia wolności oraz występki przeciwko mieniu zagrożone karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności, jak również o występki określony w art. 157 § 1 kk. (tj. naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia, inny niż ciężki uszczerbek na zdrowiu określony w art. 156 § 1 kk.). Postępowanie karne będzie obligatoryjnie ulegało umorzeniu na wniosek pokrzywdzonego, jeżeli przed rozpoczęciem przewodu sądowego w pierwszej instancji sprawca, który nie był uprzednio skazany za przestępstwo umyślne z użyciem przemocy, pojechał się z pokrzywdzonym, w szczególności w wyniku mediacji i naprawił szkodę lub zadośćuczynił wyrządzonej krzywdzie, co może być skutkiem m.in. porozumienia zawartego w postępowaniu mediacyjnym. Nie wystarczy zatem uzgodnienie sposobu lub częściowe naprawienie szkody lub zadośćuczynienie. Przepisu powyższego jednak nie stosuje się, jeżeli zachodzi szczególna okoliczność uzasadniająca, że umorzenie postępowania byłoby sprzeczne z potrzebą realizacji celów kary, natomiast jeżeli czyn został popełniony na szkodę więcej niż jednego pokrzywdzonego warunkiem zastosowania umorzenia jest naprawienie przez sprawcę szkody oraz

43 Wbrew występującej niekiedy praktyce umorzenie postępowania karnego na podstawie art. 17 § 1 pkt 3 kpk., tj. ze względu na znikomą szkodliwość społeczną czynu, przy przyjęciu jako jedynej przesłanki pojednania lub naprawienia szkody albo ustalenia sposobu jej naprawienia, nie mieści się w katalogu przesłanek branych pod uwagę przy ocenie szkodliwości społecznej czynu zawartych w art. 115 § 2 kk.

zadośćuczynienie za wyrządzoną krzywdę w stosunku do wszystkich pokrzywdzonych.⁴⁴

Mediacji sprzyjać będzie również inna zmiana dotycząca instytucji skazania bez rozprawy, które może nastąpić na wniosek prokuratora lub nieprokuratorskiego organu dochodzenia za zgodą oskarżonego. Od 1 lipca 2015 r. nowe brzmienie art. 343 § 2 kpk. wprowadziło dodatkową przesłankę warunkującą uwzględnienie wniosku, którą jest brak sprzeciwu pokrzywdzonego nałożycie powiadomionego o terminie posiedzenia. Ponadto przesłanka ta znajdzie zastosowanie w przypadku rozpoznawania na posiedzeniu wniosku oskarżonego wniesionego przed doręczeniem mu zawiadomienia o terminie rozprawy głównej o skazanie go bez przeprowadzania postępowania dowodowego (art. 338a kpk. w zw. z art. 343a § 2 kpk. w zw. z art. 343 kpk.). W wielu przypadkach okazać się może, że do przekonania pokrzywdzonego do niewyrażania sprzeciwu wobec zastosowania skazania bez rozprawy dochodzić będzie dopiero po przeprowadzeniu postępowania mediacyjnego i uzgodnieniu satysfakcjonujących strony warunków porozumienia.

Poręczenie społeczne

Czynnik społeczny może być również gwarantem prawidłowego toku postępowania, czego instytucjonalnym wyrazem są instytucje nieizolacyjnych środków zapobiegawczych: poręczenia społecznego (art. 271 kpk.) oraz poręczenia osoby godnej zaufania (art. 272 kpk.).

Poręczenie społeczne jest środkiem zapobiegawczym znanym już kpk. z 1969 r. (art. 231 kpk.), zaś jego istota polega na zapewnieniu udzielonym przez grupę społeczną (zakład pracy, kolektyw, organizację społeczną), że oskarżony stawi się na każde wezwanie oraz nie będzie utrudniał postępowania.⁴⁵ W ustawodawstwie karnym z 1969 r. zastosowanie instytucji poręczenia społecznego było jednak szersze niż w obecnym kpk. z 1997 r., gdyż było nie tylko środkiem zapobiegawczym (związanym z instytucją przedstawiciela społecznego, który mógł w imieniu organizacji społecznej zgłosić gotowość udzielenia poręczenia lub roztoczenia dozoru nad oskarżonym – art. 84 kpk. z 1969 r.⁴⁶), ale także fakultatywną przesłanką warunkowego

44 O potencjalnych wadach art. 59a kk. związanych z nadmiernym uprzywilejowaniem pokrzywdzonego zob. szerzej C. Kulesza, D. Kuźelewski, Znaczenie reformy kodeksu postępowania karnego dla efektywności mediacji, (w:) J. Czapska, M. Szełąg-Dylewski (red.), *Mediacja w prawie...*, *op. cit.*, s. 372-373.

45 Zob. J. Bafia, J. Bednarzak, M. Flemming, S. Kalinowski, H. Kempisty, M. Siewierski, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 1971, s. 273-274 oraz monografię: Z. Iwaszkiewicz, *Poręczenie społeczne jako środek zapobiegawczy*, Warszawa 1975.

46 Zob. np. I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1978, s. 275 oraz monografię: M. Leonieni, *Poręczenie społeczne i indywidualne przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego w świetle ustawy i praktyki*, Warszawa 1979. W orzecznictwie opartym o ustawodawstwo karne z 1969 r. dotyczącym udziału przedstawiciela w procesie karnym należy wskazać także na uchwałę pełnego składu Izby Wojskowej SN z dnia 27 września 1980 r. (U 1/80) zawierającą wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawie udziału przedstawiciela społecznego w postępowaniu przed sądami wojskowymi – zob. P. Piszczek, *Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Prawo karne*, Warszawa 1995, s. 587-598.

umorzenia postępowania karnego (art. 28 § 1 kk. z 1969 r.), którego treścią było zapewnienie, że organizacja społeczna (a także kolektyw bądź osoba indywidualna) podejmą starania, aby sprawca przestrzegał porządku prawnego, a zwłaszcza aby nie popełnił ponownie przestępstwa.

W obowiązującym kpk. z 1997 r. zapewnienie, że oskarżony stawi się na każde wezwanie oraz nie będzie utrudniał postępowania, może być przyjęte od:

- a) pracodawcy bądź kierownictwa szkoły lub uczelni, w której oskarżony jest uczniem albo studentem,
- b) organizacji społecznej, której oskarżony jest członkiem,
- c) zespołu, w którym oskarżony pracuje lub uczy się,
- d) zespołu żołnierskiego, jeżeli oskarżony jest żołnierzem.

Podstawą skierowania wniosku o przyjęcie poręczenia zespołu lub organizacji społecznej jest protokół zawierający uchwałę o podjęciu się poręczenia. W celu indywidualizacji odpowiedzialności takiego grupowego poręczyciela we wniosku o przyjęcie poręczenia należy wskazać osobę, która przyjmuje obowiązki poręczającego (art. 271 § 3 kpk.). Ustawa bliżej nie określa, w jakiej formie ma być złożone to oświadczenie. Przyjmuje się więc, że możliwa jest zarówno forma pisemnego oświadczenia załączonego do wniosku o przyjęcie poręczenia, jak i ustnego oświadczenia złożonego do protokołu. Jak wskazuje się w komentarzach, inicjatywa udzielenia poręczenia społecznego należy do podmiotu, który go udziela, zaś organ procesowy jedynie rozstrzyga o uwzględnieniu lub nieuwzględnieniu wniosku dotyczącego udzielenia poręczenia społecznego. W literaturze słusznie zauważa się, że poręczenie społeczne (jak i poręczenie osoby godnej zaufania) powinno także obejmować, obok prawnie określonych obowiązków poręczającego, zadanie związane z wychowawczym oddziaływaniem na oskarżonego.⁴⁷ Podkreśla się, że rozważając zasadność przyjęcia takiego poręczenia, organ powinien poznać rzeczywistą pozycję oskarżonego w instytucji składającej poręczenie, tak aby ze względu na stosunki bądź posiadane „układy” w zakładzie pracy czy organizacji udzielane przez nie poręczenie nie było fikcyjne i niespełniające swojej roli. Dla prawidłowości funkcjonowania poręczenia majątkowego istotnym elementem jest warunek członkostwa oskarżonego w danej organizacji. Tylko bowiem na członka, który podlega wszystkim rygorom organizacyjnym, organizacja społeczna może skutecznie oddziaływać. Poręczający powinien nawiązać kontakt z oskarżonym (podejrzany), interesować się jego sposobem życia, udzielać mu rady i pomocy, a ponadto kształtować w nim społecznie pozytywne nawyki i wytworzyć stosunki oparte na wzajemnym zaufaniu i zrozumieniu.⁴⁸

47 T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne..., *op. cit.*, s. 621 oraz D. Tarnowska, Poręczenie majątkowe jako środek zapobiegawczy w polskim procesie karnym, Toruń 2002, s. 60.

48 D. Tarnowska, Poręczenie majątkowe..., *op. cit.*, s. 60 i powołana tam literatura.

Poręczenie społeczne można łączyć także z innymi nieizolacyjnymi środkami zapobiegawczymi. W stadium postępowania przygotowawczego orzeka w jego przedmiocie postanowieniem co do zasady prokurator prowadzący lub nadzorujący postępowanie, zaś w stadium sądowym sąd. Na postanowienia te zgodnie z regulacją art. 252 kpk. przysługuje zażalenie.⁴⁹

Przy odbieraniu poręczenia należy poręczającego, a przy poręczeniu społecznym osobę, która ma wykonywać obowiązki poręczającego, powiadomić o treści zarzutów stawianych podejrzanemu (oskarżonemu). Może to nastąpić poprzez ich odczytanie, o czym należy uczynić stosowną wzmiankę w protokole z przyjęcia poręczenia (art. 143 § 1 pkt 9 kpk.). Protokół ten powinien zawierać także informację o pouczeniu poręczającego o obowiązkach wynikających z poręczenia i skutkach ich niedotrzymania.

Jak wskazuje się w literaturze, zgodnie z zasadą wynikającą z art. 16 § 1 kpk., na organie odbierającym poręczenie ciąży także prawny obowiązek pouczenia poręczającego lub osoby, która ma wykonywać obowiązki poręczającego, iż jest ona obowiązana niezwłocznie (czyli bez zbędnej zwłoki) powiadomić sąd lub prokuratora (co jest uzależnione od stadium toczącego się postępowania) o wiadomych mu poczynaniach podejrzanego (oskarżonego), zmierzających do uchylenia się od obowiązku stawienia się na wezwanie lub do utrudniania w inny bezprawny sposób postępowania (który to obowiązek poręczającego wynika z art. 273 § 2 kpk.).⁵⁰ W literaturze podkreśla się, że z treści tego przepisu wynika jednoznacznie, że w rachubę wchodzi jedynie takie utrudnianie postępowania, które ma charakter bezprawny.⁵¹ Nie każde zatem postępowanie oskarżonego, które może utrudniać prowadzenie postępowania karnego, będzie dawało podstawę do przyjęcia, że poręczający ma obowiązek informowania organu procesowego. Oskarżony oprócz przysługujących mu jako stronie uprawnień posiada cały szereg przywilejów wynikających z faktu bycia oskarżonym (*favor defensionis*). Wykorzystywanie tych uprawnień nie może być utożsamiane z utrudnianiem w sposób bezprawny postępowania. Nie mieszczą się w tym pojęciu takie okoliczności, jak np. nieprzyznanie się do zarzutu, odmowa lub zmiana wyjaśnień. Zgodnie z zasadą *nemo se ipsum accusare tenetur* oskarżony nie ma obowiązku dostarczania dowodów na swoją niekorzyść.⁵² Dlatego też nie można traktować jako utrudniania w sposób bezprawny postępowania ukrycia przez oskarżonego dowodów przestępstwa i odmowy ich wydania lub wskazania miejsca ich ukrycia. W gra-

49 Zob. K. Eichstaedt, (w:) D. Świecki (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz. T. I, Warszawa 2013, s. 846.

50 *Ibidem*, s. 850-851.

51 J. Kosonoga, Przejawy udziału czynnika społecznego w procesie karnym – zagadnienia wybrane, (w:) K. Ślęzak (red.), Studia i analizy Sądu Najwyższego. T. 6, Warszawa 2012, s. 382.

52 Zob. monografie: Z. Sobolewski, Samooskarżenie w świetle prawa polskiego (*nemo se ipsum accusare tenetur*), Warszawa 1982 oraz P. Wiliński, Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym, Kraków 2006, s. 354-359.

nicach uprawnień oskarżonego mieści się również usprawiedliwione niestawianie się na czynności procesowe.

Poręczenie można też przyjąć od osoby godnej zaufania. Reguluje tę kwestię art. 272 kpk. stanowiący, iż poręczenie, że oskarżony stawia się na każde wezwanie i nie będzie w sposób bezprawny utrudniał postępowania, można także przyjąć od osoby godnej zaufania. Przepis art. 275 § 2 kpk. stosuje się odpowiednio.

Ustawa nie wskazuje, jakie walory moralne, osobiste czy autorytet musi posiadać poręczyciel osobisty, ocenę w tej mierze pozostawiając organowi procesowemu. Organ taki powinien jednak sprawdzić, czy osoba taka cieszy się u oskarżonego autorytetem oraz wzbudza w nim poszanowanie i skłonność do podporządkowania się niej.⁵³

Biorąc pod uwagę podobne obowiązki poręczenia społecznego i indywidualnego podstawowa różnica między nimi dotyczy w zasadzie tylko tego, iż przy poręczeniu społecznym poręczającym jest organizacja lub kolektyw, w skład którego wchodzi podejrzany (oskarżony), a zatem musi istnieć bezpośredni związek między poręczającym a podejrzanym (oskarżonym), natomiast przy poręczeniu przez osobę godną zaufania poręczającym jest osoba fizyczna. Ustawa nie wymaga, aby musiał istnieć bezpośredni związek między poręczającym a podejrzanym (oskarżonym). W praktyce jednak związek taki jest nieodzowny, skoro osoba godna zaufania ma poręczyć, że podejrzany (oskarżony) będzie stawiał się nie tylko na każde wezwanie, lecz również nie będzie w bezprawny sposób utrudniał postępowania w sprawie, w której poręczenie zostało ustanowione. W orzecznictwie zasadnie podkreśla się, iż poręczenie osobiste nie może sprowadzać się do wyrażenia poparcia w staraniach o uchylenie aresztowania. Poręczenie to polega przede wszystkim na przedsięwzięciu starań, by oskarżony w żaden sposób nie utrudniał postępowania, wymaga więc osobistych działań poręczającego, jakie okażą się potrzebne, a ewentualnie zostaną ustalone między poręczającym i aresztowanym.⁵⁴

Początkowo poręczenie osoby godnej zaufania miało jedynie walor psychologiczny i nie powodowało powstania po stronie oskarżonego konkretnych obowiązków. Słusznie podnoszono jednak w orzecznictwie, że poręczenia osobistego nie można sprowadzać jedynie do wyrażania poparcia dla osoby podejrzanej o popełnienie przestępstwa, zwłaszcza poparcia w staraniach o uchylenie aresztu. Polega ono bowiem przede wszystkim na przedsięwzięciu starań, by podejrzany w żaden sposób nie utrudniał postępowania. Sytuacja zmieniła się wraz z wejściem w życie ustawy z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego i niektórych

53 Zob. D. Tarnowska, *Poręczenie majątkowe...*, *op. cit.*, s. 60 – 61 i powołana tam literatura.

54 Postanowienie SA w Krakowie z dnia 24 marca 1993 r., II AKz 73/93, „Krakowskie Zeszyty Sądowe” 1993, nr 3, poz. 24, LexisNexis nr 381716; postanowienie SA w Krakowie z dnia 22 marca 1995 r., II AKz 122/95, „Krakowskie Zeszyty Sądowe” 1995, nr 3-4, poz. 62, LexisNexis nr 388235. Zob. także K. Eichstaedt, (w:) D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego...*, *op. cit.*, s. 848-849.

innych ustaw, w wyniku której do poręczenia osoby godnej zaufania stosuje się odpowiednio art. 275 § 2 kpk. Oznacza to, że w ramach tego rodzaju poręczenia można nałożyć na oskarżonego obowiązki, które cechują dozór Policji⁵⁵

Jak wskazuje się w komentarzach, odpowiednie stosowanie do poręczenia osoby godnej zaufania przepisu art. 275 § 2 kpk. dotyczy obowiązków, jakie można nałożyć na podejrzanego (oskarżonego) w związku z udzieleniem poręczenia osobistego.⁵⁶ Obowiązki te należy zawrzeć w sentencji postanowienia o zastosowaniu poręczenia osoby godnej zaufania (dotyczy zarówno postanowienia wydanego przez sąd, jak i przez prokuratora).⁵⁷ Wśród możliwych do nałożenia obowiązków należy m.in. wymienić:

- 1) zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu,
- 2) zawiadamianie organu procesowego o zamierzonym wyjeździe oraz o terminie powrotu,
- 3) zakaz kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami,
- 4) zakaz przebywania w określonych miejscach.

Wymienione obowiązki mają charakter przykładowy, albowiem można nałożyć na podejrzanego (oskarżonego) także inne ograniczenia niezbędne do wykonywania dozoru. Podkreśla się, że nie ma przeszkód, aby poręczenie osoby godnej zaufania łączyć z innymi nieizolacyjnymi środkami zapobiegawczymi, o ile tylko przyczyni się to do zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego, np. z zakazem opuszczania kraju połączonym z zatrzymaniem paszportu.

Także z przyjęcia poręczenia osoby godnej zaufania sporządza się protokół (art. 143 § 1 pkt 9 kpk.), w którym powinno się znajdować m.in. pouczenie udzielone poręczającemu przez organ procesowy

Zażalenie na postanowienie w przedmiocie środka zapobiegawczego w postaci poręczenia osoby godnej zaufania reguluje art. 252 kpk. Środek odwoławczy przysługuje zarówno na postanowienie o zastosowaniu poręczenia osoby godnej zaufania, jak i na postanowienie o odmowie uwzględnienia wniosku o ustanowienie poręczenia osobistego⁵⁸

Skutki uchylania się oskarżonego od wykonywania obowiązków procesowych oraz skutki zaniedbania obowiązków poręczyciela określa art. 274 kpk. Regulacja ta nakłada na organ stosujący środek zapobiegawczy (czyli prokuratora w przypadku postępowania przygotowawczego i sąd w sytuacji, gdy sprawa znajduje się już w stadium sądowym) obowiązek zawiadomienia udzielającego poręczenie (do-

55 J. Kosonoga, *Przejawy udziału czynnika społecznego...*, *op. cit.*, s. 381.

56 K. Eichstaedt, (w:) D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego...*, *op. cit.*, s. 849.

57 Zob. P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego...*, *op. cit.*, s. 1123.

58 *Ibidem*, s. 1118.

tyczy to wszystkich rodzajów poręczenia), iż podejrzany (oskarżony) nie stawiał się na wezwanie (chodzi o nieusprawiedliwione niestawiennictwo) lub w inny bezprawny sposób utrudnia postępowanie, np. namawia świadków do fałszywych zeznań. W przypadku poręczenia indywidualnego o powyższym organ procesowy może także zawiadomić bezpośrednio przełożonego osoby, która złożyła poręczenie, a w przypadku poręczenia grupowego – organizację społeczną, do której należy, a także statutowy organ nadrzędny nad poręczającą organizacją społeczną, ale tylko wówczas, jeżeli zostanie stwierdzone zaniedbanie obowiązków wynikających z poręczenia. Przed zawiadomieniem, o którym mowa, należy wezwać osobę, która złożyła poręczenie w celu złożenia wyjaśnień, aby ustalić, czy doszło do zaniedbania obowiązków wynikających z poręczenia.⁵⁹

O ewentualnym nałożeniu kary pieniężnej na poręczającego w trybie art. 287 § 1 w zw. z art. 285 § 1 kpk. (do wysokości 10000 zł) orzeka w stadium postępowania przygotowawczego prokurator, a w postępowaniu sądowym sąd (art. 290 § 1 kpk.), z tym że na postanowienie prokuratora zażalenie będzie przysługiwać do sądu właściwego do rozpoznania sprawy (art. 290 § 2 w zw. z art. 465 § 2 kpk.).

Badania statystyczne oraz praktyki procesowej stosowania zarówno poręczenia organizacji społecznej (art. 271 kpk.), jak i osoby godnej zaufania (art. 272 kpk.) udowadniają, że nie stanowią one realnej alternatywy stosowania innych środków zapobiegawczych, a w szczególności aresztu tymczasowego. Jak wskazują dane Ministerstwa Sprawiedliwości za lata 2005-2010, liczba zastosowanych przez sądy rejonowe w roku 2005 poręczeń organizacji społecznych (art. 271 kpk.) wynosiła 204 (poręczenie indywidualne osoby godnej zaufania w 29 przypadkach), w roku 2006 spadła do 15 (liczba poręczeń indywidualnych wynosiła 25), a w 2010 r. sądy rejonowe zastosowały ją w 2 przypadkach (w okresie 2006-2010 systematycznie rosła liczba poręczeń indywidualnych, które w 2010 r. było stosowane w 66 sprawach). Natomiast sądy okręgowe jako sądy I instancji zastosowały poręczenie społeczne osoby godnej zaufania w 2005 r. w 13 sprawach, w 2010 r. w jednej sprawie (poręczenie indywidualne w 3 sprawach). Tendencji tej towarzyszy stały wzrost liczby poręczeń majątkowych. Sędziowie ankietowani przez autorów raportu wykonanego na zlecenie Forum Obywatelskiego Rozwoju oraz Fundacji Helsińskiej, przy komentowaniu niskiej popularności poręczeń indywidualnych zwracali uwagę na niewielki odsetek spraw z udziałem podejrzanych, za których osoby godne zaufania zgodziłyby się ręczyć, obawę przed niespełnieniem obowiązków poręczającego oraz większą skuteczność innych środków zapobiegawczych. Z kolei większość ankietowanych adwokatów wskazywała, że występują tu prawidłowości związane z brakiem zaufania organów procesowych do obywatela, trudnościami proceduralnymi, brakiem istnienia

59 K. Eichstaedt, (w:) D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego...*, *op. cit.*, s. 851-852.

ugruntowanych więzi społecznych oraz zwracała uwagę na problem egzekwowania poręczeń indywidualnych.⁶⁰

Z kolei badania aktowe nad poręczeniami organizacji społecznych (art. 271 kpk.) wykazały, że znikoma liczba takich poręczeń stosowanych przez sądy i prokuraturę (63 w 2006 r.) wynika m.in. z braku podmiotu uprawnionego do wykonywania funkcji poręczyciela społecznego. Z reguły oskarżeni nie uczą się ani nie pracują, a więc nie spełniają ustawowego wymogu przynależności do grupy społecznej mogącej udzielić poręczenia (zob. wcześniejsze uwagi do art. 271 kpk.). Tylko bowiem w przypadku, jak zakłada to ustawodawca, mogą te grupy dyscyplinować oskarżonego i odpowiadać za jego zachowania związane z zapewnieniem prawidłowego biegu procesu. Z drugiej zaś strony organizacje społeczne i inne podmioty uprawnione do udzielenia poręczenia społecznego rzadko wyrażają zainteresowanie i chęć pełnienia takiej funkcji w procesie karnym. Ponadto badania aktowe wykazały, że dość często same organy procesowe nie traktują tego środka zapobiegawczego poważnie (jako realną alternatywę innych środków), o czym świadczy chociażby „zapominanie” przez nie o jego uchyleniu, gdy nie istnieją już przesłanki jego stosowania. Badania aktowe pozwalają wysunąć podobne wnioski wobec instytucji poręczenia udzielanego przez osobę godną zaufania z art. 272 kpk.⁶¹

60 D. Gmerek, K. Wiśniewska, *Nieizolacyjne środki zapobiegawcze*, Warszawa 2011, s. 35-38 oraz przytoczone tam dane statystyczne.

61 K. Dudka, *Stosowanie nieizolacyjnych środków zapobiegawczych w praktyce organów wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2011, s. 53-60.

UDZIAŁ SPOŁECZEŃSTWA W WYKONYWANIU ORZECZEŃ SĄDÓW KARNYCH W POLSCE

KATARZYNA ŁAPIŃSKA, MAŁGORZATA MAŃCZUK

1. Uwagi wstępne

Wykonywanie kar, środków karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających i zapobiegawczych – w szczególności związanych z pozbawieniem wolności – oraz przepadku nie stanowi wyłącznie domeny instytucji wymiaru sprawiedliwości. Uczestnictwo społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń sądów karnych stanowi jednak stosunkowo nową zasadę, wprowadzoną ustawą karną wykonawczą z 1997 r. W wyniku jej wdrożenia społeczeństwu przekazane zostały realne narzędzia kontroli nad szeroko rozumianą polityką karną państwa oraz nad działalnością organów wykonujących orzeczenia wobec konkretnych osób. Zgodnie z treścią art. 38 § 1 kkw. stowarzyszenia, fundacje, organizacje oraz instytucje, jak również kościoły i inne związki wyznaniowe oraz osoby godne zaufania mogą współdziałać w wykonywaniu kar, środków karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających i zapobiegawczych przede wszystkim związanych z pozbawieniem wolności, a także przepadku. W myśl tak ujętego przepisu przedstawiciele organów wykonawczych powinni ułatwiać obywatelom kontrolę społeczną, współdziałając w jej przeprowadzaniu. Celem takiej współpracy organów postępowania wykonawczego ze społeczeństwem powinna być przede wszystkim pomoc w społecznej readaptacji skazanych.¹

Jako przejaw współdziałania organów państwowych i przedstawicieli społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń poprzez świadczenie pomocy skazanym oraz wykonywanie kontroli społecznej nad ich readaptacją należy wskazać powoływaną przez

1 Rada Główna do Spraw Readaptacji i Pomocy Skazanym, Uczestnictwo społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń sądu, Warszawa, 7 listopada 2013 r.

Prezesa Rady Ministrów Radę Główną do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym. W jej skład wchodzi przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości oraz Rady Ministrów, Policji i Służby Więziennej. Jej członkami mogą być również przedstawiciele stowarzyszeń, fundacji, organizacji i instytucji, a także członkowie związków zawodowych i samorządu zawodowego oraz przedstawiciele nauki, których obecność może przyczynić się do osiągnięcia celów Rady. W zamiarze świadczenia pomocy na szczeblu lokalnym wojewoda w zależności do potrzeb może powołać terenowe rady do spraw społecznej readaptacji i pomocy skazanym. Szczegółowe zasady i tryb powoływania oraz działania Rady Głównej oraz rad terenowych określa w rozporządzeniu Prezes Rady Ministrów. Co istotne, do uczestnictwa w pracach rady terenowej można zaprosić także przedstawicieli stowarzyszeń, fundacji, organizacji i instytucji, których celem jest realizacja zadań związanych z readaptacją skazanych oraz kościołów i innych związków wyznaniowych.²

Zakres działań Rady Głównej i rad terenowych do spraw społecznej readaptacji i pomocy skazanym wpisuje się zaś w ideę uczestnictwa społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń sądu. Do jej zadań należy m.in. opiniowanie organów rządowych i przedstawicieli społeczeństwa w zakresie ich działalności na rzecz zapobiegania przestępczości, jak również w zakresie wykonywania orzeczeń i readaptacji społecznej skazanych oraz udzielania pomocy skazanym i ich rodzinom; koordynowanie stowarzyszeń, fundacji, organizacji i instytucji oraz kościołów i związków wyznaniowych, jak również osób godnych zaufania, w zakresie ich działalności w wykonywaniu kar, środków karnych, zabezpieczających i zapobiegawczych; inicjowanie, tworzenie i koordynowanie społecznej kontroli nad wykonaniem kar, środków karnych, zabezpieczających i zapobiegawczych oraz sporządzanie wyników tych kontroli.³

Mając na uwadze ww. przykład możliwości czynnego zaangażowania się społeczeństwa w społeczną kontrolę polityki karnej, należy zauważyć, iż polskie regulacje prawne przewidują w postępowaniu wykonawczym szeroki wachlarz możliwości udziału czynnika społecznego w wykonywaniu orzeczeń sądów. Brak jednak szerszej znajomości przepisów prawnych jest jedną z głównych przyczyn niewystarczającego zaangażowania ze strony stowarzyszeń, fundacji i innych podmiotów społecznych.⁴ Niniejsze opracowanie ma na celu przybliżenie uwarunkowań prawnych udziału społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń sądu, aby społeczna pomoc i kontrola mogła być podejmowana częściej i w sposób bardziej efektywny.

² *Ibidem*.

³ Informacja dotycząca Rady Głównej do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym zamieszczona na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości, <http://bip.ms.gov.pl/pl/ministerstwo/struktura-organizacyjna/rada-glowna-do-spraw-spoecznej-readaptacji-i-pomocy-skazanym> (dostęp 30.03.2015 r.).

⁴ M. Liwski, J. Wiśłowska, J. Syczek, T. Gatlik, M. Cabalski, Standardy działań probacyjnych organizacji pozarządowych, „Probacja” 2013, nr 4, s. 5.

2. Uwarunkowania prawne umożliwiające społeczeństwu udział w wykonywaniu orzeczeń sądu

Przepisy przewidujące udział organizacji społecznych i ich przedstawicieli w wymiarze sprawiedliwości zawarte są w szczególności w rozdziale VII Kodeksu karnego Wykonawczego zatytułowanym „Uczestnictwo społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń oraz pomoc w społecznej readaptacji skazanych”. W rozdziale tym znajdziemy również szczegółowe zapisy dotyczące powołanej wyżej Rady Głównej do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym.

Art. 38 § 1 kk. umożliwia w szerokim stopniu udział stowarzyszeń, fundacji, organizacji oraz instytucji, których celem działania jest realizacja zadań określonych w tym rozdziale kodeksu, w wykonywaniu orzeczeń sądowych. Uprawnienia te przysługują również związkom wyznaniowym, kościołom oraz osobom godnym zaufania. W zakresie zapobiegania przestępczości i readaptacji społecznej ww. podmioty podejmują czynności w celu zwiększenia efektywności działania organów państwowych oraz wzmacniania ich praworządnego charakteru. Art. 38 § 2 kk. stanowi zaś, iż wymienione podmioty mogą uczestniczyć w prowadzeniu działalności resocjalizacyjnej, społecznej, kulturalnej, oświatowej, sportowej, religijnej, w zakładach karnych i aresztach śledczych w porozumieniu z dyrektorem jednostki penitencjarnej. W myśl art. 39 kk. przedstawiciele organizacji i osoby godne zaufania mogą uczestniczyć m.in. w radach i innych organach kolegialnych – powoływanych przez Prezesa Rady Ministrów, Ministra Sprawiedliwości lub podległe mu organy albo wojewodów – których zadaniem jest świadczenie pomocy skazanym, ich rodzinom albo koordynowanie współdziałania społeczeństwa z zakładami karnymi i aresztami śledczymi. Przedstawiciele organizacji oraz osoby godne zaufania mogą zatem realnie uczestniczyć w społecznej kontroli nad wykonywaniem kar, środków karnych, zabezpieczających i zapobiegawczych.

Określone w kk. oraz kkw. przepisy dopuszczające społeczeństwo do czynnego udziału w wykonywaniu orzeczeń sądu uzupełniane są rozporządzeniami Prezesa Rady Ministrów oraz Ministra Sprawiedliwości, m.in.:

- 1) rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 1 grudnia 2003 r. w sprawie szczegółowego zakresu i trybu uczestnictwa podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, zabezpieczających i zapobiegawczych, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem (Dz.U. Nr 211, poz. 2051 z późn. zm.);
- 2) rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 21 sierpnia 1998 r. w sprawie określenia szczegółowych zasad i trybu powoływania oraz działania Rady Głównej do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym, a także rad terenowych do spraw społecznej readaptacji i pomocy skazanym (Dz.U. Nr 113, poz. 723);

- 3) rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna (Dz.U. Nr 98, poz. 634 z późn. zm.);
- 4) rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. poz. 335 z późn. zm.).

Powołane wyżej przepisy nie zawierają delegacji ustawowej do wydania przepisów wykonawczych przewidujących wykaz stowarzyszeń, instytucji albo organizacji społecznych, do których działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym, a które byłyby uprawnione do wyznaczania swoich przedstawicieli do wykonywania czynności związanych z odbywaniem kary. Z uwagi na to, decydująca jest treść statutu danego stowarzyszenia, instytucji albo organizacji społecznej, a zwłaszcza określony w nim cel działania.⁵

Głównym sposobem prowadzenia działalności readaptacyjnej, resocjalizacyjnej, rehabilitacyjnej czy terapeutycznej wobec skazanych jest prowadzenie w ramach statutowych zadań organizacji społecznych działań w postaci dozoru.⁶ W szczególności organizacja może sprawować dozór wobec osoby, wobec której zastosowano instytucję warunkowego umorzenia postępowania, gdy sąd warunkowo zawiesił wykonanie kary, czy wobec skazanego, który został warunkowo zwolniony z odbycia reszty kary pozbawienia wolności. Innego rodzaju orzeczeniami sądu, w których wykonaniu mogą uczestniczyć organizacje pozarządowe, jest kara ograniczenia wolności, odbywana także w systemie dozoru elektronicznego oraz kara grzywny, w przypadku jej zamiany na pracę społecznie użyteczną (przepisy dotyczące udziału organizacji pozarządowych w wykonywaniu kary ograniczenia wolności i prac społecznie użytecznych są analogiczne zarówno w odniesieniu do przestępstw, jak i wykroczeń). Organizacje pozarządowe mogą brać również czynny udział w przygotowaniu skazanego do życia na wolności po zwolnieniu go z zakładu karnego.

2.1. Kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna

Kara ograniczenia wolności to samoistny środek reakcji karnej w stosunku do średniej i drobnej przestępczości. Zasadniczą podstawą orzekania tej kary jest ustawa sankcja karna znajdująca się w przepisach części szczególnej kk. (przewidziano ją

5 Informacja dotycząca uprawnień stowarzyszeń, organizacji i instytucji, do których działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym, albo osób godnych zaufania do sprawowania dozoru nad skazanym lub sprawcą przestępstwa, <http://www.krakow-sr.gov.pl/?c=mdPliki-cmPobierz-163-SW5mb3JtYWNoYSAtIDAYmJYyMTMucGRm> (dostęp 30.03.2015 r.).

6 Rada Główna do Spraw Readaptacji i Pomocy Skazanym, Uczestnictwo społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń sądu, Warszawa, 7 listopada 2013 r.

w sankcjach ok. 100 typów przestępstw), bądź gdy jej zastosowanie przewidują inne przepisy części ogólnej kk., np. art. 37a i 37b czy art. 60 § 6 pkt 3 i 4.⁷

Wykonanie kary ograniczenia wolności i jej społeczna kontrola są szczególnie istotne z punktu widzenia społeczeństwa. Kara ta ma na celu wzbudzenie w skazanym woli kształtowania jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego.

W myśl znowelizowanego art. 34 § 1a kk. kara ograniczenia wolności polega na:

- obowiązku wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne,
- obowiązku pozostawania w miejscu stałego pobytu lub w innym wyznaczonym miejscu, z zastosowaniem systemu dozoru elektronicznego,
- obowiązku, o którym mowa w art. 72 § 1 pkt 4-7a (np. poddania się terapii uzależnień, powstrzymywania się kontaktowania z pokrzywdzonym),
- potrąceniu od 10% do 25% wynagrodzenia za pracę w stosunku miesięcznym na cel społeczny wskazany przez sąd.

Obowiązki te i potrącenie orzeka się łącznie lub osobno. Na skutek nowelizacji kk. od 1 lipca 2015 r. dozór elektroniczny będzie stanowić jedną z form odbywania kary ograniczenia wolności. Nowelizacja wprowadza również nową karę łączącą pozbawienie wolności z ograniczeniem wolności. Wobec sprawców czynów zagrożonych karą pozbawienia wolności sąd będzie mógł orzec jednocześnie karę pozbawienia wolności do 3 miesięcy, a jeżeli górna granica ustawowego zagrożenia wynosi przynajmniej 10 lat – 6 miesięcy oraz karę ograniczenia wolności do lat 2 (art. 37b kk.).

Z uwagi na problematykę niniejszego opracowania należy skupić się przede wszystkim na kwestiach wykonywania kary ograniczenia wolności, w których udział brać może społeczeństwo, a zatem na wykonywaniu nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne.

Zgodnie z art. 55 § 2 kkw. czynności związane z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kary ograniczenia wolności wykonuje sądowy kurator zawodowy (przepisy o dozorze i kuratorze sądowym stosuje się odpowiednio). To on po wysłuchaniu skazanego kieruje go do pracy na rzecz zakładów pracy, placówek służby zdrowia, opieki społecznej, domów opieki, domów dziecka czy do prac porządkowych na rzecz społeczności lokalnej (art. 57 § 1 kkw.). Właściwie dobrana praca pozwoli skazanemu odzyskać poczucie własnej wartości, godności, a społeczeństwu zaakceptować jego powrót do społeczności.

7 M. Szewczyk, Kara ograniczenia wolności, (w:) System Prawa Karnego, T. 6, Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie, M. Melezini (red.), Warszawa 2010, s. 240.

Praca na cele społeczne powinna doprowadzić do zmiany u skazanego, nowego spojrzenia na sens i sposób życia przez pryzmat systematycznego wdrażania do pracy i poznania jej wartości.⁸ Tak może być wyłącznie wtedy, gdy wykonywanie tej kary jest dobrze zorganizowane. Kara pracy na cele społeczne uczy samodyscypliny, a jej dodatkową zaletą jest to, iż może być orzekana zarówno w stosunku do zamożnych, jak i ubogich. Zapewnienie skazanemu miejsca nieodpłatnej pracy jest również zdecydowanie tańsze niż utrzymywanie go w więzieniu. Z uwagi na to, iż praca w ramach tej kary wykonywana jest najczęściej na cele charytatywne lub takie, którymi nie są zainteresowane inne podmioty, nie stanowią one konkurencji dla walki z bezrobociem, a otwierają szerokie pole działania dla organizacji pozarządowych (fundacji i stowarzyszeń) oraz jednostek samorządu terytorialnego, za ich zgodą. Praca wykonywana w tym kształcie zapewnia społeczeństwu kolejną możliwość czynnego udziału w wykonywaniu i kontrolowaniu wykonania orzeczeń sądów poprzez zapewnienie osobom skazanym/ukaranym na karę ograniczenia wolności pracy na cele społeczne oraz kontroli wykonywania tej pracy (art. 56 § 3 kkw.).⁹ Prawidłowo osiągnięty efekt edukacyjno-resocjalizujący oraz kompensacyjny, przy uwzględnieniu bezpłatnego charakteru świadczonej pracy, który powinien zniechęcić skazanego do powrotu do przestępstwa, zapewni również prawidłową realizację efektu prewencyjnego.¹⁰

Podmioty, na rzecz których ma być wykonywana praca społeczna, wyznacza właściwy wójt, burmistrz lub prezydent miasta, za ich zgodą, a następnie przekazuje ją miejscowo właściwemu sądowi rejonowemu. Następnie Prezes Sądu Rejonowego przekazuje sporządzoną listę podmiotów właściwemu zespołowi kuratorskiej służby sądowej. Podmioty umieszczone na ww. liście mają obowiązek przyjąć skazanego skierowanego przez sądowego kuratora zawodowego w celu wykonywania pracy społecznie użytecznej. Sądowy kurator zawodowy może również na podstawie art. 57 § 1 kkw. skierować skazanego do innej placówki niż te wyznaczone przez właściwy organ gminy prowadzonej przez organizację społeczną. Do obowiązków placówki należy pouczenie skazanego o konieczności sumiennej pracy oraz przestrzegania dyscypliny i ustalonego porządku w miejscu pracy. Szczegółowe zasady wykonywania kary ograniczenia wolności określa rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna (Dz.U. Nr 98, poz. 634 – rozporządzenie w brzmieniu sprzed nowelizacji prawa karnego wchodzącej w życie 1 lipca 2015 r.).¹¹

8 A. Janus-Dębska, Uwarunkowania efektywnego wykonywania kary ograniczenia wolności, „Probacja” 2014, nr 3, s. 117.

9 K. Postulski, Zmiany w wykonywaniu kary ograniczenia wolności, „Probacja” 2011, nr 3, s. 121.

10 M. Szewczyk, Kara ograniczenia wolności, (w:) System Prawa Karnego, T. 6, Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie, M. Melezini (red.), Warszawa 2010, s. 232-233.

11 Rada Główna do Spraw Readaptacji i Pomocy Skazanym, Uczestnictwo społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń sądu, Warszawa, 7 listopada 2013 r.

Przepisy o wykonywaniu kary ograniczenia wolności stosuje się również odpowiednio w przypadku, gdy na podstawie art. 45 § 1 kkw. sąd orzekł o zamianie kary grzywny na pracę społecznie użyteczną. Przesłanką takiej zamiany jest bezskuteczność egzekucji grzywny od skazanego oraz to, iż wymiar grzywny nie przekracza stu dwudziestu stawek dziennych. Praca społecznie użyteczna jest zatem zastępczą formą wykonania kary grzywny, orzekaną przez sąd zawsze w sposób fakultatywny. Jednakże gdy skazany wnosi o taką zamianę, obowiązkiem sądu jest dokładne ustalenie i ocena przesłanek uzasadniających uwzględnienie wniosku skazanego. Inną rzeczą jest to, że w przypadku odmowy wykonania pracy społecznie użytecznej bądź uchylania się od jej wykonywania sąd obligatoryjnie zarządza wykonanie grzywny w formie zastępczej kary pozbawienia wolności.¹²

2.2. Warunkowe umorzenie postępowania

Aktywny udział społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń sądu jest możliwy również w ramach instytucji warunkowego umorzenia postępowania. Instytucja ta stanowi środek reakcji na czyny zabronione drobnej i średniej przestępczości poprzez zwolnienie sprawcy od wydania wyroku skazującego i poniesienia kary, ale jednocześnie bez zwalniania go od odpowiedzialności karnej.¹³ Sąd może warunkowo umorzyć postępowanie karne, jeżeli wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne, okoliczności jego popełnienia nie budzą wątpliwości, a postawa sprawcy niekaranego za przestępstwo umyślne, jego właściwości i warunki osobiste oraz dotychczasowy sposób życia uzasadniają przypuszczenie, że pomimo umorzenia postępowania będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni przestępstwa (art. 66 kk.). Instytucji tej nie stosuje się do sprawcy przestępstwa zagrożonego karą przekraczającą 5 lat pozbawienia wolności.

Umarzając postępowanie, sąd nakłada również fakultatywnie bądź obligatoryjnie na sprawcę obowiązki przewidziane w art. 67 § 3 kk., do których należą m.in.: obowiązek naprawienia szkody, poddania się terapii uzależnienia czy uczestniczenia w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych. Bowiem w przypadku tej instytucji poniesienie odpowiedzialności karnej polega na zastąpieniu kary i wyroku skazującego go przewidzianymi przez prawo środkami o charakterze wychowawczym.

Co istotne, z uwagi na problematykę niniejszego opracowania, umarzając warunkowo postępowanie karne, sąd może w okresie próby oddać sprawcę pod dozór kuratora lub osoby godnej zaufania, stowarzyszenia, instytucji oraz organizacji społecznej, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym (art. 67 § 2 kk.). Wskazane wyżej uregulowanie stanowi więc kolejny, po możliwościach przewidzianych w ramach wykonywania kary ogra-

12 K. Postulski, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz do art. 45, System Informacji Prawnej Lex, tezy 1-5 (stan prawny na dzień 21.07.2014 r.).

13 A. Marek, Warunkowe umorzenie postępowania karnego, Warszawa 1973, s. 63.

niczenia wolności, przejaw oddania w ręce społeczeństwa kontroli nad wykonaniem kary. Szczegółowe obowiązki i uprawnienia organizacji społecznych w sprawowaniu dozoru zostaną zaprezentowane w dalszej części niniejszego opracowania.

2.3. Warunkowe zawieszenia wykonania kary

Kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania jest powszechnie odnotowywaną w praktyce orzeczniczej sankcją karną o charakterze probacyjnym. *Ratio legis* probacji tkwi w przekonaniu, że wobec sprawcy przestępstwa niecechującego się głęboką demoralizacją efekt resocjalizacyjny osiągnąć można w warunkach wolności kontrolowanej, jednocześnie nakładając na niego stosowne obowiązki i poddając pod dozór kuratora sądowego. W tym znaczeniu rola kuratora polega nie tylko na kontrolowaniu wykonania nałożonych obowiązków i przestrzegania prawa przez probanta, lecz także na oddziaływaniu wychowawczym i pomocy w rozwiązywaniu problemów, które legły u podstaw naruszenia prawa.¹⁴

W nowelizacji kk. z dnia 20 lutego 2015 r. (Dz.U. poz. 396) instytucja warunkowego zawieszenia wykonania kary doznaje sporych ograniczeń. Jak uzasadniają jej projektodawcy, statystyki wskazują na nieskuteczność probacji, prowadzącą w konsekwencji do zarządzenia wykonania kary i umieszczenia sprawcy w warunkach izolacji. Jako przyczyny takiego stanu rzeczy autorzy zmian wskazują na orzekanie warunkowego zawieszenia wykonania kary w sytuacji braku pozytywnej prognozy kryminologicznej, w liczbie uniemożliwiającej poddanie skazanych – przy wykorzystaniu dostępnych narzędzi, instytucji i zasobów kadrowych – skutecznym oddziaływaniom w okresie próby.¹⁵

Należy jednak przypomnieć, że jednym z celów reformy prawa karnego jest przejęcie przez karę grzywny i karę ograniczenia wolności rzeczywistego priorytetu w stosunku do kary pozbawienia wolności, w tym także kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Aby osiągnąć ten cel, wprowadza się zasadniczo ograniczenie możliwości warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności do kar orzekanych za przestępstwo do roku pozbawienia wolności i tylko wówczas, jeżeli sprawca w czasie popełnienia czynu nie był skazany na karę pozbawienia wolności (znowelizowany art. 69 kk.).

Ponadto modyfikacji i istotnemu skróceniu ulegają okresy próby: od roku do 3 lat, a w stosunku do młodocianego i sprawcy który popełnił przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie z nim zamieszkującej – od 2 do 5 lat (art. 70 kk.).

14 A. Balandynowicz, *Probacja, wychowanie dla wolności*, Warszawa 1996, s. 68.

15 Uzasadnienie do Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 20 lutego 2015 r., druk sejmowy nr 2393, Sejm VII kadencji, s. 15.

Nowością jest ponadto rezygnacja z warunkowego zawieszenia wykonania grzywny i kary ograniczenia wolności. Za powód wskazuje się, iż kara ta i tak jest nasycona elementami probacyjnymi, a w formie zawieszenia orzeka się ją w ilościach śladowych. Podobnie warunkowe zawieszenie grzywny, jako niemal zupełnie niespotykane w orzecznictwie, powszechnie uznawane jest za instytucję zbędną.

Co istotne z punktu widzenia niniejszego opracowania, reforma poddaje szerszej zmianie katalog środków probacyjnych. Fundamentalnej zmianie ulega zasada orzekania obowiązków, bowiem w świetle nowego brzmienia art. 72 kk. sąd, zawieszając wykonanie kary pozbawienia wolności, będzie musiał nałożyć co najmniej jeden obowiązek na sprawcę, chyba że obok kary pozbawienia wolności orzeka środek karny. Oznacza to *de facto* zastąpienie tzw. „czystej” probacji konstrukcją, w której zawsze pojawi się jakaś konkretna, odczuwalna dla sprawcy dolegliwość. Dodatkowym elementem orzeczenia, obok kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, może być także obowiązek naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody w całości lub w części, chyba że sąd orzekł środek kompensacyjny, o którym mowa w art. 46 kk. albo uiszczenia świadczenia pieniężnego wymienionego w art. 39 pkt 7 kk.

Co więcej, dodany nowelizacją art. 75a kk. przewiduje możliwość zarządzenia wykonania kary pozbawienia wolności warunkowo zawieszanej albo kary zastępczej w postaci kary ograniczenia wolności w postaci obowiązku wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne albo grzywny. Regulacja ta ma na celu zwiększenie elastyczności decyzji sądu w odniesieniu do konkretnej sprawy i preferowanie kar wolnościowych – tym bardziej w stosunku do sprawców skazanych na podstawie obecnie obowiązujących przepisów, gdy kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania bywa często nadużywana. Znowelizowana ustawa przewiduje również możliwość uchylecia zamiany i zarządzenia wykonania kary pozbawienia wolności, skutkującego koniecznością przeliczenia wykonanej kary ograniczenia wolności albo wykonanej grzywny na karę izolacyjną.¹⁶ Wprowadzane w życie z dniem 1 lipca 2015 r. zmiany w zakresie warunkowego zawieszenia wykonania kary mają na celu przede wszystkim zwiększenie skuteczności stosowania tejże instytucji probacyjnej w taki sposób, aby okres probacji rzeczywiście służył resocjalizacji skazanego, a nie sprzyjał jego powrotowi do przestępstwa.

2.4. System dozoru elektronicznego (SDE)

Dozór elektroniczny jest stosunkowo nową formą sprawowania nadzoru nad osobami skazanymi, powstała na skutek rozwoju technicznego, w tym rozwoju technologii umożliwiających zdalne kontrolowanie miejsca pobytu osoby noszącej nadajnik. Został on wprowadzony do systemu prawa polskiego eksperymentalnie ustawą

16 *Ibidem*, s. 18.

z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (Dz.U. z 2010 r. Nr 142, poz. 960 z późn. zm.) o charakterze epizodycznym. Zdaniem autorów nowelizacji z dnia 20 lutego 2015 r., z uwagi na to, iż dozór elektroniczny doskonale sprawdził się w praktyce, instytucja ta z dniem 1 lipca 2015 r. zostanie recypowana (ze stosownymi zmianami) do kkw. Co najistotniejsze, zmienia się charakter prawny dozoru elektronicznego, który będzie m.in. jedną z form odbywania kary ograniczenia wolności, a nie jak do tej pory jednym z systemów odbywania kary pozbawienia wolności.

Istnieje kilka powodów, dla których rozwój dozoru elektronicznego i jego rozprzestrzenianie się w systemach prawnych na świecie jest dynamiczne. Najważniejszym z punktu widzenia praktyki jest poszukiwanie środków będących skuteczną alternatywą dla kary pozbawienia wolności oraz dążenie do wypełnienia luki pomiędzy karami izolacyjnymi a instytucjami probacyjnymi. Poszukiwania te są wynikiem powszechnie akceptowanego przekonania, iż kara pozbawienia wolności wcale nie jest skutecznym środkiem resocjalizacyjnym, a wręcz przeciwnie – utrwala negatywne postawy skazanych i przyczynia się do ich powrotu na drogę przestępstwa. Dozór elektroniczny stał się więc atrakcyjną drogą wyjścia z problemu, w jakim znalazła się współczesna polityka kryminalna. Zakłada on bowiem znacznie wyższy stopień dolegliwości i kontroli niż dotychczas stosowane środki probacyjne, a zarazem znacznie niższy stopień negatywnych konsekwencji wykonania kary niż w przypadku izolacji – takich jak utrata pracy, zerwanie więzi z rodziną oraz negatywny wpływ środowiska więziennego. Głównym założeniem wprowadzenia tego środka do systemów prawa karnego jest lepsze oddziaływanie resocjalizacyjne na skazanego, ale także możliwość redukcji populacji osób osadzonych w zakładach karnych oraz zmniejszenie kosztów prowadzonej polityki kryminalnej.¹⁷

Wyniki przeprowadzonych badań oraz dane statystyczne dotyczące odbywania kary w SDE w Polsce wskazują na niewielką liczbę naruszeń, co może świadczyć o tym, iż skazani doceniają odbywanie kary w systemie, który pozwala im zachować więzi z rodziną, wykonywać pracę zawodową, kontynuować naukę lub realizować obowiązki rodzinne. Dzięki temu, że skazani samodzielnie kontrolują swoje zachowania, ma to pozytywny wpływ na proces ich resocjalizacji i reintegracji społecznej. SDE umożliwia zindywidualizowane określenie harmonogramu wykonywania kary oraz dobór i określenie dodatkowych obowiązków nakładanych na skazanego, wobec czego przy wykonywaniu kar w tym systemie nie dochodzi do negatywnych skutków psychologicznych i społecznych, tak jak przy wykonywaniu kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym. Kolejnym argumentem przemawiającym za pozytywną oceną SDE są korzyści finansowe dla Skarbu Państwa, przejawiające się w tym, iż koszt odbywania kary przez każdego skazanego w SDE wynosi 564,25 zł miesięcznie,

17 M.M. Rusinek, Ustawa o dozorze elektronicznym. Komentarz, Warszawa 2010, s. 6

podczas gdy średni koszt odbywania kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym kształtuje się w granicach 2500 zł miesięcznie. Obecnie planuje się także zwiększenie maksymalnej pojemności systemu z 7500 skazanych do 10000 w 2015 r., do 12500 w 2016 r. i do 15000 w 2017 r.¹⁸

Autorzy nowelizacji podkreślają, że przecież wykonywanie kar orzeczonych przez sądy karne powinno odbywać się w sposób określony w kkw., wobec czego regulacje dotyczące SDE zawarto w całości w projektowanym rozdziale VIIa tegoż kodeksu. Do 1 lipca 2015 r. system dozoru elektronicznego obowiązuje jako jeden z systemów wykonywania kary pozbawienia wolności. Jednakże art. 43b § 1 kkw. wprowadza nową definicję prawną (zgodną z praktycznym rozumieniem tego pojęcia), określającą dozór elektroniczny jako kontrolę zachowania skazanego przy użyciu środków technicznych. Z kolei art. 43c kkw. określa formy wykonywania poszczególnych kar i środków karnych. Zgodnie z tym przepisem w SDE będą wykonywane:

- kara ograniczenia wolności (art. 34 § 1a pkt 2 kk.),
- środek karny w postaci zakazu zbliżania się do określonych osób (art. 41 § 1 kk.),
- środek zabezpieczający w postaci elektronicznej kontroli miejsca pobytu (art. 93e § 3 kk.).

Projektodawcy zaznaczają, iż katalog ten może ulec w przyszłości poszerzeniu.¹⁹ Kara ograniczenia wolności w systemie dozoru elektronicznego będzie polegała na orzeczeniu obowiązku pozostawania w miejscu stałego pobytu, zatem będzie wykonywana jako dozór stacjonarny, zaś środki karne i zabezpieczające w systemie dozoru elektronicznego będą wykonywane w zależności od charakteru środka jako dozór zbliżeniowy lub mobilny.

Podobnie jak w ustawie o systemie dozoru elektronicznego, czynności związane z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kar, środków karnych i środków zabezpieczających z zastosowaniem dozoru elektronicznego oraz nałożonych w związku z nimi obowiązków pozostawiono sądowym kuratorom zawodowym (art. 43d § 3 kkw.). Nowelizacja nie przewiduje udziału kuratora społecznego w sprawowaniu kontroli nad wykonywaniem kary w SDE, jednakże tak jak i poprzednia ustawa umożliwi współpracę sądowego kuratora zawodowego z podmiotami, o których mowa w art. 38 kkw. Zgodnie z nowym brzmieniem tegoż przepisu w wykonywaniu kar, środków karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających i zapobiegawczych, w szczególności związanych z pozbawieniem wolności oraz przypadku mogą współdziałać stowarzyszenia, fundacje, organizacje oraz instytucje, których celem działania

18 Uzasadnienie do Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 20 lutego 2015 r., Druk sejmowy nr 2393, Sejm VII kadencji, s. 56-57.

19 *Ibidem*, s. 62.

jest realizacja zadań określonych w niniejszym rozdziale, jak również kościoły i inne związki wyznaniowe oraz osoby godne zaufania. O ile w ustawie o systemie dozoru elektronicznego przepis art. 57 ust. 2 wyraźnie wskazuje, iż sądowy kurator zawodowy „współdziała” z odpowiednimi podmiotami w celu realizacji czynności postępowania wykonawczego, o tyle w nowych przepisach ta współpraca wynika jedynie pośrednio z regulacji znajdujących się w kkw.

Sądowy kurator zawodowy realizuje określone przez prawo zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym, związane z wykonaniem orzeczenia sądu. Jako organ postępowania wykonawczego (o czym stanowi art. 2 pkt 6 kkw.) posiada on stosunkowo duże uprawnienia. Zadania kuratora zawodowego w przypadku dozoru elektronicznego są inne niż przy zwykłej probacji. Kontakty ze skazanym nie mają charakteru stricte kontrolnego, bowiem nad prawidłowością wykonywania kary „czuwa” system elektroniczny i upoważniony podmiot dozoru. Jednakże mają one na celu przede wszystkim udzielenie wsparcia skazanemu, niezbędnego w codziennych sprawach osobistych czy zawodowych, co ułatwia nawiązanie relacji opartej na zaufaniu.²⁰

Obowiązki kuratora związane z dozorem elektronicznym przeniesione zostały wprost z art. 56 i 74 ustawy o systemie dozoru elektronicznego do kkw. Do kompetencji kuratora należą w szczególności:

- wykonywanie dozoru kuratorskiego, będącego obligatoryjnym elementem wykonywania kary w SDE (art. 43d § 3 kkw.),
- składanie stosownych wniosków w toku wykonywania dozoru elektronicznego i zaskarżanie decyzji (art. 173c i 43 zd. § 2 kkw.),
- udzielanie w wypadkach niecierpiących zwłoki zezwolenia na nadzwyczajne oddalenie się z miejsca dozoru lub jego cofnięcie (art. 43p § 1 kkw.),
- udzielanie w wypadkach niecierpiących zwłoki zgody na czasowe usunięcie nadajnika lub urządzenia rejestrującego z ważnych względów zdrowotnych lub osobistych skazanego (art. 43r § 1 kkw.),
- żądanie od skazanego wyjaśnień co do przebiegu wykonywania dozoru elektronicznego (art. 43n § 1 pkt 4 kkw.),
- okresowe zawiadamianie sądu penitencjarnego o zachowaniu skazanego w czasie wykonywania kary w systemie dozoru elektronicznego.

Ten szeroki wachlarz uprawnień sprowadza się w zasadzie do jednego kluczowego zadania, a mianowicie pomocy w readaptacji społecznej skazanego. W założeniu kontrola ścisłego wykonywania przez skazanego nałożonych na niego obowiązków

20 A. Kiełtyka, A. Ważny, Ustawa o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego. Komentarz, Warszawa 2011, s. 218-220.

ków i poleceń ma na celu oddziaływanie wychowawcze i zapobieganie powrotowi do przestępstwa (art. 173b § 2 kkw.).

Ponadto nowelizacja poszerza w stosunku do obecnego stanu prawnego możliwość zmiany przedziałów czasowych w ciągu doby i w poszczególnych dniach tygodnia, w których skazany ma obowiązek przebywać w miejscu wykonywania dozoru. Zawarto także przepisy dotyczące sytuacji losowych, które mogą wyniknąć podczas odbywania kary w tymże systemie. Zgodnie z art. 43o kkw. w przypadkach szczególnie ważnych dla skazanego, uzasadnionych względami zdrowotnymi, rodzinnymi lub osobistymi, sądowy kurator zawodowy może zezwolić skazanemu na opuszczenie miejsca wykonywania dozoru stacjonarnego na okres nieprzekraczający jednoroźnie 7 dni, w miarę potrzeby w asyście osoby najbliższej lub osoby godnej zaufania, niezwłocznie informując o tym prezesa sądu lub upoważnionego sędziego i wprowadzając tę informację do systemu informatycznego. Mając na uwadze powyższe najważniejsze uprawnienia kuratora, stwierdzić należy, iż jego udział w tym systemie odbywania kary jest znaczący i niezbędny. Jest on niejako pośrednikiem pomiędzy współdziałającymi z nim podmiotami: oddanym pod dozór oraz kierującym do tego systemu sądem penitencjarnym. Rola, jaką odgrywa kurator w procesie resocjalizacji skazanego odbywającego karę w SDE, nie jest marginalna, albowiem istnienie nowoczesnej technologii jest jedynie usprawnieniem działania systemu i nie jest w stanie zastąpić czynnika społecznego.

3. Szczegółowe obowiązki i uprawnienia przedstawicieli instytucji społecznych w sprawowaniu dozoru

Powierzenie dozoru organizacji społecznej następuje po spełnieniu przez nią podstawowej przesłanki prowadzenia statutowej działalności mającej na celu troskę o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym. Następnie sąd może powierzyć organizacji sprawowanie dozoru na własny wniosek organizacji, z urzędu lub na wniosek skazanego, obrońcy, prokuratora lub zawodowego kuratora za zgodą organizacji. Organizacja społeczna, która zamierza włączyć w swój zakres działalności sprawowanie dozoru, powinna przesłać do miejscowo właściwego sądu rejonowego lub penitencjarnego swoje podstawowe dane, statut, opis prowadzonej dotychczas działalności społecznej oraz propozycję sprawowania określonej ilości dozorów. W przesłanej dokumentacji powinna wskazać osoby, które będą reprezentowały organizację. Szczególnie ważne będą tu kompetencje i przygotowanie osoby, która będzie sprawowała bezpośredni dozór. Sąd bowiem musi mieć przekonanie, iż organizacja pozarządowa i osoby, które wyznaczyła, dają gwarancję właściwego wykonywania powierzonych zadań probacyjnych i zapewnią ciągłość oddziaływań readaptacyjnych,

rehabilitacyjnych czy terapeutycznych wobec skazanego.²¹ Przedstawicielem podmiotu oraz osobą godną zaufania może być osoba spełniająca następujące warunki:

- korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich,
- nie była skazana za przestępstwo popełnione umyślnie,
- nie została pozbawiona praw rodzicielskich lub opiekuńczych,
- daje rękojmię należytego wykonywania obowiązków,
- ukończyła 24 lata, w wyjątkowych wypadkach 21.²²

Szczegółowe obowiązki i uprawnienia osób sprawujących dozór są określone w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (rozporządzenie w brzmieniu sprzed nowelizacji prawa karnego wchodzącej w życie 1 lipca 2015 r.). Rozporządzenie to określa szczegółowy sposób wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych, jak również sposób wykonywania obowiązków i uprawnień przez stowarzyszenia, organizacje, instytucje i osoby, którym powierzono sprawowanie dozoru w przypadku warunkowego umorzenia postępowania, warunkowego zawieszenia wykonania kary, czy warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozbawienia wolności, a także sposób i tryb wykonywania dozoru stosowanego w związku z orzeczonymi karami, środkami karnymi, zabezpieczającymi i profilaktycznymi oraz tryb wyznaczania przedstawicieli przez stowarzyszenia, organizacje i instytucje.

Niezwłocznie po powierzeniu dozoru, nie później jednak niż w ciągu 7 dni od dnia jego powierzenia, przedstawiciel organizacji powinien nawiązać pierwszy kontakt ze skazanym. W czasie pierwszego spotkania ze skazanym przedstawiciel przeprowadza z nim rozmowę, podczas której poucza go o jego obowiązkach i uprawnieniach wynikających z okresu próby, dozoru i nałożonych obowiązków oraz omawia sposoby i terminy ich realizacji; przedstawiciel wręcza skazanemu pouczenie na piśmie. W razie powierzenia dozoru w sprawie związanej z popełnieniem przestępstwa polegającego na użyciu przemocy lub groźby bezprawnej informację o oddaniu skazanego pod dozór przedstawiciel organizacji przesyła jednocześnie do komendanta powiatowego (miejskiego lub rejonowego) Policji, właściwego ze względu na miejsce stałego pobytu skazanego.

Jeżeli skazany, zawiadomiony prawidłowo, nie stawia się na spotkanie, przedstawiciel społeczny niezwłocznie wzywa go powtórnie do stawienia się. W sytuacji, gdy skazany bez należytego usprawiedliwienia nie stawia się na powtórne wezwanie,

21 M. Liwski, J. Wisłowska, J. Syczek, T. Gatlik, M. Cabalski, Standardy działań probacyjnych organizacji pozarządowych, „Probacja” 2013, nr 4, s. 16.

22 Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 1 grudnia 2003 r. w sprawie szczegółowego zakresu i trybu uczestnictwa podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, zabezpieczających i zapobiegawczych, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem (Dz. U. Nr 211, poz. 2051 z późn. zm.).

przedstawiciel społeczny składa do sądu wnioszek o podjęcie warunkowego umorzonego postępowania, o zarządzenie wykonania warunkowo zawieszonej kary, o odwołanie przedterminowego zwolnienia albo udziela skazanemu pisemnego upomnienia.

Wśród obowiązków nałożonych na przedstawiciela społecznego wykonującego dozór znajduje się m.in.:

- zaznajomienie się z aktami sprawy karnej i innymi niezbędnymi źródłami informacji o skazanym oraz z przebiegiem dotychczasowych dozorów,
- zapoznanie się z opiniami i pozostałą dostępną dokumentacją dotyczącą skazanego opuszczającego jednostkę penitencjarną w przypadku zastosowania warunkowego przedterminowego zwolnienia,
- rozpoznanie i zdiagnozowanie sytuacji osobistej, rodzinnej i środowiskowej skazanego,
- ocena i zdiagnozowanie problemów, czynników i warunków, które sprzyjają bądź nie sprzyjają resocjalizacji i kontroli okresu próby.

W razie uzasadnionej potrzeby przedstawiciel społeczny może również nawiązać kontakt ze stowarzyszeniami, instytucjami i organizacjami społecznymi zajmującymi się pomocą społeczną, pośrednictwem pracy, leczeniem, oddziaływaniem terapeutycznym wobec skazanego bądź innymi formami działania, które mogą okazać się pomocne w rozwiązywaniu problemów, które utrudniają resocjalizację i kontrolę okresu próby.

Do dodatkowych obowiązków przedstawiciela społecznego mogą należeć m.in.: obowiązek przeprowadzenia co najmniej raz na 3 miesiące wywiadu środowiskowego, w tym rozmowy ze skazanym w miejscu jego zamieszkania lub pobytu, utrzymywania ścisłej współpracy z Policją w celu uzyskania i wymiany informacji w zakresie przestrzegania porządku przez skazanego, czy utrzymywanie kontaktu z odpowiednimi stowarzyszeniami, instytucjami i organizacjami społecznymi zajmującymi się pomocą społeczną, pośrednictwem pracy itd. Te dodatkowe obowiązki wynikają z podziału na kategorie osób, wobec których sprawowany jest dozór, ustalonego w cytowanym wyżej rozporządzeniu. W zależności od tego, do jakiej grupy zakwalifikowany został skazany (grupy obniżonego ryzyka, grupy podstawowej, grupy podwyższonego ryzyka), na sprawującego dozór nakładane są określone zobowiązania (szczegółowo opisane w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych).

Przedstawiciel społeczny kontroluje również wykonywanie obowiązków nałożonych na skazanego w okresie próby. W razie stwierdzenia potrzeby lub konieczności przedstawiciel społeczny może wystąpić do sądu o ustanowienie, rozszerze-

nie, zmianę bądź uchylenie obowiązków w okresie próby. W zakresie niezbędnym do efektywnego sprawowania dozoru przedstawiciel społeczny może żądać niezbędnych informacji od skazanego, a także organów administracji rządowej, samorządu terytorialnego, szkół, organizacji społecznych.²³

Czynności w ramach sprawowanego dozoru przedstawiciele społeczni na bieżąco dokumentują w karcie dozoru. Sporządzają również sprawozdania, które włączone są do akt dozoru po uprzednim ich przedłożeniu koordynatorowi dozorów w stowarzyszeniu.

4. Przygotowanie skazanych do życia na wolności oraz warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności

Kolejnym z przejawów udziału społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń sądu jest jego zaangażowanie w przygotowanie skazanego do życia na wolności po zwolnieniu z zakładu karnego. Zgodnie z art. 164 kkw. okres do 6 miesięcy przed przewidywanym warunkowym zwolnieniem lub przed wykonaniem kary stanowi, w miarę potrzeby, czas niezbędny na przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu, zwłaszcza dla nawiązania kontaktu z kuratorem sądowym lub podmiotami, których celem jest realizacja zadań związanych z readaptacją skazanych, tj. stowarzyszeniami, fundacjami, organizacjami i instytucjami oraz kościołami i innymi związkami wyznaniowymi. Zadaniami stawianymi przed tego typu podmiotami są przede wszystkim:

- określenie zakresu niezbędnej pomocy w społecznej readaptacji skazanego i sposobu jej udzielenia,
- poszukiwanie zatrudnienia,
- zapewnienie zakwaterowania skazanemu po wyjściu na wolność,
- udzielenie ewentualnej pomocy lekarskiej czy szeroko rozumianej niezbędnej doraźnej pomocy.

Uczestnictwo organizacji społecznych w ramach przygotowywania skazanego do wyjścia na wolność może przejawiać się również w postaci współpracy tych organizacji z zawodowym kuratorem sądowym, do którego obowiązków należy m.in. współorganizowanie pomocy skazanemu poprzez współdziałanie ze skazanym i służbą penitencjarną zakładów karnych, a ponadto organami administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz ze stowarzyszeniami, fundacjami, organizacjami, in-

23 M. Liwski, J. Wiśłowska, J. Syczek, T. Gatlik, M. Cabalski, Standardy działań probacyjnych organizacji pozarządowych, „Probacja” 2013, nr 4, s. 22-24.

stytucjami i innymi podmiotami, których celem działania jest pomoc w społecznej readaptacji skazanych.²⁴

Jeżeli chodzi o instytucję warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozbawienia wolności, zaznaczyć należy, że nie jest ona probacją w sensie ścisłym, bowiem nie stanowi środka reakcji na przestępstwo, którym jest orzeczona kara pozbawienia wolności. Zalicza się ją jednak do środków probacyjnych, o czym przesądza warunkowy charakter zwolnienia, poddanie zwolnionego próbie i dozorowi kuratorskiemu oraz uzależnienie skutków prawnych od przebiegu i wyników próby.²⁵ Udział czynnika społecznego w wykonywaniu takiego orzeczenia przedstawia się analogicznie jak w przypadku pozostałych instytucji probacyjnych, które wiążą się z obowiązkiem oddania skazanego pod dozór kuratora.

5. Cele i kierunki polityki karnej wykonawczej

Na zakończenie, określając szanse wdrożenia projektu CSN w życie, wskazać należy na rządowy projekt opracowany na podstawie „Planu uporządkowania strategii rozwoju”, przyjętego przez Radę Ministrów w listopadzie 2009 r., a koordynowany przez MSW pt. „Strategia Sprawne Państwo 2011-2020”.²⁶ Jest to dokument określający cele i kierunki działań, jakie należy podjąć, aby podnieść sprawność i efektywność państwa do 2020 roku. Wskazuje on na konieczność „rozwoju funkcji diagnostycznych kurateli w fazie postępowania przygotowawczego i rozpoznawczego poprzez opracowanie nowoczesnych narzędzi prognostyczno-diagnostycznych, uwzględniających dorobek psychologicznych, kryminologicznych i statystycznych badań, przystępnych w formie i łatwych w zastosowaniu, które dostarczą sędziemu informacji pozwalających na głęboką i trafną prognozę kryminologiczną”. W tym miejscu z pomocą w opracowaniu takiej diagnozy może przyjść CSN, które mogłoby się zajmować tymi badaniami w sposób kompleksowy. Profesjonalnie sporządzona diagnoza na etapie postępowania przygotowawczego może być wykorzystywana z powodzeniem w trakcie trwania postępowania wykonawczego, zwłaszcza w zakresie efektywnego wykonywania kary ograniczenia wolności, poprzez indywidualizację oddziaływań resocjalizacyjnych oraz przy rozpatrywaniu wniosków o wszczęcie postępowań incydentalnych.

24 Rada Główna do Spraw Readaptacji i Pomocy Skazanym, Uczestnictwo społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń sądu, Warszawa, 7 listopada 2013 r.

25 A. Marek, Kodeks karny. Komentarz do art. 77, LEX 2010, teza 1, s. 139.

26 Informacja dotycząca rządowego projektu pt.: „Strategia Sprawne Państwo 2011-2020” zamieszczona na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, <https://msw.gov.pl/pl/aktualnosci/9075,Strategia-Sprawne-Panstwo-2011-2020.html> (dostęp 1.04.2015 r.).

Rada Główna ds. Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym uchwałą z dnia 21 maja 2013 roku przyjęła program działalności na lata 2013-2016.²⁷ Wśród priorytetowych celów, które określiły kierunki jej działań, należy wymienić między innymi:

- 1) podniesienie stopnia transparentności działalności Rady Głównej i promocję jej działań, m.in. poprzez:
 - a) szeroką współpracę z radami terenowymi oraz uczestniczenie w określaniu kierunków ich działań,
 - b) inicjowanie i udział w organizowanych konferencjach, udzielanie patronatu dla przedsięwzięć zgodnych z celami działalności Rady Głównej;
- 2) podniesienie świadomości prawnej społeczności lokalnych oraz organizacji pozarządowych w zakresie możliwego uczestniczenia w wykonywaniu orzeczeń, między innymi poprzez:
 - a) prowadzenie działań mających na celu aktywizację władz samorządowych, przedstawicieli organizacji pozarządowych, a także rad terenowych w działalności informacyjnej, promocyjnej oraz organizacyjnej, służących szerzeniu idei społeczeństwa odpowiedzialnego i współuczestniczącego w wykonywaniu orzeczeń sądów,
 - b) zapewnienie udziału w posiedzeniach Rady Głównej przedstawicieli instytucji oraz organizacji, które mogą wspierać jej działania;
- 3) działania na rzecz powoływania rad terenowych w województwach, w których jeszcze nie funkcjonują,
- 4) analiza skuteczności programów resocjalizacyjnych, profilaktycznych i terapeutycznych prowadzonych na terenie jednostek penitencjarnych, w tym z udziałem organizacji pozarządowych (instytucji zewnętrznych), między innymi poprzez:
 - a) zebranie informacji na temat programów prowadzonych na terenie jednostek penitencjarnych,
 - b) promowanie kontynuowania oddziaływań resocjalizacyjnych, readaptacyjnych i pomocy rodzinom skazanych, którzy opuszczają zakłady karne – przez organizacje pozarządowe;
- 5) promowanie pracy skazanych w środowiskach lokalnych, za pośrednictwem rad terenowych, sądów okręgowych, zakładów karnych i aresztów śledczych oraz instytucji zajmujących się działalnością w zakresie promocji zatrudnienia i przedsiębiorczości, we współpracy z przedstawicielami administracji rządowej w zakresie ułatwienia pracodawcom zatrudniania skazanych.

27 Informacja dotycząca Rady Głównej do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym zamieszczona na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości, <http://bip.ms.gov.pl/pl/ministerstwo/struktura-organizacyjna/rada-glowna-do-spraw-spoecznej-readaptacji-i-pomocy-skazanym> (dostęp 30.03.2015 r.).

Wydaje się, iż kierunki działań Głównej Rady idealnie współgrają z założeniami CSN. Współpraca tychże instytucji pozwoliłaby na sprawne i efektywne wykonanie wszystkich założeń przedstawionego przez Radę programu. W zasadzie działalność CSN jest odpowiedzią na zapotrzebowanie aktywnego udziału społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń karnych, tym samym idealnie wpisuje się we wszystkie cele i zadania wskazywane przez Radę.

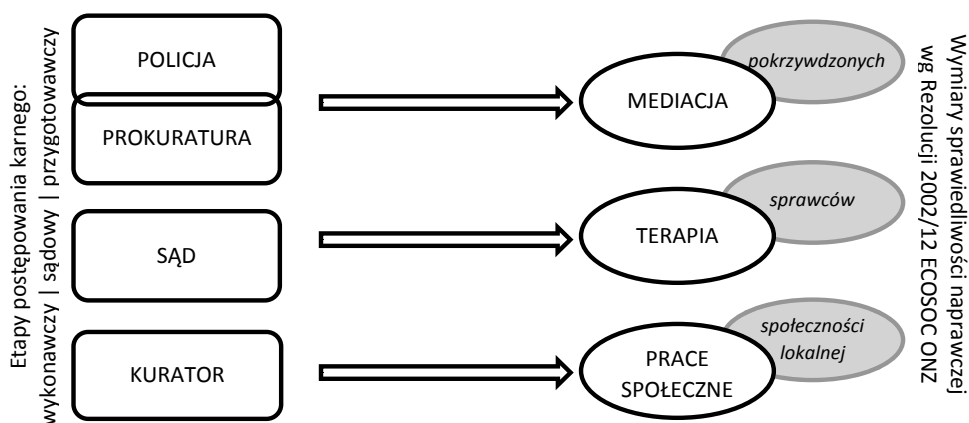
CZĘŚĆ III

ROZWIĄZANIA PRAKTYCZNE

CENTRUM SPRAWIEDLIWOŚCI NAPRAWCZEJ – MOŻLIWOŚCI WDROŻENIA

BARTOSZ PILITOWSKI, KRZYSZTOF PIETROWICZ

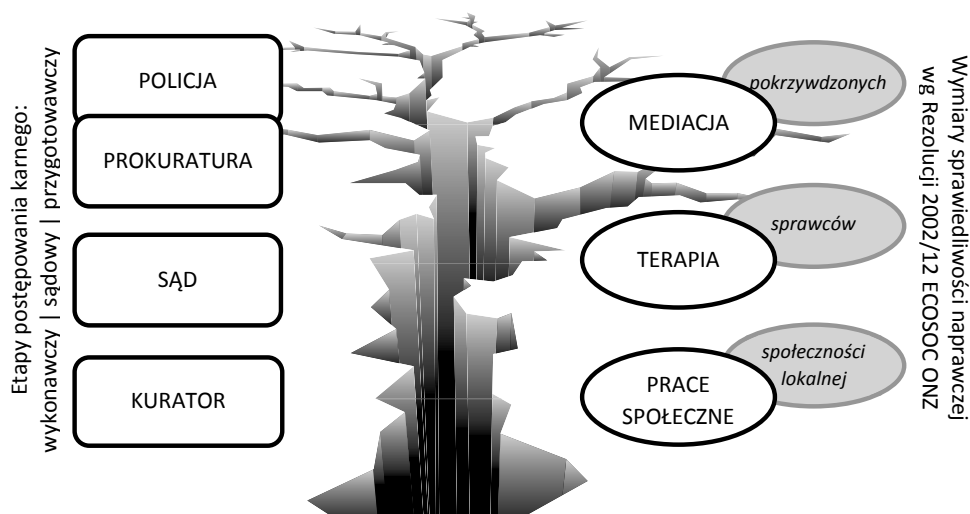
Niniejszy tekst jest próbą pokazania, w jaki sposób organizacja pozarządowa może ułatwić lokalnym organom ścigania i wymiaru sprawiedliwości wykorzystanie potencjału sprawiedliwości naprawczej. Jednym z problemów, który był dość powszechnie dostrzegany w trakcie naszych badań, było istnienie swoistej luki instytucjonalnej, która utrudnia efektywne wykorzystanie takich form działania, jak np. mediacja, terapia i prace społeczne (w aspekcie resocjalizacyjnym). Co prawda formalnie są one możliwe do wykorzystania na szeroką skalę, ale w praktyce korzystanie z nich jest ograniczone.

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej (dalej jako CSN) ma być lokalną organizacją, która ma pomagać w rozwiązaniu powyższego problemu. Najkrócej rzecz ujmując, CSN to wyspecjalizowana organizacja lub jednostka organizacyjna (np. stowarzyszenie), która współpracuje z różnymi podmiotami, m.in. takimi jak:

- samorząd i placówki mu podległe;
- sąd (w tym szczególnie służba kuratorska);
- organy ścigania;
- inne organizacje społeczne.

Należy podkreślić, że pisząc o CSN, nie mamy na myśli jednej organizacji działającej na poziomie ogólnopolskim, ale raczej lokalne, autonomiczne struktury organizacyjne.

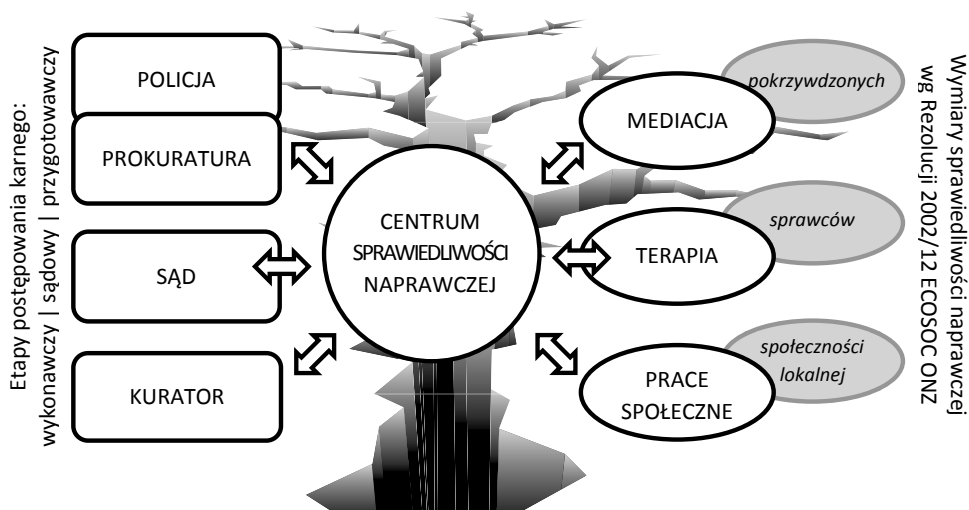
Celem funkcjonowania CSN jest pomoc w zapewnieniu wymienionej wyżej luki instytucjonalnej. W związku z tym można wyodrębnić trzy odrębne sfery funkcjonowania CSN: działanie na etapie postępowania przygotowawczego (zakładające współpracę z prokuraturą i policją), działanie na etapie postępowania sądowego (zakładające współpracę z sędziami) i działanie na etapie postępowania wykonawczego (zakładające współpracę ze służbą kuratorską). Konkretnie CSN może być zorientowane na działanie tylko w jednej z wyżej wymienionych sfer, ale docelowo CSN powinno funkcjonować na wszystkich poziomach. Ponieważ z naszych badań wynika, że najłatwiej rozpocząć współpracę na etapie postępowania wykonawczego, z tego powodu w dalszych rozważaniach najbardziej rozbudowana jest część dotycząca działań CSN w tej właśnie sferze.

CSN ma być z założenia organizacją pomocniczą, lokalną inicjatywą działającą na rzecz sprawiedliwości naprawczej. W związku z tym nie należy jej widzieć jako organizacji włączonej w aparat państwowy i posiadającej sformalizowaną władzę. Cennym zasobem CSN powinna być niezależność.

Kwestią, która wymagałaby osobnego opracowania, jest problem finansowania CSN. W tym miejscu chcielibyśmy jedynie podkreślić, że CSN – jak każda organizacja pozarządowa – powinna być nastawiona na elastyczne pozyskiwanie środków pochodzących z różnych źródeł: niepublicznych (poprzez intensywny fundraising), jak i publicznych (granty badawcze krajowe i zagraniczne, środki samorządowe i miejskie, fundusze europejskie itp.).

Działanie CSN na etapie postępowania przygotowawczego

Działania CSN w tym zakresie wymagają współpracy z Policją i prokuraturą. Współpraca tego rodzaju powinna być sformalizowana umowami. Docelowo zakładane byłoby osiągnięcie stanu, w którym Policja i prokuratura informowałyby podejrzanego o możliwości skorzystania z usług CSN. Pożądaną sytuacją jest stan, w którym policjanci i prokuratorzy dysponują broszurkami informacyjnymi. Materiały takie powinny zawierać dane kontaktowe lokalnego CSN, zakres świadczonych usług, orientacyjną mapkę ułatwiającą dotarcie do biura oraz informację zachęcającą do skorzystania z metod sprawiedliwości naprawczej. Broszurki byłyby przekazywane przez przedstawicieli organów ścigania osobom objętym postępowaniem wraz z informacją, że skorzystanie z oferty CSN jest dobrowolne.

Przekazanie broszurek Policji i prokuraturze do dystrybucji powinno być poprzedzone spotkaniem informacyjnym, w trakcie którego przedstawiciele CSN wyjaśnią jak największej liczbie funkcjonariuszy i prokuratorów specyfikę funkcjonowania opisywanej instytucji, zakres i cele jej działania, a także metody pracy z interesantami.

Na płaszczyźnie postępowania przygotowawczego CSN zajmowałoby się następującymi działaniami:

1. Diagnozowanie sprawców

Osoba, która weszła w konflikt z prawem, może zgłosić się do CSN i poddać się dobrowolnie diagnozie. Diagnoza powinna obejmować zbadanie obecności czynników ryzyka recydywy, aby trafnie dobrać środki resocjalizacyjne, które mogłyby zostać zaproponowane sprawcy, a następnie prokuratorowi lub sądowi, których podjęcie mogłoby być warunkiem umorzenia, warunkiem odstąpienia od ukarania lub środkiem karnym. Diagnoza powinna opierać się na wystandaryzowanym narzędziu i kryteriach kwalifikacji, które są znane prokuratorom i sędziom.

Proponowane środki resocjalizacyjne powinny pochodzić z katalogu możliwości dostępnych w samym CSN lub w innych instytucjach na danym terenie, np. oferowanych przez inne NGO lub podmioty publiczne, a zbieranych przez CSN. Proponowane powinny być tylko i wyłącznie środki dostępne konkretnemu sprawcy bezpłatnie i w krótkim czasie.

2. Udzielanie informacji stronom

W biurze CSN interesanci mogliby otrzymać prostą informację prawną, jak i informację na temat dostępnych środków sprawiedliwości naprawczej i konsensualnego sposobu zakończenia sprawy, np. w drodze mediacji.

3. Prowadzenie mediacji

CSN może przy pomocy współpracujących mediatorów inicjować mediacje karne. Inicjatywa może pochodzić zarówno od poinformowanej strony, jak i bezpośrednio od organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze. Co istotne, mediacje mają prowadzić mediatorzy (zgodnie z obowiązującymi ustaleniami), natomiast zadaniem CSN powinny być wyłącznie aranżacja i wsparcie procesu mediacyjnego.

Dzięki prowadzonej przez CSN bazie potrzeb społeczności lokalnej, pokrzywdzony może skorzystać z możliwości wyboru zadośćuczynienia w formie nieodpłatnej pracy na rzecz wskazanego przez pokrzywdzonego podmiotu z bazy (np. organizacji dobroczynnej, domu pomocy społecznej czy hospicjum).

Działanie CSN na etapie postępowania sądowego

Pierwsze trzy zadania są identyczne jak w postępowaniu przygotowawczym, dlatego nie będziemy do nich wracać. Są to:

1. Diagnozowanie sprawców.
2. Udzielanie informacji stronom.
3. Prowadzenie mediacji.

Jedyna różnica polega na tym, że w tym wypadku informacja do oskarżonego powinna dodatkowo być przekazywana ze strony sądu. To znaczy w optymalnej sytuacji osoba wezwana do sądu powinna wraz z wezwaniem otrzymać broszurkę informacyjną. Dodatkowo miejscem udzielania informacji poza siedzibą CSN powinien być także sąd, aby móc dotrzeć do osób, które są wzywane do sądu (w różnym charakterze) i są w związku z tym zdezorientowane, pełne obaw i niepewności. Lokalny CSN powinien zatem uruchomić we współpracy z sądem punkt informacyjny obsługiwany przez pracowników i wolontariuszy organizacji społecznej. Wzorem tego typu usługi może być instytucja asystenta świadka funkcjonująca od lat w Norwegii. W Polsce udostępnienie pomieszczeń na terenie sądu organizacji społecznej udzielającej porad ma już miejsce na przykład w sądach rejonowych w Gdyni i Sopocie, gdzie takie punkty prowadzi Stowarzyszenie Ovum.

Informacja udzielana w takim punkcie mogłaby obejmować informacje techniczne (na temat zasad działania sądu, lokalizacji sali rozpraw, zasad zachowania się na posiedzeniu, tego jak przebiega przesłuchanie), prostą informację prawną, jak i informację nt. dostępnych środków sprawiedliwości naprawczej i konsensualnego sposobu zakończenia sprawy.

Natomiast specyficzne dla postępowania sądowego byłoby inne działanie:

4. Udział w postępowaniu jako przedstawiciel społeczny

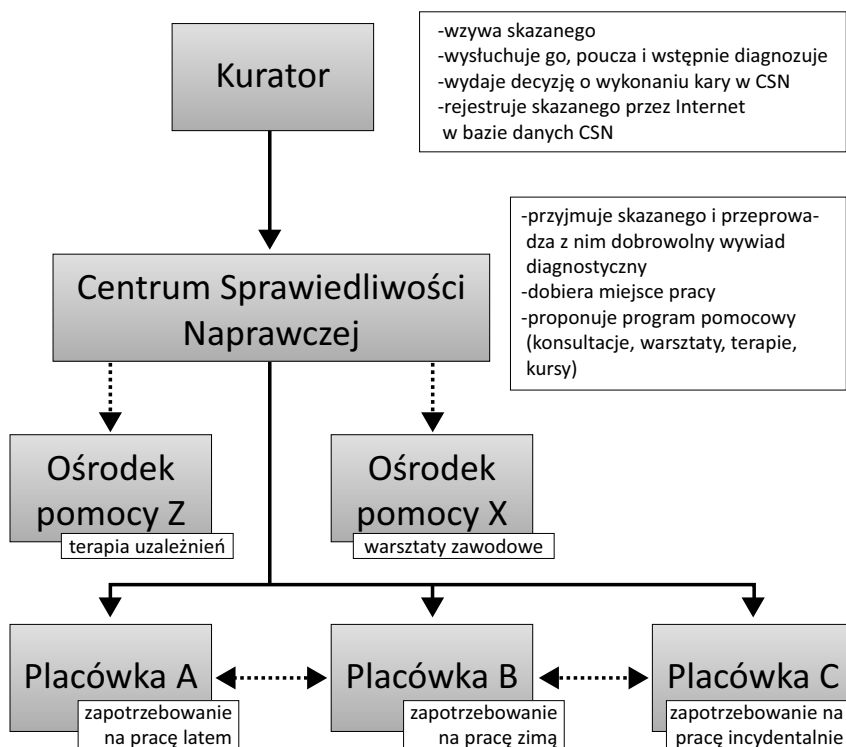
Zadaniem CSN byłoby reprezentowanie przed sądem interesu społeczności lokalnej. Istotne byłoby przedstawienie diagnozy sprawy wraz z propozycją planu naprawczego obejmującego możliwe warunki umorzenia, odstąpienia od wymierzenia kary lub zawieszenia wykonania kary albo środki karne, które miałyby służyć resocjalizacji sprawcy.

Do zadań CSN mogłoby też należeć proponowanie w uzasadnionych przypadkach możliwości objęcia sprawcy dozorem przez konkretną, wyspecjalizowaną organizację społeczną – CSN lub inną, która zgodziła się objąć daną osobę dozorem.

Działanie CSN na etapie postępowania wykonawczego

Zadania CSN w zakresie postępowania wykonawczego będą związane przede wszystkim z współpracą ze służbą kuratorską. Wymaga to spełnienia szeregu wymogów wstępnych, współpraca musi być bowiem stała i systematyczna, aby wszystko funkcjonowało sprawnie. W związku z tym współpraca musi być sformalizowana umową pomiędzy kuratorem okręgowym a CSN, a funkcjonowanie CSN musi być

zabezpieczone finansowo na dłuższy czas. Osobne porozumienie powinno zostać zawarte pomiędzy CSN a władzami miasta. W wyniku porozumienia władze miejskie powinny wpisać CSN na listę miejsc, w którym mogą być odbywane kary ograniczenia wolności (dalej jako k.o.w.) oraz praca społecznie użyteczna (dalej jako p.s.u.). Trzeba jednak pamiętać, że współpraca ze służbą kuratorską oznacza konieczność gromadzenia i przetwarzania danych osobowych, w tym danych wrażliwych, dotyczących skazania i uzależnień. CSN potrzebuje zatem administratora danych osobowych, zgłoszenia bazy danych do GODO i postępowania w tym zakresie zgodnie z odpowiednimi regulacjami prawnymi. Dostęp do danych powinny mieć jedynie osoby upoważnione.

Podjmując współpracę ze służbą kuratorską, trzeba pamiętać o tym, że kwestiami ważnymi z perspektywy długoterminowej współpracy są odpowiedzialność i kontrola. Odpowiedzialność oznacza w tym przypadku konieczność przyjęcia i rzetelnej obsługi wszystkich osób kierowanych do CSN przez służbę kuratorską. Kontrolę należy rozumieć dwójako. Po pierwsze, obowiązek kontroli wykonywania k.o.w./p.s.u. spoczywa na kuratorze i to się nie zmienia. Kurator ma prawo i obowiązek dokonywania kontroli realizacji kary zarówno na poziomie CSN, jak i ostatecznego miejsca odbywania kary. Po drugie, na CSN spoczywa – zgodnie z umową – obowiązek po-

mocy służbie kuratorskiej w zakresie kontroli wykonywania k.o.w./p.s.u. Wszelkie problemy w tym zakresie powinny być od razu przekazywane służbie kuratorskiej.

Stała współpraca z kuratorami oznacza również informowanie służby kuratorskiej o wszelkich zmianach w funkcjonowaniu CSN, np. o nowych pozyskanych do współpracy placówkach odbywania kar.

Sprawą wymagającą dogłębnego rozważenia jest również obsada kadrowa CSN. Obsługa przy postępowaniu wykonawczym wymaga dobrych kompetencji interakcyjnych. Osoby otrzymujące k.o.w. oraz kierowane na p.s.u. będą bardzo zróżnicowane. Zasadniczo nie będą to osoby, które wyrażą chęć otrzymania pomocy ze strony CSN (co przede wszystkim będzie miało miejsce przy ewentualnych działaniach na poziomie postępowania przygotowawczego i sądowego). Będą to natomiast osoby skierowane przez służbę kuratorską do odbywania kary. Obsługa CSN oznacza więc w praktyce regularny kontakt z osobami, które mogą mieć np. niskie kompetencje interakcyjne, problem z alkoholem, wysoki poziom agresji. Osoby te mogą nie chcieć skorzystać z dodatkowej oferty CSN, mogą też stwarzać rozmaite problemy.

Jak zatem wygląda możliwy zakres prac CSN w postępowaniu wykonawczym? W największym skrócie istotę działania CSN prezentuje powyższy wykres, spróbujemy to jednak usystematyzować. Warto podkreślić, że proponowane w tym aspekcie rozwiązanie przypomina w dużym stopniu model współpracy przyjęty we Wrocławiu, opisany już w niniejszym tomie. Działalność CSN powinna obejmować niżej wymienione zadania:

1. Przyjmowanie skazanych/ukaranych na wykonanie k.o.w. i p.s.u.

Algorytm działania powinien wyglądać następująco. Na podstawie decyzji kuratora, w której skierował skazanego/ukaranego do odbycia k.o.w. lub p.s.u. w CSN, pracownik CSN przyjmuje osobę. Jeśli nie został przeprowadzony wcześniej, przeprowadzany jest wywiad diagnostyczny. Wywiad będzie koncentrował się na następujących aspektach życia skazanego, mających wpływ na jego zdolność do wykonania kary:

- wykształcenie, zawód, zatrudnienie i dochód;
- warunki mieszkaniowe i sytuacja rodzinna;
- więzi społeczne, styl życia i uzależnienia;
- przeszłość kryminalna i stosunek do wymiaru sprawiedliwości;
- możliwości i ograniczenia w zakresie wykonywania kary.

Pracownik CSN w trakcie wywiadu będzie rejestrował inne spostrzeżenia na temat respondenta, dotyczące jego zdolności do wykonania kary i powrotności do przestępstwa. Na podstawie wywiadu zostanie dobrane najbardziej odpowiednie dla

respondenta miejsce pracy. W późniejszym terminie uzyskane dane mogą zostać wykorzystane do celów badawczych, np. celem zaobserwowania korelacji między określonymi cechami respondentów a ich zdolnością do wykonania kary.

Kluczowe znaczenie dla efektywności wykonywania k.o.w. i p.s.u. będzie miała kwestia zapewnienia szybkiego przepływu informacji pomiędzy kuratorami, CSN i placówkami, w których będzie wykonywana praca. W obecnym modelu kuratorzy często wyznaczają czas stawienia się w placówce odległy o ok. 2 tygodnie od dnia stawienia się skazanego u kuratora. Jest to czas potrzebny, by korespondencja mogła dotrzeć od kuratora do placówki. Jednocześnie w tym czasie skazany z rozmaitych przyczyn traci motywację do wykonania kary. W proponowanym modelu skazany ma stawić się w CSN w terminie nie dłuższym niż 3-5 dni od dnia stawienia się u kuratora.

2. Kierowanie do placówek i nadzór nad wykonaniem prac

Na podstawie diagnozy następuje dobór najbardziej optymalnego z dostępnych miejsca pracy (placówki spełniającej wymogi z rozporządzenia MS, która wyraziła zgodę na przyjmowanie skazanych i podpisała stosowne porozumienie dotyczące zasad z CSN).

Dalej następuje przeszkolenie w zakresie BHP, zasad odbywania kary i współpracy z CSN oraz placówką i odebranie stosownych oświadczeń (zgoda na podjęcie pracy, szkolenie BHP, zdolność do pracy, zgoda na przetwarzanie danych osobowych i danych wrażliwych).

Kolejna sprawa to ustalenie z placówką i skazanym dnia i godziny pierwszego zgłoszenia się skazanego do placówki. Podobnie jak przy kierowaniu skazanego przez kuratora do CSN również tutaj wskazane jest, by termin pierwszego zgłoszenia się do placówki był jak najkrótszy. Kierując skazanego do placówki, pracownik CSN będzie kontaktował się z osobą odpowiedzialną za pracę skazanych w placówce, ustalając konkretny termin stawiennictwa (data i godzina).

W tym momencie pojawia się konieczność sprawdzenia, czy skazany pojawił się o umówionym czasie w placówce. W razie niepojawienia się nawiązywany jest kontakt ze skazanym i prowadzi się starania do doprowadzenia do tego, aby rozpoczął wykonywanie pracy.

Standardowym działaniem jest zbieranie co najmniej raz na miesiąc list obecności z placówek, a także kontrola wykonywania kary zgodnie z harmonogramem.

Na podstawie zebranych list obecności CSN sporządza comiesięczne raporty z wykonania kary dla każdej osoby wykonującej aktualnie karę. Raport będzie zawierał sygnaturę akt kuratorskich, dane skazanego/ukaranego, łączną liczbę przepraco-

wanych godzin, tabelę zawierającą daty i godziny wykonywania pracy w poszczególnych dniach, a także opisową ocenę pracy i postawy skazanego/ukaranego.

Osobnym problemem byłoby raportowanie *ad hoc*. Rozpatrując wnioski o zmianę k.o.w./p.s.u. na karę zastępczą, sąd oczekuje od kuratora obecnego na posiedzeniu przedstawienia stanu wykonania kary na dzień posiedzenia. Oznacza to, że kuratorzy będą regularnie zwracać się do CSN z prośbą o aktualne informacje na temat wykonania kary, co będzie wymagało od CSN natychmiastowego skontaktowania się z placówką celem uzyskania danych.

Do zadań CSN w tym zakresie należałoby też utrzymywanie kontaktu z placówkami w celu aktualizacji informacji na temat zapotrzebowania placówek na różne rodzaje prac. W razie niemożności/nieracjonalności wykonania kary w danym podmiocie (sezonowość zapotrzebowania) rolą CSN byłoby przenoszenie skazanych do potrzebujących placówek.

3. Rozwijanie wspólnych standardów wykonywania kary w placówkach

CSN stawia sobie za cel ujednolicenie standardów wykonywania k.o.w i p.s.u. we wszystkich placówkach, tak by kara osiągała swe cele wychowawcze i była skutecznie wykonywana. W tym celu CSN będzie szkolić pracowników placówek bezpośrednio odpowiedzialnych za pracę ze skazanymi, motywować ich, informując o celach i wychowawczym charakterze kary, komunikować się w ramach bieżącej pracy (kierowanie skazanych/ukaranych, odbieranie list obecności) i kontrolować wykonywanie pracy.

Wspólne standardy będą dotyczyły:

- sposobu traktowania osób niestawiających się do pracy, stawiających się w stanie nietrzeźwości bądź stwarzających inne problemy natury wychowawczej,
- ustalania ze skazanymi/ukaranymi harmonogramu wykonywania prac, który pozwoli im wykonać odpowiednią liczbę godzin pracy w danym miesiącu (brak harmonogramu powoduje, że skazany/ukarany odkłada pracę na koniec miesiąca, co jest źródłem problemów dla placówki, takich jak nadmiar wykonujących pracę i trudność ze znalezieniem dla nich zajęcia pod koniec miesiąca, brak osób do pracy w pozostałych okresach),
- komunikacji pomiędzy placówką a CSN.

4. Prowadzenie ewidencji placówek i pozyskiwanie nowych placówek do projektu

CSN prowadzi listę placówek, do których kieruje skazanymi celem wykonania pracy. Rejestrowane są dane adresowe, dane osoby bezpośrednio odpowiedzialnej za pracę skazanych (w tym – jeśli jest to możliwe – telefon komórkowy i adres poczty elektronicznej), informacje o rodzaju wykonywanej pracy w placówce, ogólne zapotrzebowanie – maksymalna liczba osób, które mogą odbywać jednocześnie karę w placówce.

Ważne z perspektywy CSN byłoby dbanie o odpowiednią różnorodność placówek pod względem:

- dostępności pracy dla osób z niepełnosprawnością,
- możliwości pracy w różnych terminach: dni powszednie w godzinach pracy, ale także popołudnia, weekendy (możliwość wykonania kary przez osoby pracujące lub uczące się),
- rozmieszczenia geograficznego, które umożliwiłyby pracę skazanym mieszkającym w różnych dzielnicach.

CSN powinno również umożliwić placówkom przekazywanie informacji na temat zwiększonego/zmniejszonego zapotrzebowania na pracę (interwencje, remonty, prace sezonowe). W miarę pojawiania się takich potrzeb skazani/ukarani, którzy wykazują się motywacją do odbycia kary, będą kierowani do takich interwencji. Ważne jest też poszukiwanie nowych placówek, które mogłyby przyjmować skazanych do pracy (spełniających warunki), kontaktowanie się z nimi i starania o podjęcie współpracy. Nie można też nie wspomnieć o zadaniu edukacyjnym, jakim jest szkolenie pracowników placówek, w szczególności w obszarze wdrażania standardów opisanych w punkcie 3, ustalanie zasad współpracy i podpisywanie porozumień.

5. Wykonywanie dozoru w przypadkach warunkowego umorzenia postępowania i warunkowego zawieszenia wykonania kary

W przypadkach, gdy sąd zdecydował się oddać skazanego pod dozór CSN, kontrola realizacji planu naprawczego i innych warunków probacji.

6. Oddziaływanie wychowawcze

We wszystkich przypadkach podejmowanie prób terapeutycznej rozmowy ze skazanymi, proponowanie różnych wychowawczych form aktywności, mobilizowanie i dyscyplinowanie skazanych do wykonywania kar i planów naprawczych.

7. Udzielanie właściwej pomocy i kierowanie do placówek pomocowych i terapeutycznych

Oferowanie dostępnych w CSN form pomocy, np. doradztwa zawodowego, warsztatów umiejętności społecznych, treningów zastępowania agresji, informacji prawnej, czy konsultacji psychologicznych. Oferowanie informacji i pomoc w skorzystaniu z zewnętrznej pomocy udzielanej przez zewnętrzne podmioty publiczne i społeczne, np. ośrodki terapeutyczne, pomocy rodzinie, organizacje dobroczynne, poradnie.

Podsumowanie

Proponowany tu model funkcjonowania CSN jest dość rozbudowany i zakłada istnienie organizacji, która działa na wielu frontach jednocześnie. Jest to zatem obraz CSN już w postaci uformowanej. W początkowym okresie działanie organizacji będzie z pewnością bardziej ograniczone, co może być związane ze specyfiką organizacji inicjującej tego rodzaju działania. Niemniej należy dążyć do sytuacji, w której lokalne CSN prowadzi działania na etapie przygotowawczym, sądowym oraz wykonawczym, a także angażuje się w działalność edukacyjną w społeczności lokalnej.

W swojej docelowej postaci tak funkcjonujące CSN może przynieść rozliczne korzyści dla społeczności lokalnej. Potencjalne pozytywne efekty funkcjonowania CSN to:

- usprawnienie przepływu informacji i elastyczna alokacja skazanych w celu maksymalizacji społecznej użyteczności prac,
- zwiększenie wykonywalności k.o.w. (mierzone odsetkiem spraw zakończonych wykonaniem pracy),
- zwiększenie oddziaływania resocjalizacyjnego,
- odciążenie kuratorów w przededniu zwiększenia ilości k.o.w. i p.s.u.,
- informacja zwrotna o wpływie wyroków na sprawców i społeczność lokalną dla sędziów, prokuratorów, urzędu miasta i społeczności lokalnej,
- poprawa wizerunku i zaufania społecznego do wymiaru sprawiedliwości.

DZIAŁANIA CENTRUM SPRAWIEDLIWOŚCI NAPRAWCZEJ NA ETAPIE POSTĘPOWANIA PRZYGOTOWAWCZEGO

CEZARY KULESA, DARIUSZ KUŻELEWSKI

Rozważania nad rolą, jakie może odegrać Centrum Sprawiedliwości Naprawczej (CSN) na wstępnym etapie procesu, są odnoszone w niniejszym opracowaniu do kpk. w kształcie nadanym mu przez wchodzącą w życie z dniem 1 lipca 2015 r. reformę kpk. i kk. dokonaną ustawami z dnia 27 września 2013 r. (Dz.U. poz. 1247) oraz z 20 lutego 2015 r. (Dz.U. poz. 396).

Przed przejściem do analizy procedur działania CSN w postępowaniu przygotowawczym wypada dokonać skrótowej analizy wstępnego etapu procesu i statusu prawnego podejrzanego.

Znowelizowany kpk. ogranicza zadania postępowania przygotowawczego określone w art. 297 § 1 pkt 5 kpk. do zebrania, zabezpieczenia i utrwalenia dowodów w zakresie niezbędnym do stwierdzenia zasadności wniesienia aktu oskarżenia albo innego zakończenia postępowania, jak również do przedstawienia wniosku o dopuszczenie tych dowodów i przeprowadzenie ich przed sądem. Ponadto nie jest już funkcją tego postępowania funkcja profilaktyczna, czyli dążenie do wyjaśnienia okoliczności, które sprzyjały popełnieniu przestępstwa. Dotychczasowa funkcja profilaktyczna w odniesieniu do osoby podejrzanego, jak się wydaje, może być w pewnym zakresie zastąpiona przez działalność diagnostyczną CSN.

W znowelizowanym kpk. utrzymano dwie formy postępowania przygotowawczego:

- 1) sformalizowane śledztwo, prowadzone zasadniczo przez prokuratora (z możliwością powierzenia go w całości lub w zakresie określonych czynności Policji – art. 311 § 1 i 2)

- 2) uproszczone w stosunku do śledztwa dochodzenie, którego prowadzenie pozostawiono w kompetencji Policji i innych nieprokuratorskich organów ścigania (art. 325a § 1 kpk.).

Należy jednak pamiętać, że „panem” postępowania przygotowawczego jest prokurator, gdyż sprawuje on nadzór nad tym postępowaniem w zakresie, w jakim sam go nie prowadzi (art. 326 § 1 kpk.).

Powyższy podział kompetencji pomiędzy prokuraturę i inne organy ścigania jest istotny z punktu widzenia CSN, gdyż określa krąg partnerów, z którymi będą kontaktować się przedstawiciele Centrum. Poza tym należy zwrócić uwagę na fakt, że samo postępowanie jest co do zasady tajne, zaś publiczne rozpowszechnianie bez zezwolenia wiadomości z postępowania przygotowawczego, zanim zostały ujawnione w postępowaniu sądowym, stanowi przestępstwo z art. 241 § 1 kk.

Wypada zauważyć, że działania CSN będą dotyczyły podejrzanych, a więc osób, którym w toku postępowania przedstawiono już zarzuty popełnienia przestępstwa. Warunkiem przedstawienia zarzutów określonej osobie zarówno w śledztwie, jak i w dochodzeniu jest wcześniejsze istnienie lub zebranie dowodów uzasadniających dostatecznie podejrzenie, że osoba taka popełniła zarzucany jej czyn (art. 313 § 1 kpk.). W związku z powyższym należy wskazać na definicje podejrzanego i oskarżonego (tego ostatniego w znaczeniu ścisłym i ogólnym) określone w art. 71 kpk. Zgodnie z § 1 tego przepisu, za podejrzanego uważa się osobę, co do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów (w śledztwie), albo której bez wydania takiego postanowienia postawiono zarzut w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego (w dochodzeniu). Natomiast za oskarżonego w znaczeniu ścisłym uważa się osobę, przeciwko której wniesiono oskarżenie do sądu, a także osobę, co do której prokurator złożył wniosek o warunkowe umorzenie postępowania. (art. 71 § 2 kpk.).

Z kolei art. 71 § 3 kpk. stanowi, że jeżeli kodeks ten używa w znaczeniu ogólnym określenia „oskarżony”, odpowiednie przepisy mają zastosowanie także do podejrzanego. Oznacza to, że takie zasady procesowe odnoszące się do oskarżonego w znaczeniu ogólnym, jak zasada domniemania niewinności (art. 5 kpk.) czy prawa do obrony (art. 6 kpk.), dotyczą także podejrzanego.

Prawidłowe określenie zasad kontaktów CSN z podejrzanymi wymaga więc uczynienia oczywistego dla prawników stwierdzenia, że mimo uzasadnionego podejrzenia, że określona osoba dopuściła się zarzuconego jej czynu, nadal w świetle prawa jest uważana za osobę niewinną, co rodzi także określone skutki w sferze jej praw i obowiązków procesowych. Konstytucyjna zasada domniemania niewinności (art. 42 ust. 3 Konstytucji RP) jest regulowana dla potrzeb procesu karnego w art. 5 § 1 kpk. stanowiącym, że oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki wina jego nie

zostanie udowodniona i stwierdzona prawomocnym wyrokiem. Zasada ta nakłada nie tylko określone obowiązki na organy procesowe, ale rodzi także skutki w sferze praw i obowiązków procesowych oskarżonego, zaś jej działanie wykracza również poza sferę procesu karnego, nakazując jej przestrzeganie np. w relacjach mediów ze spraw karnych, m.in. przez generalny zakaz ujawniania przed prawomocnym skazaniem tożsamości oskarżonego.

Wśród przepisów kpk. wypada wskazać na regułę *in dubio pro reo* nakazującą rozstrzygać nieusunięte w procesie wątpliwości na korzyść oskarżonego (art. 5 § 2 kpk.), brak obowiązku dowodzenia przez niego swej niewinności, niemożność wymagania od niego dostarczania dowodów na swoją niekorzyść (art. 74 § 2 kpk.), ścisłe określenie obowiązków w zakresie poddania się oględzinom, badaniom i pobraniu wydzielin organizmu (art. 74 § 2 – 4 kpk.) czy wreszcie przyznanie mu prawa do omowy składania wyjaśnień (art. 175 § 1 kpk.). W związku z powyższym wszelkie procedury związane z udziałem oskarżonego w praktykach z zakresu sprawiedliwości naprawczej powinny być dobrowolne i zapewniać mu anonimowość.

Poniżej została zaproponowana pewna sekwencja działań CSN na etapie postępowania przygotowawczego. Oczywiście nie zawsze zastosowanie wszystkich tych procedur będzie możliwe bądź uzasadnione (np. informowanie o uprawnieniach procesowych podejrzanych korzystających z pomocy obrońcy).

Krok 1: Umowa o współpracy

Przechodząc do analizy procedur CSN możliwych do przeprowadzenia na etapie postępowania przygotowawczego, należy zauważyć, że polskie prawo zasadniczo nie przewiduje udziału czynnika społecznego na tym etapie procesu, poza możliwością udzielania poręczenia społecznego. Dlatego też Centrum powinno zawrzeć z odpowiednim lokalnym organem Policji (komendantem miejskim, powiatowym bądź wojewódzkim) oraz prokuratorem okręgowym odpowiednią umowę o współpracy. Ze względu na brak wyraźnej podstawy prawnej do zawierania takich umów siłą rzeczy będą one miały charakter tzw. umów intencyjnych i trudno spodziewać się, aby Policja czy prokuratura przyjęły w nich na siebie konkretne zobowiązania wobec CSN.

Krok 2: Przekazanie zainteresowanym osobom informacji o usługach CSN

Wydaje się, że najłatwiejsze będzie nawiązanie współpracy w dziedzinie informowania przez organy ścigania podejrzanych bądź pokrzywdzonych (ofiar przestępstw) o działalności i zakresie usług Centrum. Do takiego wniosku uprawnia chociażby powszechna praktyka informowania przez Policję w trakcie przesłuchania pokrzywdzonych o organizacjach i instytucjach świadczących usługi na rzecz ofiar przestępstw. Jak wskazano wcześniej, kontakt CSN z określoną osobą będzie możliwy dopiero po przedstawieniu zarzutów i przesłuchaniu jej przez organ procesowy w charakterze

podejrzanego. Ze względu na zasadę dobrowolności ewentualnej współpracy podejrzanego z CSN, to właśnie jemu należałoby pozostawić inicjatywę kontaktu z Centrum. Wydaje się, że w obowiązującym stanie prawnym nie ma przeszkód, aby organ przesłuchujący podejrzanego przekazał mu pisemną informację o istnieniu CSN, celach i zasadach jego działania.

Należy zauważyć, że kpk. szczegółowo reguluje w art. 300 § 1 oraz wydanym na podstawie art. 300 § 3 kpk. rozporządzeniu wykonawczym Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 maja 2014 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach podejrzanego w postępowaniu karnym (Dz.U. poz. 761) treść pisemnego pouczenia podejrzanego o jego prawach i obowiązkach wręczanego mu przed pierwszym przesłuchaniem. Pouczenie to obejmuje m.in. informację o uprawnieniach podejrzanego do skorzystania z mediacji (art. 23a kpk.), o treści przepisów kodeksu karnego stanowiących o tzw. umorzeniu restytucyjnym (art. 59a kk.) czy możliwościach skorzystania z instytucji skazania bez rozprawy (art. 335 kpk.) i dobrowolnego poddania się karze (art. 338a i 387 kpk.) i wynikających stąd dla niego korzyściach w postaci nadzwyczajnego złagodzenia kary przewidzianych w art. 60a kk. Również pokrzywdzony przed pierwszym przesłuchaniem jest zgodnie z art. 300 § 2 kpk. pisemnie informowany m.in. o uprawnieniach do udziału w mediacji (art. 23a kpk.), o możliwości złożenia wniosku o umorzenie restytucyjne w sytuacji określonej w art. 59a kk. i o możliwościach naprawienia szkody przez oskarżonego oraz otrzymuje m.in. informację o organizacjach wsparcia pokrzywdzonych. Szczegółowy zakres informacji przekazywanej pokrzywdzonemu określa aktualnie rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 maja 2014 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym (Dz.U. poz. 739).

Wydaje się, że w obowiązującym stanie prawnym nie ma przeszkód, aby organ przesłuchujący podejrzanego przekazał mu pisemną informację o istnieniu CSN, celach i zasadach jego działania. Za dopuszczalne i celowe należałoby uznać przekazywanie na podobnych zasadach pisemnej informacji o CSN także pokrzywdzonym w związku z czynnością przesłuchiwania ich w charakterze świadków. Wynika to nie tylko z zasady dobrowolności ewentualnego kontaktu pokrzywdzonego z CSN, także z faktu, że zgodnie z przepisami ochrony świadka w zawartym w kpk. znowelizowanym ustawą z dnia 24 listopada 2014 r. o ochronie praw pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2015 r. poz. 21) nie jest możliwe nawiązanie bezpośredniego kontaktu ze świadkiem nie tylko przez oskarżonego, ale i inne podmioty. Zgodnie bowiem z art. 191 § 1b kpk., pytania kierowane w trakcie przesłuchania do (każdego) świadka nie mogą zmierzać do ustalenia jego miejsca zamieszkania ani miejsca pracy. Danych takich nie zawiera protokół przesłuchania świadka, gdyż znajdują się one w załączniku do protokołu (art. 148 § 2a kpk.) pozostającym jedynie do dyspozycji organów procesowych. Tak więc ewentualny kontakt CSN z pokrzywdzonymi w postępowania-

niu przygotowawczym, jeśli nie nastąpi z inicjatywy samego pokrzywdzonego, będzie możliwy tylko za pośrednictwem bądź za zgodą prokuratora.

Należałoby postulować, aby organ procesowy przekazywał pisemne informacje o CSN w formie oddzielnych ulotek (innej treści dla podejrzanego, a innej dla pokrzywdzonego) opracowanych przez pracowników Centrum w zwięzłej i atrakcyjnej graficznie formie. Argumentów za dopuszczalnością wręczania takich ulotek podejrzanemu dostarcza chociażby obserwacja powszechnej praktyki przekazywania (udostępniania) przez Policję pokrzywdzonym ulotek informujących o działających organizacjach pomocy dla ofiar przestępstw i świadczonych przez nie usługach.

Krok 3: Informowanie podejrzanego i pokrzywdzonego przez CSN o ich uprawnieniach

Oczywiście obowiązujące prawo nie stanowi przeszkody, aby CSN udzielało w postępowaniu przygotowawczym jego stronom (a więc podejrzanemu i pokrzywdzonemu) prostych informacji prawnych, jak i informacji praktycznych związanych z procedurami obowiązującymi zarówno na wstępnym etapie procesu, jak i w postępowaniu sądowym, a także o dostępnych środkach sprawiedliwości naprawczej i konsensualnych sposobach zakończenia postępowania karnego. Doświadczenia dotychczasowej praktyki procesowej wskazują, że podejrzeni nie mają czasu na zapoznanie się ani przed, ani tym bardziej w trakcie przesłuchania z pisemną informacją, a także dość często nawet później nie są w stanie jej zrozumieć. Także w przypadku pokrzywdzonych przekazywana im pisemna informacja o ich prawach bywa niezrozumiała, zaś organy procesowe często nie udzielały im ustnych informacji wcale bądź w sposób niewystarczający, co stanowiło jedną z głównych przyczyn braku ich aktywności w postępowaniu przygotowawczym.

Przyszłość pokaże, na ile sytuację tę zmieni implementacja do polskiego porządku prawnego dyrektywy 2012/29/EU z 25 października 2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw, a w szczególności wprowadzenie do kpk. z dniem 1 lipca 2015 r. wspomnianego wyżej rozszerzonego obowiązku informowania stron postępowania przygotowawczego o ich obowiązkach i uprawnieniach (art. 300 kpk.), a także przyznanie im, bez względu na kryterium tzw. „prawa ubogich”, odpowiednio prawa do korzystania w postępowaniu sądowym przez oskarżonego z pomocy obrońcy z urzędu (art. 80a kpk.), a przez pokrzywdzonego – pełnomocnika z urzędu (art. 87a kpk.). Informacja taka z reguły będzie udzielana przez dysponujących odpowiednią wiedzą pracowników w siedzibie CSN, lecz w przypadku odpowiedniej współpracy z lokalnymi sądami czy prokuraturą także w budynku sądu czy prokuratury.

Krok 4: Diagnoza podejrzanego i ewentualne wnioskowanie o dostęp do akt sprawy

Odnosnie do działania CSN polegającego na diagnozowaniu podejrzanych w postępowaniu przygotowawczym przez przeprowadzanie z nimi wywiadów należy zauważyć, że obowiązujący kpk. nie przewiduje takiej formy zbierania informacji przez organizacje społeczne. Można tu jedynie wskazać na instytucję wywiadu środowiskowego określoną w art. 214 kpk. Regulacja ta przewiduje w § 1 fakultatywną formę jego przeprowadzenia: w razie potrzeby, a w szczególności gdy niezbędne jest ustalenie danych co do właściwości i warunków osobistych oraz dotychczasowego sposobu życia oskarżonego, sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, zarządza w stosunku do oskarżonego przeprowadzenie wywiadu środowiskowego przez kuratora sądowego lub inny podmiot uprawniony na podstawie odrębnych przepisów, a w szczególnie uzasadnionych wypadkach przez Policję.

Przeprowadzenie takiego wywiadu jest natomiast obowiązkowe w przypadkach wskazanych w art. 214 § 2 kpk., tj.:

- 1) w sprawach o zbrodnie,
- 2) w stosunku do oskarżonego, który w chwili czynu nie ukończył 21. roku życia, jeżeli zarzucono mu popełnienie umyślnego występkę przeciwko życiu.

Z kolei art. 214 § 4 kpk. przewiduje, że wynik wywiadu środowiskowego powinien w szczególności zawierać:

- 1) imię i nazwisko osoby przeprowadzającej wywiad,
- 2) imię i nazwisko oskarżonego,
- 3) zwięzły opis dotychczasowego życia oskarżonego oraz dokładne informacje o środowisku oskarżonego, w tym rodzinnym, szkolnym lub zawodowym, a nadto informacje o jego stanie majątkowym i źródłach dochodów,
- 4) informacje dotyczące stanu zdrowia oskarżonego, a także o nadużywaniu przez niego alkoholu, środków odurzających, środków zastępczych lub substancji psychotropowych,
- 5) własne spostrzeżenia i konkluzje osoby przeprowadzającej wywiad, zwłaszcza dotyczące właściwości i warunków osobistych oraz dotychczasowego sposobu życia oskarżonego.

Regulacja art. 214 § 5 kpk. stanowi wprawdzie, że dane o osobach, które dostarczyły informacji w ramach wywiadu środowiskowego, osoba przeprowadzająca wywiad ujawnia jedynie na żądanie sądu, a w postępowaniu przygotowawczym – prokuratora, jednakże zgodnie z § 6 osoby, które dostarczyły informacji w ramach wywiadu środowiskowego, mogą być w razie potrzeby przesłuchane w charakterze świadków. Szczegółowy sposób przeprowadzania takiego wywiadu oraz kwestiona-

riusz określa wydane na podstawie delegacji ustawowej z art. 214 § 9 kpk. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 czerwca 2003 r. w sprawie regulaminu czynności w zakresie przeprowadzania wywiadu środowiskowego oraz wzoru kwestionariusza tego wywiadu (Dz.U. Nr 108, poz. 1018).

Ponieważ wywiad środowiskowy może być przeprowadzany jedynie przez kuratora lub inny podmiot uprawniony na podstawie odrębnych przepisów, a w szczególności uzasadnionych wypadkach przez Policję, więc brak możliwości realizacji takiego wywiadu przez CSN. Przy niezmienionej treści art. 214 § 9 kpk. nie będzie także możliwe, aby w drodze wydanego na podstawie tej regulacji rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości rozszerzyć krąg podmiotów uprawnionych do przeprowadzenia wywiadu środowiska np. na organizacje społeczne. Rzecz jednak w tym, że z istoty instytucji wywiadu środowiskowego oraz sposobu jego przeprowadzenia wynika, że jest on realizowany nie tylko niezależnie od woli, ale nawet wiedzy podejrzanego. Informacji o oskarżonym nie dostarcza on sam, lecz inne osoby z jego otoczenia, które co do zasady mają pozostać anonimowe. Jednakże w przypadku sporządzenia takiego wywiadu środowiskowego w postępowaniu przygotowawczym przez kuratora (lub inny podmiot) na zlecenie prokuratora zasadnym mogłoby być zwrócenie się przez CSN na podstawie art. 156 § 5 kpk. do prokuratora o udostępnienie wyniku wywiadu (bądź innych informacji z akt sprawy) w oparciu o kryterium „wyjątkowego wypadku”, jakim może być potrzeba dokonania kompletnej diagnozy podejrzanego. Tak więc wynik wywiadu środowiskowego mógłby służyć uzupełnieniu bądź niekiedy weryfikacji informacji dostarczanych przez samego podejrzanego w trakcie wywiadu z przedstawicielem CSN. Jest to jednak rozwiązanie opcjonalne, gdyż z jednej strony jego realizacja byłaby uzależniona od zgody prokuratora, z drugiej zaś należałoby najpierw rozważyć konieczność poinformowania podejrzanego o zamiarze skorzystania z takiej możliwości. Ponadto dość często wynik wywiadu środowiskowego jest uzyskiwany dopiero przed zamknięciem postępowania przygotowawczego.

Przy dokonywaniu przez przedstawicieli Centrum wywiadów z podejrzanymi istotne jest określenie zakresu informacji możliwych do uzyskania zgodnie z obowiązującym prawem i sposobu ich wykorzystania (przetwarzania). W szczególności należy pamiętać o regulacji art. 27 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (tekst jedn. Dz.U. z 2002 r. Nr 101, poz. 926 z późn. zm.), który w ust. 1 zabrania przetwarzania danych ujawniających m.in. pochodzenie rasowe i etniczne, a także danych o stanie zdrowia, nałogach lub życiu seksualnym oraz danych dotyczących skazań, orzeczeń o ukaraniu i mandatów karnych, a także innych orzeczeń wydanych w postępowaniu sądowym lub administracyjnym. Zgodnie z art. 27 ust. 2 ustawy, przetwarzanie danych, o których mowa w ust. 1, jest jednak dopuszczalne, jeżeli:

- 1) osoba, której dane dotyczą, wyrazi na to zgodę na piśmie, chyba że chodzi o usunięcie dotyczących jej danych,
- 2) przepis szczególny innej ustawy zezwala na przetwarzanie takich danych bez zgody danej osoby, której dane dotyczą i stwarza pełne gwarancje ich ochrony.

Należy również pamiętać, że każdej osobie przysługuje wynikające z art. 32 ustawy o ochronie danych osobowych prawo do kontroli przetwarzania danych, które jej dotyczą, zawartych w zbiorach danych, w tym prawo do usunięcia tych danych, ich uzupełnienia, uzyskania informacji o udostępnianiu tych danych (w tym ich odbiorcach) czy prawo sprzeciwu wobec przetwarzania danych.

CSN nie będzie posiadał ustawowego upoważnienia do przetwarzania danych, aczkolwiek można by zastanawiać się tu nad art. 27 ust. 2 pkt 9 ustawy, zezwalającym na przetwarzanie danych, jeśli jest to niezbędne do prowadzenia badań naukowych. Jednakże w takim przypadku publikowanie wyników badań naukowych nie może następować w sposób umożliwiający identyfikację osób, których dane zostały przetworzone. Dlatego też niezbędnym będzie uzyskanie od podejrzanego, jeszcze przed rozpoczęciem wywiadu, pisemnej zgody na przetwarzanie jego danych osobowych (w tym udostępnienie ich organom procesowym) oraz pouczenie o uprawnieniach wynikających z art. 32 ustawy o ochronie danych osobowych.

Wypada mieć także na uwadze, że osoba sporządzająca dla potrzeb CSN wywiad z podejrzanym może być następnie przesłuchana na te okoliczności w charakterze świadka, podobnie jak przewiduje to art. 216 kpk. odnośnie do przesłuchania w charakterze świadka osoby, która przeprowadziła wywiad środowiskowy. Osoba sporządzająca diagnozę dla potrzeb CSN nie będzie korzystała z przywileju mediatora, który zgodnie z art. 178a kpk. nie może być przesłuchiwany na okoliczności przebiegu mediacji, a więc również o tej okoliczności należałoby uprzedzić przed rozpoczęciem wywiadu podejrzanego.

Kolejną, dość oczywistą zasadą kontaktów z CSN powinna być ich poufność. Oznaczałaby ona z jednej strony odbywanie takich spotkań bez obecności osób postronnych, z drugiej zaś przekazywanie odpowiednim organom (prokuraturze bądź sądowi) informacji o oskarżonym uzyskanych w wyniku przeprowadzonego z nim wywiadu jedynie za jego zgodą, wyrażoną w formie pisemnej. Z kolei prokuratura i sądy mogłyby wykorzystywać takie informacje tylko w sposób niezagrażający gwarancjom domniemania niewinności i prawa oskarżonego do obrony (art. 6 kpk.).

Krok 5: Rozważenie możliwości mediacji i/lub umorzenia restytucyjnego (pojednawczego)

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej na równi z innymi instytucjami spełniającymi odpowiednie wymogi prawne i organizacyjne może przeprowadzać postępowania mediacyjne w sprawach karnych. W związku z wejściem w życie z dniem 1 lipca 2015 r. znowelizowanych przepisów kpk. dotyczących m.in. mediacji, dotychczasowe rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2003 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz.U. Nr 108, poz. 1020) zawierające szczegółowe warunki dotyczące mediacji zostało zastąpione nowym rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz.U. poz. 716).

Rozporządzenie z 2015 r. w § 3 wskazuje cztery warunki, jakie musi spełniać instytucja uprawniona do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego, tj.:

- 1) zgodnie ze swoimi zadaniami statutowymi została powołana do wykonywania zadań w zakresie mediacji, resocjalizacji, ochrony interesu społecznego, ochrony ważnego interesu indywidualnego lub ochrony wolności i praw człowieka,
- 2) zapewniać przeprowadzenie postępowania mediacyjnego przez osoby spełniające warunki wskazane w § 4 pkt 1-7 omawianego rozporządzenia,
- 3) posiadać warunki organizacyjne umożliwiające przeprowadzenie postępowania mediacyjnego,
- 4) być wpisana do wykazu instytucji i osób uprawnionych do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego prowadzonego w sądzie okręgowym.

Pierwszą z przesłanek należy wykazać poprzez przedstawienie statutu lub innego aktu tej rangi, na podstawie którego działa instytucja (w przypadku stowarzyszeń i fundacji jest to statut), zawierającego odpowiednie uregulowania wskazujące zadania instytucji, ewentualnie również uchwały lub innego aktu właściwego organu instytucji zaświadczonego o podjęciu działalności w zakresie mediacji. Przy pomocy właściwych dokumentów zaświadczyć należy również o dysponowaniu odpowiednią kadrą mediatorów (imienna lista członków i pracowników instytucji lub innych osób współpracujących z daną instytucją wraz z umową lub porozumieniem będącym podstawą takiej współpracy, dokumenty indywidualnie dla każdego wykazanego mediatora potwierdzające spełnienie przez każdego z nich warunków określonych w § 4 rozporządzenia). Z kolei posiadanie odpowiednich warunków organizacyjnych – przede wszystkim lokalowych i kadrowych – udokumentowane powinno być np. umową, z której wynika prawo do dysponowania lokalem przez instytucję (dodatkowo przedstawić można opis lokalu z wykazem sprzętu biurowego i ewentualną dokumentacją fotograficzną), jak również umowami zatrudnienia pracowników biuro-

wych lub zaangażowania wolontariuszy. Szczególnie istotne jest zapewnienie przez instytucję odpowiedniego lokalu, gdyż co do zasady na podstawie § 13 ust. 1 rozporządzenia postępowania mediacyjnego nie przeprowadza się w lokalu zajmowanym przez uczestników lub ich rodziny ani w budynkach organów uprawnionych do skierowania sprawy do postępowania mediacyjnego (tj. sądów, prokuratury oraz innych nieprokuratorskich organów ścigania uprawnionych do kierowania sprawy do mediacji). Jedynie w uzasadnionych przypadkach, za zgodą uczestników, można przeprowadzić postępowanie mediacyjne w lokalu zajmowanym przez uczestników lub ich rodziny (§ 13 ust. 2).

Postępowanie mediacyjne przeprowadza upoważniony pisemnie przez instytucję przedstawiciel (mediator), który musi spełniać następujące warunki (§ 4 rozporządzenia):

- 1) posiadać obywatelstwo polskie, obywatelstwo innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej, państwa członkowskiego Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) – strony umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub Konfederacji Szwajcarskiej albo obywatelstwo innego państwa, jeżeli na podstawie przepisów prawa Unii Europejskiej przysługuje jej prawo podjęcia zatrudnienia lub samozatrudnienia na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na zasadach określonych w tych przepisach,
- 2) korzystać w pełni z praw publicznych i posiadać pełną zdolność do czynności prawnych,
- 3) ukończyć 26 lat,
- 4) znać język polski w mowie i piśmie,
- 5) nie być prawomocnie skazanym za umyślne przestępstwo lub umyślne przestępstwo skarbowe,
- 6) posiadać umiejętności i wiedzę w zakresie przeprowadzania postępowania mediacyjnego, rozwiązywania konfliktów i nawiązywania kontaktów międzyludzkich,
- 7) dawać rękojmię należytego wykonywania obowiązków,
- 8) zostać wpisanym do wykazu instytucji i osób uprawnionych do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego prowadzonego w sądzie okręgowym.

W przypadku obywatelstwa, osiągnięcia wieku 26 lat, braku karalności oraz umiejętności i wiedzy wskazanych w pkt 6 należy przedłożyć stosowne dokumenty (np. dowód tożsamości lub odpis aktu urodzenia, informacja z Krajowego Rejestru Karnego, dyplomy ukończenia odpowiednich kierunków studiów, certyfikaty i zaświadczenia ukończenia odpowiednich szkoleń, dokumenty poświadczające praktykę zawodową itp.), w przypadku zaś warunków z pkt 2 i 4 – oświadczenia osoby o ich spełnianiu.

Należy pamiętać, że nigdy nie może prowadzić postępowania mediacyjnego czynny zawodowo sędzia, prokurator, asesor prokuratorski, aplikant wymiennych zawodów, ławnik, referendarz sądowy, asystent sędziego, asystent prokuratora oraz funkcjonariusz instytucji uprawnionej do ścigania przestępstw (art. 23a § 3 kpk. oraz § 5 rozporządzenia). Powyższych osób nie należy wykazywać jako kadry mediatorskiej, ubiegając się o wpis do wykazu instytucji uprawnionych do prowadzenia mediacji. Natomiast jedynie w konkretnym przypadku postępowania mediacyjnego nie może prowadzić osoba, co do której w sprawie zachodzą okoliczności określone w art. 40 i art. 41 § 1 kpk.

W pierwszym przypadku wyłączenie mediatora następuje z mocy prawa w razie zajścia niektórych przesłanek, na podstawie których dokonuje się wyłączenia sędziego, tj. gdy:

- sprawa dotyczy mediatora bezpośrednio,
- mediator jest małżonkiem strony lub pokrzywdzonego albo ich obrońcy, pełnomocnika lub przedstawiciela ustawowego (*per analogiam* także organu procesowego biorącego udział w danej sprawie) albo pozostaje we wspólnym pożyciu z jedną z tych osób,
- mediator jest krewnym lub powinowatym w linii prostej, a w linii bocznej aż do stopnia pomiędzy dziećmi rodzeństwa osób wymienionych w poprzednim punkcie albo jest związany z jedną z tych osób węzłem przysposobienia, opieki lub kurateli,
- mediator był świadkiem czynu, o który sprawa się toczy, albo w tej samej sprawie był przesłuchany w charakterze świadka lub występował jako biegły,
- mediator brał udział w sprawie jako prokurator, obrońca, pełnomocnik, przedstawiciel ustawowy strony (przyjąć należy, że także jako sędzia lub ławnik) albo prowadził postępowanie przygotowawcze.

Powody wyłączenia trwają mimo ustania uzasadniającego je małżeństwa, wspólnego pożycia, przysposobienia, opieki lub kurateli (art. 40 § 2 kpk.).

Mediator może zostać fakultatywnie wyłączony na podstawie art. 41 § 1 kpk., tj. wtedy, gdy istnieje okoliczność tego rodzaju, że mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności w danej sprawie.

Decyzję administracyjną w przedmiocie wpisu do wykazu na wnioszek instytucji lub osoby oraz o skreśleniu z wykazu wydaje prezes sądu okręgowego. Służy od niej odwołanie do prezesa sądu administracyjnego. Wpis zawiera dane, o zmianach których osoba kierująca instytucją lub osoba ma obowiązek zawiadamiać w terminie 14 dni od dnia zmiany prezesa sądu okręgowego celem ich aktualizacji, a należą do nich (§ 6 ust. 4 rozporządzenia):

- 1) nazwa instytucji uprawnionej lub imię i nazwisko oraz data urodzenia osoby uprawnionej,
- 2) adres do korespondencji instytucji lub osoby uprawnionej,
- 3) numer telefonu lub adres poczty elektronicznej instytucji lub osoby uprawnionej.

W tym samym terminie liczonym od dnia utraty spełnienia warunku należy zawiadomić prezesa sądu okręgowego o utracie warunków, o których mowa w § 3 pkt 1-3 lub w § 4 pkt 1, 2 i 4-6.

Skreślenie z wykazu następuje obligatoryjnie w razie:

- 1) wniosku instytucji lub osoby uprawnionej,
- 2) śmierci osoby uprawnionej lub likwidacji instytucji uprawnionej,
- 3) utraty któregośkolwiek z warunków, o których mowa w § 3 pkt 1-3 (w przypadku instytucji) lub w § 4 pkt 1, 2 i 4-6 (w przypadku osoby),
- 4) podjęcia zawodu lub funkcji wskazanych w § 5 rozporządzenia, które wyłączają możliwość prowadzenia mediacji przez daną osobę, a w przypadku instytucji podjęcie takiego zawodu lub funkcji przez wszystkie współpracujące z nią osoby spełniające dotąd warunki umożliwiające prowadzenie mediacji.

Skreślenie z wykazu następuje fakultatywnie w razie niewykonywania lub nienależytego wykonywania obowiązków związanych z przeprowadzaniem postępowania mediacyjnego (§ 7 ust. 3 rozporządzenia).

Rozporządzenie dopuszcza więc, co może być trudne do wyobrażenia w przypadku dorosłego człowieka, możliwość utraty zdolności władania językiem polskim w mowie i piśmie oraz utraty umiejętności i wiedzy w zakresie przeprowadzania postępowania mediacyjnego, rozwiązywania konfliktów i nawiązywania kontaktów międzyludzkich. Utrata warunków dotyczących instytucji uprawnionej w praktyce może nastąpić poprzez zmiany statutowe (lub innego rodzaju aktu, na podstawie którego działa instytucja) polegające na usunięciu z katalogu celów instytucji zadań w zakresie mediacji, resocjalizacji, ochrony interesu społecznego, ochrony ważnego interesu indywidualnego oraz ochrony wolności i praw człowieka. Innym możliwym przypadkiem jest utrata odpowiedniego lokalu, pracowników, wolontariuszy lub wszystkich mediatorów będących pracownikami, członkami instytucji lub w inny sposób z nią związanych.

W wyjątkowych przypadkach, uzasadnionych potrzebą skutecznego przeprowadzenia postępowania mediacyjnego, można na podstawie § 8 ust. 2 rozporządzenia powierzyć prowadzenie mediacji instytucjom i osobom uprawnionym niewpisanym do wykazu, o ile spełniają kryteria warunkujące wpis (tzw. mediacja *ad hoc*).

Do postępowania mediacyjnego sprawę kieruje postanowieniem prokurator lub inny organ prowadzący postępowanie przygotowawcze (np. Policja), zaś w postępowaniu sądowym sąd lub referendarz sądowy. Postanowienie zawiera w szczególności (§ 9 ust. 1 rozporządzenia):

- 1) nazwę instytucji albo imię i nazwisko osoby powołanej do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego,
- 2) imię i nazwisko oskarżonego oraz imię i nazwisko albo nazwę pokrzywdzonego,
- 3) określenie czynu zarzucanego oskarżonemu wraz z podaniem jego kwalifikacji prawnej,
- 4) wskazanie akt sprawy udostępnianych instytucji albo mediatorowi,
- 5) warunki udostępnienia akt sprawy instytucji albo mediatorowi, o których mowa w § 12 ust. 2, tj. umożliwienie bezpośredniego zapoznania się z aktami w obecności upoważnionego pracownika organu prowadzącego postępowanie, wydanie kopii dokumentów z akt sprawy lub zezwolenie na sporządzenie odpisów z akt sprawy, z zastrzeżeniem, że mediatorowi nie udostępnia się materiałów zawartych w aktach sprawy, na które rozciąga się obowiązek zachowania w tajemnicy informacji niejawnych albo zachowania tajemnicy związanej z wykonywaniem zawodu lub funkcji, materiałów dotyczących stanu zdrowia oskarżonego, opinii o oskarżonym, danych o jego karalności oraz pozwalających na ustalenie tożsamości świadka przesłuchanego w trybie art. 184 kpk. i takich, których ujawnienie pokrzywdzonemu mogłoby mieć wpływ na odpowiedzialność karną innych oskarżonych w tej sprawie nieuczestniczących w postępowaniu mediacyjnym (§ 12 ust. 1),
- 6) termin zakończenia postępowania mediacyjnego, który nie może być dłuższy niż miesiąc i zgodnie z § 9 ust. 2 biegnie od daty doręczenia instytucji albo osobie powołanej do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego omawianego postanowienia.

Organ przekazuje ponadto uczestnikom niezbędne dane: oskarżonemu i pokrzywdzonemu – adres do korespondencji, numer telefonu lub adres poczty elektronicznej instytucji albo osoby powołanej do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego, umożliwiające kontakt z nimi; instytucji albo osobie powołanej do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego – posiadane dane oskarżonego i pokrzywdzonego, takie jak: adres zamieszkania lub pobytu, adres dla doręczeń, numer telefonu lub adres poczty elektronicznej umożliwiające szybkie komunikowanie się z nimi (§ 9 ust. 3 rozporządzenia).

Ten sam organ, który powołał do prowadzenia postępowania mediacyjnego instytucję wpisaną do wykazu, odwołuje ją postanowieniem w razie (§ 11 ust. 1 rozporządzenia):

- 1) skreślenia z wykazu,
- 2) podjęcia zawodu lub funkcji wskazanych w § 5 rozporządzenia, które wyłączają możliwość prowadzenia mediacji przez daną osobę, skutkujących brakiem możliwości przeprowadzenia postępowania mediacyjnego przez innego upoważnionego przedstawiciela,
- 3) zaistnienia okoliczności, które skutkują wyłączeniem mediatora w danej sprawie, skutkujących brakiem możliwości przeprowadzenia postępowania mediacyjnego przez innego upoważnionego przedstawiciela,
- 4) uzasadnionego wniosku jednej ze stron lub instytucji uprawnionej.

Ten sam organ, który powołał do prowadzenia postępowania mediacyjnego osobę uprawnioną wpisaną do wykazu, odwołuje ją postanowieniem w razie (§ 11 ust. 2 rozporządzenia):

- 1) skreślenia z wykazu,
- 2) zaistnienia okoliczności, które skutkują wyłączeniem mediatora w danej sprawie,
- 3) uzasadnionego wniosku jednej ze stron lub osoby uprawnionej.

W przypadku instytucji powołanych *ad hoc* spoza wykazu do przeprowadzenia konkretnego postępowania mediacyjnego, odwołanie następuje w razie (§ 11 ust. 3 rozporządzenia):

- 1) likwidacji instytucji,
- 2) utraty jednego z warunków, o których mowa w § 3 pkt 1-3 rozporządzenia, tj. warunków będących podstawą wpisu do wykazu,
- 3) niewykonywania lub nienależytego wykonywania obowiązków związanych z przeprowadzaniem postępowania mediacyjnego,
- 4) podjęcia zawodu lub funkcji wskazanych w § 5 rozporządzenia, które wyłączają możliwość prowadzenia mediacji przez daną osobę, skutkujących brakiem możliwości przeprowadzenia postępowania mediacyjnego przez innego upoważnionego przedstawiciela,
- 5) zaistnienia okoliczności, które skutkują wyłączeniem mediatora w danej sprawie, skutkujących brakiem możliwości przeprowadzenia postępowania mediacyjnego przez innego upoważnionego przedstawiciela,
- 6) uzasadnionego wniosku jednej ze stron lub instytucji uprawnionej.

W przypadku mediatorów indywidualnych powołanych *ad hoc* spoza wykazu do przeprowadzenia konkretnego postępowania mediacyjnego, odwołanie następuje w razie (§ 11 ust. 4 rozporządzenia):

- 1) śmierci osoby,
- 2) utraty któregośkolwiek z warunków, o których mowa w § 4 pkt 1, 2 i 4-7 rozporządzenia, tj. warunków będących podstawą wpisu do wykazu,
- 3) podjęciem przez osobę zawodu lub funkcji, której nie można łączyć z funkcją mediatora (wskazanej w § 5 rozporządzenia),
- 4) niewykonywania lub nienależytego wykonywania obowiązków związanych z przeprowadzaniem postępowania mediacyjnego,
- 5) zaistnienia okoliczności, które skutkują wyłączeniem mediatora w danej sprawie,
- 6) uzasadnionego wniosku jednej ze stron lub osoby.

W przypadku podjęcia przez osobę zawodu lub funkcji, której nie można łączyć z funkcją mediatora lub zaistnienia okoliczności, które skutkują wyłączeniem upoważnionego przedstawiciela w danej sprawie, instytucja uprawniona lub instytucja *ad hoc* upoważnia do prowadzenia postępowania mediacyjnego innego swojego przedstawiciela spełniającego warunki, o których mowa w § 4 pkt 1–7 (tj. warunki wpisu do wykazu), chyba że organ procesowy odwołał instytucję uprawnioną lub instytucję *ad hoc* na podstawie § 11 ust. 1 albo 3.

Przebieg postępowania mediacyjnego uregulowany został w § 14 rozporządzenia, na podstawie którego mediator po doręczeniu postanowienia o przekazaniu sprawy do mediacji:

- 1) niezwłocznie nawiązuje kontakt z oskarżonym i pokrzywdzonym, ustalając termin i miejsce spotkania z każdym z nich,
- 2) przeprowadza z oskarżonym i pokrzywdzonym, w dogodnym dla nich miejscu i czasie, indywidualne lub wspólne spotkania wstępne, podczas których wyjaśnia oskarżonemu i pokrzywdzonemu cele i zasady postępowania mediacyjnego, a także poucza ich o możliwości cofnięcia zgody na uczestniczenie w postępowaniu mediacyjnym aż do jego zakończenia oraz odbiera od oskarżonego i pokrzywdzonego zgodę na uczestniczenie w postępowaniu mediacyjnym, jeżeli nie odebrał jej organ kierujący sprawą do mediacji,
- 3) przeprowadza spotkanie mediacyjne z udziałem oskarżonego i pokrzywdzonego w miejscu i czasie dogodnym dla uczestników,
- 4) pomaga w sformułowaniu treści ugody między oskarżonym i pokrzywdzonym, informując ich w szczególności o treści art. 107 § 3 i 4 kpk.,
- 5) sprawdza wykonanie zobowiązań wynikających z zawartej ugody.

Mimo iż przepisy tego nie określają, mediator w pierwszej kolejności powinien nawiązać kontakt ze sprawcą i dopiero jeśli uzyska jego zgodę na udział w mediacji, powinien skontaktować się z ofiarą. Powodem takiego trybu postępowania jest potrzeba uniknięcia wiktylizacji wtórnej ofiary, która może nastąpić, gdy pokrzywdzony wyrazi zgodę jako pierwszy, zaś sprawca odrzuci dobrą wolę pokrzywdzonego, niwecząc okazję do ugodowego załatwienia sprawy.

Kluczowy etap postępowania mediacyjnego, jakim jest spotkanie mediacyjne z udziałem wszystkich uczestników mediacji i mediatora, uregulowany został w sposób bardzo lakoniczny. Jak już wyżej wspomniano, postępowania mediacyjnego nie przeprowadza się w lokalu zajmowanym przez uczestników lub ich rodziny ani w budynkach organów uprawnionych do skierowania sprawy do postępowania mediacyjnego, chyba że w uzasadnionych przypadkach za zgodą uczestników postępowania dojdzie do mediacji w lokalu zajmowanym przez uczestników lub ich rodziny (§ 13 ust. 1 i 2 rozporządzenia).

Zauważyć należy, że jeżeli co najmniej jedna ze stron sobie tego nie życzy, nie jest możliwe bezpośrednie spotkanie oskarżonego z pokrzywdzonym. W takim przypadku § 15 rozporządzenia przewiduje mediację pośrednią, którą mediator prowadzi, przekazując każdej stronie informacje, propozycje i zajmowane przez drugą stronę stanowisko co do zawarcia ugody i jej treści.

Jeżeli postępowanie mediacyjne nie zostało ukończone w terminie wskazanym przez organ procesowy w postanowieniu o skierowaniu sprawy do mediacji, a uczestnicy wyrażają wolę kontynuowania postępowania mediacyjnego, mediator niezwłocznie sporządza i przedstawia organowi, który skierował sprawę do postępowania mediacyjnego, informację o stanie postępowania mediacyjnego, wskazując przyczyny bezskutecznego upływu terminu (§ 17 ust. 1 rozporządzenia). W uzasadnionych przypadkach organ procesowy na wniosek mediatora może termin pierwotnie wskazany w postanowieniu przedłużyć na czas niezbędny do zakończenia postępowania mediacyjnego.

Zakończenie postępowania mediacyjnego, niezależnie od jego wyników, wymaga sporządzenia przez mediatora wyników postępowania mediacyjnego i przedstawienia go organowi, który skierował sprawę do postępowania mediacyjnego. Elementami takiego sprawozdania są (§ 16 ust. 2 rozporządzenia):

- 1) sygnatura sprawy,
- 2) imię i nazwisko mediatora lub nazwa instytucji powołanej do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego,
- 3) informacja o wynikach postępowania mediacyjnego,
- 4) podpis mediatora.

W znowelizowanym kpk. w postępowaniu przygotowawczym ranga mediacji wzrosnąć ze względu na wprowadzenie w art. 59a kk. instytucji zwanej w literaturze umorzeniem restytucyjnym bądź umorzeniem kompensacyjnym czy pojednawczym. Regulacja ta przewiduje w § 1, że jeżeli przed rozpoczęciem przewodu sądowego w pierwszej instancji sprawca, który nie był uprzednio skazany za przestępstwo umyślne z użyciem przemocy, pojednał się z pokrzywdzonym, w szczególności w wyniku mediacji i naprawił szkodę lub zadośćuczynił wyrządzonej krzywdzie, umarza się, na wniosek pokrzywdzonego, postępowanie karne o występki zagrożony karą nieprzekraczającą 3 lat pozbawienia wolności, a także o występki przeciwko mieniu zagrożony karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności, jak również o występki określony w art. 157 § 1 (w tym ostatnim przypadku chodzi o przestępstwo naruszenia czynności ciała lub rozstroju zdrowia trwające powyżej 7 dni). Na rolę mediacji jako instrumentu sprawiedliwości naprawczej wskazuje zawarty w tym przepisie wymóg pojednania się z pokrzywdzonym, w szczególności w wyniku mediacji.

Z kolei § 2 art. 59a kk. wymaga, że jeżeli czyn został popełniony na szkodę więcej niż jednego pokrzywdzonego, warunkiem zastosowania § 1 jest pojednanie się, naprawienie przez sprawcę szkody oraz zadośćuczynienie za wyrządzoną krzywdę w stosunku do wszystkich pokrzywdzonych. Pewną swobodę organów procesowych w stosowaniu tej instytucji przewiduje § 3 art. 59a kk. stanowiący, że przepisu § 1 nie stosuje się, jeżeli zachodzi szczególna okoliczność uzasadniająca, że umorzenie postępowania byłoby sprzeczne z potrzebą realizacji celów kary.

W przypadku przestępstw, gdzie zachodzą przesłanki do zastosowania art. 59a kk., zadaniem przedstawiciela CSN byłoby udzielenie podejrzanemu i pokrzywdzonemu kompetentnej i wyczerpującej informacji o istocie i zaletach instytucji umorzenia pojednawczego oraz roli, jaką może odegrać w niej mediacja. Istotną pomocą przy podejmowaniu takiej decyzji byłaby prognoza odnośnie do podejrzanego sporządzona na podstawie dokonanego wcześniej wywiadu, ewentualnie uzupełnionego o udostępniony przez prokuratora wynik wywiadu środowiskowego. Pozytywny wynik takiej prognozy mógłby również skłonić prokuratora do nieskorzystania z wyjątkowej możliwości umorzenia postępowania na podstawie tego, że byłoby ono sprzeczne z potrzebą realizacji celów kary (art. 59a § 3 kk.). Zarówno podejrzanego jak i pokrzywdzonego należałoby poinformować, że zgodnie z art. 23b kpk. na postanowienie w przedmiocie wniosku (a więc zarówno uwzględniające go, jak i odmawiające) pokrzywdzonego o umorzenie pojednawcze przysługuje zażalenie. Natomiast w sytuacjach, chociażby ze względu na wysokość kary grożącej za dane przestępstwo takie umorzenie nie byłoby możliwe, należałoby poinformować potencjalnych uczestników mediacji o jej znaczeniu dla możliwości zastosowania warunkowego umorzenia postępowania karnego, skazania bez rozprawy, dobrowolnego poddania się karze czy też warunkowego zawieszenia kary pozbawienia wolności.

DZIAŁANIA CENTRUM SPRAWIEDLIWOŚCI NAPRAWCZEJ NA ETAPIE POSTĘPOWANIA SĄDOWEGO

DARIUSZ KUŻELEWSKI

Postępowanie sądowe (jurysdykcyjne, rozpoznawcze) rozpoczyna się od chwili skutecznego wniesienia aktu oskarżenia lub wniosku o warunkowe umorzenie postępowania karnego (art. 336 kpk.). Organem postępowania staje się sąd lub – w razie potrzeby wydania określonych decyzji procesowych – referendarz sądowy, podejrzany staje się oskarżonym *sensu stricto* (art. 71 § 2 kpk.), zaś stroną czynną oskarżyciel publiczny (co do zasady prokurator, w pewnych przypadkach również organy nieprokuratorskie, nigdy zaś Policja). Status strony może również nabyć pokrzywdzony, jeśli wejdzie w rolę oskarżyciela posiłkowego lub w postępowaniu prywatnoskargowym oskarżyciela prywatnego. Z dniem 1 lipca 2015 r. zostało usunięte z polskiego procesu karnego powództwo cywilne (adhezyjne), a co za tym idzie, dotychczasowa strona procesowa – powód cywilny. Zatem nowymi partnerami dla Centrów Sprawiedliwości Naprawczej (CSN) staje się sąd lub referendarz sądowy, jak również organy wewnątrzsądowe – prezes sądu, przewodniczący wydziału lub upoważniony sędzia.

Postępowanie sądowe jest co do zasady jawne dla stron oraz – zwłaszcza w przypadku rozprawy – dla publiczności. Z punktu widzenia działań CSN istotna może być zarówno faza wstępnej kontroli oskarżenia, faza przygotowania do rozprawy, jak i sama rozprawa główna aż do głosów stron włącznie.

Mimo zmiany statusu przez określoną osobę z podejrzanego na oskarżonego, w dalszym ciągu obowiązuje aż do uprawomocnienia się wyroku skazującego lub warunkowo umarzającego postępowania karne zasada domniemania niewinności i związane z nią następstwa, w szczególności zakaz ujawniania tożsamości oskarżonego oraz zakaz zmuszania do samooskarżania się (*nemo se ipsum accusare tenetur*). Zatem

wzorem postępowania przygotowawczego wszelkie procedury związane z udziałem oskarżonego w praktykach z zakresu sprawiedliwości naprawczej powinny być dobrowolne i zapewniać mu anonimowość.

Sekwencja czynności możliwych do realizacji przez CSN w postępowaniu sądowym jest niemal identyczna jak w postępowaniu przygotowawczym. Dodatkowym elementem, który odróżnia sytuację organizacji społecznych w obu etapach procesu karnego, jest możliwość udziału w postępowaniu przed sądem przedstawiciela społecznego.

Krok 1: Umowa o współpracy

Kwestia umów o współpracy na etapie postępowania sądowego wygląda analogicznie jak w postępowaniu przygotowawczym. Jedyną różnicą jest podmiot, z którym CSN zawierałby taką umowę. Byłby nim prezes określonego sądu (co do zasady sądu rejonowego jako właściwego do orzekania w sprawach o lżejszym ciężarze gatunkowym niż sąd okręgowy, choć nie można wykluczyć również współpracy z sędzią okręgowym) działający w imieniu tegoż sądu.

Krok 2: Przekazanie zainteresowanym osobom informacji o usługach CSN

Podobnie jak w postępowaniu przygotowawczym, należy zaakceptować możliwość i ewentualną praktykę udzielania zarówno ustnej, jak i pisemnej informacji o możliwości skorzystania z usług CSN i istocie tych usług, o ile nie będzie stało to w sprzeczności z zasadą dobrowolności i będzie to się odbywać bez nacisków czy wręcz zmuszania ze strony organów procesowych do udziału stron oraz pokrzywdzonego niebędącego stroną w odpowiednich procedurach przed CSN. Aktualne są w tym przypadku pozostałe uwagi poczynione w części dotyczącej postępowania przygotowawczego, zwłaszcza dotyczące znowelizowanych przepisów kpk. wynikających z ustawy z dnia 24 listopada 2014 r. o ochronie praw pokrzywdzonego i świadka oraz technicznych możliwości przekazu informacji (ulotki informacyjne, odpowiedni serwis informacyjny sądu na stronie internetowej). Jedyna różnica tkwi w organie procesowym stykającym się ze stronami procesowymi, którym jest sąd (na rozprawie w składzie kolegiальnym co do zasady przewodniczący składu).

Krok 3: Informowanie oskarżonego i pokrzywdzonego przez CSN o ich uprawnieniach

Podobnie jak w postępowaniu przygotowawczym, nie ma przeszkód w postępowaniu przed sądem w udzielaniu informacji prawnych i praktycznych przez inne podmioty niż organy procesowe oraz przedstawiciele procesowi stron. Co więcej, obecnie w sądach spotyka się coraz więcej informacji wizualnej typu tablice poglądowe, broszury i ulotki skierowane do uczestników postępowania karnego, jak i do całego

społeczeństwa, dlatego też każdy sposób dotarcia z rzetelną informacją do podmiotów, które jej potrzebują, może być ocenione jedynie pozytywnie. W tym aspekcie rola organizacji społecznych jest bardzo istotna, tym bardziej że posiadają one przymiot niezależności od wymiaru sprawiedliwości czy innych władz państwowych i samorządowych, budząc w ten sposób większe zaufanie społeczne.

Niewątpliwą przewagą CSN byłby w opisywanym aspekcie zakres przekazywanej informacji o uprawnieniach i obowiązkach zainteresowanych uczestników postępowania karnego. Sąd, przewodniczący składu, prezes sądu czy referendarz sądowy są zobowiązani do kierowania odpowiednich pouczeń w ograniczonym, choć wskutek ostatnich nowelizacji istotnie poszerzonym zakresie wskazanym w kpk. Szczególną uwagę poświęca się oskarżonemu, aby w sposób jak najpełniejszy zagwarantować mu prawidłowe wykonywanie prawa do obrony.

I tak prezes sądu lub referendarz sądowy niezwłocznie zarządza doręczenie odpisu aktu oskarżenia oskarżonemu, wzywając do składania wniosków dowodowych w terminie 7 dni od doręczenia mu aktu oskarżenia, a także pouczając o prawie do złożenia wniosku o zobowiązanie prokuratora do uzupełnienia materiałów postępowania przygotowawczego dołączonych do aktu oskarżenia o określone dokumenty zawarte w aktach tego postępowania, gdy ma to znaczenie dla interesu oskarżonego (art. 338 § 1 kpk.). Ponadto na podstawie art. 338 § 1a kpk. te same organy pouczają oskarżonego:

- o możliwości złożenia przez oskarżonego wniosku o wyznaczenie obrońcy z urzędu (art. 80a kpk.),
- o możliwości zabezpieczenia z urzędu na mieniu oskarżonego wykonania orzeczenia o kosztach sądowych, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że bez takiego zabezpieczenia wykonanie orzeczenia w tym zakresie będzie niemożliwe albo znacznie utrudnione (art. 291 § 3 kpk.),
- o możliwości złożenia przez oskarżonego przed doręczeniem mu zawiadomienia o terminie rozprawy wniosku o wydanie wyroku skazującego i wymierzenie mu określonej kary lub środka karnego bez przeprowadzenia postępowania dowodowego (art. 338a kpk.),
- o prawie (lub obowiązku, jeśli prezes sądu lub sąd tak zarządzi) do wzięcia udziału w posiedzeniu w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania (art. 341 § 1 kpk.),
- że ogłoszenie zarządzenia o wyznaczeniu terminów rozprawy ma skutek równoznaczny z wezwaniem obecnych uczestników postępowania do udziału w rozprawie albo zawiadomieniem o jej terminach (art. 349 § 8 kpk.),
- że oskarżony ma prawo brać udział w rozprawie, zaś obowiązek, gdy przewodniczący lub sąd uzna jego obecność za obowiązkową oraz zawsze w spra-

wach o zbrodnie podczas czynności przedstawienia zarzutów oskarżenia i przesłuchania oskarżonego (art. 374 kpk.),

- o skutkach nieobecności oskarżonego na rozprawie, gdy jego udział w niej jest obowiązkowy (art. 376 i 377 kpk.),
- o możliwości oraz terminie wniesienia wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku (art. 422 kpk.),
- o tym, że w zależności od wyniku procesu oskarżony może być obciążony kosztami wyznaczenia obrońcy z urzędu.

Oskarżonego należy pouczyć również o prawie wniesienia, w terminie 7 dni od doręczenia mu aktu oskarżenia, pisemnej odpowiedzi na akt oskarżenia (art. 338 § 2 kpk.).

Doręczenie oskarżonemu wezwania na rozprawę albo zawiadomienia o jej terminie powinno zawierać pouczenie (art. 353 § 4 kpk.):

- o tym, że oskarżony ma prawo brać udział w rozprawie, zaś obowiązek, gdy przewodniczący lub sąd uzna jego obecność za obowiązkową oraz zawsze w sprawach o zbrodnie podczas czynności przedstawienia zarzutów oskarżenia i przesłuchania oskarżonego (art. 374 kpk.),
- o skutkach nieobecności oskarżonego na rozprawie, gdy jego udział w niej jest obowiązkowy (art. 376 i 377 kpk.),
- o możliwości oraz terminie wniesienia wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku (art. 422 kpk.),
- o tym, że w środku odwoławczym nie można podnosić zarzutu nieprzeprowadzenia przez sąd określonego dowodu, jeżeli strona nie składała w tym zakresie wniosku dowodowego, ani też zarzutu przeprowadzenia dowodu pomimo braku wniosku strony w tym przedmiocie lub poza zakresem wniosku (art. 427 § 4 kpk.),
- o tym, że w postępowaniu wszczętym z inicjatywy strony w apelacji nie można podnosić zarzutu niedopuszczenia dowodu z urzędu lub niedostatecznej aktywności sądu w przeprowadzaniu dowodu, ani też zarzutu przeprowadzenia dowodu pomimo braku wniosku strony w tym przedmiocie (art. 447 § 5 kpk.).
- w przypadku zawiadomienia oskarżonego pozbawionego wolności, którego obecność na rozprawie nie jest obowiązkowa, zawrzeć należy ponadto pouczenie o prawie do złożenia wniosku o doprowadzenie go na rozprawę (art. 353 § 3 kpk.).

Po przedstawieniu zarzutów oskarżenia przewodniczący składu orzekającego na podstawie art. 386 § 1 kpk. poucza oskarżonego biorącego udział w rozprawie głównej:

- o prawie składania wyjaśnień, odmowy wyjaśnień lub odpowiedzi na pytania,
- o prawie składania wniosków dowodowych i konsekwencjach nieskorzystania z tego uprawnienia,
- o obowiązku doręczenia wyroku oskarżonemu, chyba że był obecny przy jego ogłoszeniu (art. 100 § 3 kpk.),
- o obowiązku doręczenia postanowienia albo zarządzenia, od którego przysługuje środek odwoławczy, jeśli oskarżony jest uprawniony do wniesienia, oraz o obowiązku doręczenia postanowienia kończącego postępowanie, chyba że oskarżony był obecny przy jego ogłoszeniu (art. 100 § 4 kpk.),
- o skutkach nieobecności oskarżonego na rozprawie, gdy jego udział w niej jest obowiązkowy (art. 376 i 377 kpk.),
- o tym, że niestawiennictwo stron, ich obrońców i pełnomocników nie stoi na przeszkodzie ogłoszeniu wyroku (art. 419 § 1 kpk.),
- o możliwości oraz terminie wniesienia wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku (art. 422 kpk.).

Dodatkowo przewodniczący poucza oskarżonego po jego przesłuchaniu o prawie zadawania pytań osobom przesłuchiwanym oraz składania wyjaśnień co do każdego dowodu (art. 386 § 2 kpk.).

Przy ogłoszeniu lub doręczeniu wyroku oskarżonego nieposiadającego obrońcy należy ponownie pouczyć, oprócz pouczenia udzielonego na podstawie art. 338 § 1a kpk., o prawie złożenia wniosku o wyznaczenie obrońcy w celu sporządzenia apelacji oraz o możliwości obciążenia wnioskującego kosztami wyznaczenia takiego obrońcy (art. 444 § 3 kpk.).

Nawet jeżeli przepisy kpk. nie przewidują obowiązku informowania uczestników postępowania o ciążyących na nich obowiązkach i o przysługujących im uprawnieniach, mimo to organ prowadzący postępowanie powinien ponadto w miarę potrzeby takiej informacji udzielać (art. 16 § 2 kpk.).

Pokrzywdzonego z kolei należy zawsze pouczyć o możliwości uwzględnienia przez sąd wniosku zgłoszonego przez oskarżonego o wydanie wyroku skazującego, gdy okoliczności popełnienia przestępstwa i wina nie budzą wątpliwości, a cele postępowania zostaną osiągnięte mimo nieprzeprowadzenia rozprawy w całości, chyba że sprzeciwi się temu prokurator lub pokrzywdzony (art. 387 § 2 kpk.).

Krok 4: Diagnoza oskarżonego i ewentualne wnioskowanie o dostęp do akt sprawy

Uwagi dotyczące relacji między diagnozą podejrzanego a wywiadem środowiskowym w postępowaniu przygotowawczym odnoszą się również do diagnozy oskarżonego w postępowaniu sądowym. Nie jest możliwe przeprowadzenie wywiadu środowiskowego przez CSN, jak również nie jest możliwe łączenie diagnozy z takim wywiadem w jedną czynność. Uzupełnienie diagnozy informacjami uzyskanymi z wywiadu środowiskowego, o ile zgodę na to wyraziłby sam zainteresowany oskarżony, byłoby łatwiejsze niż w postępowaniu przygotowawczym, gdyż po pierwsze, akta sprawy sądowej na ogół już zawierałyby taki wywiad przeprowadzony w postępowaniu przygotowawczym, pod warunkiem zajścia przesłanek jego sporządzenia, po drugie zaś dostępu do akt sprawy sądowej, a także akt postępowania przygotowawczego w części, w jakiej nie były przekazane sądowi, na wniosek zainteresowanego podmiotu (w tym przypadku CSN) innego niż strony, obrońcy, pełnomocnicy i przedstawiciele ustawowi udziela na podstawie art. 156 § 1 zd. 2 oraz art. 156 § 1a kpk. prezes sądu. Nie ma więc w postępowaniu sądowym zaostreżenia dostępu do akt poprzez wprowadzenie kryterium wyjątkowego wypadku. Należy więc spodziewać się większej otwartości prezesów sądów na udostępnianie wywiadów środowiskowych CSN-om.

Również w postępowaniu sądowym przepisy ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych mają zastosowanie w całej rozciągłości i koniecznym będzie przed rozpoczęciem wywiadu diagnostycznego uzyskanie od każdego oskarżonego pisemnej zgody na przetwarzanie jego danych osobowych. Diagnostę może również przesłuchać sąd na okoliczność informacji, jakich dowiedział się w trakcie prowadzenia wywiadu, zatem przed rozpoczęciem diagnozy należy wyraźnie poinformować o tym oskarżonego.

Krok 5: Rozważenie możliwości mediacji i/lub umorzenia restytucyjnego (pojednawczego)

Przepisy dotyczące mediacji, jak również warunków, jakie spełnić muszą podmioty i osoby, aby mogły zostać wpisane do wykazu prezesa sądu okręgowego, są wspólne dla obu opisywanych etapów procesu karnego. Jedyna różnica to organ kierujący sprawę do mediacji, którym w postępowaniu sądowym jest sąd lub referendarz sądowy. Ponadto w postępowaniu sądowym czas postępowania medacyjnego wlicza się do czasu trwania postępowania karnego – odwrotnie niż w postępowaniu przygotowawczym.

Potencjalne skutki mediacji zakończonej pozytywnym wynikiem (pojednaniem, naprawieniem szkody i krzywdy) są w obu postępowaniach podobne. Na pewno mediacja na etapie postępowania sądowego nie spowoduje skazania bez rozprawy,

które może nastąpić na wniosek prokuratora, a więc jest już na to za późno. Z kolei w postępowaniu sądowym skorzystanie z dobrodziejstwa umorzenia restytucyjnego na podstawie nowego art. 59a kk. będzie możliwe w przypadku mediacji, do której skierowanie nastąpiło przez sąd lub referendarza sądowego, jedynie gdy postępowanie mediacyjne przeprowadzone i ukończone zostanie przez rozpoczęciem przewodu sądowego w pierwszej instancji, a pokrzywdzony wniesie wniosek o umorzenie postępowania karnego.

Krok 6: Udział reprezentanta CSN w postępowaniu sądowym w charakterze przedstawiciela społecznego

Jedynym spośród proponowanych działań CSN, które może być urzeczywistnione wyłącznie w postępowaniu sądowym, a nie jak w poprzednio opisanych przypadkach zarówno w postępowaniu przygotowawczym, jak i sądowym, jest udział reprezentanta CSN w charakterze przedstawiciela społecznego. Takim właśnie mianem określa reprezentanta organizacji społecznej dopuszczonego do postępowania sądowego kpk. w rozdziale 10.

Przedstawiciel społeczny może zostać dopuszczony przez sąd, jeżeli zachodzi potrzeba ochrony interesu społecznego lub ważnego interesu indywidualnego, objętego zadaniami statutowymi organizacji, która deleguje przedstawiciela, w szczególności w zakresie ochrony wolności i praw człowieka (art. 90 § 1 kpk.). Oznacza to, że przedstawiciel społeczny nie występuje w procesie jako podmiot wspierający określoną stronę (np. oskarżonego lub oskarżyciela), lecz w interesie ogółu (interesie publicznym), a jego działania mogą być zbieżne, sprzeczne lub neutralne wobec stron. Z pewnością z interesem społecznym można utożsamiać interes społeczności lokalnej, z której wywodzą się oskarżony i pokrzywdzony lub w obrębie której doszło do przestępstwa. Z tego punktu widzenia powinno stać się wręcz zasadą dopuszczanie przedstawiciela CSN przez sąd, gdy plan naprawczy zaproponowany na podstawie diagnozy oskarżonego angażuje lub dotyczy społeczności lokalnej.

Kolejnym warunkiem dopuszczenia przedstawiciela organizacji społecznej są odpowiednie zapisy statutu, na podstawie którego działa dana organizacja, konkretyzujące jej cele, zadania i sposoby ich realizacji. Jeśli chodzi o CSN, z pewnością w grę wchodzi takie przykładowe zadania, jak przeciwdziałanie przestępczości, wspieranie pokrzywdzonych, resocjalizacja sprawców przestępstw, działalność w zakresie prowadzenia postępowań mediacyjnych, wsparcie w procesie wykonania kar, środków karnych i obowiązków probacyjnych, aktywizacja społeczności lokalnych na rzecz wspierania powyższych działań, ochrona wolności i praw człowieka itp.

Przedstawiciel społeczny może zgłosić swój udział w postępowaniu sądowym do momentu rozpoczęcia przewodu sądowego, tj. w okresie pomiędzy wniesieniem do sądu aktu oskarżenia a rozpoczęciem przedstawiania przez oskarżyciela zarzutów

oskarżenia, która to czynność zastępuje od 1 lipca 2015 r. dotychczasowe odczytania aktu oskarżenia. Z brzmienia przepisu wynika, że w grę wchodzi nie tylko pierwsze w całym postępowaniu karnym rozpoczęcie przewodu sądowego, ale również w tzw. postępowaniu ponownym, czyli po uchyleniu wyroku przez sąd odwoławczy i ponownym rozpoznaniu sprawy przez sąd I instancji oraz w postępowaniu odwoławczym. Należy pamiętać, że termin powyższy jest terminem nieprzekraczalnym i nieprzywracalnym.

W zgłoszeniu organizacja społeczna wskazuje przedstawiciela, który ma reprezentować tę organizację, a przedstawiciel przedkłada sądowi pisemne upoważnienie (art. 90 § 2 kpk.). W praktyce niezbędne jest dokonanie trzech czynności. Pierwsza z nich to wydanie aktu desygnacji przez odpowiedni organ organizacji, najczęściej organ wykonawczy lub uchwałodawczo-wykonawczy, niezależnie od nazwy tego organu (typowo jest to zarząd lub rada, jeśli chodzi o organy kolegialne albo prezes, przewodniczący, rzadziej prezydent czy sekretarz generalny) czy sposobu wyłonienia. Ważne jest, aby kompetencja do desygnowania przedstawiciela społecznego przez dany organ wynikała ze statutu, regulaminu, uchwały lub innego aktu określającego system władz danej organizacji. Najczęściej będzie to domniemanie kompetencji przez organ wykonawczy zastrzeżone odpowiednim zapisem statutowym, choć nie jest wykluczone, aby aktu desygnacji dokonał organ stricte uchwałodawczy, jak np. walne zebranie, o ile statut nie stanowi katalogu zamkniętego kompetencji takiego organu. Problem może powstać w przypadku organizacji (np. stowarzyszeń lub związków zawodowych), które mają rozbudowaną strukturę wewnętrzną i oprócz władz naczelnych posiadają również oddziały terenowe lub branżowe (niekiedy wyposażone w osobowość prawną) oraz ich władze, jeśli aktu desygnacji do tego samego postępowania karnego dokona więcej niż jeden uprawniony organ (np. zarząd główny i zarząd jednego z oddziałów albo zarządy dwóch lub więcej oddziałów). Ponieważ kpk. nie ogranicza ilości przedstawicieli społecznych wskazanych przez tę samą organizację, jak również ilości organizacji uprawnionych, które mogą oddelegować swojego przedstawiciela do tego samego postępowania, zatem należy uznać za dozwolone dopuszczenie przedstawicieli tej samej organizacji delegowanych przez różne jej organy, zwłaszcza w sytuacji, gdy poszczególne organy tej samej organizacji lub poszczególne organizacje społeczne powołują się na ochronę innego interesu społecznego lub ważnego interesu indywidualnego. Kodeks milczy również w kwestii formalnego powiązania osoby powołanej w charakterze przedstawiciela społecznego z organizacją dokonującą desygnacji, co oznacza, że taka osoba nawet nie musi być członkiem tejże organizacji, choć taka sytuacja ze względu na specyfikę działania przedstawiciela społecznego jest raczej trudna do wyobrażenia.

Akt desygnowania przyjąć powinien formę uchwały w przypadku organu kolegialnego bądź zarządzenia (postanowienia, decyzji) w przypadku organu jednoosobowego z zachowaniem formy pisemnej. Nie ma znaczenia, czy uchwała będzie sta-

nowić odrębny dokument, czy też zostanie zapisana w protokole obrad, w każdym jednak przypadku odpowiedni dokument z podpisami uprawnionych statutowo osób powinien zostać przedstawiony sądowi. Z aktu desygnowania powinny wyraźnie wynikać personalia przedstawiciela społecznego. Teoretycznie można sobie wyobrazić w przypadku organu jednoosobowego ustny akt desygacji (jeżeli nie wyklucza tego statut organizacji lub inny tego typu akt), jednak stosowne oświadczenie połączone ze zgłoszeniem przedstawiciela społecznego dokonane musiałoby być na rozprawie lub posiedzeniu sądu przez uprawniony organ organizacji i wciągnięte do protokołu.

Typowo zgłoszenie przedstawiciela powinno nastąpić w formie pisemnej z zachowaniem elementów pisma procesowego określonych w art. 119 § 1 kpk., żaden jednak przepis kpk. nie wyklucza zgłoszenia ustnego pod warunkiem, że dokona tego osoba statutowo uprawniona na rozprawie lub na posiedzeniu przed rozprawą i czynność ta zostanie zaprotokołowana. Podobnie jak akt desygacji, zgłoszenie przedstawiciela społecznego również powinno zawierać wskazanie konkretnej osoby (art. 90 § 2 kpk.).

Trzecim dokumentem stanowiącym warunek *sine qua non* dopuszczenia przedstawiciela społecznego do działania, dla którego art. 90 § 2 kpk. zastrzega wyłączenie formę pisemną, jest upoważnienie wystawione przez odpowiedni organ (osobę uprawnioną) organizacji społecznej i przedkładane sądowi przez desygowanego przedstawiciela społecznego. Przepisy kpk. nie ograniczają kręgu osób, które mogą być desygowane przez daną organizację jedynie do jej członków, a tym bardziej do osób wchodzących w skład jej organów.

Przedstawiciel społeczny może zostać w dowolnym momencie wymieniony na innego przez desygującą go organizację lub zupełnie wycofany z postępowania. Nie może tego jednak uczynić sam sąd z własnej inicjatywy.

Na podstawie art. 91 kpk. dopuszczony do udziału w postępowaniu sądowym przedstawiciel organizacji społecznej może uczestniczyć w rozprawie, wypowiadać się i składać oświadczenia na piśmie. *A contrario* nie może brać udziału w innych czynnościach niż rozprawa, a więc w posiedzeniu czy czynnościach poza budynkiem sądu sprawowanym przez sędziego delegowanego. Jak każdy podmiot uprawniony, przedstawiciel społeczny powinien zostać zawiadomiony o terminie rozprawy, zaś jeśli sąd postanowił o niejawności rozprawy, przedstawiciel może zostać wskazany przez strony jako tzw. mąż zaufania i pozostać na sali rozpraw (art. 361 § 1 kpk.), chyba że zachodzi obawa ujawnienia informacji niejawnych o klauzuli tajności „tajne” lub „ściśle tajne” (§ 2). Dostęp do akt sprawy sądowej możliwy jest za zgodą prezesa sądu na podstawie art. 156 § 1 zd. 2 kpk. Zasady powyższe stosuje się również na rozprawie odwoławczej.

Prawo wypowiadania się przez przedstawiciela społecznego może być realizowane jedynie na rozprawie, skoro nie może on brać osobistego udziału w innych

czynnościach. Nie może również wnosić wniosków dowodowych ani środków zażalenia. Z kolei prawo do wypowiedzi jest poszerzone o możliwość udziału w fazie głosów stron, zależne jest ono jednak od uznania przewodniczącego składu, który w razie potrzeby może udzielić głosu przedstawicielowi społecznemu przed przemówieniem obrońcy i oskarżonego (art. 406 § 1 kpk.).

Trzecie z przewidzianych w art. 91 kpk. uprawnień, tj. prawo składania oświadczeń na piśmie, może być realizowane w całym postępowaniu sądowym (także poza rozprawą) od momentu dopuszczenia przedstawiciela do tego postępowania. Jak się wydaje, odpowiednie pisemne oświadczenie może być złożone również w związku z posiedzeniem sądu. Kodeks postępowania karnego nie ogranicza ani nie narzuca zawartości treściowej takich oświadczeń, dlatego w uprawnieniu tym należy upatrywać szansy CSN na przekazanie sądowi wyników diagnozy oskarżonego, ewentualnego planu naprawczego oraz sugestii (propozycji) co do możliwych do zastosowania wobec oskarżonego środków.

DZIAŁANIA CENTRUM SPRAWIEDLIWOŚCI NAPRAWCZEJ NA ETAPIE POSTĘPOWANIA WYKONAWCZEGO¹

KATARZYNA ŁAPIŃSKA, MAŁGORZATA MAŃCZUK

Zastanawiając się nad umiejscowieniem możliwej działalności Centrum Sprawiedliwości Naprawczej (CSN) przy wykonywaniu orzeczeń sądu, wskazać należy przede wszystkim na karę ograniczenia wolności oraz pracę społecznie użyteczną orzeczoną w zamian grzywny, której egzekucja stała się bezskuteczna. Mowa jest tu nie tylko o karach przewidzianych za przestępstwa, ale i orzekanych za popełnione wykroczenia. Ponadto nie można zapominać o wszelkich działaniach w zakresie dozoru, stąd ewentualnego funkcjonowania Centrum należy także upatrywać przy instytucjach probacyjnych. Organizacje społeczne mogą w szczególności sprawować dozór w stosunku do osoby, wobec której zastosowano instytucję warunkowego umorzenia postępowania, czy w stosunku do osoby odbywającej karę ograniczenia wolności (w tym także w systemie dozoru elektronicznego), gdy sąd warunkowo zawiesił wykonanie kary, czy wobec skazanego, który został warunkowo zwolniony z odbycia reszty kary pozbawienia wolności. Co więcej, Centrum może brać również czynny udział w przygotowaniu skazanego do życia na wolności po zwolnieniu go z zakładu karnego.

Poniżej zaproponowana zostanie możliwa kolejność działań CSN na etapie postępowania wykonawczego w oparciu o obowiązujące przepisy prawa, z uwzględnieniem nowelizacji, które weszły w życie z dniem 1 lipca 2015 r. Zakres tejże działalności jest znacznie szerszy i bardziej rozbudowany niż w przypadku wcześniejszych

¹ Rozdział niniejszy oparty jest na przepisach kodeksu karnego i kodeksu karnego wykonawczego w brzmieniu nadanym im po nowelizacji, która weszła w życie z dniem 1 lipca 2015 r., a została dokonana ustawą z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247 z późn. zm.) oraz ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 369).

etapów postępowania, tj. przygotowawczego i sądowego. Dlatego też to właśnie w tym postępowaniu upatruje się skoncentrowania aktywności Centrum oraz ukazania istoty i celów tej instytucji.

Krok 1: Umowa o współpracy

Istotnym z punktu widzenia przejrzystości i wypracowania jednolitych standardów działania CSN na etapie wykonania kary jest zawieranie stosownych umów i porozumień z podmiotami zobowiązanymi i uprawnionymi do udziału w wykonywaniu orzeczeń. Kwestia umów o współpracy na etapie postępowania wykonawczego wygląda podobnie jak w postępowaniu sądowym z tą jednak różnicą, że oprócz umocowania swojej działalności poprzez zawartą umowę z prezesem sądu, CSN zawierałoby przede wszystkim umowy z kuratorami okręgowymi, będącymi przedstawicielami służby kuratorskiej. Porozumienia te dotyczyłyby w głównej mierze przyjmowania skazanych do wykonywania nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne w ramach orzeczonej kary ograniczenia wolności oraz pracy społecznie użytecznej. Z drugiej strony, Centrum zawierałoby także umowy ze współpracującymi z nim podmiotami (placówkami), do których kierowani byłiby skazani i ukarani w celu odbycia kary.

Ponadto zgodnie z art. 170 § 2 kkw. sąd może powierzyć stowarzyszeniu, organizacji lub instytucji sprawowanie dozoru na ich wniosek lub za ich zgodą – z urzędu lub na wniosek skazanego, obrońcy, prokuratora lub sądowego kuratora zawodowego. Dozór może być powierzony organizacji tylko wtedy, gdy spełnia ona ustawową przesłankę prowadzenia statutowej działalności mającej na celu troskę o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym. Choć powierzanie dozoru organizacji społecznej nie jest w praktyce częstym zjawiskiem, niemniej taki postulat warto zaakcentować, gdyż CSN z powodzeniem mogłoby pośredniczyć na linii porozumienia między sądowym kuratorem zawodowym a organizacją. Z uwagi na to, iż sąd powinien mieć przekonanie, że organizacja pozarządowa i osoby, które ta wyznaczyła do sprawowania dozoru, dają gwarancję właściwego wykonywania powierzonych im zadań probacyjnych oraz zapewnią ciągłość oddziaływań readaptacyjnych, rehabilitacyjnych czy terapeutycznych wobec skazanego, wybór opierałby się na sprawdzonych przez Centrum podmiotach.

Krok 2: Przyjmowanie skazanych i ich diagnozowanie

Zadania CSN w zakresie postępowania wykonawczego polegałyby przede wszystkim na współpracy ze służbą kuratorską. Ta z kolei obejmowałaby w głównej mierze wykonywanie kary ograniczenia wolności i pracy społecznie użytecznej, albowiem na tym obszarze skupiłyby się działania Centrum. Na podstawie porozumień zawartych z kuratorami okręgowymi, o czym mowa była wyżej (zob. krok 1), CSN zobowiązane byłoby przyjmować skazanych i ukaranych, skierowanych na podstawie decy-

zji zawodowego kuratora sądowego do wykonania nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne. Umieszczając powyższe w ramach funkcjonującego systemu prawnego, wyglądałoby to następująco:

- 1) sąd, kierując orzeczenie do wykonania, przesyła jego odpis lub wyciąg ze wzmianką o wykonalności, a w wypadku orzeczenia prawomocnego – z datą jego uprawomocnienia się, odpowiedniemu organowi powołanemu do wykonywania orzeczenia (art. 11 § 1 kkw.) – w przypadku kary ograniczenia wolności zespołowi kuratorskiej służby sądowej (art. 56 § 1 kkw.),
- 2) kierownik zespołu powierza bezzwłocznie, nie później jednak niż w ciągu 3 dni od daty przekazania, sprawę do prowadzenia konkretnemu kuratorowi zawodowemu (§ 27 ust. 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 roku w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. poz. 335) – zwanego dalej „rozporządzeniem”),
- 3) kurator zawodowy po otrzymaniu sprawy bezzwłocznie, nie później jednak niż w ciągu 7 dni od dnia jej otrzymania, wzywa skazanego do stawienia się w zespole w celu skierowania do wykonywania kary ograniczenia wolności lub pracy społecznie użytecznej (§ 28 ust. 1 rozporządzenia),
- 4) w czasie pierwszego kontaktu ze skazanym kurator zawodowy przeprowadza z nim rozmowę, podczas której poucza go o jego obowiązkach i uprawnieniach, a także o konsekwencjach uchylania się od odbywania kary (§ 28 ust. 2 rozporządzenia)
- 5) po wysłuchaniu skazanego kurator zawodowy wydaje decyzję o skierowaniu skazanego/ukaranego do Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

Tak przedstawiony schemat nie odbiega zasadniczo od funkcjonującego planu działania kuratorów, tym niemniej przekazując część zadań do CSN (po skierowaniu doń skazanego), służba kuratorska zostanie w znaczny sposób odciążona. Ponadto po wydaniu decyzji kurator wprowadza odpowiednie dane do systemu informatycznego Centrum, w miarę potrzeby z informacjami pomocnymi w określeniu rodzaju i miejsca wykonania prac, adekwatnie do wieku, stanu zdrowia, doświadczenia i kwalifikacji skazanego. Rozwiązanie to ma wpłynąć na szybkość przekazywania informacji. Jednocześnie z formalnego punktu widzenia wymaga jednak podjęcia stosownych procedur określonych rozporządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 29 kwietnia 2004 roku w sprawie dokumentacji przetwarzania danych osobowych oraz warunków technicznych i organizacyjnych, jakim powinny odpowiadać urządzenia i systemy informatyczne służące do przetwarzania danych osobowych (Dz.U. Nr 100, poz. 1024). Dlatego też sposób prowadzenia systemu przez CSN, a także środki techniczne i organizacyjne zapewniające ochronę przetwarzanych danych osobowych oraz podstawowe warunki techniczne i organizacyjne, jakim po-

winny odpowiadać urządzenia i systemy informatyczne służące do przetwarzania danych, a ponadto wymagania w zakresie odnotowywania udostępniania danych osobowych i bezpieczeństwa przetwarzania danych osobowych muszą odpowiadać wymogom określonym w przepisach szczegółowych. Biorąc pod uwagę kategorie przetwarzanych danych oraz zagrożenia, rozporządzenie wprowadza trzy poziomy bezpieczeństwa przetwarzania danych osobowych w systemie informatycznym (§ 6 ust. 1). W przypadku systemu informatycznego CSN wymagane byłoby zastosowanie wysokiego poziomu sposobu zabezpieczenia bezpieczeństwa, albowiem w przypadku, gdy przynajmniej jedno urządzenie systemu informatycznego służącego do przetwarzania danych osobowych połączone jest z siecią publiczną, stosuje się trzeci, najwyższy poziom zabezpieczeń (§ 6 ust. 4).

Po przyjęciu skazanego rolą Centrum byłoby przeprowadzenie z nim dobrowolnego wywiadu diagnostycznego. Fakultatywność wymaga uzyskania od skierowanego pisemnej zgody na wywiad, którego celem byłoby określenie odpowiedniego rodzaju i miejsca wykonania pracy oraz zaoferowania odpowiedniego wsparcia dla przeciwdziałania powrotowi skazanego do przestępstwa i osiągnięcia celów wymierzonej kary. Wywiad ten koncentrowałby się na najważniejszych aspektach życia skazanego, a mających wpływ na jego zdolność do wykonania kary, m.in.: wykształcenie, zawód, zatrudnienie, dochód, warunki mieszkaniowe, sytuacja rodzinna, więzi społeczne, styl życia i uzależnienia, przeszłość kryminalna i stosunek do wymiaru sprawiedliwości, możliwości i ograniczenia w zakresie wykonywania kary. Ma ponadto zawierać zamierzenia readaptacyjne, w tym ustalenie szczegółowego planu pracy ze skazanym.

Wszelkie dane uzyskane w drodze wywiadu objęte byłyby tajemnicą zawodową. Z punktu widzenia ochrony danych osobowych wymagałoby to podjęcia uprzednio odpowiednich czynności. Po pierwsze, koniecznym będzie wyznaczenie administratora danych, tj. podmiotu decydującego o celach i środkach przetwarzania danych osobowych. To na nim ciążyć będzie obowiązek zgłoszenia zbioru do rejestracji Generalnemu Inspektorowi Ochrony Danych Osobowych (GIODO). Zgodnie bowiem z art. 7 pkt 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 roku o ochronie danych osobowych (Dz.U. Nr 133, poz. 883) zbiorem danych osobowych jest każdy posiadający strukturę zestaw danych o charakterze osobowym, dostępnych według określonych kryteriów, niezależnie od tego, czy zestaw ten jest rozproszony lub podzielony funkcjonalnie. Zgłoszenia zbioru do rejestracji należy dokonać przed rozpoczęciem przetwarzania danych, czyli przed pierwszą czynnością, jaką administrator może wykonać na danych. Zgodnie bowiem z art. 46 ust. 1 ww. ustawy administrator danych może rozpocząć ich przetwarzanie w zbiorze po zgłoszeniu tego zbioru do rejestracji GIODO. Dostęp do danych osobowych, w tym danych wrażliwych, miałyby jedynie osoby upoważnione. Ponadto wymagane jest uzyskanie zgody skazanego na przetwarzanie jego danych osobowych oraz danych wrażliwych na piśmie. Centrum dla

każdej sprawy prowadziłoby dokumentację, w której znalazłaby się decyzja i inne informacje przekazane przez kuratorów oraz ustalane harmonogramy, miesięczne informacje o przebiegu wykonania kary oraz ewidencje wykonanych faktycznie prac.

Co więcej, z zachowaniem rygorów wynikających z ustawy o ochronie danych osobowych, dane uzyskane za pomocą wywiadu mogłyby w przyszłości posłużyć do celów badawczych, m.in. do zaobserwowania korelacji między określonymi cechami respondentów a ich zdolnością do wykonania kary. Ustawa przewiduje bowiem możliwość przetwarzania danych w celu innym niż ten, dla którego zostały zebrane, jeżeli nie narusza to praw i wolności osoby, której dane dotyczą, oraz następuje w celach naukowych (art. 26 ust. 2 pkt 1).

Krok 3: Kierowanie skazanych do placówek i nadzór nad wykonywaniem orzeczonej kary

Zgodnie z art. 54 kkw. karę ograniczenia wolności wykonuje się w miejscu stałego pobytu lub zatrudnienia skazanego albo w niewielkiej odległości od tego miejsca, chyba że ważne względy przemawiają za wykonaniem kary w innym miejscu. Dzięki diagnozie można by dopasować miejsce pracy zarówno do warunków i właściwości osobistych skazanego, jak i do istniejących na daną chwilę potrzeb społecznych. W założeniu CSN opracowywałoby program pomocowy dla konkretnego przypadku – w grę wchodzi różnego rodzaju terapie, kursy, warsztaty czy konsultacje. Prawidłowo postawiona diagnoza znacznie ułatwiłaby dobór środków oddziaływania na skazanego, co przyniosłoby wymierne efekty w procesie jego resocjalizacji.

Kolejnym zadaniem CSN byłoby przygotowanie skazanego do wykonania kary w wybranej placówce. Wymagałoby to odebrania od niego stosownych oświadczeń umożliwiających wykonanie nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne. Jest tu mowa w szczególności o zapoznaniu się z przepisami BHP, a także o aktualnej zdolności do pracy. Niezbędnym byłoby także skierowanie na badania przed rozpoczęciem wykonywania pracy.

Nadzór nad wykonaniem orzeczonej kary spoczywałby bezpośrednio na pracownikach CSN, co jednak nie odbierałoby zawodowym kuratorom sądowym prawa do kontroli sposobu wykonywania kary ograniczenia wolności oraz pracy społecznie użytecznej, wynikającego z obowiązujących przepisów. W dalszej mierze bowiem kurator zawodowy może kontrolować sposób wykonywania kary przez skazanego poprzez wizyty w miejscu pracy, a także sprawdzenie prawidłowości wywiązywania się przez skazanego z nałożonych na niego obowiązków (§ 32 ust. 1 rozporządzenia). Ponadto sąd, a także sądowy kurator zawodowy mogą w każdym czasie żądać od skazanego wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary ograniczenia wolności i w tym celu wzywać skazanego do osobistego stawiennictwa (art. 60 kkw.).

Do zadań CSN należałoby prowadzenie ewidencji wykonywanej przez skazanego pracy, np. w formie zbiorczego wykazu godzin przepracowanych przez skazanego w oparciu o indywidualne listy obecności. Następnie, w założeniu nie rzadziej niż raz na miesiąc, przekazywałoby kuratorowi sądowemu wszystkie informacje dotyczące przebiegu wykonywanej kary, m. in.: wykonania harmonogramu pracy, liczby przepracowanych godzin, rodzaju wykonywanej pracy, rozpoczęcia i zakończenia pracy, niezgłoszenia się do pracy, niepodjęcia przydzielonej pracy czy opuszczenia jej bez usprawiedliwienia. Czynności te obecnie podejmują osoby wyznaczone do organizowania pracy skazanych i kontrolowania jej przebiegu w podmiotach, w których jest wykonywana nieodpłatna kontrolowana praca na cele społeczne (§ 31 rozporządzenia). Przejęcie ich przez CSN znacznie ułatwiłoby i usprawniło działanie systemu wykonywania kary ograniczenia wolności. Ponadto pracownicy Centrum byłiby uprawnieni do przeprowadzania kontroli wykonywanej przez skazanych pracy w konkretnej placówce, ustalając w szczególności, czy wykonywanie prac przez skazanych odbywa się zgodnie z harmonogramem.

CSN przedstawia placówce wstępny projekt harmonogramu i po ewentualnym wprowadzeniu w nim zmian jego odpis przekazuje kuratorowi sądowemu. To na CSN ciążyłby szereg obowiązków związanych z nadzorem nad wykonaniem kary, m.in. sprawdzenia, czy skazany podjął pracę w placówce w wyznaczonym mu dniu, miejscu i czasie, a także w razie niepodjęcia przez niego pracy, ustalenie przyczyny niestawienia się. Istotnym celem CSN byłoby kierowanie skazanych/ukaranych do odpowiedniego (zgodnie z diagnozą) ośrodka pomocy albo placówki, która w danym czasie ma zapotrzebowanie na dokonanie konkretnych prac. Dzięki nadzorowi Centrum możliwa byłaby zmiana placówki w trakcie wykonywania kary, w zależności od zmiany warunków (np. prace sezonowe, incydentalne). Niemalże znaczenie dla efektywności wykonywania kary ograniczenia wolności będzie miała kwestia zapewnienia szybkiego przepływu informacji pomiędzy kuratorami i placówkami, w których będzie wykonywana praca, czego upatruje się w działaniach CSN.

Krok 4: Ustalenie jednolitych standardów wykonywania kary

Miejsca możliwego wykonywania nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne, a więc *de facto* wykonania kary ograniczenia wolności oraz pracy społecznie użytecznej, zgodnie z obowiązującymi przepisami (art. 56 § 2 kkw.), wyznacza organ samorządu (wójt, burmistrz lub prezydent miasta). Obowiązek umożliwienia skazanym wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne mają podmioty, dla których organ gminy, powiatu lub województwa jest organem założycielskim, a także państwowe lub samorządowe jednostki organizacyjne oraz spółki prawa handlowego z wyłącznym udziałem Skarbu Państwa (art. 56 § 2 zd. 2 kkw.). Ponadto praca ta może być wykonywana na rzecz instytucji lub organizacji reprezentujących społeczność lokalną oraz w placówkach oświatowo-wychowawczych,

młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach socjoterapii, podmiotach leczniczych w rozumieniu przepisów o działalności leczniczej, jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej, fundacjach, stowarzyszeniach i innych instytucjach lub organizacjach użyteczności publicznej, niosących pomoc charytatywną – za ich zgodą (art. 56 § 3 kkw.). Ustawodawca zatem bardzo szeroko określa zakres podmiotów mogących wziąć czynny udział w procesie wykonywania kary ograniczenia wolności i resocjalizacji skazanego.

Dobór najbardziej optymalnego miejsca do wykonania kary ograniczenia wolności, w tym także odbywanej w systemie dozoru elektronicznego, czy pracy społecznie użytecznej, byłby dokonywany przez CSN na podstawie diagnozy (zob. krok 2). Niewątpliwie podmioty, w których nieodpłatna kontrolowana praca na cele społeczne ma być wykonywana, muszą spełniać warunki określone w § 1 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna (Dz.U. Nr 98, poz. 634). Wymagane jest, aby placówki, które wyraziły zgodę na przyjmowanie skazanych, a zarazem spełniały wymogi z rozporządzenia, zawarły stosowne porozumienia z CSN w sprawie organizacji wykonywania kary ograniczenia wolności oraz pracy społecznie użytecznej. Pomogłoby to ujednolicić standardy wykonywania kary we wszystkich ośrodkach tak, aby orzeczona kara osiągnęła swoje cele wychowawcze i była skutecznie wykonywana. Centrum przejęłoby wszelkie formalności, aby zachęcić do współpracy także te placówki, które pozbawione są rozbudowanych struktur biurowych. Wspólne standardy dotyczyłyby m. in. sposobu traktowania skazanych niestawiających się do pracy bądź stawiających się w stanie nietrzeźwości oraz stwarzających inne problemy wychowawcze, jak i ustalenia ze skazanymi harmonogramu wykonywania prac oraz zapewnienia odpowiedniej komunikacji pomiędzy placówką, CSN a kuratorem sądowym. Obecnie brakuje jednolitych procedur odnośnie do przebiegu wykonywania kary ograniczenia wolności i pracy społecznie użytecznej, wspólnych we wszystkich podmiotach do tego wyznaczonych.

Krok 5: Prowadzenie ewidencji i pozyskiwanie nowych podmiotów do projektu

W obecnym stanie prawnym to kurator zawodowy pozyskuje podmioty, o których mowa w art. 56 § 2 i 3 kkw., gdzie skazany będzie mógł wykonywać nieodpłatną kontrolowaną pracę na cele społeczne (§ 29 ust. 1 rozporządzenia). W tym też celu nawiązuje on stałą współpracę z organami samorządu terytorialnego, a także z przedstawicielami innych podmiotów, o których mowa w art. 56 § 3 kkw. – w porozumieniu z prezesem sądu rejonowego (§ 32 ust. 1 rozporządzenia). Wydaje się, że CSN jako organizacji znacznie łatwiej byłoby przygotować listę współpracujących z nim ośrodków, stowarzyszeń, fundacji aniżeli jednej osobie w postaci kuratora sądowego. W założeniu bowiem CSN pozyskuje do współpracy placówki, po pierwsze spełnia-

jące wymogi określone w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 czerwca 2010 roku, po drugie, jeśli chodzi o pozyskanie podmiotów, dla których organem założycielskim jest samorząd terytorialny, CSN musiałoby powiadomić o tym właściwy organ gminy celem aktualizacji listy podmiotów, w których wykonywana jest nieodpłatna kontrolowana praca na cele społeczne (zgodnie z § 3 ww. rozporządzenia).

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej prowadziłoby ewidencję podmiotów zaangażowanych we współpracę w wykonywaniu kary ograniczenia wolności i pracy społecznie użytecznej. Z placówkami tymi CSN zawierałoby stosowne porozumienia, o czym była już mowa wyżej. Ponadto Centrum podjęłoby się zadań promocyjnych polegających na promowaniu udziału społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń sądów karnych, a mających na celu pozyskiwanie nowych placówek do projektu. Co istotne z punktu widzenia założeń Centrum, nawiązanie współpracy z placówkami różnego typu pozwoliłoby dopasować środki oddziaływania na skazanego do odpowiednich podmiotów, m.in. aby zapewnić odpowiednią różnorodność placówek pod względem dostępności pracy dla osób z częściową niepełnosprawnością, możliwości pracy w różnych terminach (dla osób pracujących lub uczących się), a także rozmieszczenia geograficznego. Kolejną sprawą jest ustalenie dnia i godziny pierwszego zgłoszenia się skazanego do odbycia kary. I tu, podobnie jak przy kierowaniu skazanego przez kuratora do CSN, wskazane jest, aby termin pierwszego zgłoszenia się do placówki był jak najkrótszy. W tym także celu miałby działać system informatyczny CSN. Ponadto Centrum miałoby również spełniać zadania edukacyjne polegające na szkoleniu pracowników placówek, w szczególności w obszarze wdrażania wspólnych standardów oraz ustalania zasad współpracy, co obecnie pozostaje w gestii kuratorów (§ 31 pkt 2 rozporządzenia). Ważną funkcję CSN miałyby stanowić także jego działalność sprawozdawcza.

Krok 6: Wykonywanie dozoru przy instytucjach o charakterze probacyjnym

Zauważyć należy, iż wszędzie tam, gdzie ustawa przewiduje współpracę organizacji społecznych w wykonywaniu kar, pojawia się miejsce dla działalności CSN. Największym polem do jego działań jest oczywiście udział w wykonywaniu kary ograniczenia wolności i pracy społecznie użytecznej. Jednakże działalność Centrum może dotyczyć także sprawowania czynności dozoru przy instytucjach o charakterze probacyjnym. Zadania w przypadku warunkowego umorzenia postępowania czy warunkowego zawieszenia wykonania kary, w razie oddania skazanego pod dozór CSN, polegałyby przede wszystkim na kontroli realizacji planu naprawczego oraz innych warunków probacji. Analogiczne działania mogłyby zostać podjęte w stosunku do skazanych warunkowo przedterminowo zwolnionych z odbycia reszty kary pozbawienia wolności.

Natomiast w przypadku skazanych odbywających karę w systemie dozoru elektronicznego działalność CSN opierałaby się na ścisłej współpracy z kontrolującym wy-

konywanie kary sądowym kuratorem zawodowym. W świetle znowelizowanego art. 173 kkw. sądowy kurator zawodowy kieruje pracą sądowych kuratorów społecznych oraz osób godnych zaufania wykonujących dozór. Zatem ustawa przewiduje możliwość powierzenia czynności dozoru (ale już nie kontrolnych) innym podmiotom niż kurator zawodowy. W tym miejscu pojawia się możliwość współpracy z CSN, jako instytucji, która miałaby znacznie odciążyć kuratorów zawodowych w obowiązkach dozoru.

Krok 7: Oddziaływanie wychowawcze i terapeutyczne

Ustawodawca przewidział możliwość nakładania na skazanych będących w okresie próby (a więc przy instytucjach probacyjnych, takich jak warunkowe umorzenie postępowania, warunkowe zawieszenie wykonania kary oraz warunkowe przedterminowe zwolnienie) obowiązków na podstawie art. 72 § 1 kk. Sąd może zobowiązać skazanego m. in. do informowania sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby, wykonywania pracy zarobkowej, do nauki lub przygotowania się do zawodu, powstrzymywania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, poddania się leczeniu (w szczególności odwykowemu lub rehabilitacyjnemu) albo oddziaływaniom terapeutycznym, uczestnictwa w programach korekcyjno-edukacyjnych czy innego stosowanego postępowania w okresie próby, jeżeli może to zapobiec popełnieniu ponownie przestępstwa. Katalog tych obowiązków nie jest zamknięty, a ustawa nie zabrania ich łączenia. O ich nałożeniu decyduje sąd, biorąc pod uwagę potrzebę indywidualizacji oddziaływań. Oczywiście możliwość tego oddziaływania istnieje nie tylko w trakcie orzekania, ale też w czasie okresu próby, kiedy to sąd może rozszerzać lub zmieniać orzeczone wyrokiem obowiązki albo od nich zwolnić, a także ustanawiać nowe – także na wniosek kuratora. Nałożenie na skazanego obowiązku poddania się leczeniu, w szczególności odwykowemu lub rehabilitacyjnemu albo oddziaływaniom terapeutycznym, wymaga bezwzględnie uzyskania jego zgody. Niewątpliwie konieczność wyrażenia zgody przez skazanego wynika nie tylko z powodów racjonalnych, ale też konstytucyjnych. Jest to bowiem zobowiązanie, którego zakres umożliwia bardzo daleko idącą ingerencję w sferę wolności osobistej człowieka, w tym podmiotowość i autonomię woli pacjenta.

Z kolei obowiązek realizacji programów korekcyjno-edukacyjnych określony został przepisami ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. Nr 180 poz. 1493). Programy te stanowią część całego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie i uzupełniającą formy interwencji wobec sprawców. Oddziaływania korekcyjno-edukacyjne są prowadzone w formie działań psychologicznych, edukacyjnych i socjalizacyjnych, ukierunkowanych na zmianę zachowań i postaw osób stosujących przemoc, których celem ma być zaprzestanie stosowania przemocy przez sprawcę. Programy takie prowadzone są przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, wobec których wymogi formalne

określa rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 lutego 2011 roku w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne (Dz.U. Nr 50, poz. 259). Wydaje się, że CSN mogłoby podjąć się stałej współpracy z takimi ośrodkami w ramach pomocy i nadzoru nad wykonywaniem obowiązków nałożonych przez sąd na skazanego.

Centrum mogłoby także zająć się próbą terapeutycznej rozmowy ze skazanymi poprzez wykwalifikowane w tym kierunku osoby, a następnie proponowaniem różnych wychowawczych form aktywności. Zadania CSN polegałyby w głównej mierze na mobilizowaniu i dyscyplinowaniu skazanych do wykonywania ustalonych planów naprawczych, a w konsekwencji do efektywnego wykonania orzeczonej kary. W stosunku zaś do skazanych przygotowywanych do życia na wolności po zwolnieniu z zakładu karnego, Centrum jako instytucja współpracująca z wieloma podmiotami i organizacjami pozarządowymi mogłoby zająć się przygotowywaniem programów aktywizujących i umożliwiających powrót do społeczeństwa skazanym opuszczającym warunki izolacji. W tym też celu mogłoby wskazywać dostępne formy pomocy, np. doradztwa zawodowego, warsztatów umiejętności społecznych, treningów zastępowania agresji, informacji prawnej czy konsultacji psychologicznych, a także informować i wspierać w skorzystaniu z pomocy udzielanej przez zewnętrzne podmioty publiczne i społeczne, np. ośrodki terapeutyczne, ośrodki pomocy rodzinie, organizacje dobroczynne czy poradnie.

CZĘŚĆ IV

REGULAMINY, WZORY PISM, FORMULARZE

Opracowanie: Izabela Urbaniak-Mastalerz

REGULAMIN DZIAŁANIA CENTRUM SPRAWIEDLIWOŚCI NAPRAWCZEJ

Wprowadzenie

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej jest organizacją pozarządową, której celem jest pomoc stronom postępowania w zakresie ich wolności i praw, a także w realizacji sprawiedliwości naprawczej.

Niniejszy Regulamin działania Centrum Sprawiedliwości Naprawczej dotyczy procedury udzielania pomocy stronom postępowania w polskim procesie karnym po wprowadzeniu zmian w Kodeksie karnym, Kodeksie postępowania karnego oraz Kodeksie karnym wykonawczym ustawą z dnia 27 września 2013 r. (Dz.U. poz. 1247) oraz ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. (Dz.U. poz. 396), które weszły w życie z dniem 1 lipca 2015 r.

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej jest instytucją posiadającą warunki organizacyjne umożliwiające zaaranżowanie postępowania medacyjnego.

Zasadniczym celem powyższej regulacji jest alternatywny sposób rozstrzygania spraw karnych na każdym etapie postępowania (w tym na etapie postępowania przygotowawczego, sądowego oraz wykonawczego).

Na etapie postępowania przygotowawczego Centrum Sprawiedliwości Naprawczej dokonuje dobrowolnej diagnozy sprawców, udziela stronom informacji, prowadzi mediacje, a także niezależnie dokonuje przekazywania informacji zwrotnej – prognoz i analiz kryminologicznych.

Na etapie postępowania sądowego Centrum Sprawiedliwości Naprawczej dokonuje dobrowolnej diagnozy sprawców, udziela stronom informacji, prowadzi mediacje, a także uczestniczy w postępowaniu jako strona społeczna i prezentuje propozycje planu naprawczego, w tym propozycję kar, środków karnych, warunków probacji maksymalizujących naprawczy efekt wyroku.

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej w postępowaniu wykonawczym na mocy decyzji kuratora o wykonaniu kary przez skazanego w Centrum Sprawiedliwości Na-

prawczej oraz po dokonaniu jego rejestracji w bazie danych Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przyjmuje skazanego i przeprowadza z nim dobrowolny wywiad diagnostyczny, a także dobiera miejsce pracy i proponuje program pomocowy (konsultacje, warsztaty, terapie, kursy).

W ramach możliwości zaaranżowania procesu mediacji Centrum Sprawiedliwości Naprawczej wskazuje cele i zasady postępowania mediacyjnego, a także poucza strony o możliwości cofnięcia wyrażenia przez nich zgody na uczestniczenie w postępowaniu mediacyjnym aż do czasu jego zakończenia. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej poucza także strony postępowania o treści art. 178a kpk., który stanowi, iż nie wolno przesłuchiwać jako świadka mediatora co do faktów, o których dowiedział się od oskarżonego lub pokrzywdzonego, prowadząc postępowanie mediacyjne, z wyłączeniem informacji o przestępstwach, o których mowa w art. 240 § 1 kodeksu karnego. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zapewnia bezstronność oraz poufność przeprowadzonych mediacji.

Postanowienia niniejszego Regulaminu są zgodne z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz.U. poz. 716). Postanowienia niniejszego Regulaminu są także zgodne z przepisami europejskimi oraz z dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r.

§ 1.

Przedmiot regulacji

1. Przedmiotem niniejszego Regulaminu jest unormowanie zasad, planów i procedur rozstrzygania sporów w sprawach karnych przez Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, pomiędzy podejrzanym/oskarżonym a pokrzywdzonym na etapie postępowania przygotowawczego oraz sądowego.

2. Przedmiotem niniejszego Regulaminu jest także unormowanie zasad działania Centrum Sprawiedliwości Naprawczej na etapie postępowania wykonawczego w zakresie pomocy skazanym poprzez ustalenie doboru miejsca pracy, wykonywania kary ograniczenia wolności oraz propozycji programu pomocowego, konsultacji, warsztatów, terapii, kursów.

3. Niniejszy Regulamin stosuje się, jeżeli strony postępowania wyraziły wolę uzyskania pomocy z Centrum Sprawiedliwości Naprawczej lub też wyraziły na piśmie zgodę na rozwiązywanie wynikłego między nimi konfliktu w sprawie karnej w drodze mediacji, według niniejszego Regulaminu, także po powstaniu konfliktu pomiędzy stronami.

4. Niniejszy Regulamin stosuje się także na podstawie decyzji kuratora, na mocy której skazany został skierowany do odbycia kary ograniczenia wolności lub pracy społecznie użytecznej w Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

5. Wzór oświadczenia strony w przedmiocie wyrażenia zgody na przeprowadzenie postępowania mediacyjnego z oświadczeniem o uzyskaniu informacji o celach i zasadach postępowania mediacyjnego wraz z oświadczeniem o otrzymaniu pouczenia o możliwości cofnięcia zgody stanowi Załącznik nr 1 do niniejszego Regulaminu.

6. Każda osoba, która zgłosiła się do Centrum Sprawiedliwości Naprawczej w celu utrzymania pomocy w sprawie, otrzymuje pouczenie o celach i zasadach mediacji wraz z instrukcją działania Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, którego wzór stanowi Załącznik nr 2 do niniejszego Regulaminu.

7. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej na etapie postępowania przygotowawczego oraz sądowego ma możliwość przeprowadzenia wywiadu ze stronami postępowania oraz dokonania dobrowolnego diagnozowania sprawców za pomocą wypełnionego przez nich formularza, stanowiącego Załącznik nr 3 do niniejszego Regulaminu.

8. Na podstawie przeprowadzonej diagnozy Centrum Sprawiedliwości Naprawczej może przedstawić stronie postępowania propozycję planów naprawczych, ze wskazaniem możliwych warunków zakończenia postępowania karnego. Propozycje planów naprawczych znajdują się na Załączniku nr 18 do niniejszego Regulaminu.

9. Na etapie postępowania przygotowawczego oraz sądowego Centrum Sprawiedliwości Naprawczej ma możliwość wnioskowania o wgląd do akt sprawy w celu dokonania prawidłowej diagnozy i możliwości proponowania planu naprawczego. Wzór wniosku o wgląd do akt sprawy stanowi Załącznik nr 16 do niniejszego Regulaminu.

10. W przypadku decyzji kuratora o skierowaniu skazanego do odbycia kary ograniczenia wolności lub pracy społecznie użytecznej w Centrum Sprawiedliwości Naprawczej w postępowaniu wykonawczym, ze skazanym przeprowadza się dobrowolny wywiad diagnostyczny, którego wzór stanowi Załącznik nr 4 do niniejszego Regulaminu.

§ 2.

Udzielanie informacji stronom

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej udziela stronom informacji na etapie postępowania przygotowawczego oraz na etapie postępowania sądowego.

2. Miejszem udzielania informacji stronom jest co do zasady siedziba Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, jednakże na stosowne życzenie stron – miejscem udzielania informacji może być także sąd.

3. Informacje udzielane przez Centrum Sprawiedliwości Naprawczej mogą obejmować:

- a) informacje techniczne, do których należą w szczególności informacje na temat zasad działania sądu, lokalizacji sal rozpraw, zasad zachowywania się na posiedzeniu, przebiegu przesłuchania;
- b) prostą informację prawną;
- c) informację dotyczącą dostępnych środków sprawiedliwości naprawczej i konsensualnego sposobu zakończenia sprawy.

4. Udzielanie informacji stronom przez Centrum Sprawiedliwości Naprawczej ma na celu pomoc organom procesowym w szybkości przepływu informacji oraz odciążenie organów procesowych od konieczności udzielania stronom informacji, które posiada Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

5. Organy procesowe postępowania mogą zachęcać strony do uzyskania informacji w Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

§ 3.

Wszczęcie postępowania mediacyjnego

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej może zaaranżować proces mediacyjny w postępowaniu przygotowawczym oraz w postępowaniu sądowym.

2. Mediacja jest porozumieniem się skonfliktowanych osób przy pomocy bezstronnego i neutralnego mediatora, działającego przy współpracy z Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, który zgłosił na piśmie swą gotowość do podjęcia się przeprowadzenia postępowania mediacyjnego, zgodnie ze wzorem w Załączniku nr 8.

3. Wniosek o skierowanie sprawy na drogę postępowania mediacyjnego może złożyć strona postępowania, zgodnie ze wzorem w Załączniku nr 7.

4. Postępowanie mediacyjne zostaje wszczęte na mocy postanowienia właściwego organu.

5. W ramach przygotowań do mediacji pracownik Centrum Sprawiedliwości Naprawczej:

- a) przeprowadza rozmowę ze stronami, oceniając zakres i przedmiot konfliktu oraz charakter spraw spornych,
- b) pomaga w wyborze właściwego mediatora, współpracującego z Centrum Sprawiedliwości Naprawczej,
- c) ustala wraz ze stronami oraz wybranym mediatorem zakres kwestii podlegających wyjaśnieniu przed właściwym postępowaniem mediacyjnym.

§ 4.

Zasady postępowania mediacyjnego

1. Strony poddają sprawę pod mediację, działając w dobrej wierze zarówno w zakresie udzielanych informacji, jak i przedkładanych dokumentów oraz zajmowanych stanowisk w spornej sprawie.

2. Strony w ramach postępowania współpracują z mediatorem współpracującym przy Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zarówno w zakresie udzielanych informacji, przedkładanych dokumentów, jak i udziału w sesjach mediacyjnych.

3. Mediator w ramach prowadzonego postępowania kieruje się zasadą bezstronności, a jeżeli pojawiają się okoliczności mogące mieć wpływ na jego bezstronność, powinien odmówić prowadzenia mediacji i niezwłocznie o tym powiadomić Centrum Sprawiedliwości Naprawczej oraz strony.

4. Mediator może odmówić prowadzenia mediacji również z innych ważnych powodów, o czym obowiązany jest poinformować niezwłocznie Centrum Sprawiedliwości Naprawczej oraz strony.

5. Okoliczności, informacje i dokumenty związane z postępowaniem mediacyjnym są objęte zasadą poufności postępowania. Informacje te nie mogą być wykorzystywane w innych postępowaniach sądowych, polubownych lub innych.

6. Strony postępowania, w szczególności, nie mogą powoływać się na stanowiska lub sugestie, które pojawiły w toku postępowania mediacyjnego, ustępstw stron w ramach postępowania mediacyjnego, sugestii lub propozycji składanych przez mediatora oraz poglądów mediatora, stanowiska strony co do przyjęcia lub odrzucenia propozycji polubownego rozwiązania sporu.

7. Mediator jest związany obowiązkiem zachowania poufności w trakcie postępowania polubownego, jak również po jego zakończeniu. Poufność nie może dotyczyć okoliczności, które mogą być ujawnione również poza postępowaniem mediacyjnym.

8. Obecność osób trzecich przy postępowaniu mediacyjnym wymaga zgody obu stron postępowania oraz mediatora.

9. Postępowanie toczy się na podstawie obowiązujących przepisów prawa polskiego i europejskiego, z zachowaniem Standardów Prowadzenia Mediacji oraz Kodeksu Etycznego Mediatorów Polskich, uchwalonego przez społeczną Radę ds. Alternatywnych Metod Rozstrzygania Sporów oraz zgodnie z zapisami niniejszego Regulaminu.

10. Strony mediacji mogą działać samodzielnie lub przez pełnomocnika/obrońcę.

11. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zapewnia uczestnikom postępowania medacyjnego warunki odpowiednie do przeprowadzenia mediacji.

12. Na wniosek strony lub stron – postępowanie medacyjne może toczyć się w uzgodnionym innym miejscu.

13. Postępowanie medacyjne nie powinno trwać dłużej niż miesiąc, a jego okresu nie wlicza się do czasu trwania postępowania przygotowawczego.

14. Udział oskarżonego i pokrzywdzonego w postępowaniu medacyjnym jest dobrowolny.

15. Zgodę na uczestniczenie w postępowaniu medacyjnym odbiera organ kierujący sprawę do mediacji lub mediator.

16. Postępowanie medacyjne toczy się w języku ustalonym przez strony.

§ 5. Mediator

1. Mediatorem może być osoba wpisana na listę, posiadająca wymagane kwalifikacje i współpracująca z Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

2. Osobą prowadzącą postępowanie medacyjne nie może być osoba wyłączona z mocy prawa na podstawie art. 40 kpk. oraz osoba wyłączona na wniosek strony na podstawie art. 41 § 1 kpk., a także czynny zawodowo sędzia, prokurator, asesor prokuratorski, a także aplikant wymienionych zawodów, ławnik, referendarz sądowy, asystent sędziego, asystent prokuratora oraz funkcjonariusz instytucji uprawnionej do ścigania przestępstw. Stosuje się odpowiednio art. 42 § 1 kpk.

3. Jeżeli strony nie wskażą osoby mediatora, wyznacza go pracownik Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

4. Jeżeli wyznaczony mediator nie może podjąć się prowadzenia mediacji lub z uzasadnionych przyczyn odmówił jej prowadzenia, Centrum Sprawiedliwości Naprawczej wyznacza innego mediatora lub wzywa strony do wskazania innego mediatora z listy.

5. Mediator przed rozpoczęciem postępowania medacyjnego składa oświadczenie o zachowaniu bezstronności i niezależności oraz poufności w prowadzonej mediacji i spełnieniu odpowiednich warunków. Oświadczenia są dołączane do akt sprawy. Wzór składanego przed mediatorów oświadczenia stanowi Załącznik nr 11 do niniejszego Regulaminu.

6. Wyłączenie mediatora może nastąpić na jego wniosek lub na wniosek stron postępowania. Po wyłączeniu mediatora strony mogą wnioskować o wyznaczenie innego mediatora z listy Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

7. Jeżeli wyznaczony mediator został skreślony z listy mediatorów, zrzekł się roli mediatora lub zmarł, strony sporu mogą wyznaczyć nowego mediatora. Jeżeli tego nie zrobią w ciągu 10 dni, pracownik Centrum Sprawiedliwości Naprawczej wyznacza innego mediatora z listy.

8. Mediatorowi udostępnia się akta w niezbędnym zakresie do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego, do którego załącza ugodę podpisaną przez oskarżonego, pokrzywdzonego i mediatora, jeśli została zawarta.

9. Mediatorowi nie udostępnia się, zawartych w aktach sprawy, materiałów objętych tajemnicą państwową, służbową lub związaną z wykonywaniem zawodu lub funkcji, materiałów dotyczących stanu zdrowia oskarżonego, opinii o nim, danych o jego karalności oraz pozwalających na ustalenie tożsamości świadka przesłuchanego w trybie art. 184 kodeksu postępowania karnego i takich, których ujawnienie pokrzywdzonemu mogłoby mieć wpływ na odpowiedzialność karną innych oskarżonych w tej sprawie, a nieuczestniczących w postępowaniu mediacyjnym.

10. Udostępnienie akt sprawy mediatorowi może nastąpić poprzez:

- a) umożliwienie bezpośredniego zapoznania się z aktami w obecności upoważnionego pracownika organu prowadzącego postępowanie;
- b) wydanie kserokopii dokumentów z akt sprawy;
- c) zezwolenie na sporządzenie odpisów z akt sprawy.

§ 6.

Sesje mediacyjne

1. Sesję mediacyjną rozpoczyna mediator przez rozpoczęcie mediacji.

2. Mediator przesyła stronie zaproszenie na mediację, zgodnie ze wzorem na Załączniku nr 10 do Regulaminu.

3. Sesja mediacyjna może toczyć się w obecności obu stron jako sesje wspólne lub też z udziałem każdej strony oddzielnie, jako sesje indywidualne.

4. Jedna sesja mediacyjna nie powinna trwać dłużej niż 4 godziny, łącznie z przerwami.

5. Kolejne sesje mediacyjne powinny być wyznaczane w możliwie bliskich sobie terminach, chyba że dłuższe odstępy czasu pomiędzy sesjami wynikają ze zgodnej woli stron lub spowodowane są istotnymi względami osobistymi lub zawodowymi.

6. Strony w sesji mediacyjnej mogą działać osobiście lub przez pełnomocników/ obrońców.

7. Mediator może sporządzać notatki z przebiegu sesji w celu lepszego zrozumienia stanowisk stron. Notatki mają charakter poufny i zostają zniszczone przez mediatora po zakończeniu mediacji.

8. Mediator obowiązany jest dokonywać spisu czynności mediacyjnych zgodnie ze wzorem na Załączniku nr 9 do Regulaminu.

§ 7.

Przedłużenie terminu do mediacji

W uzasadnionych przypadkach organ, który skierował sprawę do postępowania mediacyjnego, na wniosek mediatora, może przedłużyć czas niezbędny do zakończenia postępowania mediacyjnego.

§ 8.

Zakończenie mediacji

1. Mediacja zostaje uznana za zakończoną, jeżeli:

- a) strony dojdą do porozumienia i przed mediatorem zostaje podpisana ugoda;
- b) strony uznają, że nie ma możliwości dojścia do porozumienia w drodze postępowania mediacyjnego;
- c) jedna ze stron w toku postępowania odmówi dalszego udziału w mediacji;
- d) jedna ze stron lub obie strony nie stawiają się bez uzasadnionego usprawiedliwienia na co najmniej dwie sesje mediacyjne bez podania przyczyny;
- e) bezskutecznie upłyne termin wyznaczonego czasu na mediacje, który nie został przedłużony na wniosek mediatora, wobec braku uzasadnionych okoliczności sprawy.

2. Ugoda zawarta w drodze mediacji może być zatwierdzona przez sąd. Wszelkie formalności związane z zatwierdzeniem ugody przez sąd koordynuje mediator lub pracownik Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

3. Przykładowe propozycje wzorów ugód stanowią Załączniki nr 12, 13 i 14 do niniejszego Regulaminu.

4. Mediator sporządza sprawozdanie z przeprowadzonej mediacji zgodnie ze wzorem na Załączniku nr 15 Regulaminu.

§ 9.

Udział w postępowaniu sądowym jako przedstawiciel społeczny

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej ma możliwość udziału w postępowaniu jako przedstawiciel społeczny w ramach:

- a) reprezentowania przed sądem interesu społeczności lokalnej;

- b) przedstawiania za zgodą strony diagnozy sprawcy wraz z propozycją planu naprawczego, obejmującego możliwe warunki umorzenia, odstąpienia od wymierzenia kary lub zawieszenia wykonania kary, a także przedstawia propozycję środków karnych, które miałyby służyć resocjalizacji sprawcy;
- c) wskazywania możliwych propozycji objęcia sprawcy dozorem przez konkretną i wyspecjalizowaną organizację społeczną – Centrum Sprawiedliwości Naprawczej lub inną, która zgodziła się objąć daną osobę dozorem.

2. Wzór zgłoszenia udziału w postępowaniu sądowym wraz ze wzorem upoważnienia stanowi Załącznik nr 17 do niniejszego Regulaminu.

§ 10.

Udział w postępowaniu wykonawczym

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przyjmuje skazanych na wykonywanie kar ograniczenia wolności oraz w celu wykonywania przez nich prac społecznie użytecznych.

2. Przyjmowanie skazanych odbywa się na podstawie decyzji kuratora, w której skazany został skierowany do odbycia kary ograniczenia wolności lub pracy społeczno użytecznej w Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

3. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przeprowadza dobrowolny wywiad diagnostyczny ze skazanym, jeśli nie został on przeprowadzony wcześniej, zgodnie ze wzorem na Załączniku nr 4 do niniejszego Regulaminu.

4. Na podstawie przeprowadzonego wywiadu Centrum Sprawiedliwości Naprawczej kieruje skazanych do odpowiednich placówek i sprawuje nadzór nad wykonywaniem przez nich prac, a w szczególności:

- a) prowadzi dokumentację z prowadzonego nadzoru poprzez obowiązek wypełnienia karty czynności nadzoru, zgodnie z Załącznikiem nr 6 do niniejszego Regulaminu;
- b) na podstawie diagnozy dokonuje doboru najbardziej optymalnego z dostępnych miejsca pracy (placówki spełniającej wymogi z rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości, która wyraziła zgodę na przyjmowanie skazanych i podpisała stosowne porozumienie dotyczące zasad z Centrum Sprawiedliwości Naprawczej);
- c) zajmuje się przeszkoleniem skazanych w zakresie BHP, ustala zasady odbywania kary i współpracy z Centrum Sprawiedliwości Naprawczej oraz placówką, odbiera stosowne oświadczenia od skazanych (zgodę na podjęcie pracy, szkolenie BHP, zdolność do pracy, zgodę na przetwarzanie danych osobowych i danych wrażliwych);

- d) dokonuje ustaleń z placówką i skazanym dnia i godziny pierwszego zgłoszenia się skazanego do placówki;
- e) dokonuje sprawdzenia, czy skazany pojawił się o umówionym czasie w placówce, a razie niepojawienia się skazanego nawiązuje z nim kontakt i dokłada wszelkich starań w celu doprowadzenia skazanego do rozpoczęcia wykonywania pracy;
- f) co najmniej raz na miesiąc zbiera listy obecności skazanych z placówek, a także dokonuje kontroli wykonywania kary zgodnie z harmonogramem;
- g) raz na miesiąc dokonuje raportowania przebiegu odbywania kary ograniczenia wolności oraz wykonywania pracy społeczno-użytecznej kuratorom;
- h) utrzymuje kontakt z placówkami w celu aktualizacji niezbędnych informacji na temat zapotrzebowania placówek na różne rodzaje prac;
- i) w razie stwierdzenia niemożności lub nieracjonalności wykonywania kary przez skazanego w danej placówce, szczególnie ze względu na jej sezonowość zapotrzebowania, przenosi skazanych do innych placówek, które mają zapotrzebowanie na pracę.

5. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej w postępowaniu wykonawczym zajmuje się również:

- a) poszukiwaniem nowych placówek, które mogą przyjmować skazanych i spełniają odpowiednie warunki poprzez nawiązywanie z nimi kontaktów i podejmowanie starań o podjęcie współpracy;
- b) szkoleniem pracowników placówek, ustalaniem zasad współpracy i podpisywaniem porozumień.

6. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zajmuje się wykonywaniem dozoru w przypadkach warunkowego umorzenia postępowania karnego i warunkowego zawieszenia wykonania kary i w tym zakresie:

- a) dokonuje kontroli realizacji planu naprawczego i innych warunków probacji w przypadkach, gdy sąd zdecydował o oddaniu skazanego pod dozór Centrum Sprawiedliwości Naprawczej;
- b) prowadzi dokumentację z prowadzonego dozoru poprzez wypełnianie karty czynności dozoru zgodnie z Załącznikiem nr 5 niniejszego Regulaminu.

7. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej w postępowaniu wykonawczym ma za zadanie oddziaływać wychowawczo na skazanych i w tym zakresie we wszystkich przypadkach podejmuje próby terapeutycznej rozmowy ze skazanymi, proponuje odpowiednie formy wychowawcze aktywności, mobilizuje i dyscyplinuje skazanych do wykonywania kar i planów naprawczych.

8. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej na etapie postępowania wykonawczego w zakresie udzielania innej pomocy:

- a) oferuje własne formy pomocy, w szczególności w zakresie doradztwa zawodowego, warsztatów umiejętności społecznych, treningów zastępowania agresji, informacji prawnej oraz konsultacji psychologicznych;
- b) informuje o możliwościach skorzystania z pomocy udzielanej przez zewnętrzne podmioty publiczne i społeczne, takie jak ośrodki terapeutyczne, ośrodki i centra pomocy rodzinie, organizacje dobroczynne i poradnie.

§ 11.

Postanowienia końcowe

1. Zmiany w niniejszym regulaminie wymagają zgody Rady Centrum Sprawiedliwości Naprawczej wyrażonej większością głosów.

2. Wszelkie zmiany niniejszego regulaminu wchodzi w życie w terminie 7 dni od ich ogłoszenia

Załączniki

- Załącznik Nr 1 – Oświadczenie o wyrażeniu zgody na mediację wraz z oświadczeniem o zapoznaniu się z celami i zasadami mediacji
- Załącznik Nr 2 – Pouczenie o celach i zasadach mediacji wraz z instrukcją działania Centrum Sprawiedliwości Naprawczej
- Załącznik Nr 3 – Wzór diagnozy – wywiadu
- Załącznik Nr 4 – Wzór wywiadu diagnostycznego ze skazanym
- Załącznik Nr 5 – Karta czynności dozoru
- Załącznik Nr 6 – Karta czynności nadzoru
- Załącznik Nr 7 – Wniosek podejrzanego/oskarżonego o dokonanie diagnozy oraz przeprowadzenie mediacji przez Centrum Sprawiedliwości Naprawczej
- Załącznik Nr 8 – Zgłoszenie gotowości do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego
- Załącznik Nr 9 – Spis czynności mediacyjnych podjętych w sprawie
- Załącznik Nr 10 – Wzór zaproszenia na mediację
- Załącznik Nr 11 – Oświadczenie mediatora
- Załącznik Nr 12 – Wzór ugody mediacyjnej nr 1
- Załącznik Nr 13 – Wzór ugody mediacyjnej nr 2
- Załącznik Nr 14 – Wzór ugody mediacyjnej nr 3
- Załącznik Nr 15 – Wzór sprawozdania z mediacji
- Załącznik Nr 16 – Wzór wniosku o wgląd do akt sprawy
- Załącznik Nr 17 – Wzór zgłoszenia udziału w sprawie wraz z upoważnieniem
- Załącznik Nr 18 – Propozycje planów naprawczych
- Załącznik Nr 19 – Wzór umowy o współpracę z prezesem sądu
- Załącznik Nr 20 – Wzór umowy o współpracę z prokuratorem okręgowym
- Załącznik Nr 21 – Wzór umowy o współpracę z właściwym komendantem Policji
- Załącznik Nr 22 – Wzór porozumienia z kuratorem okręgowym
- Załącznik Nr 23 – Wzór porozumienia z placówką

ZAŁĄCZNIK Nr 1

Miejscowość....., dnia

OŚWIADCZENIE

Ja, niżej podpisany(a), ur..... zamieszkały
wtelefon.....oświadczam, że
wyrażam zgodę na mój dobrowolny udział w postępowaniu mediacyjnym i mediatora
Pana(ia) współpracującego z Centrum Sprawiedliwości
Naprawczej.

.....
(miejscowość i data)

.....
(czytelny podpis)

Miejscowość....., dnia

OŚWIADCZENIE

Oświadczam, iż Centrum Sprawiedliwości Naprawczej wyjaśniło mi cele i zasady
postępowania mediacyjnego. Zostałem(am) także pouczony(a) o możliwości cofnięcia
wyrażenia przeze mnie zgody na uczestniczenie w postępowaniu mediacyjnym aż do czasu
jego zakończenia.

Jednocześnie oświadczam, iż Centrum Sprawiedliwości Naprawczej pouczyło mnie o
treści art. 178a kpk., który stanowi, iż nie wolno przesłuchiwać jako świadka mediatora co do
faktów, o których dowiedział się od oskarżonego lub pokrzywdzonego, prowadząc
postępowanie mediacyjne, z wyłączeniem informacji o przestępstwach, o których mowa w
art. 240 § 1 kodeksu karnego.

Oświadczam także, iż otrzymałem pisemne pouczenie o celach i zasadach mediacji
wraz z instrukcją działania Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, które stanowią Załącznik
nr 2 do Regulaminu.

.....
(miejscowość i data)

.....
(czytelny podpis)

ZAŁĄCZNIK Nr 2

**POUCZENIE
O CELACH I ZASADACH MEDIACJI
WRAZ Z INSTRUKCJĄ DZIAŁANIA CENTRUM SPRAWIEDLIWOŚCI
NAPRAWCZEJ**

1. Mediacja ma na celu spowodowanie u sprawcy poczucia odpowiedzialności za popełniony czyn oraz wzbudzenie w nim chęci naprawy wyrządzonej krzywdy lub szkody – ma więc na celu poniesienie realnej odpowiedzialności przez sprawcę przestępstwa.
2. Celem instytucji mediacji jest zaspokojenie potrzeb emocjonalnych i interesu ofiary poprzez umożliwienie ofierze odpowiedniego zadośćuczynienia oraz poczucie satysfakcji.
3. W procesie mediacji nie ma osób przegranych, istnieje możliwość zawarcia ugody, a także odstąpienia od mediacji aż do czasu zakończenia postępowania mediacyjnego.
4. Mediacja umożliwia włączenie społeczeństwa do udziału w resocjalizacji przestępcy oraz wspomaganie go podczas jego powrotu do uczciwego i normalnego życia.
5. Celem mediacji jest także przywrócenie, zachwianego popełnionym przestępstwem, ładu i spokoju społecznego z równoczesnym restytuowaniem wiary i zaufania w stosunki społeczne i międzyludzkie.
6. Mediacja ma na celu przybliżenie ogółowi mieszkańców lepszego zrozumienia istoty wydanej decyzji procesowej, uwzględniającej treść zawartej między stronami ugody mediacyjnej, a także przyspieszenie zakończenia prowadzonego postępowania karnego.
7. Mediacja zapewnia zachowanie obu stronom wszelkich gwarancji procesowych.
8. Mediacje odbywają się na zasadzie dobrowolności.
9. Mediacje mają charakter bezstronny i poufny.
10. Postępowanie mediacyjne nie powinno trwać dłużej niż miesiąc, a jego okresu nie wlicza się do czasu trwania postępowania przygotowawczego.
11. Postępowania mediacyjnego nie może prowadzić osoba wyłączona z mocy prawa na podstawie art. 40 kpk. oraz osoba wyłączona na wniosek strony na podstawie art. 41 § 1 kpk., czynny zawodowo sędzia, prokurator, asesor prokuratorski, a także aplikant wymienionych zawodów, ławnik, referendarz sądowy, asystent sędziego asystent prokuratora oraz funkcjonariusz instytucji uprawnionej do ścigania przestępstw. Stosuje się odpowiednio art. 42 § 1 kpk.

INSTRUKCJA DZIAŁANIA CENTRUM SPRAWIEDLIWOŚCI NAPRAWCZEJ

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej na każdym etapie postępowania ma możliwość dokonania dobrowolnej diagnozy w celu umożliwienia zbadania trafności doboru środków resocjalizacyjnych oraz propozycji zawarcia ugody na określonych warunkach.
2. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej udziela informacji stronom poza siedzibą Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, ale także i w sądzie.
3. Informacje te mogą dotyczyć zarówno kwestii technicznych, tj. zasad działania sądu, lokalizacji sali rozpraw, zasady zachowania się na posiedzeniu, informacji o przebiegu przesłuchania, prostych informacji prawnych, informacji o dostępnych środkach sprawiedliwości naprawczej oraz konsensualnego zakończenia sprawy.
4. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, w razie wyrażenia zgody przez strony postępowania albo na wniosek strony, zaaranżuje proces mediacyjny zarówno na etapie postępowania przygotowawczego, na etapie postępowania sądowego.
5. W postępowaniu sądowym Centrum Sprawiedliwości Naprawczej może wziąć udział jako strona społeczna oraz zaprezentować propozycję planu naprawczego (w tym kar, środków karnych, warunków probacji maksymalizujących naprawczy efekt wyroku).
6. Na etapie postępowania wykonawczego Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przyjmuje skazanych na wykonanie kar ograniczenia wolności i prac społecznie użytecznych oraz kieruje skazanych do odpowiednich placówek i sprawuje nadzór nad wykonywaniem przez nich prac, a także pozyskuje nowe placówki dla skazanych, wykonuje dozór w przypadkach umorzenia postępowania i warunkowego zawieszenia wykonania kary, oddziałuje na skazanych wychowawczo, a także udziela im właściwej pomocy.

ZAŁĄCZNIK Nr 3

WZÓR – DIAGNOZA - WYWIAD

..... (dane organu: Sąd, Prokuratura, Policja)		SYGNATURA AKT		Adnotacja o wpływie	
I.A. DANE SPRAWCY PODEJRZANEGO/OSKARŻONEGO					
1. Imię	2. Drugie imię	3. Adres		4. Adres korespondencyjny	
5. Nazwisko					
6. Imię ojca i matki		7. Tel./Faks	8. Stosunek do pokrzywdzonego	9. Uprzednia karalność/wskazać podstawę uprzedniego skazania	
10. Dotychczasowe zajęcie/zatrudnienie		11. Otrzymywany dochód netto/mies.	12. Liczba osób w rodzinie	6. Czy są małoletnie dzieci?/Jeśli tak, to wskazać ich liczbę	
I.B. DANE POKRZYWDZONEGO					
1. Imię	2. Drugie imię	3. Adres		4. Adres korespondencyjny	
5. Nazwisko					
6. Imię ojca i matki		7. Tel./Faks	8. Stosunek do sprawcy	9. Uprzednia karalność wskazać podstawę uprzedniego skazania	
10. Dotychczasowe zajęcie/zatrudnienie		11. Otrzymywany dochód netto/mies.	12. Liczba osób w rodzinie	13. Czy są małoletnie dzieci?/Jeśli tak, to wskazać ich liczbę	
II. OKOLICZNOŚCI SPRAWY					
1. Data, miejsce i czas zdarzenia		2. Kwalifikacja prawna czynu		3. Czy sprawca ma świadomość dokonania czynu karalnego?	
4. Jakiego pokrzywdzony doznał uszczerbku?	5. Czy jest więcej pokrzywdzonych?	6. Jeśli tak, to wskazać ich liczbę i dane		7. Czy sprawca zamierza przeprosić pokrzywdzonego?	
8. Czy sprawca chciałby zawrzeć ugodę z pokrzywdzonym?		9. Możliwe warunki ugody		10. Proponowane sprawcy środki resocjalizacyjne	
11. Sposób zakończenia postępowania karnego, proponowany przez sprawcę w razie akceptacji pokrzywdzonego		11a. umorzenie postępowania karnego		11b. Odstąpienie od ukarania	
11c. Warunkowe umorzenie		11d. Wymierzenie środka karnego		11e. Wymierzenie kary/wskazać jakiej	
12. Czy pokrzywdzony widzi możliwość ugodowego zakończenia sprawy? Proponowane przez pokrzywdzonego warunki					
13. Inne:					
III. OCENA OBECNOŚCI CZYNNIKÓW RYZYKA RECYDYWY PRZEZ PRZEPROWADZAJĄCEGO WYWIAD:					
IV. ZAŁĄCZNIKI:					

Oświadczam, iż niniejsza diagnoza mojej osoby wraz z dokonanym wywiadem została przeprowadzona dobrowolnie. Wyrażam zgodę na przetwarzanie moich danych osobowych, w tym udostępnienie ich organom procesowym, za moją zgodą. Zostałem pouczony o treści art. 32 ustawy o ochronie danych osobowych (Dz. U. z 2014, poz. 1182).

.....
(data i czytelny podpis)

ZAŁĄCZNIK Nr 4

Miejscowość....., dnia

Wywiad diagnostyczny ze skazanym - WZÓR

..... (imię i nazwisko)	Wyrok/Postanowienie SR/SO
..... PESEL	w
..... (miejsce i data urodzenia)	1. kara ograniczenia wolności w wymiarze.....
..... (adres, miejsce zamieszkania lub aktualnego pobytu)	2. kara pracy społecznie użytecznej w wymiarze.....
..... (data i miejsce nawiązania pierwszego kontaktu)	Planowana data zakończenia odbywania kary.....

I. Diagnoza osobopoznawcza i środowiskowa

1) Zatrudnienie

(Aktualne i poprzednie miejsca pracy, charakter wykonywanej pracy, stabilność zatrudnienia, wysokość zarobków, w przypadku bezrobotnego - przyczyny bezrobotności i podjęte starania w celu uzyskania zatrudnienia, w przypadku osób uczących się - informacje dotyczące przebiegu nauki)

.....

.....

.....

.....

.....

2) Wykształcenie, kwalifikacje oraz umiejętności zawodowe

.....

.....

.....

.....

.....

3) Stan majątkowy i możliwości zarobkowe

(Źródła utrzymania skazanego i członków jego rodziny, dochody, istotne składniki majątkowe, zobowiązania, prowadzone postępowania egzekucyjne, otrzymywane zasiłki, zapomogi i pomoc społeczna)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4) Warunki mieszkaniowe i bytowe

(Tytuł do mieszkania, powierzchnia, liczba pomieszczeń, koszty utrzymania, wyposażenie, stan techniczny mieszkania, liczba osób w mieszkaniu)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5) Stosunki i środowisko rodzinne

(Struktura rodziny i jej model: pełna, po rozwodzie, konkubinat, liczba dzieci, inne osoby wspólnie zamieszkujące, stopień pokrewieństwa, wzajemne relacje, więzi emocjonalne, ewentualne konflikty, rodzaje zjawisk patologicznych występujących w rodzinie, ewentualne zobowiązania alimentacyjne i ingerencje sądu w sposób wykonywania władzy rodzicielskiej, krótki opis struktury i środowiska rodziny, w której wychowywał się skazany – ewentualne patologie)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6) Tryb życia i więzi społeczne

(Zachowania w środowisku znajomych, kolegów, przyjaciół, krótki opis tego środowiska, ewentualna karalność członków tego środowiska, ewentualna pozycja w grupie i akceptacja w gronie rówieśniczym, sposób spędzania wolnego czasu, zainteresowania i hobby)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

7) Inteligencja

(Rozwój umysłowy, kultura osobista, wrażliwość na sztukę i kulturę, horyzonty myślowe, zdolność przewidywania konsekwencji, ewentualne zaburzenia umysłowe)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

8) Osobowość

(Samopoczucie, samoocena, asertywność, zdolność do samokontroli, okazywanie emocji, uczuciowość, empatia, skrupuły, poczucie winy, poczucie własnej wartości, stabilność emocjonalna, poczucie szczęścia, sukcesu życiowego, ewentualne zaburzenia emocjonalne, egocentryzm, podejrzliwość, agresja – nasilenie postaw agresywnych, temperament, otwartość w stosunkach międzyludzkich, stosunek do autorytetu)

9) Postawa i sposób myślenia

(Sposób myślenia i zachowania się, podatność na wpływy, zdolność do zmiany zachowań i postaw, motywacja do zmian, plany na przyszłość, skłonność do kłamstwa)

10) Stosunek do wymiaru sprawiedliwości i orzeczeń sądu

(Stosunek do popełnionego przestępstwa, pokrzywdzonych, nałożonych obowiązków)

11) Stan zdrowia

(Aktualny stan zdrowia, wpływ stanu zdrowia na wykonanie obowiązków, w przypadku osób z orzeczonym stopniem niepełnosprawności - jego charakter i okres)

12) Uzależnienia i styl życia

(Używanie alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych, środków pobudzających, sterydów anabolicznych i innych tego typu środków, używanie leków w celach odurzających i psychoaktywnych, ewentualne uzależnienia, stopień uzależnienia, leczenie w placówce specjalistycznej lub uczestnictwo w innych formach terapii związanej z uzależnieniem, dostępne opinie lekarskie, postępowania sądowe w sprawach dotyczących leczenia osób uzależnionych od alkoholu, należy także podać numer wykazu „Alk” i „Alk_k”)

.....
.....
.....
.....
.....
13) Możliwości i ograniczenia w zakresie wykonywania kary

.....
.....
.....
.....
.....
.....
II. Dotychczasowa karalność, orzeczone kary i środki karne

(W przypadku osób młodocianych – zastosowane środki wychowawcze lub poprawcze)

.....
.....
.....
.....

III. Prowadzone postępowanie karne

(Istotne czynności procesowe podejmowane w innych sprawach oraz orzeczone wyroki)

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

IV. Przebieg dotychczasowych dozorów i nadzorów

.....
.....
.....
.....

V. Zamierzenia readaptacyjne

Plan/realizacja planu pracy ze skazanym

1. Terminy i sposoby realizacji przez skazanego obowiązków

(Rodzaje orzeczonych obowiązków, określenie terminów i sposobów ich realizacji)

.....
.....
.....
.....
.....
.....

2. Metody prowadzenia kontroli zachowania skazanego

(Ewentualne potrzeby w zakresie modyfikacji obowiązków)

.....

.....

.....

.....

3. Częstotliwość kontaktów ze skazanym

.....

.....

.....

.....

4. Możliwości realizacji zadań i kontroli zachowania skazanego i przeszkody, które utrudniają tę realizację

(Główne problemy związane z kontrolą i resocjalizacją dozorowanego, sposoby ich rozwiązania, przewidywane trudności w sprawowaniu kontroli)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. Inne planowane czynności w stosunku do skazanego

.....

.....

.....

.....

VI. Ocena postępów resocjalizacji i wykonania obowiązków

.....

.....

.....

.....

VII. Potrzeba ustanowienia, rozszerzenia, zmiany lub zwolnienia z orzeczonych obowiązków

.....

.....

.....

(Wniosek wraz z krótkim uzasadnieniem)

.....

.....

.....

.....

.....

-
(data i czytelny podpis)

ZALĄCZNIK Nr 5

Karta czynności dozoru
w przypadkach warunkowego umorzenia postępowania karnego i warunkowego zawieszenia
wykonania kary

.....
imię i nazwisko

w sprawie : dot.

Data, godzina rozpoczęcia i zakończenia, miejsce i rodzaj czynności (wizyta zapowiedziana/ niezapowiedziana*, kontakt w m. zam. dozowanego/w innym miejscu* (jakim), rodzaj kontaktu: osobisty/telefoniczny*, rodzaj rozmowy (informacyjna, ostrzegawcza porada), osoba rozmówcy, inne źródło informacji (jakie)	Uzyskane informacje oraz ustalenia (uzyskane dokumenty i informacje, ewentualne uwagi lub oświadczenia dozorowanego)	Uwagi własne (uwagi i zamierzenia w zakresie sprawowania dozoru)
1	2	3
	Realizacja obowiązku probacyjnego:	

.....
(data i podpis)

Ewentualne uwagi i polecenia:
.....
.....
.....

ZALĄCZNIK Nr 6

Karta czynności nadzoru
nad wykonywaną karą ograniczenia wolności lub wykonywaną pracą społecznie użyteczną

.....
imię i nazwisko

w sprawie : dot.

Data, godzina rozpoczęcia i zakończenia , miejsce i rodzaj czynności (wizyta zapowiedziana/ niezapowiedziana, kontakt w m. zam. nadzorowanego/w innym miejscu* (jakim), rodzaj kontaktu: osobisty/telefoniczny*, rodzaj rozmowy (informacyjna, ostrzegawcza porada), osoba rozmówcy, inne źródło informacji (jakie)	Uzyskane informacje oraz ustalenia (uzyskane dokumenty i informacje, ewentualne uwagi lub oświadczenia)	Uwagi własne (uwagi i zamierzenia w zakresie sprawowania nadzoru)
1	2	3
	Realizacja obowiązku:	

.....
(data i podpis)

Ewentualne uwagi i polecenia:

.....

.....

.....

ZAŁĄCZNIK Nr 7

**WNIOSEK PODEJRZANEGO/OSKARŻONEGO
O DOKONANIE DIAGNOZY
ORAZ PRZEPROWADZENIE MEDIACJI
PRZEZ CENTRUM SPRAWIDLIWOŚCI NAPRAWCZEJ**

Miejscowość, dnia

Dane podejrzanego/oskarżonego

.....

.....

Dane organu/ Sąd/Prokuratura/Policja

.....

.....

.....

wpisać sygn. akt

(Ds.)

**Wniosek o dokonanie diagnozy oraz skierowanie sprawy
w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego**

Na podstawie art. 23a § 1 kpk. wnoszę o dokonanie diagnozy mojej osoby oraz skierowanie niniejszej sprawy na drogę postępowania mediacyjnego. Moja sprawa dotyczy czynu z art. (wskazać kwalifikację)., w której jestem podejrzanym/oskarżonym.

Uzasadnienie

Organ procesowy (wskazać jaki: Prokuratura/Sąd) zarzucił mi/oskarżył mnie o czyn z art.(wskazać kwalifikację prawną czynu). Pokrzywdzonym w niniejszej sprawie

Załączniki

jest osoba/osoby (wskazać jakie)..... Okoliczności niniejszej sprawy były następujące: (wskazać okoliczności sprawy).....

Chciałbym skorzystać z możliwości, jaką umożliwia mi mediacja, aby ustalić sposób rozwiązania dotyczącego nas konfliktu, za pomocą dokonanej wcześniej diagnozy przez pracowników Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

Wyniki postępowania mediacyjnego mogą wpłynąć na kształt decyzji kończącej etap postępowania karego, jeżeli będzie to zgodne także z oceną oskarżyciela publicznego.

Wobec powyższego wnoszę jak na wstępie.

.....
(podpis podejrzanego/oskarżonego)

ZAŁĄCZNIK Nr 8

Miejscowość....., dnia

Mediator

Nazwisko imię

.....

Adres i nr tel.

.....

Prokurator

Prokuratury Rejonowej

w.....

**/Inny organ prowadzący
postępowanie/**

.....

lub

Prezes Sądu Okręgowego

w

ZGŁOSZENIE GOTOWOŚCI

do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego

Działając na mocy art. 23a § 1 kodeksu postępowania karnego oraz § 8 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 7 maja 2015 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 716) w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych, zgłaszam gotowość do prowadzenia postępowania mediacyjnego w sprawie (wskazać sygnaturę akt lub informacje pozwalające na identyfikację sprawy)

.....
Oświadczam jednocześnie, że ukończyłem/am specjalistyczne szkolenie z zakresu mediacji i rozwiązywania konfliktów. Jako współpracownik Centrum Sprawiedliwości

Załączniki

Naprawczej, ujęty w wykazie Prezesa tegoż Sądu Okręgowego, jestem uprawniony/a do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego

W załączeniu przedkładam dokumenty potwierdzające spełnienie warunków, o których mowa w § 3 pkt 1-3/ § 4 pkt 1, 3, 5 i 6 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 7 maja 2015 r. (Dz.U. poz. 716).

.....
(podpis mediatora)

ZAŁĄCZNIK Nr 9

SPIS CZYNNOŚCI MEDIACYJNYCH
podjętych w sprawie¹:

.....

.....

Lp.	Data miejsce	Treść przedsięwzięcia	Podjęte działania	Uwagi i inne
1	2	3	4	5

¹ Mediator obowiązany jest szczegółowo odnotowywać datę spotkań ze stronami, datę wykonywanych dokumentów i innych czynności przedsięwziętych w sprawie.

ZAŁĄCZNIK Nr 10

Miejscowość....., dnia

ZAPROSZENIE NA MEDIACJĘ - WZÓR

/pismo do stron/

W związku z postanowieniem sądu syg. akt/.....zapraszam
Panią/a na posiedzenie mediacyjne,
które odbędzie się w dniu o godzinie
w..... (wskazać miejsce).

W przypadku niemożności przybycia na wyznaczone spotkanie mediacyjne, proszę
o niezwłoczną informację nie później niż 3 dni przed spotkaniem. W takim przypadku proszę
o kontakt telefoniczny pod numer telefonu w celu uzgodnienia ze mną
dalszych działań.

.....
(podpis mediatora)

ZAŁĄCZNIK Nr 11

Miejscowość....., dnia

OŚWIADCZENIE MEDIATORA

Ja, niżej podpisany(a), ur.....
zamieszkały/a w.....(telefon.....) oświadczam,
że zobowiązuje się zachować bezstronność, niezależność i poufność w prowadzonej mediacji.

Oświadczam także, iż znam treść art. 178a kpk., który stanowi, iż nie wolno przesłuchiwać jako świadka mediatora co do faktów, o których dowiedział się od oskarżonego lub pokrzywdzonego, prowadząc postępowanie mediacyjne, z wyłączeniem informacji o przestępstwach, o których mowa w art. 240 § 1 kodeksu karnego i zobowiązuje się go przestrzegać.

Oświadczam, iż korzystam z pełni praw cywilnych i obywatelskich oraz biegle władam językiem polskim.

.....
(miejscowość i data)

.....
(podpis mediatora)

ZAŁĄCZNIK Nr 12 – WZÓR UGODY MEDIACYJNEJ nr 1

UGODA MEDIACYJNA²

Miejscowość....., dnia

W dniu..... r. na spotkaniu mediacyjnym, które odbyło się w siedzibie/lokalu mediatora przy ul. została zawarta ugoda w sprawie o sygn. akt W spotkaniu uczestniczyli: Pani/Pan i Pani/Pan oraz mediatorzy współpracujący z Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.....

Ugoda

Strony wyjaśniły sobie szczegóły wydarzenia związanego ze sprawą o sygn. akt Nie czują już do siebie żalu ani jakichkolwiek pretensji.

Ponadto:

1. Pan zwrócił Panu koszty związane ze zdarzeniem z powodu.....
2. Pan przeprosił Pana..... za wynikłe zdarzenie i wyraził zadowolenie z takiego sposobu załatwienia sprawy.
3. Strony zgodnie oświadczają, iż zamykają niniejszą ugodą wszelkie wzajemne roszczenia wynikające z powstałego konfliktu.

Wobec czego strony wnoszą o umorzenie powyższej sprawy.

Strona
(imię i nazwisko, podpis)

Strona
(imię i nazwisko, podpis)

Mediator-
(imię i nazwisko oraz podpis)

Mediator -
(imię i nazwisko oraz podpis)

² Na podstawie wzoru D. Krzywoń – Koordynatora Programu ds. Pomocy Ofiarom Przestępstw, *Pomoc ofiarom przestępstw. Zadośćuczynienie od sprawcy drogą mediacji*.

ZAŁĄCZNIK Nr 13 – WZÓR UGODY MEDIACYJNEJ nr 2

Miejscowość....., dnia

UGODA
zawarta przed mediatorem

W dniu w (*wskazać miejsce prowadzonej mediacji*) przeprowadzono postępowanie mediacyjne, w wyniku którego zawarto ugodę przed mediatorem.

I. Ugodę mediacyjną zawarto przed mediatorem pomiędzy następującymi stronami:

1. Panem(ią) PESEL zamieszkałym(ą)
w telefon
Adres do korespondencji:
2. Panem(ią) PESEL zamieszkałym(ą)
..... telefon
Adres do korespondencji:

II. Mediację przeprowadził – (Nazwisko i imię)

PESEL zamieszkały w

Telefon współpracujący z Centrum Sprawiedliwości Naprawczej
ujęty w wykazie Prezesa Sądu Okręgowego w.....

III. Uгода dotyczy
.....

lub

Przedmiotem ugody jest.....
.....

IV. Strona 1. (nazwać) zobowiązuje się do
.....

Strona 2. (nazwać) zobowiązuje się do

.....

=====

Inny wariant ugody

IV. Strony zgodnie ustalają, iż kwotę w wysokości zł na rzecz strony 1..... rozkładają jego spłatę na 6 równych rat pozł płatnych do 10. dnia każdego miesiąca od dnia uprawomocnienia się postanowienia Sądu zatwierdzającego niniejszą ugodę, wraz z obowiązującymi ustawowymi odsetkami. *W razie opóźnienia którejkolwiek z rat **lub** w przypadku nieuiszczenia którejkolwiek raty wymagana jest cała kwota.*

V. Strony zgodnie oświadczają, iż zamykają niniejszą ugodą wszelkie wzajemne roszczenia wynikające z powstałego konfliktu.

VI. Strony powyższe warunki ugody uznają jako obowiązujące i nie wnoszą innych zastrzeżeń.

VII. Odpis ugody doręczono stronom.

.....

(data, podpis strony)

.....

(data, podpis strony)

.....

(data, podpis mediatora)

ZAŁĄCZNIK Nr 14 – WZÓR UGODY MEDIACYJNEJ nr 3

Miejscowość....., dnia.....

UGODA

zawarta przed mediatorem

W dniach od..... do dnia..... przy współpracy Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przeprowadzono postępowanie mediacyjne zgodnie z postanowieniem sygn. akt (wskazać organ)....., w wyniku którego zawarto ugodę przed mediatorem.

I. Ugodę mediacyjną zawarto przed mediatorem pomiędzy stronami:

1. Pokrzywdzonym..... zam..... tel.

a

2. Podejrzany/Oskarżonym..... zam. tel.

II. Mediację przeprowadził:

..... zam. tel. ujęty w wykazie
Prezesa Sądu Okręgowego w

III. Uгода dotyczy(wskazać czego)

IV. Okoliczności sprawy (wskazać jakie)

Po wymianie zdań i wyjaśnieniach podejrzany/oskarżony.....:

1. Wyraził skruchę i przeprosił pokrzywdzonego/a..... za swoje niewłaściwe zachowanie i postępowanie posiadające znamiona przestępstwa. Wstydzi się tych zachowań.
2. Postanowił zaprzestać takiego działania.
3. Zobowiązał się wyeliminować sytuacje, w których pokrzywdzona czuje się w jakikolwiek sposób zagrożona ze strony podejrzanego/oskarżonego.

Pokrzywdzony/a.....:

Po wysłuchaniu zapewnień podejrzanego/oskarżonego pokrzywdzona/y wyraża zgodę na dobrowolne poddanie się karze podejrzanego/oskarżonego w trybie art. 335 kpk. i

wymierzenie mu uzgodnionej kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania z zadośćuczynieniem w formie nieodpłatnej pracy na rzecz domu pomocy społecznej w wymiarze jednego miesiąca po 20 godzin w stosunku miesięcznym.

V. Strony powyższe warunki ugody uznają jako obowiązujące i nie wnoszą innych zastrzeżeń.

VI. Strony zgodnie oświadczają, iż zamykają niniejszą ugodą wszelkie wzajemne roszczenia wynikające z powstałego konfliktu.

VII. Treść ugody doręczono stronom. Jeden egzemplarz ugody załączono do Sprawozdania z przeprowadzonego postępowania mediacyjnego.

.....
(data, podpis podejrzanego)

.....
(data, podpis pokrzywdzonego/ej)

.....
(podpis mediatora)

ZAŁĄCZNIK Nr 15 – WZÓR SPRAWOZDANIA Z MEDIACJI

Mediator

Nazwisko imię

Adres

Tel.....

Prokurator / Sąd

w

W związku ze skierowaniem w dniu przez Prokuraturę/Sąd do postępowania mediacyjnego sprawy sygn. akt przedstawiam:

**SPRAWOZDANIE
z przeprowadzonego postępowania mediacyjnego**

W dniach od do w wyniku skierowania sprawy do postępowania mediacyjnego przeprowadziłem mediację w sprawie

Mediacje prowadzono przy współpracy z Centrum Sprawiedliwości Naprawczej w.....(wskazać miejsce)

W postępowaniu mediacyjnym obok ww. mediatora uczestniczyli:

1. Podejrzany (oskarżony) Pan PESEL - zamieszkały w (*adres*)
2. O obrońca podejrzanego (oskarżonego) Pan PESEL - zamieszkały w (*adres*).....
3. Pokrzywdzony Pan PESEL zamieszkały w
4. Pełnomocnik pokrzywdzonego Pani legitymująca się PESELzamieszkała w

INFORMACJA O PRZEBIEGU MEDIACJI

Postępowanie mediacyjne prowadzono w następujący sposób:

1. Po przeprowadzonych indywidualnych rozmowach telefonicznych (wskazać ilu) ustalono ze stronami terminy spotkań indywidualnych.
2. Na spotkaniach indywidualnych po jednym z każdą stroną przekazano wyczerpującą informację o istocie, warunkach i przebiegu mediacji. Następnie każda ze stron podpisała oświadczenie, wyrażając zgodę na udział w postępowaniu mediacyjnym i na osobę mediatora.
3. Na wspólnych spotkaniach każda strona przedstawiała swoje argumenty, uzasadniając swoją niewinność lub okoliczności zaistniałego zdarzenia.
4. Po każdym spotkaniu spisywano przedstawiane przez strony propozycje celem ich przeanalizowania do następnego spotkania mediacyjnego. W sumie utworzono trzy dokumenty, które po podpisaniu ugody zostały w obecności stron zniszczone.

INFORMACJA O KOŃCOWYM WYNIKU POSTĘPOWANIA MEDIACYJNEGO

Postępowanie mediacyjne zakończyło się zawarciem pisemnej ugody polegającej na tym,
że

/albo/

Tekst zawartej pomiędzy podejrzanym (oskarżonym) a pokrzywdzonym ugody, która została podpisana przez strony, precyzuje rodzaj przyjętych zobowiązań i termin ich realizacji (w załączeniu).

Postępowanie mediacyjne nie zakończyło się zawarciem ugody z uwagi na to, że

OŚWIADCZENIE STRON POSTĘPOWANIA MEDIACYJNEGO

(tylko na wyraźne żądanie stron)

Podejrzany (oskarżony) oświadcza, co następuje

Pokrzywdzony oświadcza, co następuje

Załączniki

Strony zgodnie oświadczają, że wyżej wskazane informacje są zgodne z prawdą oraz odzwierciedlają faktyczny przebieg postępowania mediacyjnego.

.....
(podpis podejrzanego/oskarżonego)

.....
(podpis pokrzywdzonego)

.....
(podpis mediatora)

ZAŁĄCZNIK Nr 16 – WZÓR WNIOSKU O WGLĄD DO AKT SPRAWY

Miejscowość....., dnia..... r.

Do

Prokuratury Rejonowej/Okręgowej

W.....

lub

Sądu Rejonowego/Okręgowego

Wydziału Karnego

W

Przedstawiciel Centrum Sprawiedliwości
Naprawczej.....,
działający z upoważnienia organizacji w
sprawie sygn. akt

Ds.

sygn. akt

Wniosek

wgląd do akt sprawy

Niniejszym, załączając upoważnienie do reprezentowania organizacji Centrum Sprawiedliwości Naprawczej oraz na podstawie art. 156 § 5 zdanie ostatnie kpk. (w przypadku Prokuratury) art. 156 § 1 zdanie 2 kpk. (w przypadku Sądu), wnoszę o wyrażenie zgody na udostępnienie akt sprawy sygn. akt

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej jest organizacją, której celem jest pomoc stronom postępowania w zakresie ochrony ich wolności i praw. Ze stroną postępowania organizacja dokonała dobrowolnego wywiadu i dokonała wstępnej diagnozy. Dokonanie prawidłowej diagnozy umożliwi przyspieszenie niniejszego

postępowania i przygotowanie dla organu procesowego propozycji realnych planów naprawczych.

W tym celu należy zapoznać się z aktami sprawy, aby mieć wgląd w sytuację faktyczną stron i skonfrontować postawę strony i prezentowane przez nią stanowisko wobec okoliczności, jakie wynikają z akt niniejszej sprawy. Wobec tego Centrum Sprawiedliwości Naprawczej ma słuszny interes w udostępnieniu akt sprawy, który będzie także służył organom procesowym poprzez przyspieszenie postępowania. Szybkość postępowania leży nie tylko w interesie społecznym, ale także jest celem procesu karnego, który wynika bezpośrednio z art. 2 § 1 pkt. 4 kpk.

Jednocześnie oświadczam, iż uzyskane dane umożliwią nie tylko udzielenie realnej pomocy stronom, ale także będą służyły do prowadzonych badań naukowych, wobec czego wyrażenie zgody na udostępnienie akt sprawy będzie służyło rozwojowi nauki.

Istnieją zatem wyjątkowe okoliczności, które w pełni uzasadniają wniosek.

W zał.:

- upoważnienie

.....
/podpis/

ZAŁĄCZNIK Nr 18 – WZÓR ZGŁOSZENIA UDZIAŁU W SPRAWIE

Miejscowość....., dnia..... r.

Do

Sądu Rejonowego/Okręgowego

Wydziału Karnego

w

Przedstawiciel Centrum Sprawiedliwości
Naprawczej.....,
działający z upoważnienia organizacji w
sprawie sygn. akt

sygn. akt

Zgłoszenie udziału

Niniejszym, załączając upoważnienie do reprezentowania organizacji Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, na podstawie art. 90 § 1, 2 i 3 kpk., zgłaszam udział i wnoszę o dopuszczenie mnie do udziału w sprawie z uwagi na potrzebę ochrony interesu społecznego oraz ważnego interesu indywidualnego strony postępowania, objętego zadaniami statutowymi organizacji. Celem organizacji Centrum Sprawiedliwości Naprawczej jest pomoc stronom postępowania w zakresie ochrony ich wolności i praw.

Strona postępowania zgłosiła się do Centrum Sprawiedliwości Naprawczej i chciałaby jak najszybciej zakończyć postępowanie w niniejszej sprawie. W tym celu został sporządzony wstępny projekt planu naprawczego w oparciu o obowiązujące przepisy prawa, który Sąd może wziąć pod rozwagę. Wszakże szybkość

postępowania leży nie tylko w interesie społecznym, ale także jest celem procesu karnego, który wynika bezpośrednio z art. 2 § 1 pkt. 4 kpk., a zatem dopuszczenie przedstawiciela społecznego do udziału w sprawie leży także w interesie wymiaru sprawiedliwości.

Na podstawie art. 91 kpk. wnoszę o umożliwienie mi uczestnictwa w rozprawie, wypowiadania się, a także składania oświadczeń na piśmie.

W zał.:

- upoważnienie

.....

/podpis/

Załączniki

Miejscowość....., dnia..... r.

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej

.....

.....

UPOWAŻNIENIE

Organizacja Centrum Sprawiedliwości Naprawczej z siedzibą w
..... upoważnia jako swojego
przedstawiciela, który będzie reprezentował
organizację w sprawie sygn. akt przed Sądem
Rejonowym/Okręgowym w

.....

/podpis/

ZAŁĄCZNIK Nr 18

PROPOZYCJA PLANU NAPRAWCZEGO NR 1

UMORZENIE KOMPENSACYJNE (po nowelizacji k.k. z 2015 r.)

Warunki:

- pojednanie się z pokrzywdzonym przed rozpoczęciem przewodu sądowego w pierwszej instancji, w szczególności w wyniku mediacji (mediacja może zostać zaaranżowana przez Centrum Sprawiedliwości Naprawczej);
- jeżeli sprawca nie był uprzednio skazany za przestępstwo umyślne z użyciem przemocy;
- naprawienie szkody lub zadośćuczynienie wyrządzonej krzywdzie;
- przestępstwo zagrożone karą do 3 lat pozbawienia wolności, a także o przestępstwo przeciwko mieniu zagrożone karą do 5 lat;
- konieczny jest wniosek pokrzywdzonego o umorzenie postępowania;
- jeżeli czyn został popełniony na szkodę więcej niż jednego pokrzywdzonego, warunkiem zastosowania jest pojednanie się, naprawienie szkody oraz zadośćuczynienie za wyrządzoną krzywdę w stosunku do wszystkich pokrzywdzonych.

Możliwe propozycje planu naprawczego:

- naprawienie szkody lub zadośćuczynienie wyrządzonej krzywdzie;
- pojednanie się z pokrzywdzonym przed rozpoczęciem przewodu sądowego w pierwszej instancji, w szczególności w wyniku mediacji.

PROPOZYCJA PLANU NAPRAWCZEGO NR 2

WARUNKOWE UMORZENIE POSTĘPOWANIA (po nowelizacji k.k. z 2015 r.)

Warunki:

- jeżeli wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne;
- jeżeli okoliczności popełnienia czynu nie budzą wątpliwości;
- postawa sprawcy niekaranego za przestępstwo umyślne, jego właściwości i warunki osobiste oraz dotychczasowy sposób życia uzasadniają przypuszczenie, że pomimo umorzenia postępowania będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni przestępstwa;
- przestępstwo zagrożone karą do 5 lat pozbawienia wolności.

Możliwe propozycje planu naprawczego:

- okres próby od 1 roku do 3 lat;
- obowiązek naprawienia szkody w całości lub części;
- obowiązek zadośćuczynienia za doznaną krzywdę/ lub nawiązkę;
- informowanie sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby;
- przeproszenie pokrzywdzonego;
- wykonywanie ciężącego obowiązku łożenia na utrzymanie innej osoby;
- powstrzymanie się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających;
- poddanie się terapii uzależnień (za zgodą skazanego);
- poddanie się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji (za zgodą skazanego);
- uczestniczenie w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych;
- powstrzymanie od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób ze wskazaniem minimalnej odległości od osób chronionych, którą skazany obowiązany jest zachować;
- opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym;
- świadczenie pieniężne;
- zakaz prowadzenia pojazdów do lat 2;
- w przypadku sprawcy przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby najbliższej, obowiązek opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym z określeniem sposobu kontaktu sprawcy z pokrzywdzonym.

PROPOZYCJA PLANU NAPRAWCZEGO NR 3

WARUNKOWE ZAWIESZENIE WYKONANIA KARY (po nowelizacji kk. z 2015 r.)

Warunki:

- jeżeli orzeczona kara nie przekracza 1 roku pozbawienia wolności;
- jeżeli sprawca w czasie popełnienia przestępstwa nie był skazany na karę pozbawienia wolności i jest to wystarczające dla osiągnięcia wobec niego celów kary, a w szczególności zapobieżenia powrotowi do przestępstwa;
- jeżeli umożliwia zastosowanie warunkowego zawieszenia - postawa sprawcy, jego warunki osobiste, dotychczasowy sposób życia oraz zachowanie się po popełnieniu przestępstwa;
- wobec sprawcy występu o charakterze chuligańskim oraz sprawy przestępstwa z art. 178a § 4 kk. – jedynie w szczególnie uzasadnionych wypadkach;

Możliwe propozycje planu naprawczego:

- okres próby od 1 roku do lat 3;
- wobec sprawcy młodocianego oraz sprawcy, który popełnił przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej okres próby od 2 lat do lat 5;
- można orzec także grzywnę, która w razie zarządzenia wykonania kary nie podlega wykonaniu;
- jeśli bez orzeczonego środka karnego sąd musi także orzec przynajmniej jeden z obowiązków poniżej:
 - 1) informowanie sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby;
 - 2) przeproszenie pokrzywdzonego;
 - 3) wykonywanie ciężącego obowiązku łóżenia na utrzymanie innej osoby;
 - 4) wykonywanie pracy zarobkowej, do nauki lub przygotowania się do zawodu;
 - 5) powstrzymanie się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających;
 - 6) poddanie się terapii uzależnień (za zgodą skazanego);
 - 7) poddanie się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji (za zgodą skazanego);
 - 8) uczestniczenie w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych,
 - 9) powstrzymanie się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach;
 - 10) powstrzymanie od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób ze wskazaniem minimalnej odległości od osób chronionych, którą skazany obowiązany jest zachować;
 - 11) opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym;
 - 12) zobowiązanie skazanego do innego stosownego postępowania w okresie próby, które może zapobiec popełnieniu ponownie przestępstwa;
- w przypadku sprawcy przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby najbliższej, obowiązek opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym z określeniem sposobu kontaktu sprawcy z pokrzywdzonym;
- świadczenie pieniężne lub zobowiązanie skazanego do naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody w całości albo w części, chyba że został orzeczony środek kompensacyjny;
- w okresie próby można oddać skazanego pod dozór kuratora lub osoby godnej zaufania, stowarzyszenia, instytucji albo organizacji społecznej, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym;
- dozór jest obowiązkowy wobec młodocianego sprawcy przestępstwa umyślnego, sprawcy określonego z art. 64 § 2 kk. multirecydywisty oraz sprawcy, który popełnił przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej;

PROPOZYCJA PLANU NAPRAWCZEGO NR 4

PROPOZYCJA WYROKU SKAZUJĄCEGO (po nowelizacji k.k. z 2015 r.)

Warunki odstąpienia od wymierzenia kary i możliwość planu naprawczego:

- jeżeli przestępstwo jest zagrożone karą pozbawienia wolności do lat 3 lub łagodniejszą i społeczna szkodliwość czynu nie jest znaczna oraz jeśli zostanie orzeczony środek karny, przepadek lub środek kompensacyjny;
- można orzec świadczenie pieniężne na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej do wysokości 60 tys. zł;
- uwzględniając wniosek z art. 335, 338a lub 387 k.p.k. sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary lub odstąpić od wymierzenia kary i orzec wyłącznie środek karny, przepadek lub środek kompensacyjny, jeśli przestępstwo zagrożone jest karą do 5 lat pozbawienia wolności;

Warunki orzeczenia kary ograniczenia wolności lub grzywny i możliwość planu naprawczego:

- kara ograniczenia wolności trwa najkrócej miesiąc, najdłużej 2 lata i polega na obowiązkach i potrąceniach, które można orzec łącznie lub osobno;
- 1) obowiązku wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne w wymiarze od 20 godzin do 40 godzin w stosunku miesięcznym (możliwość dostosowania pracy do predyspozycji i odpowiedni dobór miejsca przez Centrum Sprawiedliwości Naprawczej);
- 2) obowiązku pozostawania w miejscu stałego pobytu lub innym wyznaczonym miejscu, z zastosowaniem dozoru elektronicznego, nie dłużej niż na 12 miesięcy oraz 70 godzin w stosunku tygodniowym i 12 godzin w stosunku dziennym;
- 3) obowiązku: a) wykonywania pracy zarobkowej, do nauki lub przygotowania się do zawodu; b) powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających; c) poddania się terapii uzależnień (za zgodą skazanego); d) poddania się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji (za zgodą skazanego); e) uczestniczenia w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych; f) powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach; g) powstrzymania od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób ze wskazaniem minimalnej odległości od osób chronionych, którą skazany obowiązany jest zachować;
- 4) potrącenie od 10 % do 25 % wynagrodzenia za pracę w stosunku miesięcznym na cel społeczny wskazany przez sąd w stosunku do osoby zatrudnionej bez możliwości rozwiązania umowy bez zgody sądu w tym czasie;
- może orzec także świadczenie pieniężne i obowiązek przeproszenia pokrzywdzonego, lub obowiązek wykonywania ciężkiego obowiązkułożenia na utrzymanie innej osoby;
- jeżeli przestępstwo zagrożone jest karą pozbawienia wolności do lat 8 bez kary ograniczenia wolności polegającej na obowiązkach wymienionych w pkt. 3;
- wówczas można orzec jednocześnie karę pozbawienia wolności w wymiarze nieprzekraczającym 3 miesięcy, a jeżeli górna granica ustawowego zagrożenia wynosi powyżej 10 lat – 6 miesięcy oraz karę ograniczenia wolności do lat 2;
- świadczenie pieniężne na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej w przypadku przestępstw z art. 178a par. 1, 179, 180 k.k. w wysokości co najmniej 5 tys. zł, a w przypadku art. 178a par. 4 co najmniej 10 tys. zł do 60 tys. zł.

ZAŁĄCZNIK Nr 19 – WZÓR UMOWY O WSPÓŁPRACY Z PREZESEM SĄDU

Umowa o współpracy

Zawarta w dniu pomiędzy:

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej w /adres/,

reprezentowanym przez:

Panią/Pana

.....

a

Panem/Panią

Prezesem Sądu Rejonowego/Okręgowego³ w

/adres/

zwanymi dalej Stronami.

§ 1

Strony deklarują podjęcie współpracy w zakresie udzielenia pomocy stronom postępowania poprzez przekazanie im informacji o możliwości skorzystania z usług Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

§ 2

1. Informacja przekazywana zainteresowanym stronom postępowania może być w formie ustnej, jak i może także polegać na możliwości przekazywania zainteresowanym stronom postępowania informacji pisemnej o działalności organizacji Centrum Sprawiedliwości Naprawczej i zakresie udzielanej przez organizację pomocy stronom oraz informowania o możliwości skontaktowania się z Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

2. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przekazuje bezpłatnie druki z informacją pisemną o działalności organizacji w formie ulotek i broszur, które następnie mogą być rozdane zainteresowanym stronom postępowania.

³ Niewłaściwe skreślić.

3. Prezes Sądu Rejonowego/Okręgowego⁴ lub inna upoważniona przez niego osoba zgłasza Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zapotrzebowanie na druki z informacjami o działalności organizacji w razie takiej potrzeby.
4. Skorzystanie z usług Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przez strony postępowania jest całkowicie dobrowolne.

§ 3

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej ma na celu informowanie stron postępowania o ich uprawnieniach.
2. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, w celu udzielenia pomocy stronom postępowania, ma możliwość przeprowadzenia z nimi dobrowolnej diagnozy, w razie wyrażenia takiej woli, w formie pisemnej.
3. Przeprowadzona przez pracowników Centrum Sprawiedliwości Naprawczej diagnoza będzie zmierzała do ustalenia realnie możliwych planów naprawczych, które mogą zostać przedstawione organom procesowym w celu szybkiego zakończenia sprawy.
4. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zobowiązuje się zachować wszelkie uzyskane w diagnozie informacje w tajemnicy.
5. Z zachowaniem obowiązków, wynikających z ustawy z 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. z 2014 r. poz. 1182), Centrum Sprawiedliwości Naprawczej na podstawie przeprowadzonych diagnoz i wywiadów ze stronami postępowania może dokonywać badań naukowych mogących przyczynić się do rozwoju nauki.

§ 4

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zobowiązuje się zachować poufność kontaktów ze stronami postępowania oraz przekazywać informacje z uzyskanych diagnoz odpowiednim organom postępowania za wyraźną zgodą strony wyrażoną w formie pisemnej.

§ 5

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej umożliwia stronom postępowania zaaranżowanie procesu medacyjnego poprzez stałą współpracę z mediatorami, posiadającymi odpowiednie

⁴ Niewłaściwe skreślić.

kwalifikacje i umiejętności oraz odebranie od stron bądź strony postępowania stosownych oświadczeń o wyrażeniu zgody na przeprowadzenie procesu mediacyjnego.

2. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przekazuje stronom postępowania informację o zasadach i celach procesu mediacyjnego, a także poucza ich o konsekwencjach płynących z zawarcia mediacji.

§ 6

Niniejsza umowa o współpracy pomiędzy Centrum Sprawiedliwości Naprawczej a Prezesem Sądu Rejonowego/Okręgowego⁵ ma na celu także pomoc organom prowadzącym postępowanie karne w realizacji szybkości i rzetelności prowadzenia postępowania.

§ 7

Niniejsza umowa o współpracę ma charakter nieodpłatny.

§ 8

Prezes Sądu Rejonowego/Okręgowego⁶ w celu realizacji niniejszej umowy o współpracę z Centrum Sprawiedliwości Naprawczej wyda stosowne zarządzenia.

.....
Data i czytelny podpis osoby upoważnionej
do zawarcia Umowy w imieniu CSN

.....
Data i czytelny podpis Prezesa Sądu Rejonowego/
Okręgowego⁷ upoważnionego do zawarcia Umowy

⁵ Niewłaściwe skreślić.

⁶ Niewłaściwe skreślić.

⁷ Niewłaściwe skreślić.

**ZAŁĄCZNIK Nr 20 – WZÓR UMOWY O WSPÓŁPRACY Z PROKURATOREM
OKRĘGOWYM**

Umowa o współpracy

Zawarta w dniu pomiędzy:

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej w /adres/,
reprezentowanym przez:

Panią/Pana

.....

a

Panem/Panią

.....

Prokuratorem Rejonowym/Okręgowym⁸ w

.....

/adres/

zwanymi dalej Stronami.

§ 1

Strony deklarują podjęcie współpracy w zakresie udzielenia pomocy stronom postępowania poprzez przekazanie im informacji o możliwości skorzystania z usług Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

§ 2

1. Informacja przekazywana zainteresowanym stronom postępowania może być w formie ustnej, jak i może także polegać na możliwości przekazywania zainteresowanym stronom postępowania informacji pisemnej o działalności organizacji Centrum Sprawiedliwości Naprawczej i zakresie udzielanej przez organizację pomocy stronom oraz informowanie o możliwości skontaktowania się z Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

⁸ Niewłaściwe skreślić.

2. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przekazuje bezpłatnie druki z informacją pisemną o działalności organizacji w formie ulotek i broszur, które następnie mogą być rozdane zainteresowanym stronom postępowania.
3. Prokurator Okręgowy lub inna upoważniona przez niego osoba zgłasza Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zapotrzebowanie na druki z informacjami o działalności organizacji w razie takiej potrzeby.
4. Skorzystanie z usług Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przez strony postępowania jest całkowicie dobrowolne.

§ 3

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej ma na celu informowanie stron postępowania o ich uprawnieniach.
2. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, w celu udzielenia pomocy stronom postępowania, ma możliwość przeprowadzenia z nimi dobrowolnej diagnozy, w razie wyrażenia takiej woli, w formie pisemnej.
3. Przeprowadzona przez pracowników Centrum Sprawiedliwości Naprawczej diagnoza będzie zmierzała do ustalenia realnie możliwych planów naprawczych, które mogą zostać przedstawione organom procesowym w celu szybkiego zakończenia sprawy.
4. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zobowiązuje się zachować wszelkie uzyskane w diagnozie informacje w tajemnicy.
5. Z zachowaniem obowiązków, wynikających z ustawy z 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. z 2014 r. poz. 1182), Centrum Sprawiedliwości Naprawczej na podstawie przeprowadzonych diagnoz i wywiadów ze stronami postępowania może dokonywać badań naukowych mogących przyczynić się do rozwoju nauki.

§ 4

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zobowiązuje się zachować poufność kontaktów ze stronami postępowania oraz przekazywać informacje z uzyskanych diagnoz odpowiednim organom postępowania za wyraźną zgodą strony wyrażoną w formie pisemnej.

§ 5

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej umożliwia stronom postępowania zaaranżowanie procesu mediacyjnego poprzez stałą współpracę z mediatorami posiadającymi odpowiednie kwalifikacje i umiejętności oraz odebranie od stron bądź strony postępowania stosownych oświadczeń o wyrażeniu zgody na przeprowadzenie procesu mediacyjnego.
2. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przekazuje stronom postępowania informację o zasadach i celach procesu mediacyjnego, a także poucza ich o konsekwencjach płynących z zawarcia mediacji.

§ 6

Niniejsza umowa o współpracy pomiędzy Centrum Sprawiedliwości Naprawczej a Prokuratorem Okręgowym ma na celu także pomoc organom procesowym w realizacji szybkości i rzetelności prowadzenia postępowania.

§ 7

Niniejsza umowa o współpracę ma charakter nieodpłatny.

§ 8

Prokurator Okręgowy w celu realizacji niniejszej umowy o współpracę z Centrum Sprawiedliwości Naprawczej wyda stosowne zarządzenia.

.....

ZAŁĄCZNIK Nr 21 – WZÓR UMOWY O WSPÓŁPRACĘ Z WŁAŚCIWYM KOMENDANTEM POLICJI

Umowa o współpracy

Zawarta w dniu pomiędzy:

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej w /adres/,
reprezentowanym przez:

Panią/Pana

.....

a

Panem/Panią

.....

Komendantem Miejskim/Powiatowym/Wojewódzkim⁹ Policji w

/adres/

zwanymi dalej Stronami.

§ 1

Strony deklarują podjęcie współpracy w zakresie udzielenia pomocy stronom postępowania poprzez przekazanie im informacji o możliwości skorzystania z usług Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

§ 2

1. Informacja przekazywana zainteresowanym stronom postępowania może być w formie ustnej, jak i może także polegać na możliwości przekazywaniu zainteresowanym stronom postępowania informacji pisemnej o działalności organizacji Centrum Sprawiedliwości Naprawczej i zakresie udzielanej przez organizację pomocy stronom oraz informowania o możliwości skontaktowania się z Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

2. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przekazuje bezpłatnie druki z informacją pisemną o działalności organizacji w formie ulotek i broszur, które następnie mogą być rozdane zainteresowanym stronom postępowania.

⁹ Niewłaściwe skreślić.

3. Komendant Miejski/Powiatowy/Wojewódzki¹⁰ Policji lub inna upoważniona przez niego osoba zgłasza Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zapotrzebowanie na druki z informacjami o działalności organizacji w razie takiej potrzeby.
4. Skorzystanie z usług Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przez strony postępowania jest całkowicie dobrowolne.

§ 3

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej ma na celu informowanie stron postępowania o ich uprawnieniach.
2. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, w celu udzielenia pomocy stronom postępowania, ma możliwość przeprowadzenia z nimi dobrowolnej diagnozy, w razie wyrażenia takiej woli, w formie pisemnej.
3. Przeprowadzona przez pracowników Centrum Sprawiedliwości Naprawczej diagnoza będzie zmierzała do ustalenia realnie możliwych planów naprawczych, które mogą zostać przedstawione organom procesowym w celu szybkiego zakończenia sprawy.
4. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zobowiązuje się zachować wszelkie uzyskane w diagnozie informacje w tajemnicy.
5. Z zachowaniem obowiązków, wynikających z ustawy z 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz. U. z 2014 r. poz. 1182), Centrum Sprawiedliwości Naprawczej na podstawie przeprowadzonych diagnoz i wywiadów ze stronami postępowania może dokonywać badań naukowych mogących przyczynić się do rozwoju nauki.

§ 4

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zobowiązuje się zachować poufność kontaktów ze stronami postępowania oraz przekazywać informacje z uzyskanych diagnoz odpowiednim organom postępowania za wyraźną zgodą strony wyrażoną w formie pisemnej.

§ 5

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej umożliwia stronom postępowania zaaranżowanie procesu medacyjnego poprzez stałą współpracę z mediatorami, posiadającymi odpowiednie

¹⁰ Niewłaściwe skreślić.

kwalifikacje i umiejętności oraz odebranie od stron bądź strony postępowania stosownych oświadczeń o wyrażeniu zgody na przeprowadzenie procesu mediacyjnego.

2. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przekazuje stronom postępowania informację o zasadach i celach procesu mediacyjnego, a także poucza ich o konsekwencjach płynących z zawarcia mediacji.

§ 6

Niniejsza umowa o współpracy pomiędzy Centrum Sprawiedliwości Naprawczej a Komendantem Miejskim/ Powiatowym/Wojewódzkim¹¹ Policji ma na celu także pomoc organom prowadzącym postępowanie karne w realizacji szybkości i rzetelności prowadzenia postępowania.

§ 7

Niniejsza umowa o współpracę ma charakter nieodpłatny.

§ 8

Komendant Miejski/Powiatowy/Wojewódzki¹² Policji w celu realizacji niniejszej umowy o współpracę z Centrum Sprawiedliwości Naprawczej wyda stosowne zarządzenia.

.....
Data i czytelny podpis osoby upoważnionej
do zawarcia Umowy w imieniu CSN

.....
Data i czytelny podpis Komendanta
Miejskiego/Powiatowego/Wojewódzkiego¹³ Policji
upoważnionego do zawarcia Umowy

¹¹ Niewłaściwe skreślić.

¹² Niewłaściwe skreślić.

¹³ Niewłaściwe skreślić.

**ZAŁĄCZNIK Nr 22 – WZÓR POROZUMIENIA O WSPÓŁPRACY Z KURATOREM
OKRĘGOWYM**

**Porozumienie o współpracy
w sprawie przyjmowania skazanych do wykonywania
nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne w ramach orzeczonej kary
ograniczenia wolności oraz pracy społecznie użytecznej**

Zawarte w dniu pomiędzy:
Centrum Sprawiedliwości Naprawczej w /adres/,
reprezentowanym przez:
Panią/Pana
.....
a
Służbą kuratorską okręgu reprezentowaną przez
Pana/Panią
.....
Kuratora Okręgowego w
/adres/
zwanymi dalej Stronami.

§ 1

Strony zawierają porozumienie o współpracy w zakresie przyjmowania skazanych na wykonywanie kary ograniczenia wolności oraz wykonywanie prac społecznie użytecznych.

§ 2

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zobowiązuje się przyjmować skazanych na wykonywanie kary ograniczenia wolności oraz na prace społecznie użyteczne na podstawie decyzji kuratora sądowego.
2. Skazany powinien stawić się w Centrum Sprawiedliwości Naprawczej w terminie nie dłuższym niż od 3 do 5 dni od dnia stawienia się u kuratora sądowego, o czym skazany zostanie odpowiednio pouczony.

§ 3

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przeprowadza ze skazanym dobrowolny wywiad diagnostyczny w celu doboru dla niego odpowiedniej placówki do odbycia kary ograniczenia wolności lub pracy społecznie użytecznej.

2. Przeprowadzony wywiad diagnostyczny ze skazanym będzie koncentrował się na aspektach życia skazanego, które mają wpływ na jego zdolność do wykonania kary, a mianowicie będzie dotyczył:

- a) wykształcenia, zawodu, zatrudnienia i otrzymywanego dochodu;
- b) warunków mieszkaniowych i sytuacji rodzinnej;
- c) więzi społecznych, stylu życia i uzależnień;
- d) przeszłości kryminalnej i stosunku do wymiaru sprawiedliwości;
- e) możliwości i ograniczeń w zakresie wykonywania kary.

3. Pracownik Centrum Sprawiedliwości Naprawczej w przeprowadzonym wywiadzie będzie także zaznaczał inne spostrzeżenia i uwagi na temat skazanego, które będą dotyczyły jego zdolności do wykonywania kary i ewentualnego powrotu do przestępstwa.

§ 4

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej oświadcza, iż wszelkie uzyskane z wywiadu ze skazanym dane będą zachowane w tajemnicy.

2. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zobowiązuje się do wyznaczenia administratora danych osobowych, zgłoszenia bazy danych do GIODO oraz do przeprowadzenia postępowania w tym zakresie, zgodnego z prawem.

3. Dostęp do danych osobowych, w tym danych wrażliwych, będą miały jedynie osoby upoważnione.

4. Z zachowaniem obowiązków, wynikających z ustawy z 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. z 2014 r. poz. 1182), Centrum Sprawiedliwości Naprawczej na podstawie przeprowadzonych wywiadów może dokonywać badań naukowych mogących przyczynić się do rozwoju nauki.

§ 5

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zobowiązuje się odebrać od skazanego stosowane oświadczenia, a w szczególności oświadczenie o wyrażeniu zgody na podjęcie przez skazanego pracy, przeszkolenia w zakresie BHP, oświadczenie o zdolności do pracy, zgodę na przetwarzanie danych osobowych oraz danych wrażliwych.

§ 6

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej pozyskuje do współpracy placówki, które spełniają wszelkie wymogi wynikające z rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna (Dz. U. Nr 98, poz. 634) oraz zawiera z nimi stosowane porozumienie w sprawie organizacji wykonywania kary ograniczenia wolności oraz świadczenia pracy społecznie użytecznej.

§ 7

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej w porozumieniu z odpowiednią placówką ustala ze skazanym konkretny dzień oraz godzinę pierwszego zgłoszenia się skazanego do placówki.
2. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zobowiązuje się do sprawdzenia, czy skazany podjął pracę w placówce w wyznaczonym mu dniu, miejscu i czasie, a także czyni starania w celu doprowadzenia do rozpoczęcia przez skazanego pracy w razie niepodjęcia przez niego pracy.
3. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przedstawia placówce wstępne projekty ogólnego harmonogramu pracy skazanego w oparciu o dokonany z nim wywiad diagnostyczny.
4. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przekazuje odpis harmonogramu kuratorowi sądowemu.
5. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, nie rzadziej niż raz na miesiąc, przekazuje kuratorowi sądowemu informacje dotyczące:
 - a) wykonania harmonogramu pracy;
 - b) liczby godzin przepracowanych przez skazanego;
 - c) rodzaju wykonywanej przez niego pracy;
 - d) dnia rozpoczęcia i zakończenia pracy;
 - e) niezgłoszenia się do pracy;

- f) niepodjęcia przydzielonej pracy;
- g) opuszczenia pracy bez usprawiedliwienia.

6. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zobowiązuje się do utrzymania stałego kontaktu zarówno z placówkami, w których skazani będą odbywać kary ograniczenia wolności oraz prace społecznie użyteczne, jak i z kuratorami sądowymi.

7. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przekazuje kuratorowi sądowemu wszelkie aktualne informacje uzyskane od placówki w zakresie wykonywanej przez skazanego pracy, także na jego żądanie.

§ 8

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej poucza placówkę o obowiązku prowadzenia ewidencji wykonywanej przez skazanego pracy, a w szczególności o obowiązku prowadzenia zbiorczego wymiaru godzin przepracowanych przez skazanego przez bieżące wypełnianie i podpisywanie przygotowanych indywidualnych list obecności.

2. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zbiera kopie list obecności skazanych z placówek co najmniej raz na miesiąc, a także dokonuje kontroli, czy wykonywanie przez skazanych kary odbywa się zgodnie z harmonogramem.

3. Na podstawie zebranych kopii list obecności skazanych Centrum Sprawiedliwości Naprawczej sporządza comiesięczne raporty z wykonywania kary dla każdego skazanego wykonującego karę w placówkach.

4. Wykonany przez Centrum Sprawiedliwości Naprawczej raport będzie zawierał w szczególności sygnaturę akt kuratorskich, dane skazanego, łączną liczbę przepracowanych godzin, tabelę zawierającą daty i godziny wykonywania pracy w poszczególnych dniach, a także opisową ocenę pracy i postawy skazanego.

5. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przekazuje sporządzane raporty kuratorowi sądowemu.

6. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zobowiązuje placówkę do archiwizacji oryginałów list obecności skazanego i okazywania ich na stosowane żądanie odpowiednich organów oraz na żądanie Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

§ 9

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, w porozumieniu z placówką zapewnia skazanym kontakt z organizacją oraz z kuratorem sądowym w razie takiej potrzeby.

§ 10

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zobowiązuje się do informowania Służby Kuratorskiej o wszelkich zmianach organizacyjnych organizacji Centrum Sprawiedliwości Naprawczej oraz placówki w razie powzięcia takich informacji.

§ 11

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, w razie takiej potrzeby, inicjuje przenoszenie skazanych do innych placówek wedle możliwości i zapotrzebowania placówek.

§ 12

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej zobowiązuje się do przeprowadzania kontroli wykonywanej przez skazanych pracy w placówce przez pracownika Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, w uzgodnionym czasie i terminie wspólnie z wyznaczonym pracownikiem placówki oraz w jego obecności.

§ 13

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej będzie szkolić pracowników placówek, bezpośrednio odpowiedzialnych za pracę ze skazanymi.
2. Szkolenie pracowników placówek przez Centrum Sprawiedliwości Naprawczej będzie miało na celu pogłębianie informacji wśród pracowników placówek o celach kary i jej wychowawczym charakterze, a także będzie ich motywowało do dalszej pracy i konieczności zachowania odpowiedniej komunikacji w ramach bieżącej, powierzonej im pracy oraz sprawowania efektywnej kontroli pracy skazanych.

§ 14

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej dokonuje starań w celu rozwijania i wdrażania wspólnych oraz jednolitych standardów wykonywania kary we wszystkich placówkach, z którymi współpracuje.
2. Wspólne standardy będą dotyczyły zarówno sposobu traktowania skazanych niestawiających się do pracy, stawiających się w stanie nietrzeźwości oraz stwarzających inne problemy wychowawcze, jak również ustalenia ze skazanymi harmonogramu wykonywania prac oraz zapewnienie odpowiedniej komunikacji pomiędzy placówką, Centrum Sprawiedliwości Naprawczej a kuratorem sądowym.

§ 15

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej prowadzi listę placówek, do których kieruje skazanych celem wykonywania przez nich kary ograniczenia wolności oraz prac społecznie użytecznych.
2. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej ustala z placówkami wszelkie niezbędne dane oraz informacje, a w szczególności dane adresowe placówki, dane osoby bezpośrednio odpowiedzialnej za pracę skazanych, informacje o rodzaju wykonywanej przez skazanego pracy w placówce, ogólne zapotrzebowanie placówki na pracę skazanych, maksymalną liczbę osób, które mogą odbywać jednocześnie karę w placówce, dostępność pracy dla osób z niepełnosprawnością, możliwości pracy w różnych terminach, w dni powszednie, w godzinach pracy, a także w weekendy.

§ 16

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej niezwłocznie informuje Służbę Kuratorską o otrzymanych od placówki zgłoszeniach szczególnego zapotrzebowania na pracę skazanych.

§ 17

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej dokłada starań w celu pozyskiwania nowych placówek spełniających odpowiednie warunki, które mogłyby przyjmować skazanych do pracy i informuje o nich Służbę Kuratorską.

2. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej podejmuje starania o podjęcie współpracy z nowymi placówkami.

§ 18

Kurator Okręgowy oświadcza, iż uzyskał wszelkie niezbędne akceptacje do zawarcia niniejszego porozumienia o współpracy z Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, w tym uzyskał zgodę odpowiedniego Prezesa Sądu Okręgowego.

.....

Data i czytelny podpis osoby upoważnionej
do zawarcia Porozumienia w imieniu CSN

.....

Data i czytelny podpis Kuratora
upoważnionego do zawarcia Porozumienia

ZAŁĄCZNIK Nr 23 – WZÓR POROZUMIENIA Z PLACÓWKĄ

**Porozumienie nr/.....
w sprawie organizacji wykonywania kary ograniczenia wolności
oraz świadczenia pracy społecznie użytecznej**

Zawarte w dniu pomiędzy:

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, reprezentowanym przez:

Panią/Pana

.....

a

..... (zwanym dalej Placówką)

/adres/

reprezentowanym przez:

Panią/ Pana

.....

§ 1

Placówka oświadcza, iż spełnia wszelkie wymogi, wynikające z rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna (Dz.U. Nr 98, poz. 634) (zwanym dalej rozporządzeniem) i zobowiązuje się przestrzegać zasad wynikających z rozporządzenia.

§ 2

Centrum Sprawiedliwości Naprawczej wyznacza osobę upoważnioną (zwaną dalej Osobą upoważnioną) do kontaktów z Placówką i jej przedstawicielami, która będzie właściwa w zakresie wymiany informacji dotyczących osoby skazanej lub ukaranej (zwanej dalej Pracownikiem) oraz w zakresie informacji dotyczącej pracy wykonywanej na terenie Placówki.

§ 3

1. Placówka jest zobowiązana do wyznaczenia dla wszelkich jej oddziałów i obiektów pracownika odpowiedzialnego (zwanego dalej Pracownikiem odpowiedzialnym) za kontakt z Osobą upoważnioną oraz przekazywanie jej wszelkich niezbędnych informacji związanych z Pracownikiem i pracą przez niego wykonywaną.
2. Placówka zobowiązuje się wykonać listę jej oddziałów i obiektów wraz ze wskazaniem Pracownika odpowiedzialnego dla każdego jej oddziału i obiektu, zgodnie z załączonym wzorem, stanowiącym Załącznik nr 1 do niniejszego Porozumienia.
3. Placówka zobowiązuje się do informowania Centrum Sprawiedliwości Naprawczej o wszelkich zmianach organizacyjnych Placówki, związanych z wykonywaniem przez Pracownika pracy, a w szczególności w razie zmiany stanowiska Pracownika, zmiany Pracownika odpowiedzialnego, a także w razie zmiany wszelkich danych umożliwiających prawidłowy i stały kontakt Placówki z Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.
4. Placówka, w razie potrzeby, zgłasza Centrum Sprawiedliwości Naprawczej szczególne zapotrzebowanie na pracowników.

§ 4

1. Placówka, po dokonaniu uprzedniej akceptacji lub zgłoszenia zapotrzebowania, jest obowiązana przyjąć Pracownika i pouczyć go o obowiązku wykonywania sumiennej pracy oraz konieczności przestrzegania ustalonego w miejscu pracy porządku i dyscypliny.
2. Placówka obowiązana jest skierować Pracownika do pracy odpowiedniej dla niego, w szczególności ze względu na warunki fizyczne, płeć oraz wiek.

§ 5

1. Placówka zobowiązana jest do zapoznania Pracownika z przepisami dotyczącymi bezpieczeństwa i higieny pracy w zakresie niezbędnym do wykonywania powierzonych mu prac.
2. Placówka zobowiązana jest zapewnić Pracownikowi bezpieczne i higieniczne warunki pracy, środki ochrony indywidualnej oraz odzież i obuwie robocze przewidziane na danym stanowisku pracy.

§ 6

Placówka zobowiązana jest do określenia ilości godzin pracy Pracownika oraz dokonania podziału godzin pracy na dni w sposób odpowiadający organizacji wykonywanej pracy, zgodnie z przepisami zawartymi w rozporządzeniu.

§ 7

1. Centrum Sprawiedliwości Naprawczej przedstawia Placówce wstępne projekty ogólnego harmonogramu pracy Pracownika w oparciu o dokonany wywiad diagnostyczny z Pracownikiem.

2. Placówka, na podstawie przedstawionego ogólnego harmonogramu, obowiązana jest ustalić szczegółowy harmonogram pracy Pracownika na okres co najmniej jednego miesiąca, określający czas, miejsce i rodzaj pracy po uzgodnieniu z Osobą upoważnioną oraz mając na względzie, w miarę możliwości, uzasadnione okolicznościami prośby Pracownika w tym zakresie.

3. Szczegółowy odpis harmonogramu przekazuje się Osobie upoważnionej.

4. Placówka przekazuje Osobie upoważnionej ostatniego dnia każdego miesiąca, jednak nie później niż do 2. dnia roboczego każdego następnego miesiąca, informacje dotyczące:

- 1) wykonania harmonogramu pracy;
- 2) liczby godzin przepracowanych przez skazanego;
- 3) rodzaju wykonywanej przez niego pracy;
- 4) dnia rozpoczęcia i zakończenia pracy;
- 5) niezgłoszenia się do pracy;
- 6) niepodjęcia przydzielonej pracy;
- 7) opuszczenia pracy bez usprawiedliwienia.

5. Na żądanie Osoby upoważnionej udostępnienie wskazanych informacji następuje niezwłocznie.

6. Placówka obowiązana jest także do niezwłocznego udzielania pracownikowi Centrum Sprawiedliwości Naprawczej informacji, także telefonicznej, o ilości przepracowanych przez Pracownika godzin, dni oraz miesięcy pracy na czas skierowanego zapytania, mając do dyspozycji wypełnione indywidualne listy obecności pracownika.

§ 8

1. Placówka ma obowiązek prowadzenia ewidencji wykonywanej przez Pracownika pracy, a w szczególności ma obowiązek prowadzenia zbiorczego wymiaru godzin przepracowanych przez Pracownika przez bieżące wypełnianie i podpisywanie indywidualnej listy obecności Pracownika w oparciu o załączony do niniejszego porozumienia wzór stanowiący Załącznik nr 2.
2. Wpisu należy dokonywać w momencie stawienia się w Placówce, uzupełniając w momencie zakończenia pracy liczbę przepracowanych godzin ze wskazaniem godziny rozpoczęcia i zakończenia pracy.
3. Wyłącznie podpisana lista, wypełniona zgodnie z powyższymi regułami, stanowi podstawę wypłaty świadczeń ubezpieczeniowych z tytułu następstw wypadków przy pracy.
4. Placówka ma obowiązek przekazywania kopii list obecności Pracownika do Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, nie później niż do 2. dnia następnego każdego miesiąca.
5. Placówka ma obowiązek archiwizacji oryginałów list obecności Pracownika i okazywanie ich na stosowane żądanie odpowiednich organów oraz na żądanie Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

§ 9

1. Praca jest wykonywana przez Pracownika wyłącznie osobiście.
2. Podczas wykonywania pracy Pracownikowi nie mogą towarzyszyć osoby trzecie, chyba że wykonują pracę razem z Pracownikiem lub ich obecność jest niezbędna ze względu na wykonywaną pracę, a także gdy wymagają tego odrębne przepisy.

§ 10

1. Placówka niezwłocznie zgłasza Osobie upoważnionej wszelkie problemy dyscyplinarne i zastrzeżenia dotyczące pracy lub zachowania Pracownika.
2. Jeżeli Pracownik stwarza problemy wychowawcze, w szczególności: jest pod wpływem alkoholu, substancji psychotropowych lub innych substancji odurzających, nie wykonuje poleceń Pracownika odpowiedzialnego lub w inny sposób narusza zasady wykonywania pracy społecznie użytecznej, Placówka może odesłać go do Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

§ 11

Placówka jest obowiązana zapewnić warunki techniczno-organizacyjne, które uniemożliwią dostęp Pracowników do miejsc innych niż miejsca związane z wykonywaniem pracy, w szczególności do miejsc przechowywania rzeczy wartościowych osób zatrudnionych w Placówce lub mienia placówki niezwiązanego z wykonywaniem pracy.

§ 12

1. Placówka jest obowiązana pouczyć Pracownika o bezpłatnym charakterze wykonywanej przez niego pracy oraz o nieprzystęgowaniu jakichkolwiek ekwiwalentów w postaci materialnej lub niematerialnej.
2. Placówka obowiązana jest pouczyć Pracownika o zakazie pozostawiania rzeczy osobistych na terenie Placówki, w szczególności o nieprzyjmowaniu na przechowanie takich rzeczy, a także o możliwości ich usunięcia z terenu Placówki w przypadku pozostawienia.

§ 13

Pracownik odpowiedzialny wskaże pracownikowi miejsce umożliwiające pozostawienie rzeczy osobistych w czasie pracy. Miejsce to musi zapewniać ochronę rzeczy przez uszkodzeniem lub kradzieżą.

§ 14

Pracownik odpowiedzialny pouczy Pracownika o konieczności kontaktu z Centrum Sprawiedliwości Naprawczej w razie jakichkolwiek wątpliwości dotyczących wykonywania przez niego kary ograniczenia wolności lub pracy społecznie użytecznej, jeżeli wątpliwości te nie mogą zostać rozstrzygnięte przez Placówkę.

§ 15

Placówka powiadamia niezwłocznie Osobę odpowiedzialną o niezgłoszeniu się Pracownika do pracy, wskazując datę, kiedy Pracownik miał zgłosić się w wyznaczonym terminie, wynikającym ze skierowania wystawionego przez Centrum Sprawiedliwości Naprawczej.

§ 16

Placówka obowiązana jest powiadomić niezwłocznie, nie później niż tego samego dnia, Osobę odpowiedzialną o fakcie stawienia się Pracownika do pracy w stanie upojenia alkoholowego lub w stanie wskazującym na zażycie innych środków odurzających.

§ 17

1. Wszelkie przerwy w pracy, które nie zostaną usprawiedliwione przed ich zaistnieniem albo przerwy w pracy trwające dłużej niż jeden dzień, Placówka obowiązana jest niezwłocznie zgłosić Osobie upoważnionej.
2. Zgłoszenie, o którym mowa w ust. 1, nie może nastąpić później niż następnego dnia roboczego od zaistnienia okoliczności.
3. Zgłoszenie nie jest wymagane, jeżeli Osoba upoważniona poinformuje odpowiednio wcześniej Placówkę, iż w konkretnym przypadku taki wymóg nie zachodzi.

§ 18

Prace wewnątrz budynków Placówki będą odbywać się wyłącznie na zlecenie dyrektora placówki.

§ 19

Pracownik wykonywać będzie w Placówce prace polegające na:

- a) pracach porządkowych wewnątrz oraz na zewnątrz budynku;
- b) pracach konserwatorskich;
- c) pracach malarskich;
- d) pielęgnacji terenów zielonych;
- e) pomocy przy pracach przeładunkowych;
- f) innych zadaniach:

-

-

-

-

-

§ 20

Placówka oświadcza, iż wyraża zgodę na przeprowadzenie kontroli wykonywanej przez Pracownika pracy, przez pracownika Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, w uzgodnionym czasie i terminie wspólnie z wyznaczonym dla danego obiektu Pracownikiem odpowiedzialnym, wskazanym na liście w Załączniku nr 1 oraz w jego obecności.

.....
Data i czytelny podpis osoby upoważnionej
do zawarcia Porozumienia w imieniu CSN

.....
Data i czytelny podpis osoby upoważnionej
do zawarcia Porozumienia w imieniu Placówki

ZALĄCZNIK Nr 1

Miejscowość....., dnia

LISTA ODDZIAŁÓW I OBIEKTÓW PLACÓWKI

1) Obiekt nr 1

- Pracownik odpowiedzialny

/nazwa, adres/ /imię i nazwisko, tel., adres mailowy, godz. pracy w dni
powszednie/weekendy/

.....
.....
.....

Godziny pracy w dni powszednie/weekendy.....

Liczba skazanych, których obiekt/oddział może jednocześnie przyjąć

Czy można skierować osobę niepełnosprawną? Tak/Nie

Inne uwagi, jeśli są

.....

2) Obiekt nr 2

- Pracownik odpowiedzialny

/nazwa, adres/ /imię i nazwisko, tel., adres mailowy, godz. pracy w dni
powszednie/weekendy/

.....
.....
.....

Godziny pracy w dni powszednie/weekendy.....

Liczba skazanych, których obiekt/oddział może jednocześnie przyjąć

Czy można skierować osobę niepełnosprawną? Tak/Nie

Inne uwagi, jeśli są

.....

3) Obiekt nr 3

- Pracownik odpowiedzialny

/nazwa, adres/ /imię i nazwisko, tel., adres mailowy, godz. pracy w dni
powszednie/weekendy/

.....
.....
.....

Godziny pracy w dni powszednie/weekendy.....

Liczba skazanych, których obiekt/oddział może jednocześnie przyjąć

Czy można skierować osobę niepełnosprawną? Tak/Nie

Inne uwagi, jeśli są

.....

4) Obiekt nr 4

- Pracownik odpowiedzialny

/nazwa, adres/ /imię i nazwisko, tel., adres mailowy, godz. pracy w dni
powszednie/weekendy/

.....

.....

.....

Godziny pracy w dni powszednie/weekendy.....

Liczba skazanych, których obiekt/oddział może jednocześnie przyjąć

Czy można skierować osobę niepełnosprawną? Tak/Nie

Inne uwagi, jeśli są

.....

5) Obiekt nr 5

- Pracownik odpowiedzialny

/nazwa, adres/ /imię i nazwisko, tel., adres mailowy, godz. pracy w dni
powszednie/weekendy/

.....

.....

.....

Godziny pracy w dni powszednie/weekendy.....

Liczba skazanych, których obiekt/oddział może jednocześnie przyjąć

Czy można skierować osobę niepełnosprawną? Tak/Nie

Inne uwagi, jeśli są

.....

6) Obiekt nr 7

- Pracownik odpowiedzialny

/nazwa, adres/ /imię i nazwisko, tel., adres mailowy, godz. pracy w dni
powszednie/weekendy/

.....

.....

.....
.....
Godziny pracy w dni powszednie/weekendy.....
Liczba skazanych, których obiekt/oddział może jednocześnie przyjąć
Czy można skierować osobę niepełnosprawną? Tak/Nie
Inne uwagi, jeśli są
.....

7) Obiekt nr 7

- Pracownik odpowiedzialny

/nazwa, adres/ /imię i nazwisko, tel., adres mailowy, godz. pracy w dni
powszednie/weekendy/
.....
.....
.....

Godziny pracy w dni powszednie/weekendy.....
Liczba skazanych, których obiekt/oddział może jednocześnie przyjąć
Czy można skierować osobę niepełnosprawną? Tak/Nie
Inne uwagi, jeśli są
.....

8) Obiekt nr 8

- Pracownik odpowiedzialny

/nazwa, adres/ /imię i nazwisko, tel., adres mailowy, godz. pracy w dni
powszednie/weekendy/
.....
.....
.....

Godziny pracy w dni powszednie/weekendy.....
Liczba skazanych, których obiekt/oddział może jednocześnie przyjąć
Czy można skierować osobę niepełnosprawną? Tak/Nie
Inne uwagi, jeśli są
.....

Załączniki

ZAŁĄCZNIK Nr 2 – Indywidualna lista obecności pracownika.....

Za okres od do(miesiąc/rok).....

Pracownik odpowiedzialny jednostki: pieczęć Placówki

Lp.	Godzina rozpoczęcia pracy	Podpis pracownika	Godzina zakończenia pracy	Podpis pracownika	Łączna liczba godzin pracy w dniu	Podpis pracownika odpowiedzialnego
1						
2						
3						
4						
5						
6						
7						
8						
9						
10						
11						
12						
13						
14						
15						
16						
17						
18						
19						
20						
21						
22						
23						
24						
25						
26						
27						
28						
29						
30						
31						

Łączna liczba godzin przepracowanych w miesiącu:..... Podpis kierownika jednostki:.....

BIBLIOGRAFIA

- Andrejew I., Polskie prawo karne w zarysie, Warszawa 1978
- Bafia J., Bednarzak J., Flemming M., Kalinowski S., Kempisty H., Siewierski M., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 1971
- Balandynowicz A., Probacja – wychowanie dla wolności, Warszawa 1996
- Berman G., Feinblatt J., Problem-Solving Courts, New York (b.r.)
- Berman G., Feinblatt J., Problem-Solving Courts: A Brief Primer, „Law Policy” 2001, nr 23(2)
- Bernatt M., Opinia przyjaciela sądu (*amicus curiae*) jako pomocnicza instytucja prawna w orzecznictwie sądów polskich, (w:) Ł. Bojarski (red.), Sprawny sąd. Zbiór dobrych praktyk. Część druga, Warszawa 2008
- Bieńkowska E., Mediacja w sprawach karnych: analiza obowiązującej regulacji prawnej, „Jurysta” 2008, nr 3
- Bieńkowska E., Poradnik mediatora, Warszawa 1999
- Bieńkowska E., Mazowiecka L., Prawa ofiar przestępstw, Warszawa 2009
- Bojarski Ł., Obserwacja procesów sądowych jako metoda działania organizacji pozarządowych – cele i rodzaje obserwacji, (w:) Ł. Bojarski (red.), Sprawny sąd. Zbiór dobrych praktyk. Część druga, Warszawa 2008
- Butts J., Introduction: Problem-Solving Courts, „Law Policy” 2001, nr 23(2)
- Daszkiewicz W., Przedstawiciel społeczny w procesie karnym, Warszawa 1976
- Dobiejewska E., Mediacja po wyroku, problemy i szanse dla wymiaru sprawiedliwości, (w:) Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Praw Człowieka i Praworządności, 20-21 października 2000 r., Warszawa 2001
- Dudka K., Formy udziału organizacji społecznej w procesie karnym, „Ius Novum” 2007, nr 4
- Dudka K., Stosowanie nieizolacyjnych środków zapobiegawczych w praktyce organów wymiaru sprawiedliwości, Warszawa 2011
- Eichstaedt K., (w:) D. Świecki (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz. T. I, Warszawa 2013

Bibliografia

- Ejchart M., Program „Courtwatch – obserwator sądu”, (w:) Ł. Bojarski (red.), *Sprawny sąd. Zbiór dobrych praktyk. Część druga*, Warszawa 2008
- Frazer M.S., *The Impact of the Community Court Model on Defendant Perceptions of Fairness: A Case Study at the Red Hook*, New York 2006, http://www.courtinnovation.org/sites/default/files/Procedural_Fairness.pdf.
- Gaberle A., Alternatywne środki stosowane wobec nieletnich, „Mediator” 2002, nr 1
- Gensikowski P., Problematyka nawiązki jako środka towarzyszącego warunkowemu umorzeniu postępowania karnego, „Probacja” 2012, nr 1
- Giętkowski R., *Kara ograniczenia wolności w polskim prawie karnym*, Warszawa 2007
- Gmerek D., Wiśniewska K., *Nieizolacyjne środki zapobiegawcze*, Warszawa 2011
- Gostyński Z., (w:) Z. Gostyński (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I*, Warszawa 2000
- Grajewski J., Paprzycki L.K., Steinborn S., *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-424*, Warszawa 2013
- Gronkiewicz A., *Organizacja społeczna w ogólnym postępowaniu administracyjnym*, Warszawa 2012
- Grzegorzczak T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011
- Hadrych P., Warunki dopuszczenia przedstawiciela społecznego do udziału w postępowaniu sądowym, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 2
- Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do artykułów 1-296. Tom I, wyd. 2*, Warszawa 2004
- Humienna E., Humienny E., Cycuła P., *Nie lubię poniedziałku. Wsparcie osób skazanych na karę ograniczenia wolności oraz pracę społecznie użyteczną na przykładzie projektu „Zaaprobowani – aktywizacja społeczna i zawodowa jako wzmocnienie działań probacyjnych”*, Wrocław 2012
- Humienny E., Prezentacja na posiedzeniu Rady Głównej do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym „Seminarium poświęcone zacieśnieniu współpracy Rady Głównej i terenowych rad do spraw społecznej readaptacji i pomocy skazanym”, Warszawa 30 czerwca 2014 r.
- Informacja dotycząca Rady Głównej do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym zamieszczona na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości, <http://bip.ms.gov.pl/pl/ministerstwo/struktura-organizacyjna/rada-glowna-do-spraw-spoecznej-readaptacji-i-pomocy-skazanym> (dostęp 30.03.2015 r.).
- Informacja dotycząca uprawnień stowarzyszeń, organizacji i instytucji, do których działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym, albo osób godnych zaufania do sprawowania dozoru nad skazanym lub sprawcą przestępstwa, http://www.krakow-sr.sr.gov.pl/?c=mdPliki-cmPobierz-163_SW5mb3JtYW-NqYSAtdAymjYyMTMucGRm (dostęp 30.03.2015 r.).

- Iwaniec J., Glosa do uchwały SN z dnia 30 września 2003 r. (I KZP 19/03), „Przegląd Sądowy” 2005, nr 2
- Iwaszkiewicz Z., Poręczenie społeczne jako środek zapobiegawczy, Warszawa 1975
- Jakubik M., Przedstawiciel społeczny w postępowaniu karnym, Poznań 2014
- Janus-Dębska A., Uwarunkowania efektywnego wykonywania kary ograniczenia wolności, „Probacja” 2014, nr 3
- Kiełtyka A., Ważny A., Ustawa o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego. Komentarz, Warszawa 2011
- Kłak C.P., Postępowanie nakazowe, Warszawa 2008
- Kmiecik R., Idee mediacji i probacji w Polsce i USA (z perspektywy procesowo-kryminologicznej), (w:) Z. Sobolewski, G. Artymiak, C. P. Kłak (red.), Problemy znowelizowanej procedury karnej. Materiały konferencji naukowej Rzeszów-Czarna 17-18 października 2003 r., Kraków 2004
- Kosonoga J., Przejawy udziału czynnika społecznego w procesie karnym – zagadnienia wybrane, (w:) K. Ślęzak (red.), Studia i analizy Sądu Najwyższego. Tom VI, Warszawa 2012
- Kozioł T., Glosa do uchwały SN z 30 września 2003 r., I KZP 19/03, „Państwo i Prawo” 2004, nr 7
- Kozioł T., Warunkowe umorzenie postępowania karnego, Warszawa 2009
- Kozioł T., Wybrane zagadnienia warunkowego umorzenia postępowania karnego wobec sprawcy uzależnionego lub używającego substancje psychoaktywne, „Probacja” 2011, nr 2
- Kulesza C., Kuźelewski D., Znaczenie reformy kodeksu postępowania karnego dla efektywności mediacji, (w:) J. Czapska, M. Szelaǳ-Dylewski (red.), Mediacja w prawie, Kraków 2014
- Kunicka-Michalska B., Warunkowe umorzenie postępowania karnego, (w:) System prawa karnego, T. 6, Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie, M. Melezini (red.), Warszawa 2010
- Kuźelewski D., Ewolucja polskich uregulowań dotyczących mediacji w sprawach karnych na tle standardów europejskich, „Białostockie Studia Prawnicze” 2014, z. 15
- Lee C.G., Cheesman F., Rottman D., Swaner R., Lambson S., Rempel M., Curtis R., A Comprehensive Evaluation of the Red Hook Community Justice Center, Williamsburg 2013, [http://www.courtinnovation.org/sites/default/files/documents/RH Evaluation Final Report.pdf](http://www.courtinnovation.org/sites/default/files/documents/RH%20Evaluation%20Final%20Report.pdf)
- Leonieni M., Poręczenie społeczne i indywidualne przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego w świetle ustawy i praktyki, Warszawa 1979
- Liwski M., Wiśłowska J., Syczek J., Gatlik T., Cabalski M., Standardy działań probacyjnych organizacji pozarządowych, „Probacja” 2013, nr 4

- Mansky A., Problem-solving justice: responding to real problems, real people, „Criminal Justice Matters” 2004, nr 57(1)
- Marek A., Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2010
- Marek A., Kodeks karny. Komentarz do art. 77, LEX 2010
- Marek A., Przesłanki warunkowego umorzenia postępowania karnego, „Zeszyty Naukowe UMK” 1969, Prawo IX
- Marek A., Warunkowe umorzenie postępowania karnego, Warszawa 1973
- Miśta G., Prezentacja podczas inauguracji prac projektowych nad Centrum Sprawiedliwości Naprawczej w Sądzie Okręgowym w Toruniu, Toruń 2 grudnia 2014 r.
- Moore K., Op Data, 2001: Red Hook, Brooklyn. Community Assessment and Perceptions of Quality of Life, Safety and Services, New York 2004, <http://www.courtinnovation.org/sites/default/files/rhopdata.pdf#page=4&zoom=auto,-99,338>
- Murzynowski A., Mediacja w postępowaniu wykonawczym, „Mediator” 2003, nr 4
- Paluszkiewicz H., Warunkowe umorzenie postępowania karnego w stadium postępowania przed sądem, (w:) Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe, Warszawa 1997
- Pilarczyk Ł., Zakres spraw nadających się do mediacji w postępowaniu karnym, (w:) J. Czapka, M. Szelań-Dylewski (red.), Mediacja w prawie, Kraków 2014
- Piszczek P., Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Prawo karne, Warszawa 1995
- Płatek M., Mediacja w postępowaniu wykonawczym. Argumenty zgłoszone na rzecz i przeciw mediacji na tle doświadczeń międzynarodowych, (w:) Konferencja naukowa: „Mediacja w polskiej rzeczywistości” (11 września 2002 r.), Warszawa 2003
- Płatek M., Wstęp I, czyli o miejscu i roli sprawiedliwości naprawczej w systemie sprawiedliwości karnej, (w:) M. Płatek, M. Fajst (red.), Sprawiedliwość naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka, Warszawa 2005
- Postulski K., Zmiany w wykonywaniu kary ograniczenia wolności, „Probacja 2011” nr 3
- Rękas A., Mediacja w polskim prawie karnym, Warszawa 2004
- Rusinek M. M., Ustawa o dozorze elektronicznym. Komentarz, Warszawa 2010
- Sobolewski Z., Samooskarżenie w świetle prawa polskiego (*nemo se ipsum accusare tenetur*), Warszawa 1982
- Solon-Lipiński M., Użyteczni skazani, „Na Wokandzie” 2015, nr 1
- Srogosz T., Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz, Warszawa 2006
- Steinborn S., Porozumienia w polskim procesie karnym, Kraków 2005

Bibliografia

- Świda Z., Uwagi o warunkowym umorzeniu postępowania, (w:) Z. Ćwiąkowski, G. Artymiak (red.), *Współzależność prawa karnego materialnego i procesowego w świetle kodyfikacji karnych z 1997 r. i propozycji ich zmian*, Warszawa 2009
- Szczepaniak P., Sceptykom wobec mediacji po wyroku pod rozprawę, „Mediator” 2005, nr 1
- Szewczyk M., Kara ograniczenia wolności, (w:) *System Prawa Karnego*, T. 6, Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie, M. Melezini (red.), Warszawa 2010
- Szymańska A., Problematyka stosowania mediacji na etapie postępowania karnego wykonawczego, (w:) J. Czapka, M. Szelaż-Dylewski (red.), *Mediacja w prawie*, Kraków 2014
- Tarnowska D., Poręczenie majątkowe jako środek zapobiegawczy w polskim procesie karnym, Toruń 2002
- Uczestnictwo społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń sądu, Rada Główna do Spraw Readaptacji i Pomocy Skazanym, Warszawa, 7 listopada 2013 r.
- Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 20 lutego 2015 r., Druk sejmowy nr 2393, Sejm VII kadencji
- Vilcica E.R., Belenko S., Hiller M., Taxman F., Exporting Court Innovation from the United States to Continental Europe: Combatibility between the Drug Court Model and Inquisitorial Justice Systems, „International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice” 2010, nr 34
- Vilcica E.R., Belenko S., Hiller M., Taxman F., Exporting Court Innovation from the United States to Continental Europe: Compatibility between the Drug Court Model and Inquisitorial Justice Systems, „International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice” 2010, nr 34(1)
- Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013
- Wierciński A., *Przedstawiciel społeczny w polskim procesie karnym*, Poznań 1978
- Wilamowski K., Obserwacja procesu karnego jako instrument działania organizacji pozarządowej w sprawach indywidualnych. Podręcznik, Warszawa 2006
- Wiliński P., *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Kraków 2006
- Wilson J.Q., Kelling G.L., Broken Windows: The police and neighborhood safety, „Atlantic Monthly” 1982, nr 249(3)
- Winiarek K., Mediacja po wyroku, (w:) M. Płatek, M. Fajst (red.), *Sprawiedliwość naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*, Warszawa 2005
- Wolf R.V., Breaking with tradition: Introducing problem solving in conventional courts, „International Review of Law Computers & Technology” 2008, nr 22(1-2)
- Wolf R.V., Community justice: An international overview, „Judicature” 2008, nr 91(6)

